

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

На правах рукопису

ДМИТРИЄВ Сергій Вікторович

УДК 811.161.2'373.23(043.5)

**КОГНІТИВНО-ОНОМАСІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ НОМІНАЦІЙ ОСОБИ
В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ СОЦІОЛЕКТАХ**

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

Науковий керівник:
доктор філологічних наук, професор
Ковалевська Тетяна Юріївна

Одеса – 2015

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень	4
ВСТУП	5
Розділ I. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ КОГНІТИВНО-ОНОМАСІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНИХ ОДИНИЦЬ ..	13
1. 1. Проблематика та напрями когнітивної ономасіології	13
1. 2. Традиційні напрями вивчення картини світу	22
1. 3. Комплексна методика та принципи когнітивно-ономасіологічного дослідження соціолектних номінацій особи	31
1. 3. 1. Модель породження номінації	31
1. 3. 2. Принципи когнітивно-ономасіологічного аналізу соціолектних номінацій особи	39
Висновки до розділу I	47
Розділ II. ЛІНГВОКУЛЬТУРНА ХАРАКТЕРИСТИКА СОЦІОЛЕКТНИХ НОМІНАЦІЙ ОСОБИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ.	49
2. 1. Лінгвокультурна характеристика арготичних найменувань особи	50
2. 2. Лінгвокультурна характеристика професійно-жаргонних найменувань особи	60
2. 3. Лінгвокультурна характеристика сленгових найменувань особи	63
Висновки до розділу II	71
Розділ III. АСОЦІАТИВНО-ТЕРМІНАЛЬНО МОТИВОВАНІ СОЦІОЛЕКТНІ НОМІНАЦІЇ ОСОБИ	73
3. 1. Проблема вивчення механізму метафори у творенні номінативних одиниць мови	73
3. 2. Метафорична інтеграція концептосфер «тварини – людина»	78
3. 3. Метафорична інтеграція концептосфер «рослини – людина»	89
3. 4. Метафорична інтеграція концептосфер «артефакти – людина»	91
3. 5. Метафорична інтеграція концептосфер «натурфакти – людина»	98
3. 6. Метафорична інтеграція концептосфер «агентиви – людина»	101

3. 7. Метафорична інтеграція прецедентних імен і міфонімів із суперконцептом «людина»	105
3. 8. Метафорична інтеграція концептосфер «антропоніми – людина» ...	112
3. 9. Метафорична інтеграція концептосфер «хвороби – людина»	114
Висновки до розділу III	118
Розділ IV. МОДУСНО МОТИВОВАНІ СОЦІОЛЕКТНІ НОМІНАЦІЇ ОСОБИ	
4. 1. Типи модусної мотивації	121
4. 2. Кореляти концептосфери «тварини»	127
4. 3. Кореляти концептосфери «рослини»	135
4. 4. Кореляти концептосфери «предмети побуту»	142
4. 5. Кореляти концептосфери «хвороби»	155
4. 6. Кореляти інших концептосфер	158
Висновки до розділу IV	162
Розділ V. ПРОПОЗИЦІЙНО-ДИКТУМНО МОТИВОВАНІ СОЦІОЛЕКТНІ НОМІНАЦІЇ ОСОБИ	
5. 1. Проблеми пропозиційного структурування та диктумного членування в лінгвістиці	165
5. 2. Предикатно-аргументно мотивовані соціолектні номінації особи....	173
5. 2. 1. Номінації предикатної мотивації	173
5. 2. 2. Номінації об'єктної мотивації	184
5. 2. 3. Номінації предикатно-об'єктної мотивації	185
5. 2. 4. Номінації локативної мотивації	187
5. 2. 5. Номінації якісної мотивації. Конекція слота якості та предиката..	188
5. 3. Категорійно мотивовані соціолектні номінації особи.....	189
Висновки до розділу V	191
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	193
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	200
ДОДАТОК А	228
ДОДАТОК Б	259
ДОДАТОК В	292

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АТМ – асоціативно-термінальна мотивація

ЗМІ – засоби масової інформації

КС – картина світу

ККС – концептуальна картина світу

ЛСВ – лексико-семантичний варіант

ЛСГ – лексико-семантична група

МКС – мовна картина світу

ММ – модусна мотивація

МПК – ментально-психонетичний комплекс

МС – молодіжний соціолект

НКС – національна картина світу

НМКС – національно-мовна картина світу

НТП – науково-технічний прогрес

ОС – ономасіологічна структура

ПДМ – пропозиційно-диктумна мотивація

ПЛО – Празький лінгвістичний осередок

ВСТУП

У дисертаційному дослідженні здійснено когнітивно-ономасіологічний аналіз номінацій особи в сучасних українських соціолектах та визначено типи мотиваційних відношень між їхньою ономасіологічною структурою і фрагментами знань про позначуване.

Актуальність теми та підходів нашої дисертації зумовлено цілою низкою представлених нижче доводів.

Сучасний етап розвитку українського мовознавства відзначається підвищеною увагою до мови як до скарбниці етнокультурних знань і взірця у відображенні етносвідомості. Починаючи з кінця 1980-х років у працях таких українських лінгвістів, як Бацевич Ф.С., Жайворонок В.В., Селіванова О.О., Бардіна Н.В., Слухай Н.В. та багатьох інших розробляються питання самобутності української мови, національної мовної картини світу, лінгвоментальності й лінгвокультури українського народу. Важливим у дослідженні знань народу про світ є вивчення різних аспектів вияву національної МКС. Історія її вивчення свідчить про те, що найціннішою скарбницею історії народу та його національної психології є номінативна система мови. Це авторитетно доведено у працях таких вітчизняних і зарубіжних мовознавців, як Блінова О.І., Голєв М.Д., Селіванова О.О., Вардзелашвілі Ж., Воротніков Ю.Л., Жаботинська С.А. та багатьох інших. Саме номінації найповніше передають національну своєрідність мовного членування світу, віддзеркалюють специфіку внутрішнього рефлексивного сприйняття навколишньої дійсності, досвід і культуру народу, його традиції, звичаї, міфологізацію в локалізації психосемантичних процесів аналізу засвоєної інформації.

Вивчення номінації особи, центральної фігури соціуму, в соціолектах як вторинних мовних структурах, відкриває реальні, не спотворені умовностями літературної норми, мотиваційні механізми і словотвірні й узусні пріоритети суспільного та соціально-групового народного світобачення, характерного для

певних етапів функціонування мови. Саме такий підхід є, на нашу думку, найоптимальнішим у новітній антропоцентричній парадигмі для дослідження синхронічних і діяхронічних процесів номінації особи. Саме такий підхід є підґрунтям вивчення перспективного розвитку процесів, що відбуваються у творенні, функціонуванні й еволюції цієї ЛСГ.

У добу, коли антропоцентрична наукова парадигма стає провідною в гуманітарних дослідженнях, виникає потреба наукового вивчення всього того, що становить основу самого феномену людини: її мислення, мови, поведінки тощо. Номінації особи віддзеркалюють те, що і як людина знає про себе: свою історію, культуру, звички, соціальну поведінку, фізіологію тощо.

Номінації особи є маловивченим фрагментом різних МКС, у тому числі української національної МКС. Окремі аспекти вивчення механізмів номінації особи та функціонування лексем такої ЛСГ розглядались у внутрішньомовних і позамовних площинах у ряді лінгвістичних досліджень вітчизняних і зарубіжних учених. Деякі аспекти лінгвістичної теорії номінації особи вивчали Ф. С. Бацевич, І. Р. Вихованець, О. С. Кубрякова, О. О. Селіванова, В. М. Телія, Г. А. Уфимцева [20; 45; 144; 239; 263; 284]; функціонування найменувань особи в літературно-художньому дискурсі розглянуто Т. П. Вільчинською та Т. М. Наумовою [46; 185]; Г. М. Вокальчук виокремила оцінні й okazіональні різновиди номінацій особи [48]; М. П. Брус висуває класифікацію фемінітивів [33] тощо. Науковці у вказаних працях вважають за необхідне більше уваги приділяти вивченню різних аспектів виникнення та функціонування номінацій особи. О.О.Селіванова вважає, що становлення у сучасному мовознавстві когнітивної наукової парадигми обумовлює отримання ономасіологією нового вектора дослідження, який визначає формування нового напрямку ономасіологічних досліджень – когнітивної ономасіології[239;144]

Крім того, ціла низка факторів зумовлює пріоритетне вивчення номінацій особи із застосуванням когнітивно-ономасіологічного підходу. По-перше, українські соціолекти формувалися протягом тривалого етногенезу українського народу та культури; по-друге, у номінативних моделях соціолектних дискурсів

зафіксовано важливі фрагменти світогляду різних соціальних прошарків суспільства, які не знайшли локалізації в художніх і публіцистичних дискурсах; по-третє, соціолектні мовні системи, з різних геополітичних причин, взаємодіяли й інтерферували свої лексичні системи (номінації особи зокрема); по-четверте, надзвичайно висока емотивна валентність номінацій особи в соціолектах дає підстав для визначення основних дискурсних функцій назв людини у білінгвальних соціокультурних традиціях етносвідомості українців; по-п'яте, аналіз специфіки добору мотиваторів при творенні номінацій у соціолектах надає можливість глибше пізнати як номінативні механізми в цілому, так і їхні ціннісні та психологічні пріоритети в етносвідомості носіїв соціолектів. Слід зазначити, що в когнітивно-ономасіологічному аспекті номінації особи майже не розглядались, а системного вивчення їхнього функціонування в українськомовному соціолектному дискурсі не вивчалось.

Отже, вивчення когнітивно-ономасіологічного аспекту номінації особи в українських соціолектах надасть можливість визначити закономірності зв'язку ономасіологічної структури номінацій людини з їхнім значенням, семантикою та структурами знань про позначуване у носіїв українських соціолектів.

Дисертаційну роботу виконано у межах одного з **найактуальніших** напрямів сучасної лінгвістики – когнітивної ономасіології, яка вивчає номінативні одиниці мови у різних типах зв'язку з людським чуттєвим та генетичним досвідом, когніцією, відчуттями, інтуїцією, підсвідомим, нашаруваннями наукових і наївних когнітивних розумінь навколишнього світу та людини у його контексті. У дослідженні також широко використовується теоретична база та понятійний апарат традиційного класичного словотвору. Спираючися на праці з питань традиційного словотвору (О. І. Блінова, К. Г. Городенська, В. О. Горпинич, О. А. Земська, Є. А. Карпіловська, Н. Ф. Клименко, І. І. Ковалик, В. М. Немченко, Я. Пузиніна, І. С. Улуханов, І. Т. Яценко та ін.), ми здійснюємо аналіз мотиваційних систем у новітньому – когнітивно-ономасіологічному аспекті, використовуючи як базову для моделі породження номінативної одиниці лінгвопсихоментальну операцію

репрезентації знань (когніцій) в ономасіологічній структурі найменування особи як макроконцепта етносвідомості українського народу. Сутність цієї інтерпретації ґрунтується на засадах сучасних перспективних сфер лінгвістики: когнітології (Г. Г. Гіздатов, В. З. Дем'янков, Р. Джекендофф, М. Джонсон, С. А. Жаботинська, О. С. Кубрякова, Дж. Лакофф, Ю. Г. Панкрац, О. О. Селіванова, Н. Хомський та ін.), функціональної ономасіології (Ф. С. Бацевич, В. П. Даниленко, В. П. Олексенко, О. О. Селіванова та ін.), теорії номінації (В. Г. Гак, О. С. Кубрякова, М. М. Полюжин, В. М. Телія та ін.).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах планових наукових тем кафедри української мови «Дослідження комунікативної сугестії у поліжанрових дискурсах» та «Дослідження усно-розмовних форм існування української мови» (номер державної реєстрації 0112U002909), і наукової теми «Сучасні проблеми лінгвістичної славістики» (номер державної реєстрації 011U006701), що виконується на кафедрі загального і слов'янського мовознавства.

Об'єктом дослідження є номінації особи в українських соціолектах.

Предметом дослідження є мотиваційні зв'язки ономасіологічної структури номінацій особи і систематика їхніх концептуальних моделей в українських соціолектах у проекції на лінгвоментальність розвитку української етносвідомості.

Мета роботи полягає в комплексному аналізі ономасіологічної структури номінацій особи в сучасних українських соціолектах у проекції на психокогнітивні моделі впорядкування етносвідомості української мовної картини світу.

У процесі досягнення поставленої мети маємо виконати такі **завдання**:

- обґрунтувати теоретичні засади когнітивно-ономасіологічного аналізу мотивації номінацій особи в сучасних українських соціолектах;
- визначити специфічні риси процесів творення номінацій особи в сучасних українських соціолектах як сегменти наївної та наукової картин світу українського народу;

- схарактеризувати мотиваційні особливості номінації особи в українських соціолектах у конекції знань про позначуване;
- розробити когнітивно-ономасіологічну типологізацію мотивації найменувань у сучасному українському соціолектному дискурсі;
- здійснити системний аналіз різновидів пропозиційно-диктумної мотивації номінацій особи в сучасних соціолектних дискурсах, акцентуючи увагу на основних слотових рівнях диктумної сфери, які слугують мотиваційною базою аналізованих мовних знаків;
- здійснити системний аналіз усіх наявних різновидів асоціативно-термінальної мотивації соціолектних номінацій особи, визначаючи механізми метафоричної аналогізації та репрезентуючи корпус донорських концептосфер;
- здійснити системний аналіз усіх різновидів модусної номінації, визначаючи міру та валентність оцінки, рівень і якість суб'єктивної конотації;
- визначити аксіологічну цінність і структурну специфіку мотивації номінацій особи в сучасних соціолектних дискурсах.

Матеріалом дослідження є близько 1,5 тис. похідних (простих, складних і складених) номінацій особи, дібраних способом суцільної вибірки зі словників: «Український жаргон» (Л. О. Ставицька, 2005) та «Словник сучасного українського сленгу» (Т. М. Кондратюк, 2006). + вибірка з жив. усн. мовлення, ЖЖ, інтернет-форумів.

У дисертації застосовано комплексну **методику** дослідження та загальний двовекторний підхід: від слова до думки й від думки до слова. Сутність інтеграції цих двох підходів полягає в зосередженні уваги на інтеріоризованих у концепті, понятті властивостях об'єкта номінування, їхнього зв'язку зі структурою значення з урахуванням потенційних можливостей її динаміки, а також з ономасіологічною структурою. Головним у дослідженні є *метод когнітивно-ономасіологічного аналізу*, який дав можливість дослідити мотивацію номінацій особи в українських соціолектах на підставі інтерпретації ономасіологічної структури (застосовано процедури *контекстуально-інтерпретаційного аналізу*) та моделювання фрагментів знань про позначуване

(застосовано процедури *методу моделювання*). Для визначення когнітивної структури, що є підґрунтям для внутрішнього програмування мотиваційної бази номінацій особи, застосовано основоположний у когнітивній лінгвістиці *метод концептуального аналізу*. Зв'язок між ономасіологічною структурою та значенням номінацій особи в сучасному українському соціолектному дискурсі визначається на підставі *компонентного аналізу* мовних знаків цих концептосфер. Для планомірного аналізу зафіксованих і не зафіксованих у словниках одиниць, опису виявлених тенденцій, закономірностей, особливостей у роботі використано *описовий метод* лінгвістичного дослідження. При висвітленні денотативної та конотативної структури номінацій особи застосовано *методи семантичного та контекстуально-інтерпретаційного аналізу*. Дослідження ономасіологічної структури номінацій особи відбувалося із застосуванням *методів морфемного, словотвірного й етимологічного аналізу*. Процедури *методу кількісного аналізу* було застосовано при доборі матеріалу, визначенні частотності вживання номінацій особи та їхніх варіантів у соціолектах.

Наукова новизна. Дослідження є першою в українському мовознавстві спеціальною розвідкою, присвяченою когнітивно-ономасіологічному дослідженню номінацій особи в сучасному соціолектному дискурсі. Обґрунтовано теоретичні засади когнітивно-ономасіологічного аналізу мотивації номінацій особи в сучасних українських соціолектах як сегменті наївної та наукової картин світу українського народу; визначено аксіологічну цінність і специфічні риси процесів творення таких номінацій і їхньої структури; у конекції знань про позначуване схарактеризовано їхні мотиваційні особливості. Уперше мотивацію номінацій особи розглянуто на підставі зв'язку складників концепту із семантикою й ономасіологічною структурою. На ґрунті цього створено нову типологічну систематику мотиваційних процесів номінації особи в сучасних українських соціолектах. Визначено багаторівневу систему різновидів пропозиційно-диктумної мотивації, що передбачає вибір мотиватора з гіперонімічного, еквонімічного, партитивного, предикатного й аргументного слотових рівнів диктумної сфери. Здійснено системний аналіз різновидів

асоціативно-термінальної мотивації соціолектних номінацій особи; визначено механізми їх метафоричної аналогізації; репрезентовано корпус донорських для таких номінацій концептосфер. У роботі виявлено та схарактеризовано специфіку модусної мотивації номінацій особи, що ґрунтується на зв'язках різних компонентів когнітивної моделі; проаналізовано всі виокремлені різновиди модусної мотивації номінацій особи; визначено міру та валентність оцінки, рівень і якість конотацій таких номінацій. З нових позицій висвітлено співвідношення мотиваційного творення номінацій особи з різноманітними фрагментами наївної та наукової картин світу українського етносу.

Теоретичне значення. У результаті проведення комплексного когнітивно-ономасіологічного аналізу мотиваційних особливостей номінацій особи в українських соціолектах можемо констатувати такі теоретичні здобутки:

- 1) визначено основні лінгвосоціальні параметри картини світу носіїв окремих сучасних українських соціолектів;
- 2) введено у механізми когнітивно-ономасіологічного аналізу номінацій модусного типу поняття «ВЕКТОР» та «ВАЛЕНТНІСТЬ» оцінки;
- 3) обґрунтовано необхідність урахування у процесі аналізу модусних номінацій додаткових параметрів оцінки сталих і тимчасових антропометричних характеристик психічних станів суб'єктів номінації;
- 4) зроблено певний внесок у розвиток теорій номінації, концепту, мовної картини світу, когнітивно-ономасіологічну теорію значення.

Одержані результати сприятимуть поглибленню уявлень про мовно-національну картину світу носіїв українських соціолектів і окремих її фрагментів, що віддзеркалюють своєрідність свідомості носіїв сучасних українських соціолектів, їхні звичаї, традиції, соціальну міфологію.

Матеріали, методика та висновки роботи можуть служити підґрунтям для подальших досліджень мотивації різних граматичних і лексичних класів слів на матеріалі інших мов. Це сприятиме поглибленню знань про зв'язок мовних знаків із психоментальними елементами етносвідомості.

Практичне значення. Теоретичні узагальнення, висновки, методика аналізу та фактичний матеріал дослідження можуть бути використані для укладання словників, зокрема словотворчих, етимологічних, словників-тезаурусів, узагальненого словника українських соціолектів; у навчальному процесі при читанні курсів “Загальне мовознавство”, “Сучасна українська літературна мова”, “Українська мова в соціолінгвістичному аспекті”, спецкурсів із соціолінгвістики, когнітивної лінгвістики, когнітивної ономасіології, семіотики, етнолінгвістики, лінгвокраїнознавства, лінгвокультурології, а також у науково-дослідній роботі студентів при написанні курсових, дипломних і магістерських робіт з української мови.

Результати дослідження можуть мати і прикладне застосування у процесі впорядкування та систематизації соціолектної лексики для потреб правоохоронних структур і працівників соціальної сфери.

Апробацію результатів дослідження здійснено на шести наукових конференціях: науково-практичній конференції «Українська ментальність: діалог світів» (Одеса, 2003), III і IV Карпенківських читаннях (Одеса, 2012, 2014), на Кирило-Мефодіївських конференціях (Одеса, 2012, 2013, 2014), на звітних конференціях професорсько-викладацького складу філологічного факультету Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова (2011, 2012), XXXVIII Міжнародній заочній конференції «Наукова дискусія : питання філології, мистецтвознавства та культурології» (Москва, 2015), IV Міжнародній науково-практичній заочній конференції «Лінгвокогнітивні та соціокультурні аспекти комунікації» (Острог, 2015).

Публікації. Основні теоретичні положення та результати дисертаційного дослідження викладено у 6 публікаціях, 4 з яких є статтями у фахових виданнях України, 2 – статті в зарубіжному науковому журналі.

Структура роботи. Загальний обсяг дисертації — 325 сторінок, з них 200 сторінок основного тексту. Дослідження складається зі вступу, п’ятих розділів, загальних висновків, списку використаної літератури (335 позицій) та джерел (56 найменувань).

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ КОГНІТИВНО-ОНОМАСІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНИХ ОДИНИЦЬ

1. 1. Проблематика та напрями когнітивної ономасіології

З 90-х років XX століття у вітчизняній лінгвістиці спостерігається особлива увага дослідників до антропоцентричного напрямку, який вивчає різні мовні явища у безпосередньому зв'язку з особистістю як представником певної етноструктури у взаємовпливах з її мисленням і духовно-практичною діяльністю. У цьому аспекті неабияку увагу приділяють вивченню механізмів номінації предметів різних типів, – «закономірностям інтеріоризації навколишнього світу, людської свідомості у сукупності ментального і психонетичного з урахуванням колективного підсвідомого» [240, с. 7]. За словами В. М. Телії, процес номінації є утворенням мовних одиниць, які виконують номінативну функцію, тобто служать для називання й виділення фрагментів позамовної дійсності та формування понять про них у формі значення слів, словосполучень, фразеологізмів і речень [264, с. 163]. Одна з основних функцій номінації полягає у диференціації світу мови зі світом дійсності, встановлення прямих та опосередкованих зв'язків між позначеним та позначуваним. На думку О. С. Кубрякової, у творенні номінації набуває значення лише та ментальна структура, яка вже упорядкована в людській свідомості та є її оперативною одиницею, підведеною під певну рубрику досвіду [151, с. 253]. Такий підхід у дослідженні явища номінації дає можливість розглянути її як результат тривалого розвитку етносвідомості в динаміці й урахуванні численних геополітичних і психолінгвальних чинників. Корпус номінативної лексики мови вивчає окремий розділ лексикології – ономасіологія (гр. *onomasia* – назва; *logos* – слова, вчення).

Положення про розмежування аспектів дослідження семасіології й ономасіології мало місце ще в магістерській дисертації російського лінгвіста М. Покровського (1896), а термін «ономасіологія» ввів до обігу в 1903 р.

німецький дослідник А. Цаунер, який виокремив у лінгвістичній семантиці два напрями, що доповнюють один одного: семасіологічний і ономасіологічний [239, с. 139]. Номінація як мовне явище, привертає увагу вченого світу від часів Стародавньої Греції. Вже в часи Гомера та Гесіода мислителі шукали зв'язки між лексичними значеннями та звуковим оформленням слова. Появі ономасіології як науки передували цілі історичні епохи, які, разом з філософськими уявленнями про світ, змінювали бачення співвіднесеності значення слова та його звучання. Надзвичайно важливу роль у становленні ономасіології відіграли праці представників німецької лінгвістичної школи «Слів та речей». Представники цієї школи, на чолі з її фундатором Х. Шухардтом, вважали, що при вивченні слів і предметів важливим є вивчення внутрішньої форми слова. Це дає можливість реконструювати попередні назви предметів, де міститься інформація про їх характер, який втратив мотиваційну основу. Після виокремлення А. Цаунером ономасіології в окремий напрям семантики значний внесок у вивчення ономасіології зробили вчені Празької лінгвістичної школи (В. Матезіус, Ф. Данеш, Й. Вахек та ін.). На думку Ж. О. Вардзелашвілі, представники ПЛО зробили значний внесок у розвиток теорії номінації тим, що визначили мову як систему знаків, які служать конкретній меті. Значний внесок у теорію номінації було зроблено у працях М. Я. Марра, О. М. Фрейденберга, М. Докуліла, Б. О. Серебренникова та інших лінгвістів того періоду, які досліджували закономірності процесів найменувань різних предметів навколишньої дійсності.

Як і будь-який лінгвістичний напрям, ономасіологія вимагає розширення меж і об'єктів дослідження, заглиблюючись у царину екстралінгвістичних явищ, які прямо або опосередковано впливають на внутрішні лінгвістичні процеси номінації. З цієї причини у коло інтересів ономасіології залучаються дослідження з історії, етнології, культурології, антропології, нейрофізіології, соціології, етнографії та літературознавства. На думку О. О. Селіванової, об'єктом ономасіології є «номінативна підсистема мови та її текстово-дискурсивні продукти, аналіз яких забезпечує інтралінгвістичну спрямованість

цієї галузі [240, с. 11]. Крім розширення царини ономасіологічних досліджень, залучення нелінгвістичних комплексів знань до вивчення процесу найменування предметів забезпечує дослідників новим інструментарієм. Такий вияв експансіонізму для лінгвістичного напрямку зумовлено потребами відповідності антропоцентричному спрямуванню в основних положеннях розвитку науки про мову. Найближчим напрямом до ономасіології є семасіологія. Це яскраво виявляється у дослідницьких підходах та спільності тенденцій і концепцій. На думку Г. А. Уфимцевої, ономасіологічним підходом до дослідження мови, на відміну від семасіологічного, є той, який розглядає змістовий бік мовних одиниць не з позиції формування їх внутрішньосистемних значень і механізму семантичного поширення слів і словосполучень, а з погляду предметної спрямованості, тобто співвіднесеності мовних одиниць із позамовним предметним рядом, коли ця співвіднесеність виступає засобом позначення, номінування останнього [284, с. 19].

Основна відмінність ономасіології від семасіології полягає в порядку спрямування дослідження. Якщо семасіологія досліджує об'єкт мови від номінації до позначуваної нею реалії, то ономасіологія – від поняття (значення) до позначення цього образу відповідним словом або групою слів. Водночас, ономасіологічний підхід активно залучає до аналізу найрізноманітніші етнометальні зв'язки, парадигми етнопсихології як матриці інформативної бази знань про навколишній світ. На сучасному етапі розвитку ономасіології лінгвоцентричні тенденції мають менший вплив на процеси дослідження мовних явищ. Натомість спостерігається своєрідна наукова експансія цього напрямку в царині суміжних та несуміжних наук, які прямо чи опосередковано пов'язані з розв'язанням «епістемологічних проблем: природою знання й пізнання, джерелами знань, їх систематизацією, прогресом і розвитком» [151, с. 34]. Дослідження ономасіологічного процесу номінування розширює наукову методологію лінгвістичного аналізу мовних одиниць. Це дає можливість визначити не лише закономірності процесу називання предмета, а й процеси вибору суб'єктом номінації тих чи інших мотиваторів з концептосфери уявлень

про навколишній світ, а також співвіднести мотиваційну базу вторинного позначення з прямим первинним значенням. Слід зазначити, що розподіл ономасіології та семасіології в сучасній лінгвістиці має умовний характер через взаємоекспансію інструментаріїв і підходів у дослідженні мовних одиниць. Окрім того, обидва напрями вже давно виходять за межі семантики, а іноді – за межі лінгвістики, використовуючи комплексний підхід: «Вивчення найменування в ономасіологічному аспекті спрямоване на лінгвістичне та інтралінгвістичне пояснення його номінативної структури, а застосування семасіологічного підходу передбачає аналіз закріплення за цією структурою певного значення і його можливих відтінків у мовленні» [240, с. 19].

У XX ст. в ономасіології було визначено два напрями: 1) семантико-структурний і 2) функціональний. Семантико-структурний напрям представлений трьома внутрішніми напрямками, що відповідають певним об'єктам дослідження: процес творення номінацій відповідно до словотворчих моделей (Н. П. Тропіна, М. Гоновська, І. С. Торопцев, І. С. Улуханов та ін.); вивчення механізмів і способів мовної об'єктивації різних типів понять (О. С. Кубрякова, В. П. Даниленко, Т. Р. Кияк, М. Д. Голєв та ін.); номінативні та семантичні зв'язки (Л. Вайсгербер, В. Порціг, Х. Рейзіг, К. Хелер, В. Г. Гак та інші). Функціональний напрям вивчає одиниці номінації у комунікативно-телеологічному та діяльнісно-динамічному аспектах, що дає можливість визначити роль мовних одиниць усіх рівнів у процесі творення номінації у свідомості мовця, а також завдання та його зміст, який виконують номінативні одиниці у тому чи іншому дискурсі. З розвитком лінгвістики останніх десятиліть учені все частіше звертаються до когнітивного інструментарію при вивченні різних процесів. Мова вивчається як одне з основних джерел пізнання людини, а повноцінний аналіз акту номінації можливий лише на базі вивчення когнітивних операцій і когнітивного структурування мислення, що є основою, яка забезпечує упорядкування та збереження досвіду людини, етносу, нації, а також використання цього досвіду на практиці.

У сучасній лінгвістиці вивчення завдань теорії та практики корелює з вивченням експонування людського досвіду в мові, що є репрезентацією когнітивної діяльності спільноти та її представників. Учені різних епох від античності до сучасності, звертали увагу на віддзеркалення дійсності у мові. На непорушний зв'язок між мовою і етносом уперше звернув увагу В. фон Гумбольдт у праці «Про різницю будови людських мов і її впливу на духовний розвиток людства»: «У всьому своєму суворому сплетенні вона (мова) є лише продукт мовної свідомості нації» [72, с. 216]. Процеси творення та внутрішньої мотивації номінативних одиниць О. О. Потебня характеризував як ланцюг когнітивних операцій, визначаючи основним творення мисленнєвого образу того, що «за своєю сутністю є невираженим, хоч і найближчим людині» [140, с. 114]. Закладений В. фон Гумбольдтом аспект знайшов свій розвиток і в сучасній когнітивній ономазіології, яка досліджує номінації з позиції природи мовних знань, процесів їх засвоєння, інтеграції та форм і механізмів зберігання у свідомості етносу або людства в цілому, визначення можливостей мови як основного інструменту в пізнанні світу й у мовних структурах. Центром лінгвістичних досліджень стає індивід, група індивідів, народ як основний творець мовної культури та мовних традицій: «У когнітивній лінгвістиці розглядаються ті й тільки ті когнітивні структури та процеси, які притаманні людині як «джерелу мислення». На першому плані стоїть системний опис і пояснення механізмів засвоєння людиною мови та принципи структурування даних механізмів» [325, с. 85].

Теорія когнітивістики основну увагу приділяє механізмам засвоєння інформації про навколишній світ, її оцінки, фіксації у певних видах пам'яті та реалізації її у знаннях. Такий підхід до аналізу мовних явищ і фактів використовується у найрізноманітніших лінгвістичних галузях і напрямках. Одним із перспективних напрямів когнітивної лінгвістики є когнітивна ономазіологія. На думку О. С. Кубрякової, когнітивна ономазіологія, яка розвивалась на матеріалах східнослов'янських мов, значно відрізняється від традицій цієї галузі Європи та США. Це виражається у більш широкому підході

до явищ номінації, які, зокрема, вивчають емоційно-експресивний аспект, прагматику, національні особливості культури світу та її культурологічний аспект [151, с. 42]. У когнітивному дослідженні номінативних одиниць мови основну увагу зосереджено на суб'єкті або суб'єктах номінації. Процес породження найменувань розглядається як прагматична діяльність людини, яка таким чином інтегрує суму знань і репрезентує її у формі номінативної одиниці. Використання когнітивних інструментів при аналізі номінативних одиниць розширює межі дослідження. Виникає можливість проникнення у психолінгвальні та ментальні глибини механізму творення номінативної підсистеми мови, структуризації та систематизації процесів, які прямо чи опосередковано впливають на цей процес. Когнітивна ономасіологія ставить перед собою низку завдань: аналіз лінгвоментальної природи процесу номінації, пояснення зв'язку ономасіологічної структури зі структурами знань про об'єкт номінації, розгляд мотивації номінативних одиниць як когнітивно-ономасіологічного феномена, створення її нової типологізації, когнітивне обґрунтування тексту / дискурсу як номінативної одиниці й опис його ономасіологічної організації з когнітивних позицій [240, с. 27]. Когнітивне вивчення номінативних процесів дає можливість визначити, «які набори концептів і чому вербалізуються у тій чи іншій мові та яка конкретна форма обирається для вирішення завдань номінації [240, с. 54]. Для аналізу номінативних одиниць когнітивна ономасіологія використовує обидва механізми: від слова до думки та від думки до слова, – моделюючи таким чином когнітивну структуру знань про позначуване.

На думку Л. С. Виготського, «основним завданням аналізу, який спрямований на вивчення відношення думки до слова, є дослідження тих фаз, із яких складається цей рух, розмежування планів, через які йде думка, яка втілюється у слові» [53, с. 305]. О. О. Селіванова стверджує: «Сутність інтеграції обох підходів: від слова до думки і від думки до слова – при дослідженні номінативної підсистеми мови полягає в обов'язковому врахуванні інтеріоризованих у концепті властивостей об'єкта номінування, їх зв'язку з

ономасіологічною та значеннєвою структурами [240, с. 33]. Процеси номінації є продуктом людської мовної творчості. Визначити її закономірності надзвичайно важко, але можна проаналізувати основні елементи та мотивації таких процесів. Будь-яка мова фіксує у своїй лексичній системі найважливіші номінативні одиниці, які визначають біологічну культуру або соціальну вартісність позначуваного в етносвідомості носіїв. Процес номінації організовує змістовий простір мови, обираючи найважливіші ознаки і властивості й досягаючи між ними та назвою відповідних зв'язків. Процеси сприйняття, засвоєння та інтеграції знань про позначуване проходять цілі етапи у людській свідомості. Відповідно до потреб і частоти використання у тих чи інших концептосферах, потверджується чи не потверджується діяльнісним досвідом людини. Кожна людина сприймає інформацію і, залежно від лінгвістичної освіченості та інтралінгвістичних чинників, інтеріоризує в номінаціях власну мовотворчість.

Когнітивна ономасіологія ґрунтується не лише на принципах, які складають загальну методологічну базу сучасної лінгвістичної парадигми, але й на тих принципах, використання яких залежить від мети та завдань когнітивно-ономасіологічного аналізу: етноцентризму, менталізму, аксіологічності, психонетичності, креативності [240, с. 34–47]. Антропоцентризм – один з найпріоритетніших принципів дослідження у сучасній лінгвістиці. Він має «тенденцію поставити людину в центр уваги у всіх теоретичних передумовах. Людина стає не лише введеною в аналіз тих чи інших явищ, але й визначає перспективи цього аналізу та його кінцеву мету» [151, с. 212]. Поштовхом до формування антропоцентричної парадигми у лінгвістиці було розуміння необхідності розмежування двох аспектів розгляду явищ і фактів мови, які В. А. Звягінцев назвав «мова в її стані» та «мова в її діяльності» [108, с. 214]. Новий ракурс дослідження мови – вивчення її у процесі реалізації – було названо Е. Бенвеністом «суб'єктивністю в мові», а Ю. С. Степановим «антропоцентричним принципом». Вихідним постулатом антропоцентричної парадигми в лінгвістиці є визнання «спроможності мовця привласнювати собі мову у процесі її використання [259, с. 50]. У когнітивній ономасіології

сформувалась методологія використання антропоцентричного принципу: «Антропоцентризм у когнітивній ономазіології виходить із загальної мети номінаторів, що мають певні архетипи культурної свідомості та відображають їх у номінативних одиницях». Урахування цього чинника при аналізі ономазіологічної системи мови передбачає «вивчення номінативних процесів і результатів як концентрованої антропоморфної проекції навколишнього світу чи внутрішнього рефлексивного досвіду людини, використання номінативного плану в діяльнісній сфері мовця, розгляд номінативної підсистеми мови як фіксованого сховища людських знань, досвіду, культури» [240, с. 37].

Отже, в когнітивній ономазіології існує п'ять основних принципів дослідження номінативних механізмів: 1) принцип **антропоцентризму**, який спрямовано на дослідження процесів номінації як мовного вираження людського досвіду, культурних здобутків народу; 2) принцип **аксіологічності**, завдяки якому опосередковуються когнітивно-ономазіологічні процеси дослідження як оцінний аналіз мовних кодів, що символізують певну взаємодію людини з предметним світом, оскільки людина наділяє навколишній світ власними оцінками [281, с. 40]; 3) принцип **менталізму**, механізм дії якого, за О. О. Селівановою [240, с. 40], має таку структуру: а) моделювання ментальних структур; б) когнітивна інтерпретація номінативного механізму; в) ментальні операції, що опосередковують вторинну номінацію; г) когнітивне трактування мотивації у процесі породження номінативної одиниці та творення її нової типології; 4) **психонетичний** принцип, наукові механізми якого використовують позамисленнєві процеси, що спираються на чуттєво-абстрактну периферію людської свідомості: відчуття, почуття, інтуїцію, трансценденцію, колективне позасвідоме; 5) принцип **креативності**, який застосовується до okazіональних випадків номінації та передбачає використання когнітивних технологій щодо процесів утворення нових знань, концепцій і теорій у людській свідомості.

Номінативний процес у мові найдинамічніший і найпродуктивніший. При використанні типових базових формантів іноді з'являються новотвори, які важко однозначно пояснити, розкрити внутрішню форму та семантичне розгалуження.

На думку В. В. Калько, «у пошуках одиниць номінації індивід звертається, перш за все, до лексику як сховища готових назв: для певного набору смислів добирається корелятивна мовна одиниця, при цьому людина практично не створює нових звукових комплексів» [91, с. 90]. Формантне оформлення номінації та її структура залежатиме від цілого ряду фактів: освіта, вік, настрій, словниковий запас та інше. Отже, новотвір або метафоричне переосмислення залежать також від індивідуальності людини та її проявів у мовотворчості в конкретний час і у конкретній хронотопній площині: «Застосування креативного аспекту досліджень полегшить аналіз ідіоконцептів, на ґрунті яких створюються okazіоналізми, індивідуально-авторські метафори» [240, с. 45].

Важливим вектором ономасіологічних досліджень є принцип **етноцентризму**. Цей аспект дає можливість прослідкувати вплив досвіду попередніх поколінь на свідомість людей сучасних у межах одного етнічного континууму. Основи такого підходу були сформульовані В. Гумбольдтом: «Мова не є довільним витвором окремої людини, а завжди належить усьому народу: наступні покоління успадковують її від попередніх поколінь» [72, с. 93]. Підсистема номінацій проходить крізь товщу різних поколінь, наповнюючись додатковими семантичними відтінками, акумулюючи їх концептосфери, етнопарадигми та мовні вияви науково-технічного прогресу (НТП). «Урахування специфіки когнітивної ономасіології, що згуртовує дослідницькі підходи від думки до слова і навпаки, передбачає проекцію етноцентризму як на рівень мови, так і на рівень мислення і свідомості з огляду на можливі мовні та мисленнєві універсали» [240, с. 38–39]. Когнітивна ономасіологія перспективна галузь мовознавства. Вона має широкий спектр маргінальних інтерференцій з найрізноманітнішими галузями людських знань, особливо соціального циклу. Саме тому когнітивній ономасіології притаманний принцип експансіонізму.

Використання когнітивних засобів аналізу номінативної підсистеми мови відкриває для ономасіології, в цілому, нові можливості. Лексеми аналізуються не лише з точки зору формально-функціональних особливостей, а й з позицій урахування сенсорних процесів, впливу на їх специфіку екстралінгвістичних

процесів і механізмів, етнічно-історичної пам'яті народу та духовного й наукового його розвитку. Понятійні та наукові площини галузі нашого дослідження активно використовують здобутки й інструментарій культурології, семіотики, етнології, історіографії, соціології, психології та інших.

1. 2. Традиційні напрями вивчення картини світу

«Теорія картини світу» виникла та сформувалася поза межами когнітивізму, але має спільні з ним орієнтири. Будь-який конкретний номінативний акт у певній мові є виявом загального процесу інтеріоризації дійсності народом, репрезентацією спільних стереотипів і категорій, принципів членування й сегментації навколишнього світу, на підставі яких і створюється національна картина світу, яка віддзеркалює специфічні риси менталітету окремого народу, його традиції, звичаї, міфологію, вірування тощо. Досвід взаємодії окремого індивіда з навколишнім світом фіксується у формі колективних знань, які доступні кожному представникові цього народу. Саме в цьому полягає акумулятивна (трансляційна) функція мови – одна з найважливіших, оскільки мова є засобом передачі та збереження досвіду окремого народу.

На відміну від світобачення, яке є сукупністю світоглядних знань про навколишній світ, картина світу, за словами К. Ясперса, є «сукупністю предметного змісту, яким володіє людина» [325, с. 308]. У культурологічному аспекті КС розглядається як система інтуїтивних уявлень про реальність, яку можна виокремити, описати, реконструювати у будь-якій соціопсихологічній одиниці – від нації або етносу до будь-якої соціальної або професійної групи, окремої особистості. Запропоноване фізиком В. Герцем поняття «картина світу» згодом перетворюється на універсальну категорію природничих і гуманітарних наук. В. Постовалова визначає її як глобальний образ світу, що лежить в основі світогляду людини і є результатом її духовної діяльності [60, с. 441].

Поняття КС пов'язане в різних напрямках людських знань із різними іменами дослідників. У лінгвістиці першим поняття «картина світу» ввів німецький лінгвіст – фундатор структурної семантики й автор «теорії

семантичних полів» Йохан Лео Вайсгербер у 1925 році, у докторській дисертації «Мова як форма суспільного пізнання», а згодом, у 1929 році, у програмній монографії «Рідна мова та формування духу» [39, с. 214].

У працях першого періоду наукової діяльності Й. Л. Вайсгербера має глибокий слід вчення В. фон Гумбольдта про внутрішню форму мови. Саме на цій теорії він побудував свою «теорію мовної картини світу». У його статті «Зв'язок між рідною мовою, мисленням та дією» (1930) наявна перша спроба наукового формулювання «картини світу» як лінгво-філософського поняття: «Словниковий запас конкретної мови включає в цілому, разом із сукупністю мовних знаків, також і сукупність понятійних мисленнєвих засобів, яку має у розпорядженні мовна спільнота; і по мірі того, як кожен носій мови вивчає цей словник, усі члени мовної спільноти оволодівають цими мисленнєвими засобами; у цьому значенні можна сказати, що можливість рідної мови полягає в тому, що вона містить у своїх поняттях певну (визначену) картину світу й передає її всім членам мовної спільноти» [39, с. 250].

Паралельно з Й. Л. Вайсгербером над проблемою МКС працював американець Б. Лі Уорф. Він виводив наукову КС із мовної, що ототожнює їх: «Ми розчленовуємо природу ... в напрямі, який підказано нашою мовою. <...> ... Світ постає перед нами як калейдоскопічний потік вражень, який має бути організований нашою свідомістю, а значить, в основному – мовною системою, яка зберігається в нашій свідомості» [282, с. 174].

Інтенсивного розвитку «теорія картини світу» в лінгвістиці набирає у кінці 80-х – на початку 90-х р.р. XX ст. Це пов'язано з новим підходом у ставленні науки до питань національно-мовних і культурних традицій, а згодом, і змінами у національних політичних програмах держав пострадянського простору. Активно вивчаються питання ментальності у різних напрямках і виявах. Проблематику лінгвістичної КС вивчали в той період: Ю. Д. Апресян, А. С. Зеленько, Г. В. Колшанський, М. П. Кочерган, О. С. Кубрякова, Л. А. Лисиченко, В. М. Манакін, О. О. Селіванова, Б. О. Серебренников,

Ж. П. Соколовська, Н. І. Суколенко, Т. В. Цив'ян та ін. Теорія картини світу містить різні аспекти і напрями досліджень.

Розгляд КС має чітку диференціацію за кількісними ознаками реципієнтів: суб'єктом, соціальною чи маргінальною групою, етносом, людством у цілому: «Залежно від цього відбувається диференціація КС на індивідуальну, узуальну, національно-мовну та загальну. Поділ загальної та індивідуальної КС однієї мовної спільноти спирається на протиставлення колективного сформованого ментального простору, що відображається у мові, індивідуальним концептосистемам» [240, с. 46; 227; 83]. За своєю природою КС дуалістична. Переважна більшість учених розглядає її як вихідний глобальний образ світу, що лежить в основі світобачення людини, який репрезентує сутнісні ознаки світу в розумінні її носіїв і водночас є результатом духовної активності людини. КС існує як неопредмечений елемент свідомості та життєдіяльності людини, а також у вигляді опредмечених наслідків її життя. Відбитки її можна знайти у витворах мистецтва, мові, речових результатах діяльності, вичленованих та зафіксованих у різного плану соціокультурних стереотипах поведінки людей.

З одного боку, КС експлікує образи світу пов'язані з життєдіяльністю людини, а з іншого, – має місце процес виникнення нових образів світу, які реалізуються в процесі спеціальної рефлексії системного характеру.

Індивідуальна КС синтезує в собі єдність «особистого» та «народного (етнічного)». Оскільки КС різних людей має спільне ядро, що носить народний характер, вони є співвіднесеними величинами. Індивідуальна КС виникає внаслідок суб'єктивних зусиль людини у процесі пізнання.

Отже, ядром індивідуальної КС можна вважати індивідуальний світогляд, що містить структуровані уявлення про загальні закономірності, яким підлягає навколишній світ, суспільство та людина.

Параметри вивчення узуальної КС визначаються дослідженням концептуальної системи певних груп носіїв однієї мови, які об'єднані територіально, за соціальними ознаками (професія, статус, освіта, стать (гендер), конфесія, субкультура), за психодинамічними властивостями (характер,

темперамент, поведінка) і перебувають у безпосередній залежності від своєї світоглядної концепції. Т. В. Цив'ян, обґрунтовуючи ідею спільних світоглядних позицій, ментального простору, притаманного близькоспорідненим народам, висуває ідею міжетнічної моделі світу. Можливість створення загальної КС в ідеальному вигляді, на засадах поєднання та зіставлення результатів світосприйняття, визначених у різних галузях діяльності людини, є дискусійним питанням, оскільки «загальна КС створює єдиний смисловий простір, спільне інформативне поле, слугує своєрідним посередником при спілкуванні індивідів, що забезпечує їх взаєморозуміння. Вона визначається як лінгвістична інтеріоризація дійсності мовцями однієї нації і встановлюється на підставі аналізу всіх мовних систем та їх реалізації в мовленні». [237, с. 8].

Важливими ознаками національно-мовної картини світу (НМКС) є статичність і динамічність, стабільність і мінливість. Вона розвивається, відбиваючи зміни, що відбуваються у свідомості етносу [166, с. 130], будучи відкритою для пізнання шляхом аналізу системи мови й процесу мовлення [237, с. 8]. Дослідження і лінгвістичний аналіз когнітивної й ономасіологічної природи окремих концептуальних підсистем української мови дає можливість розкрити специфічні риси НМКС українського народу, особливості процесів інтеріоризації дійсності, механізм відображення фактів у ментальності та позначення їх у мовній системі.

НМКС поділяється на наївну та наукову. Кожна природна мова відбиває певний спосіб сприйняття й організації світу. Значення, які в ній виражаються, складають певну систему поглядів, колективну філософію, яка адаптована для носіїв мови. Притаманний цій мові спосіб концептуалізації дійсності частково універсальний, а частково – національно специфічний. Отже, носії різних мов можуть бачити світ не однаково, а крізь призму своїх мов. З іншого боку, МКС є «наївною» в тому значенні, що в багатьох істотних моментах вона відрізняється від «наукової» КС. Якщо «наукова» КС пов'язана з таким сприйняттям світу, яке опосередковане науковими знаннями, то «наївна» КС формується у свідомості носіїв мови у процесі пізнання світу під впливом та у категоріях їхнього

національно-мовного, культурного й історичного досвіду. За Ю. Д. Апресяном, «мова, виконуючи функцію посередника між людиною і позамовною реальністю, є втіленням наївної КС, що зберігає відбиток способів освоєння людиною дійсності. Як засіб концептуалізації реальності мова накладає відбиток на сприйняття довкілля людиною «крізь призму мови» [7, с. 124]. Національний образ світу, зафіксований у мові, має історичні розбіжності з науковою КС. Але це не свідчить про примітивізм наївної КС порівняно з науковою або їх пряме протиставлення. Наївні уявлення зовсім не примітивні, у багатьох випадках вони не менш складні і цікаві, ніж наукові [6, с. 5].

Реконструювання лінгвістикою наївних моделей світу відкривають можливість формулювання специфіки національних універсалій у тематичних групах мови, встановлення законів формування комунікативних одиниць, особливостей їх мотивації. На думку О. М. Баранова та Д. О. Добровольського, «когнітивна інформація, яку індивід одержує соціальним і біологічним шляхом, через досвід і відчуття, кодується у мовних номінаціях, утворюючи систему мовних значень, що й складають інформаційний зміст мови, тобто повну мовну інформацію. Мовна система у процесі функціонування розглядається як механізм, що забезпечує передачу знань у специфічних умовах соціальної взаємодії. Знання істотно впливають на природну мову, антологізуючи в ній, у тій чи іншій формі, наївну КС» [18, с. 29].

Модель світу сучасної людини має специфічний характер. Її параметри мають мішану структуру: середню між наївною та науковою. Це пов'язано з обов'язковою середньою освітою, яка, даючи мінімальну базу наукового світорозуміння, не виключає й міфологічних (наївних) пояснень елементів навколишнього світу. У процесі входження знань із наукової КС у загальну відбувається їх спотворення, міфологізація, містифікація, зближення з повсякденними знаннями. Тому, звичайно, за основу наївного тлумачення лексики, беруть уявлення про світ, притаманне пересічному носієві мови, що ґрунтується на донаукових поняттях, які мова надає в його розпорядження [312, с. 204]. Тривалий період в історії людства обидві КС існували поряд,

взаємодоповнюючи одна одну, спростовуючи, але не виключаючи. «Наївна КС слугує своєрідним посередником між дійсністю й смислом. Мовні значення можна пов'язати з фактами дійсності не прямо, а відсилаючи до певних деталей наївної КС, що складались століттями, і відображають матеріальний і духовний світ народу» [5, с. 630]. Обидві КС формуються на основі раціонального й логічного сприйняття навколишнього світу. Проте зміст буденного (наївного) поняття більш константний, аніж зміст поняття наукового, і може бути визначений як сума лінгвістичних релевантних ознак, здатних диференціювати імена й відповідні класи явищ, що стоять за іменами. Систематизація понять у щоденній практиці людей не має спрямованого характеру, ґрунтуючись на випадковому виділенні ознак і властивостей. Навпаки, систематизація наукових понять є планомірною, оскільки вона стосується тих ознак, що складають внутрішню природу й сутність предметів [305, с. 9–10, 34–35]. Стихійно сформована, багатопланова, різнорівнева, нерідко суперечлива мозаїка картини повсякденної свідомості виступає як холістична сутність завдяки її особливому інтерпретаційному характеру, який визначає пріоритет сприйняття перед дійсним станом речей [6, с. 16]. Наукові ж реалії – категорії змінні й динамічні. З розвитком науки змінюється наукова КС як світоглядна проекція на досягнення науки. Отже, специфіка наукової КС полягає в тому, що вона, претендуючи на створення адекватного образу світу, відображає об'єктивну реальність у поняттях та ідеях, притаманних певному етапу розвитку науки.

Окрім розподілу КС на «наукову» та «наївну», існує розмежування на концептуальну та мовну картини світу. Воно ґрунтується на специфіці способів репрезентації дійсності. Відомо, що не лише мова є засобом інформативної акумуляції знань про навколишній світ. Існують і невербальні форми фіксації: образи, відчуття, почуття, трансценденція, асоціація та інші. Цей факт дає підстави розрізняти концептуальну та мовну картини світу. На концептуальному рівні репрезентації наявна інформація, яка передається як через мову, так і через сенсорні та моторні системи. «Формування концептуальної картини світу (ККС) на ґрунті чуттєвої, предметно-пізнавальної

діяльності людини є результатом роботи свідомості та дозволяє індивідууму ефективно використовувати наявну систему знань з метою реалізації життєвих завдань. ККС як базовий компонент світогляду об'єднує в одне ціле окремі пласти різних світобачень людини: повсякденну, релігійну та громадянську свідомість, пізнавальну діяльність. Важливим моментом при аналізі будь-якого номінативного акту є те, що саму реальність іменованого об'єкта необхідно пов'язувати, з одного боку, з антологією світу в цілому, а іншого – з тим, у яких процесах взаємодії зі світом і з якою метою був задіяний його фрагмент у відповідному виді діяльності [151, с. 79]. Загальна концептуальна модель, яка лежить в основі творення різнорівневих одиниць мови, повинна бути в мові простежуваним понятійним «каркасом» ККС – глобальної, безперервно конструйованої системи інформації (думок і знань) про універсум, якою володіє індивід, набуваючи дану інформацію у процесі своєї безперервної взаємодії зі світом [34, с. 195; 73, с. 280]. На думку С. А. Жаботинської, народжена колективною свідомістю, ККС виявляється у семантиці різнорівневих мовних одиниць, які беруть участь у формуванні єдиної, цілісної мовної картини світу, що закріплює у пам'яті суспільства зразки найбільш важливих моментів буття людини, необхідних для її адаптації у природному й соціальному середовищах [98, с. 48]. Будь-який факт номінативного акту є свідченням фіксації та фокусування уваги на одному з елементів діяльності людини, демонструючи зацікавленість номінатора в окремому виділенні саме цього компонента.

Наукові погляди лінгвістів щодо питання про співвіднесеність (автономність / неавтономність) і межі ККС і МКС неоднорідні. Так, у працях Н. Хомського, В. І. Постовалої, Р. М. Фрумкіної ідея відносності автономного існування у різних типах пам'яті протиставлена концепції нерозривної взаємозумовленості та дифузності ККС і МКС. В. Б. Касевич [127], Н. І. Сулейманова [260] вважають ККС системою, більшою за обсягом і складнішою за структурою, аніж МКС, і пояснюють це більшою кількістю невербальних актів та їх семантик, а з іншого боку – більш широким змістом тексту, ніж семантика його поверхневих структур, обмеженістю мовних засобів,

яка не дає можливості мові бути ідеальним засобом вираження думки. В. Жайворонок вважає, що і ККС, і МКС можна сприймати як людський універсум і як національне мовне явище [100, с. 15].

Причиною відсутності можливості чіткого розмежування МКС і ККС є дифузний характер обох цих КС: «ускладнення структур мислення викликає необхідність залучення до процесу їх кінцевої обробки елементи МКС» [211, с. 334]. Базовою позицією нашої роботи є думка про тісну взаємопов'язаність і взаємодію МКС і ККС. Вважаємо, що МКС є частиною ККС і вербальним засобом її репрезентації: «МКС немовби влітається у концептуальну систему знань про світ, виступаючи засобом світорозуміння й передачі інформації про нього, але не ототожнюється з ним, не є його копією, а швидше – образом, у який кожне покоління вносить своє бачення світу» [204, с. 68]. Осягнення людиною навколишнього світу, вибудовування і збагачення ККС напряму пов'язане з номінативною діяльністю індивіда, багато в чому визначається та забезпечується нею. Ця діяльність має два принципи: 1) отримують назви вже виділені людською свідомістю, але ще не номіновані елементи ККС, формуючи МКС шляхом наповнення її новими одиницями; 2) номінативні одиниці відображують ККС не безпосередньо, а через співвідношення назви із чимось раніше відчутим і названим. На думку О. С. Кубрякової, організована, упорядкована система вербалізованих знань (МКС) містить як знання про мову (семіотичну систему), так і знання у мові (інформацію про світ) [146, с. 93].

Як мовну репрезентацію світу чи мовне мислення визначає МКС О. Г. Почепцов, розмежовуючи його на «власне мовне мислення (концептуальне членування світу)» та «мовленнєве мислення (ситуативне членування світу)» [217, с. 132]. У процесі формування та функціонування мови перетворення моделі світу в мовні категорії (онтологізація) відбувається двома способами (або каналами): 1) комунікативний (синтагматичний) – введення знань у модель світу адресата; 2) мовний (парадигматичний) – фіксація знань у структурі мови.

Вирішальна роль у процесі онтологізації знань як на мовному рівні, так і на рівні свідомості в побудові МКС, належить номінації. «... Упорядкованість

інформації, яку містить МКС, виявляється бінарно: з одного боку, по лінії мовній, з іншого – немовної реляції. МКС, відображаючи систему знань про об'єкти навколишнього світу і про притаманні їм властивості та зв'язки, структурується у вигляді вербальних мереж, пов'язаних між собою різним функціональним, формальним і змістовим підґрунтям» [146, с. 138].

На думку Н. П. Тропіної, національна своєрідність МКС полягає не тільки в тому, які частини макро- і мікрокосму концептуально вичленовані етносом і названі мовою, а й у тому, якими засобами твориться номінація [273, с. 12]. МКС багатопланова. У її структурі є велика кількість взаємозумовленої, але різної за природою та походженням інформації: онтологічної (знання про об'єктивний (фізичний і духовний) світ, аксіологічної (суб'єктивна оцінка світу), модальної (суб'єктивний модус свідомості), прагматичної (знання канонів мовної комунікації).

На думку В. М. Телії, консерватизм КС виявляється передусім у тому, що ККС і МКС відображають «наївне» сприйняття дійсності [265, с. 174], а найближче лексичне значення (О. О. Потебня) співвідноситься не з науковими, а з побутовими, наївними поняттями, тобто МКС зберігає уявлення про світ, які були властиві попереднім етапам його інтелектуальним засвоєнням народом.

У працях сучасних лінгвістів теорія МКС посідає чільне місце і часто стає об'єктом дослідження на різних рівнях, предметом наукових дискусій: як вчення про «базисне поняття теорії людини» [224, с. 18], «універсальний орієнтир людської діяльності, що визначає загальний перебіг усіх процесів у суспільстві, все його соціокультурне життя [224, с. 27], як «зафіксована у мові та специфічна для певного мовного колективу схема сприйняття дійсності [322, с. 9].

У сучасній лінгвістичній традиції існує п'ять напрямів вивчення МКС:

1. Систематизація й аналіз світоглядних, культурних, ментальних, міфологічних концептів у побуті й у мовній свідомості, художній літературі (Н. Д. Арутюнова, Т. В. Булигіна, О. Д. Шмельов, О. В. Падучева та ін.).

2. Аналіз національно-специфічних знань про певні реалії в їх співвідношенні із системно-лексикографічним описом (Ю. Д. Апресян, К. С. Яковлєва).

3. Типологічні дослідження: слов'янська, балто-слов'янська МКС (В'яч. Вс. Іванов, В. М. Топоров); лінгвістичні основи балканської моделі світу (Т. В. Цив'ян, Г. Д. Гачев); вивчення слов'янської МКС в аспекті реконструкції духовної культури слов'ян (С. Е. Нікітіна, М. І. Толстой).

4. Спостереження процесів зближення наївної та наукової КС до утворення спільної наївно-наукової ментальності (Г. Д. Гачев).

5. Дослідження окремих проблем мови: відображення МКС у російському словотворі (О. А. Земська); контрастивній дериватології (О. О. Селіванова); лексичній семантиці та прагматиці (Ю. Д. Апресян, Л. В. Бублейник, Т. В. Булигіна, В. Г. Гак, В. М. Манакін, В. М. Русанівський, Д. М. Шмельов та ін.); у своєрідності процесів метафоризації, міфологізації та стилістичної диференціації (Н. Д. Арутюнова, Н. В. Слухай, В. М. Телія та ін.).

Наше дослідження охоплює деякі проблеми першого та другого напрямів, бо його предмет і мета передбачають систематизацію концептуальних і психокогнітивних моделей українських номінацій особи, які є чи відсутні в лексикографічних джерелах, на основі аналізу світоглядних переконань, культурних і ментальних традицій, національно-специфічних знань носіїв українських соціолектів про реалії.

I. 3. Комплексна методика та принципи когнітивно-ономасіологічного дослідження соціолектних номінацій особи

I. 3. 1. Модель породження номінації

Відповідно до когнітивно-ономасіологічного спрямування дослідження мотивації, мовні одиниці, які формують корпус номінацій особи в українських соціолектах, розглядаємо у їхньому взаємозв'язку з процесами сприйняття та членування певного фрагменту дійсності в сучасній українській літературній

мові. Аналіз послідовності розумових операцій, які опосередковують семіотичне поєднання знань про номінацію особи в соціолекті з її відповідником у літературній мові, може бути здійснений на підставі моделі породження (продукування) номінативної одиниці. Зміст терміна «продукування» в такому контексті акцентує увагу на поступальному русі до відповідного продукту (за О. О. Залевською), термінологічна сполука «модель породження» вживається в сучасному мовознавстві насамперед за традицією, частково втративши свою приналежність тільки до генеративізму, у межах якого вона виникла.

Будь-яка модель є спрощеною, формалізованою абстрактною схемою. Номінативна модель є відтворенням процесу надання певному предмету чи поняттю, яке має або не має відповідника в реальному світі, відповідного позначення, що стає надбанням колективної мовної свідомості й мови [239, с. 145]. Розуміння знака як відповідника деякого позначеного ним поняття чи предмета всіма носіями мови, а також набуття ним відповідного місця в системі інших знаків мовного коду є головною розрізнявальною рисою породження номінативної одиниці порівняно з процесом породження (продукування) мовлення, здобутки дослідження якого й лягли в основу пояснення ономасіологічних механізмів. Спроектуювавши процес найменування на площину мовленнєвої діяльності людини, О. С. Кубрякова першою відзначила можливість використання моделей породження мовлення для пояснення номінаційних процесів [144, с. 140]. Основою сучасних когнітивно-ономасіологічних моделей є базові дослідження з традиційної семантико-структурної ономасіології. У словотворі в межах ономатологічного підходу наявна модель словотворчої діяльності як переходу від думки до слова І. Торопцева. Модель містить шість ланок переходу: 1) підготовка ідеального змісту; 2) вибір мотивації (мотивування ознакою чи всім змістом); 3) вибір твірного слова (сполуки, першосигнальних ознак, звукових уявлень); 4) вибір способу словотворення, регламентований поняттями про способи словотворення і про творення аналогічних, близьких за значенням слів; 5) побудова звукової оболонки з основи твірного слова, звукової сторони похідного слова і словотворчих

одиниць (афіксів та їх комбінацій); 6) зчеплення ідеального та матеріального при завершенні словотворення [272, с. 92–134]. На думку Л. Жаналіної, така модель «дає можливість побачити словотворчу діяльність “знизу”, атомарно та виявляє модельний характер діяльності людини в галузі словотворення» [102, с. 103]. Проте попри всю ідеальність запропонованої етапізації породження номінації, ця модель «формує лише вербальний етап номінаційних процесів, вказуючи на *превербальний* етап як на підготовку ідеального змісту. У моделі не відображено, яким чином здійснюється така підготовка і які відбуваються кодові переходи від превербального змісту до вербальної форми» [239, с. 146]. Вказуючи на високу пояснювальну спроможність словотвірної моделі І. С. Торопцева в межах традиційного семантико-структурного підходу, О. О. Селіванова пропонує власну модель породження номінативних одиниць, яка базується на концепції зв'язку думки та слова О. О. Потебні, на теоретичних і практичних досягненнях теорії мовленнєвої діяльності та психолінгвістичної моделі породження мовлення (Л. С. Виготський [53], М. І. Жинкін [104], О. О. Леонтьєв [162], О. Р. Лурія [174], Д. М. Узнадзе [275] та ін.), враховуючи постулати сучасної когнітивної семантики щодо значення як конвенційного результату категоризації та концептуалізації світу представниками деякої спільноти (Дж. Лакофф [160], Ж. Факоньє [285]). Взято до уваги також положення про інтеграцію в пізнавальній діяльності свідомих і позасвідомих процесів і нейрофізіологічне підґрунтя мовленнєвої діяльності [140, с. 147]. Номінативні процеси в моделі породження номінативних одиниць розглядаються О. О. Селівановою відповідно до головного постулату когнітивної лінгвістики: вивчення мови в широкому контексті моделювання свідомості. Дослідниця визначає 5 етапів породження (продукування) номінативних одиниць: I етап – психонетичний (аперцепція); II – когнітивний (інтеріоризація); III – превербальний (внутрішнього програмування); IV – номінативно-вербальний (селекція); V – системно-функціональний (парадигмізація й синтагмізація) [240, с. 86–108]. Процес кожного з визначених етапів може відрізнятися індивідуально – ситуативною тривалістю – від

миттєвої реакції мислення людини до довготривалої. Кожен з етапів має власну компонентну структуру, частини якої розглядаються як рівні, відповідно до «принципу одночасної дії всіх компонентів у реальному процесі породження, принципу інтеграції рівнів, коли ланка одного рівня є складовою іншого» [300, с. 43–44].

Розглядаючи номінації особи в українських соціолектах на основі моделі породження номінативних одиниць О. О. Селіванової, ми розглядаємо у складі етапу **аперцепції** (першого етапу) такі рівні: 1) мотив – поява неясного бажання, пов'язаного з наступним використанням настановки; 2) сенсорно-моторне сприйняття позначуваної особи шляхом виокремлення її з низки об'єктів; 3) гештальтування як творення індивідуального чуттєвого образу (гештальта); 4) настанова; 5) формування уявлення про позначуваний об'єкт (конкретного представника людського соціуму). Така структура етапу базується на концепції вмотивованості мовленнєвої діяльності Л. С. Виготського, за якою продукування мовлення відбувається в напрямку від мотиву, що породжує певну думку, до оформлення думки, до опосередкування її у внутрішньому слові, потім – у значеннях зовнішніх слів і, нарешті, у словах [53, с. 21]. Етап аперцепції позначений породженням гештальту на основі сенсорно-моторного сприйняття об'єкта позначення (називання) номінатором. Під час номінації особи в соціолектах таке сприйняття базується на візуальному, аудіальному, інтелектуальному, перцептивному, одоративному та інших відчуттях. Динаміці сенсорно-моторного рівня аперцепції сприяє установка – психічний стан, що є поштовхом для будь-якого свідомого психічного процесу. Стадія гештальтування забезпечує усунення дифузності результатів сенсорно-моторного сприйняття; структурується і впорядковується поле сприйняття у вигляді константного цілісного складника свідомості – гештальта, або індивідуального чуттєвого образу, який пов'язаний з певним позначуваним об'єктом соціолектної номінації особи. Унаслідок найпростішої операції абстрагування відбувається узагальнення конкретного об'єкта впливу та

формування уявлення як вищої форми апперцепції, що стоїть ближче до поняття й абстраговане в часі, порівняно зі сприйняттям [240, с. 93].

Інтеріоризація – другий етап, на якому реалізується переведення уявлення про позначуване на довербально-мисленнєвий рівень поняття [239, с. 149]. Означена стадія характеризується активізацією рівня інтенції, що, на думку Д. М. Узнадзе, є «головним моментом, завдяки якому наша свідомість, сприймаючи певне явище, знаходить для нього місце в системі досвіду номінатора, розміщуючи його серед знайомих переживань» [275, с. 4]. «Розміщення явища» може мати два вектора. Перший передбачає введення сформованого уявлення про об'єкт до певної найбільш прийнятної вже сформованої класифікаційної схеми (родового поняття) на основі схожості якостей чи функцій. Наприклад, номінації особи *крутилик*, *бізнесюк*, *мажор*, *вертун*, *жирний карась* мають спільну індивідуальну ознаку «багата людина», а *бомжара*, *голожопик*, *сирота*, *босяк* визначаються як група номінацій зі спільною ознакою «бідна людина». Другий вектор передбачає порівняння уявлення про об'єкт, схожий на інший, добре відомий [240, с. 96]. Так, номінації *козел*, *бичара* викликають асоціації з поведінкою тварини в негативному персоніфікованому значенні. Обидва вектори є варіантами вияву одного з рівнів етапу інтеріоризації – протипізації – й ілюструють операцію категоризації. Перший репрезентує розуміння прототипу як групи певних ознак осіб одного класу, а другий – як вияв ознак тварини та її поведінки у поведінці людини.

Процес категоризації забезпечує рівень формування концепту як «нарощування інформації про позначуване, і логічно оброблена, впорядкована інформація формується у структуру знань» [263, с. 97]. Така інформаційна структура свідомості, яку О. О. Селіванова (з огляду на залучення до її формування різних пізнавальних механізмів: від чуттєвої сфери до мислення, інтуїції, трансценденції й позасвідомого) визначає як ментально-психонетичний комплекс, стає базою для наступного, превербального етапу ономасіологічного механізму [240, с. 113].

Внутрішнє програмування як третій етап породження номінації особи в українських соціолектах ґрунтується на розробленій Л. С. Виготським і його послідовниками з Московської психологічної школи концепції внутрішнього слова (мовлення, програми) як проміжної ланки, що здійснює переведення думки у зовнішнє слово [53, с. 163]. Це етап підготовки думки до об'єктивації, етап початку мовномисленнєвої діяльності, пов'язаний із пошуком схеми майбутнього висловлення та його мовного типу. Сформована думка розподіляється на складники, препарується відповідно до структури майбутнього висловлення [300, с. 15]. У процесі творення номінації особи в українських соціолектах внутрішнє програмування керується рівнем інтенції «як задуму внутрішньої програми кодового переходу до вибору мотиваційної бази зі структури концепту й далі до формування ономасіологічної структури» [240, с. 99]. Щодо номінацій особи, то інтенція виформовується передусім у свідомості носіїв тих чи інших соціолектів. Спостерігаються намагання продукувати якомога точніші та прозоріші називання особи. «Дослідники вважають, що вона (мотиваційна база) є нелінійною ієрархією пропозицій і містить предикативність (О. Леонтьєв)» [233, с. 480]. Відповідна мотиваційна база властива пропозиційно мотивованим соціономінаціям особи. Вони ґрунтуються на відносно істинній, несуперечливій інформації про об'єкт номінації. Так, скажімо, у номінаціях *азер* (азербайджанець), *подруга* (дівчина, жінка), *дружбан* (друг, товариш), *прапор* (прапорщик), *водило* (шофер) відображено національну приналежність, рівень дружніх стосунків, військове звання та агентивні риси особи. Проте для асоціативно мотивованих осіб змішано мотивованих соціономінацій особи мотиваційна база передбачає використання низки асоціацій між різними пропозиційними структурами, що зумовлюють використання однієї концептуальної сфери на позначення іншої [239, с. 180]. Так, скажімо, на позначення агентиву *охоронець* (концептосфера 'людина'), використовується номінація *компресор* (концептосфера 'механізм'), яка передає дію професії у значенні «качає права»; *міліціонер* (концептосфера 'людина') позначається номінацією *півень* (концептосфера 'птахи'), що асоціює

червону смугу міліцейського капелюха з червоним кольором гребеня у півня; *кавказець* (концептосфера ‘людина’) позначається номінацією *носоріг* (концептосфера ‘тварина’), передаючи зовнішню ознаку великих за розміром носів у представників кавказьких народів.

На думку О. О. Селіванової, внутрішнє програмування, виходячи з положень конекціонізму, висвітлює деякі ланки когнітивної структури при одночасному затуханні неактивованих фрагментів структури знань. Це дозволяє представити мотиваційну базу у вигляді конекцій пропозиційних слотів, їх реляцій із терміналами асоціативної частини фрейму, модусом і концептуальним планом, враховуючи їх співвідношення з іншими компонентами МПК [240, с. 106]. Процес формування мотиваційної бази є кінцевою метою етапу внутрішнього програмування, який виступає у ролі перехідної ланки між інтеріоризацією та власне творенням ономасіологічної структури на етапі селекції.

На четвертому, **номінативно-вербальному** етапі ономасіологічного механізму (етапі селекції) відбувається формування ономасіологічної структури номінації. Цей етап має рівні: 1) вибору ономасіологічної ознаки (ознак) з активованої мотиваційної бази; 2) одночасної ономасіологічної імплікації інших її компонентів; 3) вибору ономасіологічної категорії та базису з одночасною граматиалізацією (отриманням частиномовного статусу або формуванням синтаксичної структури складеного найменування чи фразеологізму); 4) формальної процедури поєднання ознак і базису; 5) семантизації (набуття знаком лексичного значення й потенціалу його розвитку) [239, с. 151–152].

Вибір ономасіологічної ознаки з мотиваційної бази детерміновано такими взаємопов’язаними аспектами номінативного процесу: антропоцентричним, когнітивним, мовним [239, с. 28–29]. Проявом антропоцентричного аспекту є той факт, що в центрі номінативного формування номенклатури стоїть інтенція групи носіїв соціолектів, що має конвенційні умовно-узгоджені принципи номінування осіб у межах своєї соціальної спільноти. Когнітивний аспект реалізується наявністю у свідомості номінаторів ментальної структури знань про

позначене, яка може відтворювати науковий або наївний світогляд, мати образну природу, асоціюватись з іншими концептами. Когнітивна детермінанта при творенні номінацій особи у соціолектах передбачає використання різних **принципів вибору ономасіологічної ознаки з мотиваційної бази**:

— **класифікаційний принцип**, який передбачає вибір гіпероніма або еквоніма для позначення особи. Напр., з групи лексем на позначення низької на зріст людини: *баскетболіст, бждонц, блоха в скафандрі, курдунель, шибзик, штемп, вишкварок* – обираються ті, що несуть найвищий рівень емотивності: *шибзик, вишкварок*, – у семантиці яких наявні риси здрібнілості (*шибзик*) і максимально стійкої завершеності ознаки (*вишкварок*);

— **об’єктивний принцип**, для якого характерним є увиразнення ознак, що формують корпус відносно істинної несуперечливої інформації про особу, одержаної сенсорним або мисленнєвим шляхом, як результат рефлексивного досвіду. Так, чоловіка похилого віку номінують лексемою *ветеран*, що вказує на довготривалу працю, вікову ознаку; алкогольно залежну жінку називають *синячкою* – через синюватий відтінок шкіри обличчя; поляка номінують *пшеком* – через особливості вимови частих звукосполучень у польському мовленні;

— **асоціативний принцип**, який передбачає вибір мотиватора на підставі аналогічних зв’язків з іншими концептосферами свідомості мовця, напр.: *дурень* (суперконцепт ‘людина’) і *бамбук* (концептосфера ‘рослина’) – асоціюються з порожнечою внутрішнього світу;

— **гештальтний принцип**, тісно пов’язаний з асоціативним підходом, відбиває увиразнення образного компоненту структури знань при виборі мотиватора (скажімо, великий, дужий чоловік – *шкаф, бичара*);

— **модусний принцип**, що ґрунтується на емотивно-оцінному співвіднесенні позначуваної особи з архетипами колективного позасвідомого та стереотипами (молодий парубок – *перець*; донощик, інформатор – *дятел*).

Лінгвістичний аспект номінаційного процесу зумовлює формування ОС номінації особи в соціолектах з урахуванням системних закономірностей

сучасної української мови, координації всіх її рівнів з огляду на сферу вживання. Так, усі номінації особи в українських соціолектах є іменниками-істотами.

Системно-функціональний (п'ятий) етап (парадигмізація та синтагмізація) передбачає отримання готовим знаком словотвірного потенціалу місця в системі лексичних зв'язків, граматичній підсистемі, мовленнєвому потоці й т. ін. Це відбувається і при вторинному позначенні, коли знак змінює деякі свої властивості з огляду на нове співвідношення форми та змісту [239, с. 152]. На цьому етапі номінація особи набуває свого місця серед інших номенів, які формують соціолектний шар лексики та отримують граматичну форму, що відповідає рівню категоризації позначуваного об'єкта.

Розглянута нами модель породження номінативних одиниць у взаємодії з двовекторним (від ОС номенів до структур знань про позначене і навпаки) підходом до їх дослідження є підґрунтям методики когнітивно-ономасіологічного дослідження номінації особи в українських соціолектах.

І. 3. 2. Принципи когнітивно-ономасіологічного аналізу соціолектних номінацій особи

Сучасний етап розвитку когнітивної ономасіології потребує нової методики дослідження механізмів номінації; «яка б уможливила з'ясування детермінант номінаційного процесу, шляху від сприйняття об'єкта найменування до його усвідомлення, категоризації та концептуалізації, вибору відповідної мотиваційної бази, селекції мотиватора (-ів) і створення ономасіологічної структури» [239, с. 152]. Саме таким методом став когнітивно-ономасіологічний аналіз, запропонований О. О. Селівановою. Він ґрунтується на чотирьох основних постулатах: 1) двовекторність підходу – від структури знань про позначене до ономасіологічної структури найменування і навпаки; 2) визначення місця семантики при двовекторному підході; 3) встановлення типу мотиваційного процесу для кожного ЛСВ номінативної одиниці згідно з принципом асиметричного дуалізму мовного знаку; 4) етапу творення

ономасіологічної структури номінативної одиниці передуює внутрішнє програмування її мотиваційної бази як превербальної структури [238, с. 152–153].

Основною метою когнітивно-ономасіологічного аналізу є дослідження механізму мотивації як наскрізної у процесі номінації лінгвопсихоментальної операції встановлення семантичної та формальної залежності між мотиватором і похідною номінативною одиницею (мотивованим знаком) на підставі зв'язків різних компонентів структури знань про позначене [16, с. 109]. З огляду на принципи, які стали підґрунтям когнітивно – ономасіологічного дослідження особи в українських соціолектах, процедура аналізу мотивації цих найменувань відбувається у два етапи: 1) інтерпретація ономасіологічної структури; 2) концептуальне моделювання структури знань про позначене або її фрагмента. Процедури такого аналізу ґрунтуються на теоретичному доробку психолінгвістики, когнітивної лінгвістики, ономасіології, словотвору, лінгвістичної семантики, семантичного синтаксису тощо й реалізують «синтетичний підхід до мови, прагнення до цілісного бачення мови разом із її внутрішньою психогенною стороною» (239, с. 152).

Першим етапом когнітивно-ономасіологічного аналізу номінації особи є **інтерпретація ономасіологічної структури**. Цей етап передбачає встановлення ономасіологічних мотиваторів одиниці, ономасіологічного базису, який представляє словотворчу модель або граматичний статус слова (для складених найменувань і фразеологізмів базис інтерпретується як синтетична модель з урахуванням граматичної та смислової домінант), а також визначення зв'язку мотиваторів (ознак): синтактоподібного чи асоціативного (щодо композитів, складених найменувань і фразеологізмів), їхньої проекції на значення, специфіки акцентологічного оформлення знака [239, с. 154].

У традиційній лінгвістиці інтерпретація ОС здійснювалась шляхом реконструкції мотивуючого судження (тобто синтагми), дефініції. На нашу думку, такий підхід не є доцільним для аналізу асоціативно мотивованих найменувань, адже їхні ономасіологічні ознаки не проектується на синтаксичну

конструкцію, а ґрунтуються на складному асоціюванні концептуальних структур свідомості, що потребує якісно іншої інтерпретації ономасіологічної структури. Методологія, запропонована О. О. Селівановою, подає систему інтерпретації ОС різних за номінативною природою одиниць і передбачає «реконструкцію мотиву, мети номінаторів, характеристики акцентологічних, граматичних і конотативних показників найменування, а також проектування ономасіологічної ознаки чи ознак, ономасіологічного базису й імплікованої частини мотиваційної бази з урахуванням значення найменування на повну структуру знань про позначене (активовані фрагменти пропозиції чи асоціативні метафоричні й образні елементи, модусний компонент, прагматичну установку номінації, сферу відчуттів, архетипи колективного позасвідомого)» [239, с. 154]. Для аналізу простих похідних номінацій інтерпретація ОС передбачає встановлення ономасіологічного базису, формантів попередніх стадій деривації та місця мотиватора у структурі знань про позначене.

Значну більшість номінацій особи в українських соціолектах складають прості деривати. У переважній більшості це вторинні номінації, які мають або емоційно-експресивну(емотивну) природу, або утворені лексико-семантичним переносом значення, так званим метафоричним способом. «Для простих дериватів ономасіологічна структура передбачає встановлення ономасіологічного базису, формантів попередніх стадій деривації та статусу мотиватора у структурі знань про позначене» [233, с. 513].

Значний кількісний склад дериватів пояснюється тим, що носії соціолектів у номінації особи намагаються бути влучними й точними у називанні людини. Спостерігається тенденція економії мовних засобів з метою якомога точнішої й коротшої номінації. Найчастіше на підставі метафоричного перенесення та зважаючи на зовнішні особливості осіб і специфічні риси їх поведінки. Частотним є поєднання зовнішніх рис і поведінки в одному синонімічному гнізді. Так, «п'яниця» номінується і за дією: *бухар*, *бухля*, – і за зовнішніми виявами ознак: *баклажан*, *синяк*, *синько*; «охоронець» водночас *викидайло*, *компресор* і *драб*. Отже, первинні або прямі номінації серед цих дериватів

відсутні. Переважають вторинні номінації, що мають семантичні ознаки метафоричного перенесення за суміжністю зовнішніх ознак і схожістю дії. У цілому, прості деривати складають майже половину досліджуваного матеріалу і становлять досить значний відсоток у складі окремих синонімічних рядів.

Незначний шар лексики на позначення номінації особи складають композити. Інтерпретація їхньої ОС передбачає конотативні та граматичні показники, порядок розташування й акцентологічне оформлення компонентів, ономасіологічний базис і форманти різних ступенів деривації з урахуванням їхніх семантичних функцій, ономасіологічні ознаки, тип відношень між формантом і ознаками, а також характер концептуального зв'язку (валентний (синтаксичний) чи асоціативний) між ономасіологічними ознаками [236, с. 127].

Залежно від природи синтаксичного зв'язку, розрізняються композити двох типів: 1) контактнo-синтагматичного та 2) дистактно-синтагматичного. До першого належать композити, мотиватори яких знаходяться у безпосередньому синтаксичному зв'язку (*яйцеголовий, товстолобик, ґорлфренка*). Мотиватори композитів другого різновиду не поєднані безпосереднім синтаксичним зв'язком, а опосередковані іншими елементами мотивуючої синтагми.

Синтагматичному різновиду композитів протиставляється асоціативний різновид, який ґрунтується на асоціативному зв'язку між ономасіологічними ознаками складної номінації особи, що передбачає метафоризацію одного або й обох складників композита. У процесі інтерпретації ономасіологічної структури цього різновиду композитів відбувається не лише виявлення зовнішніх ознак, а й визначення механізмів зв'язку з іншими предметними сферами – донорами знаків до предметної сфери номінацій особи соціолектів. Так, *кіндер-сюрприз* у значенні «лисий» позначено цілісною метафоричністю обох компонентів ономасіологічної структури, яка базується на асоціативній подібності лисої голови людини й дитячої іграшки – ласощів у вигляді яйця з абсолютно гладкою поверхнею. Щодо складених номінацій особи, то їхню структуру інтерпретуємо з урахуванням змістового і формального зв'язку компонентів, семантичної і граматичної домінант. Складені номінації особи в соціолектах подано

відповідними синтаксичними єдностями, які поєднують певну кількість ономасіологічних ознак, що мають два або три компонента.

За кількісними показниками складені номінації особи соціолектів незначні, але мають чітку граматичну організацію з відповідним підпорядкуванням та узгодженням граматичних форм. Ядром складених номінацій особи соціолектів виступає іменник як лексична основа найменування.

Базис номінації особи в українських соціолектах, що мають статус сполук, організований за такими моделями:

- простий прикметник + простий іменник: *банова бікса* (вокзальна повія), *начитаний синяк* (п'яний алкоголік), *нічний метелик* (повія);

- простий іменник + простий прикметник: *геракл засушений* (худий), *кінь педальний* (дурний, шкідливий), *чмо болотяне* (упосліджений), *фраєр зачарований* (успішний бізнесмен);

- простий іменник + прикметник + простий іменник: *глист у скафандрі* (худий), *падла на гвинтах* (шкідливий чоловік), *понт на ніжках* (агресивний чоловік);

- простий іменник + прикметник + числівник + простий іменник: *криша без сьомої дощечки* (дурнуватий), *кумпол без четвертої клепки* (пустоголовий), *поворот на п'яту ніжку* (непередбачувана людина);

- простий іменник + простий іменник + прикметник + простий іменник: *набір кісток на батареях* (худий), *бивня шмат під майонезом* (селянин).

Сполуки, організовані за такими моделями, у рідкісних випадках можуть розширюватись за допомогою залежних компонентів. Це пов'язано з тенденцією примітивізму у домінуванні осіб і предметів у соціальних сублінгвальних парадигмах. Мотиватори складників сполук можуть обиратись із різних сфер структури знань про позначене, моделювання якої й здійснюється на другому етапі когнітивно-ономасіологічного аналізу.

Процес когнітивного моделювання спрямований на реконструкцію мотиваційної бази, яка обрана для номінацій особи в українських соціолектах. Така процедура в нашій роботі здійснюється на підставі моделі ментально-

психонетичного комплексу або його фрагментів (частин). «Модель МПК, на яку проектується ономасіологічна структура, відображує інформаційну структуру свідомості як холістичного психофункціонального континууму поєднання пізнавальних функцій відчуттів, почуттів, мислення, інтуїції та трансценденції колективного позасвідомого, оскільки чуттєві складники свідомості активно задіяні у номінативних процесах, а інтуїція та колективне позасвідоме відіграють особливу роль при набутті та вербалізації знань» [239, с. 155]. Отже, МПК інтегрує істинну (пропозиційну) інформацію з асоціативно-метафоричною, яка формується шляхом переінтерпретації знань у номінаціях предметних сфер на підставі мисленнєвої аналогії, синтезації, образного сприйняття об'єкта. Компонентами МПК є також оцінна складова інформаційної структури (модус) і концептуальний план, який контролює відповідність умовам використання знань в актах номінації та комунікації [239, с. 157]. Ядром МПК є пропозиційний компонент – мисленнєвий аналог ситуації, який характерний несуперечливістю, відносною об'єктивністю та високим рівнем репрезентації мовними знаками в їхніх прямих значеннях [240, с. 135].

Сучасні мовознавці вживають термін «пропозиція» на позначення одного із способів концептуальної організації знань. «Пропозиція» в концепції Ю. Г. Панкраца виступає як специфічна одиниця збереження, репрезентації знань у мозку людини, ментальної структури, відображення певної ситуації і типів відношення в ній, узагальнених та організованих у нашій свідомості [207, с. 84]. На думку Л. О. Манерко, надзвичайно важливою є системна функція пропозиції, «... яка не тільки пов'язує концепти на глибинному рівні, а й виступає у ролі основи ментальних продуктів свідомості. Вона демонструє системність знань людини про навколишній світ і властиві їм закономірності та відношення» [176, с. 95]. На думку Н. Д. Арутюнової, істинне значення може характеризувати пропозицію, Яшо її супроводжує певна комунікативна мета, яка вимагає суб'єктивної оцінної кваліфікації висловлювання мовцем з огляду на його відповідність фактам [11, с. 25]. Як бачимо, така суб'єктивна змінна, яка виражає всі відтінки почуттів і волі, є «модусом» і в структурі висловлювання

співвідноситься з «дикт умом» – об’єктивною семантичною константою події, що формує «пропозицію» [240, с. 391]. Така ідея двокомпонентності пропозиції (модус і диктум) піддавалась активному розгляду як у мовознавстві, так і в логіці, проте сучасне трактування ґрунтується, передусім, на поглядах Ш. Баллі (1932). Як і О. О. Селіванова [239, с. 169], ми розглядаємо «модус» у межах когнітивно-ономасіологічного аналізу як наскрізний компонент МПК, що корелює не лише з «диктумом», а і з психонетичною сферою, концептуальним планом МПК. «Диктум» входить до складу пропозиційного компоненту МПК і представлений предикатно-аргументними структурами різних типів. З метою визначення мотивації номінації особи в українських соціолектах обираємо специфічні для концепту ‘особа’ (‘людина’) предикатно-аргументні структури. Склад таких структур необмежений, оскільки граматична система соціолектів не має системності і визначеної норми. Вербалізація здійснюється в усному мовленні та зафіксована в незначній кількості лексикографічних праць і художніх творах. Пропозиційний компонент МПК не має певних обмежень. Він може охоплювати будь-яку характеристику концепту ‘особа’ (‘людина’).

Диктум пропозиції в МПК містить ще й такі рівні: гіперонімічний, патронімічний, рівень якості та рівень кількості. Компонент пропозиції корелює з асоціативно-термінальною частиною МПК, наявність якої зумовлена «використанням різних механізмів свідомості людини, як-от: відчуттів, почуттів, оцінок, емоцій, образного сприйняття предмета чи явища, архетипів позасвідомого» [239, с. 163]. Моделювання асоціативно-термінального компонента структури знань про позначене здійснюється в українських соціолектах на підставі метафорично мотивованих номінацій особи, тобто утворених через залучення знаків з різних предметних сфер за принципом аналогії, схожості, подібності, асоціювання з чимось. Відповідно до концепції О. О. Селіванової, розглядаємо асоціювання як мисленнєво-психічну операцію пов’язування реальних, відносно істинних властивостей і характеристик об’єкта, інтеріоризованих у свідомості, з властивостями інших об’єктів [240, с. 131]. Таке асоціювання може мати як пропозиційну, так і метафоричну природу. У нашому

дослідженні опис відношень між залученими до процесу номінації предметними сферами ґрунтується на теорії концептуальної метафори Дж. Лакоффа та М. Джонсона [77, с. 183]. Модель асоціативно-термінальної частини концепту ‘особа’ (‘людина’) передбачає встановлення предметної сфери, що надає систему знаків на позначення особи, з’ясування підґрунтя знакової переінтерпретації та реконструкції механізмів уподібнення. Ці механізми представлено такими різновидами:

- 1) уявна асиміляція на базі суміжного поняття;
- 2) уявне уподібнення на підставі певного плану (сценарію) поведінки;
- 3) аналогія візуальних, аудіальних, одоративних, тактильних, смакових гештальтів (цілісних образів);
- 4) поєднання уявної асиміляції із гештальтним уподібненням;
- 5) синтезія як механізм метафоризації, що спирається на психологічне явище виникнення одного відчуття під впливом неспецифічного для нього подразника іншого [240, с. 139];
- 6) аксіологічна аналогія, яка базується на подібності модусних складників інтегрованих концептів.

Пропозиційне ядро і термінальна частина МПК пов’язані з його модусним компонентом, який, корелюючи з мисленнєвою сферою МПК, репрезентує раціональну оцінку, а його зв’язок із психічними функціями відчуттів і почуттів формує сенсорний та емоційний типи оцінності [239, с. 166]. Оцінність особи в соціолектах базується передусім на таких антиноміях, як: «свій – чужий», «дружній – ворожий», «дужий – слабкий», «великий – малий» і таке інше.

Відповідно до місця мотиватора в аналізованих структурах знань про позначуване виділяємо такі типи мотивації номінацій особи в сучасних українських соціолектах:

- пропозиційна (пропозиційно-диктумна) мотивація (далі – ПДМ) – позначена використанням знаків-мотиваторів у прямих (істинних) значеннях, які фіксують в ОС відносно істинну несуперечливу інформацію про позначене. У

структурі цього типу мотивації наявні гіперонімічний, еквонімічний, категорійний, предикатно-аргументний різновиди;

- асоціативно-термінальна мотивація (далі – АТМ) – позначена вибором мотиваторів метафоричного характеру на підставі зв'язків за аналогією з різними концептосферами свідомості людини;

- модусна (оцінна) мотивація (далі – ММ) – ґрунтується на оцінюванні носіями мови знака мотиватора в кореляції з психічними реакціями відчуттів і почуттів та архетипами людського позасвідомого.

Висновки до розділу I

Обґрунтовуючи теоретичні засади когнітивно-ономасіологічного аналізу номінацій особи в сучасних українських соціолектах, нами було розглянуто питання, що стосуються актуальних проблем когнітивної ономасіології, співвідношення наївної та наукової картин світу, історії вивчення соціолектних номінацій особи у вітчизняному мовознавстві. Було представлено комплексну методику когнітивно-ономасіологічного дослідження соціолектних номінацій особи на основі певних принципів і схарактеризовано моделі породження номінацій. Результати дослідження дають підстави для таких висновків:

1. Дослідження мотиваційних механізмів, використаних у творенні номінацій особи в сучасних українських соціолектах, здійснено шляхом когнітивно-ономасіологічного аналізу, що ґрунтується на принципах інтегративної двовекторності дослідження та психолінгвістичній моделі породження номінації особи, розробленій О. О. Селівановою.

2. Основною метою когнітивно-ономасіологічного аналізу є дослідження механізмів мотивації як основної у процесі номінації лінгвопсихоментальної операції встановлення семантичної та формальної залежності між мотиватором і похідною номінативною одиницею (мотивованим знаком) на підставі зв'язків різних компонентів структури знань про позначене.

3. Модель породження номінацій особи в сучасних українських соціолектах представлена послідовністю операцій свідомості, які опосередковують семіотичні процеси поєднання знань про конкретну людину (особу) та характеристикою і співвідношенням її видимих або чуттєвих ознак, реалізованих у номінації. Така модель породження номінацій передбачає п'ять послідовних етапів: 1) психонетичний етап апперцепції; 2) когнітивний етап інтеріоризації навколишньої дійсності; 3) превербальний етап внутрішнього програмування; 4) етап номінативно-вербальної селекції; 5) системно-функціональний етап парадигмізації та синтагмізації. У процесі селекції відбувається вибір основної ономасіологічної ознаки з мотиваційної бази структури знань про позначене. У залежності від статусу мотиватора у структурі знань про позначене диференціюємо пропозиційний, асоціативно-термінальний і модусний типи мотивації, які мають внутрішні різновиди.

4. Процес когнітивного моделювання спрямований на реконструкцію мотиваційної бази. Така процедура здійснюється на підставі моделі ментально-психонетичного комплексу або його фрагментів.

РОЗДІЛ II

ЛІНГВОКУЛЬТУРНА ХАРАКТЕРИСТИКА СОЦІОЛЕКТНИХ НОМІНАЦІЙ ОСОБИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Об'єкт нашого дисертаційного дослідження стосується узуальної картини світу носіїв українських соціолектів: сленгу, жаргонів і арго, – представників соціальних угруповань людей, що є носіями української мови, об'єднані територіально, за різними ознаками та психічними властивостями: освітою, професією, статтю, ерудованістю, темпераментом, характером тощо [235, с. 83]. Одним із наших завдань є виділення ознак КС з огляду на специфічні риси форми існування мови в певних соціолектних утвореннях.

У мовознавстві виокремлюють три рівні МКС: ідіалектний, діалектний та узусний. Досліджуючи МКС на цих рівнях, можна простежити процес становлення, розвитку й функціонування МКС певної спільноти.

Специфіка діяльнісної поведінки окремих соціальних груп зумовлена своєрідністю поглядів членів цих груп на навколишній світ. Така своєрідність зумовлює відповідну мовну поведінку представників цієї соціальної групи, що називають соціолектом / соціальним діалектом. Олекса Горбач так характеризував це явище: «Різке протиставлення одних мовних гуртів іншим, яке може сягати геть аж зовсім різного підходу до деяких понять, явищ із довкільного життя, отже, до «іншого» мислення, цілком певно, не може не позначатися різко й на мові. Нюанси ж чуттєвого ставлення мовця до явищ довкілля й далі до співрозмовника виражають досить легко за допомогою лексики, бо ж тоді ці нюанси у кожному випадкові даються дуже важко спеціалізуватися» [68, с.325]. На думку Н. І. Ашиток, узуальна НМКС виконує функцію узагальнюючого конструкта [14, с.208-215].

Зважаючи на напрям нашого дослідження, ми розглядаємо три інтерферованих різновиди узуальної МКС: МКС носіїв арго; МКС носіїв жаргонів і МКС носіїв сленгу.

II. 1. Лінгвокультурна характеристика арготичних номінацій особи

Картина світу носіїв арго або кримінально-злочинного жаргону – унікальна за своєю природою й різко відрізняється від субкультурних світів інших соціальних груп. Основна риса мови злочинців – самопротиставлення її носіїв решті представників людської спільноти з максимально чіткими параметрами: «свій» – «чужий». Д. С. Лихачов зазначав: «Кастово замкнене, незважаючи на свою зумовленість усією системою капіталістичного суспільства, злочинне середовище, його вороже ставлення до «легального» суспільства створює виключні, інкубаційні умови для розвитку цілого ряду елементів ідеології та мовлення» [168, с.56].

На думку Л. О. Ставицької, «кримінально-тюремний соціум осягає два світи: світ злочинців і незлочинців. Перший світ – це світ своїх, натомість світ решти – ворожий, чужий гідний того, щоб його обдурювали, кепкували з нього» [256, с. 182]. Проте ми вважаємо, що в основі ставлення до «легального» соціуму лежить не «кепкування», а ворожий цинізм у ставленні до його основних моральних і предметних цінностей. Методом гостро-їдкого висміювання, яке не має нічого спільного з гумором, тимчасово соціально редукована спільнота намагається побудувати цілу філософію поведінки фізичної та, як її віддзеркалення, мовної культури. Створена у місцях позбавлення волі субкультура, виходячи на терени вільного життя, адаптується серед близьких її носія і нерідко починає домінувати над «легальними» уявленнями про світ як більш агресивна, простіша та зрозуміліша. Особливо помітна така тенденція в періоди тотального послаблення моралі в суспільстві або дискримінації національної та державної ідеології представниками окремих соціальних груп. «Легальний» соціум втрачає імунітет до такої агресії або й сам є частково кримінальним (якщо не за психологією поведінки, то вимушено). Нав'язування ціннісної шкали кримінально-злочинної КС на сьогодні активно простежується у пісенній творчості російськомовного шансону. Пісні кримінального змісту або

підтексту звучать в ефірі, створено й узаконено канал «Радіо-шансон». На зміну міському шансону 20-30-х р.р. ХХ ст. (О. Вертинський, В. Козін, П. Лещенко та ін.) прийшов кримінальний шансон (М. Круг, «Лісоповал», Г. Кричевський та ін.). Через мас-медіа арготична свідомість і субкультура пропитує «легальне» суспільство найактивніше, привносячи із культурою лексичний шар арго, що досить активно вживається носіями міського сленгу, особливо молодіжного.

В інтерпретації Л. О. Ставицької КС злодія, виражена у кримінальному жаргоні, представлена такими складниками: людина, вітальні цінності, емоційно-почуттєві цінності, пізнавальні цінності, моральні цінності, побутові та естетичні цінності. У центрі будь-якої субкультури та її мовної реалізації стоїть людина, індивід, особа, особистість. Така антропоцентрична тенденція зводиться до проекції всіх перерахованих вище цінностей на світоглядні традиції представника певної соціальної групи: це або почуття, або ставлення одне до одного, або характеризування у ставленні до «свого» – «чужого»: «Злодії – це люди, незлодії – *скотинка, фраєри*, ті, кого легко обдурити – *вівця, дятел, лох, пасажир*. Сільський житель – *суслик*, сільська жінка – *хрюшка*» [256, с. 182]. Проте існує ціла ієрархія не лише серед «своїх», а й серед «чужих». Світ «чужих» «очолюють» представники правових органів: міліція, служба безпеки, слідчі, оперативники та інші: «Центральним об'єктом специфічної соціально-групової антропофобії декласованих є, звичайно, вороги кримінального світу, його прямі гонителі: міліціонери, полісмени, слідчі, охоронники, наглядачі, судді, прокурори та решта представників і помічників влади, закону...: *лягавий / легавый, мусор, мильтон, мент* та інші» [293, с. 95].

Ще одна група осіб – представники «легального» світу, «чужі», дії яких не спрямовані на вчинення активного опору носіям кримінальних цінностей: «Погордою й зневагою злодій переймається до інтелігента (*олень фарширований, очкарик*), чесної людини (*віл*). Назви незлочинних «професій супроводжуються ореолом зверхності: *абат* – священнослужитель» [256, с. 182]. За класифікацією В. В. Хіміка, ця група називається «помірно засуджуваною». Вони «не є корінними «ідеологічними» супротивниками домінантів і

заслужують не стільки на непримиренну зненависть, скільки на зневагу або презирство» [293, с. 98]. Таке ставлення активізує мовленнєву реакцію, яка проектується в номінаціях осіб і дій, спрямованих на номінований об'єкт: «Для метафоризації назв об'єктів кримінальної дії послідовно обираються образи з очевидним потенціалом пасивного сприйняття, підлеглості, покірливості, тобто всього того, на що можна впливати, причому, впливати безпечно для того, хто чинить вплив, відправника мовлення, так, наприклад, *пассажира и клиента «обслуживают», больного и пациента «лечат», карася и сазана «ловят» на их доверчивости, овцу «стригут», а сюжет и штамп* (все ті ж модифікатори фрейма особи, об'єкта кримінального впливу) зовсім не можуть чинити опору, бо вони «неістоти». При цьому деяким метафоричним реномінаціям жертв навіть притаманні елементи позитивного нарощування значення «відтінок лагідності, співчуття або псевдоповаги», що насправді виявляється лише додатковою цинічною характеристикою об'єкта, тобто витонченістю негативної оцінки: *ванёк, пациент, пассажир, клиент* та ін.)» [293, с. 99].

Окреме ставлення виявляється у носіїв аргю до людей, що володіють значними матеріальними цінностями. У кримінально-злочинній КС слова на позначення багатіїв утворюють три семантичних поля, відповідно оформлених конотаціями захоплення, зненависті, об'єкта пограбування. Вибір метафоричної реномінації в цьому екстенсивному ряду слів фокусується навколо родової семи з «великим» загальним дифузним змістом. В. В. Хімік наводить такі приклади: з видовою семою 'повнота': *полнокровный, пухлый, полный чайник*; з видовою семою 'великий обсяг': *шуба, бобёр, гусак, кит, сазан*; з семами 'значущість' і 'пихатість': *боярин, мэн, туз, грач*. Усі ці денотативно-конотативні компоненти змісту фреймової рамки «багата людина» доповнюються специфічною семою 'схвалення', позитивною оцінкою, але з чітко визначеною прагматичною орієнтацією: «багата людина» – найбільш придатний об'єкт для кримінальної дії (обману, шахрайства, пограбування, вбивства). Відповідно до цього, позитивна оцінка, додана багатьма модифікаторами порівняння, набуває очевидного цинічного відтінку, досить характерного для блатного стилю [293, с. 99].

Центральним об'єктом специфічної соціально-групової антропофобії декласованих є, звичайно, вороги кримінального світу. До людини, що не вміє тримати секрети, негативно ставляться як у «легальному», так і в кримінальному світі, хоча у середовищі носіїв аргі їх інколи використовують на свою користь як псевдоінформаторів, що відволікають увагу від істинного наміру злочинців: *болтуна* у кримінальному середовищі часто називають *вітряком* (натяк на занадто нестриманий язик), *порожняком* («дещо беззмістовне, порожнє»), *свистком* (малоцінний предмет, джерело порожніх звуків), *клизмою* (прилад для введення рідини у пряму кішку; під час процедури подає характерні звуки). Але можливі й іронічні метафори із прихованою антитезою вдаваного схвалення, напр.: *мелиоратор* (бовкун, що нібито покращує справжнє положення справ), *фокусник* (бовкотня саркастично порівнюється з умінням фокусника), *форточка* (корисний предмет, з яким пов'язані певні зручності)» [293, с. 102].

Певне місце має у кримінальній КС образ «дурня». Дурна людина, дурень – універсальний суб'єкт метафористичної характеристики, який має найбільший ряд номінацій, що нескінченно варіюють образність метафор і валентність негативної оцінки: від поблажливо-зневажливої (*ваня, дунька, колхозник, лопата, обушек, пенёк, рёбот*) до згрубілої та презирливої (*недоделанный, дуб, копыто, чушка, валенок*). ... Серед модифікаторів порівняння ... переважають номінації сільського побуту, назви осіб і предметів сільської праці» [293, с. 102].

Особливе місце в КС носіїв аргі посідає *жінка*. У дослідженнях розглядається, в переважній більшості, анти-образ, конотований зверхнім ставленням до жінок кримінального світу як осередку, що протиставляє себе «легальному» суспільству, яке серед основних цінностей має сім'ю, рід, родину, символом чого є жінка. Абсолютним винятком є образ «матері» як символу «вічного чекання», подекуди – «сестри», ще рідше – «жінки, дружини», яка вірно чекає (хоч і не з абсолютною довірою). Найсильніший іконічний символ «матері» (*Не забуду рідну матір*). У переважній більшості решти випадків жіноча гендерна конотація носить негативний, а подекуди й обсценний

характер. «Жінка (дівчина, коханка)» – *кобила, корова, кішка, кошолка, мітла, шкура* – популярний суб'єкт метафоризації з негативною характеристикою.

Л. О. Ставицька пропонує таку класифікацію «жінки» у КС кримінально-злочинного світу [256, с. 182–183]: жінка-повія (синонімічний ряд на її позначення – найпотужніший, віддзеркалює чітку ієрархію всередині цього соціуму: від найнижчого – повія, яка опустилась (*ящірка*) до аристократії найвищого гатунку (*емануель, путана*); жінка як об'єкт задоволення сексуальних потреб чоловіка, як носій стереотипу легкої поведінки, розпусти; жінка як носій фізичних ознак: молода, молода симпатична, симпатична, вродлива, невродлива, огрядна, з повними стегнами; специфічно жіночих ознак-характеристик: вагітна, яка не має дітей, одинока жінка. Виразно споживацьке ставлення до жінки акцентують номінації, що вказують на її матеріальну забезпеченість: самотня заможна – *гагара*, дівчина із забезпеченої сім'ї – *золотий дукат*. Високо оцінюється жінка, пов'язана зі злочинним світом, віддана йому: *своя, фартова* – надійна злодійка, *домашнячка* – має сім'ю, але пов'язана зі злочинцями, *жучка* – жінка-злодійка, *мурка* – інформантка злодіїв. Навпаки, негативно оцінюються такі жіночі риси, як ненадійність (*задрига, шкура*), зрадливість (*лярва*), обман чоловіків (*динамістка*).

Класифікація моделі образу жінки в дослідженні В. В. Хіміка носить дещо об'ємніший характер у ціннісно-процесуальному аспекті: «Реномінація цього суб'єкту підлягає, як і все у кримінальному світі, визначеному стереотипу. Вибір модифікатора – назва тварини в ролі об'єкта порівняння – пов'язаний з установкою на зниження, презирливе ставлення до жінки, як ставлення до жінки як нижчої істоти – об'єкту утилітарної господарської діяльності, яким можна безпечно користуватись (*кляча, кобыла, коза, корова, тёлка, хрюшка*) або яке відрізняється в уяві номінанта малозначністю, нікчемністю (*цыпа, шавка, жаба, хорёк, мокрица*). Другий напрям зниженої та вульгарної метафоризації – використання в ролі об'єктів порівняння назв предметів побуту. ... За їхньою допомогою можна цинічно підкреслити споживацьке ставлення до суб'єкта:

кастрюля, кочерга, корзина, мочалка, метла, соска, швабра – малоцінні, але необхідні в побуті речі» [293, с. 100].

Такий інтенсивний негативний акцент конотації образу жінки позначається на параметрах загальнокримінальної картини світу: «Незлочинний світ у своїх соціальних вимірах асоціюється з жінкою, негативний оцінний шлейф статевої приналежності в цьому разі гармоніює з негативною оцінністю всього незлодійського: *кухарка* – жінка-керівник, *раба* – жінка на будові, *трясогузка* – домашня господарка. Гендерно маркованими є також номінації, прямо чи опосередковано пов'язані зі злочинним світом: *кішка* – крадійка м'яса на базарі, *фраєрша* – жінка, яка ніде не працює» [256, с. 183]. Відповідного цинізму та зневаги зазнають і чоловіки, що мають тісний, або із семантикою залежності, зв'язок з жіночою статтю *жавер, мар'яжник, молочні брати* (коханці); *м'якошанкерний, шахнипринц* (чоловік, що взяв прізвище дружини) [256, с. 183]. Люди, які цікавляться або вивчають кримінально-злочинну мову, перебувають під пильним наглядом носіїв цінностей цієї КС. Вони не просто «чужі»: вони намагаються проникнути у поле комфорту злочинців: *музикант* – людина, яка знає злодійський жаргон; *фаршмач* – людина, яка бажає вивчити злодійський жаргон; *феня в ботах* – людина, яка вивчає злодійський жаргон [256, с. 185].

Родинні стосунки «чужого світу», яких позбавлена переважна більшість носіїв аргю, теж носять характер зниженої конотації щодо номінативних моделей: «Усі вони позбавлені пієтету: мати (*матка, махана, монпреза*), батько (*батар, кінь, пахан*); традиційно іронічною є номінація на позначення тещі (*агресор*). Старі люди і діти постають в іронічно-зневажливому емоційному ракурсі: старі люди (*цвіль, єрик*), діти (*короїди*, які є тягарем для батьків – *скорпіони*; маленька дитина – *спиногориз*)» [256, с. 186].

Таким чином, «чужий світ» людей усіх вікових і діяльнісних груп для КС кримінально-злочинного середовища є об'єктом згрубілого гумору та цинічного кепкування або відкрито ворожим, страшним через неприйнятність і незрозумілість його внутрішніх законів, які вступають у протиріччя зі звичним для них. Такі положення чітко простежуються на тлі номінації особи як однієї із

центральної складової узусальної МКС будь-якої соціальної групи, а особливо кримінально-злочинного середовища, яке, з причин високої валентності внутрішньогрупової дисципліни, потребує системи мовних сигналів, що характеризуються чіткістю, влучністю й емоційністю.

«Світ своїх» у КС кримінально-злочинного середовища має, здебільшого, позитивну конотацію, хоча й позначений дещо згрубілим особистісним ставленням. Його «закони» непорушні і дещо сакральні. «Кримінально-тюремний соціум живе за своїми жорсткими, суворо регламентованими внутрішніми правилами... Кримінально-тюремний соціум є єдиним, хто виявляє свою здатність до метамовної авторефлексії, тобто, кримінальний жаргон постає як екзистенційна цінність, що виявляється у відповідному, докладно структурованому, субполі...» [256, с. 185]. Відповідно до тверджень В. С. Єлистратова, досліджуваний субкультурний шар суспільної свідомості, є замкнутою системою, що характеризується мовною реалізацією «герметичного», «кінчного» та «раблезіанського» комплексів [92, с. 581]. Проте, навіть «тюремний світ» поділяється на «своїх» і «чужих», відповідно до причин позбавлення волі та внутрішньої ієрархії. Внутрішня організація злочинної спільноти має кастовий характер і чітке побутове та ідеологічне розмежування. Існує також розмежування у середовищі «своїх», яке пов'язане з потаємністю, вмінням, досвідченістю представника спільноти. Характерними й цікавими у плані реалізації прийому відчуження є тематичні угруповання метафоричних номінацій, які репрезентують персонажів злочинного світу в їх ієрархічній та «виробничій» диференціації. В основі цього світу наявні дві протилежні категорії з відповідними оцінними потенціалами: позитивно-шанобливим – «ватажок» і принизливим – «молодий недосвідчений злодій». Отже, основними об'єктами номінації особи у досліджуваній МКС є представники злодійського середовища: відповідно до ієрархічного положення та злочинної «спеціалізації».

Вершиною влади й поваги у цій спільноті є визнані її середовищем лідери – *вори в законі* – недоторканні особи, які координують злочинні дії підлеглих: злодіїв. Усі, хто знаходиться поза межами злодійської спільноти, є допоміжними

«персонами» або зневаженими «нижчими кастами». Внутрішня боротьба злодійської спільноти відбувається між більш та менш досвідченими: «Реномінація поняття «ватажок» спирається на об'єкти порівняння, які мають семи 'головний', 'провідний', 'сильний': *пахан, папа, мама, коновод, матка, центровик, центровой, князь, волк*. Поняття «молодий недосвідчений злодій», навпаки, позначається зменшувальними номінаціями: *малютка, молодняк, гаврош, жушок, короед* та ін. – і, як правило, супроводжується зневажливо-презирливою конотацією (віддзеркалення ворожожконкурентних стосунків у злодійській спільноті)» [293, с. 103].

«Спеціалізація» злодія істотно впливає на його життєвий рівень, поведінку й зовнішній вигляд. Професійні злочинці цінують майстерність виконання злочину, яка містить специфічну для даної КС «естетику» професійної дії. Наприклад, майстерність «кишенькарів» вимагає спритності, реакції, філігранної техніки. Метафоричні позначення злодійських спеціалізацій традиційно будуються на карнавальному принципі імітації нормального (законного) обивательського життя та його персонажів, пор.: «злодій, який краде у різних містах» – *гастролер*; «злодій, який обкрадає дачі» – *дачник*; «злодій, що обкрадає квартири через вікна та фортки за допомогою спеціального приладдя, на зразок риболовного», – *вудочник*. Імітація будується на зовнішній схожості суб'єктів, на порівнянні їх занять за «матеріальною суміжністю». Загальновживане слово виступає «маскою», під якою сховано інший зміст – кримінальний. «Модус фіктивності, що відрізняє метафору [215, с. 51], набуває в цьому випадку агресивний, епатований характер...» [293, с. 104].

Деякі злодійські професії мають номінаційну модель, відповідну агентивним номінаціям «законного» світу і служать засобом кримінального маскування: «Особливо часто під епатичну метафоричну імітацію підпадають назви осіб за різними видами праці. Так, *водопровідник* у кримінальному світі – «квартирний злодій, який видає себе за сантехніка»; *верхолаз* – «крадій, що потрапляє на об'єкти через балкони»; *десантник* – «крадій із транспорту, що рухається – на ходу»; *касир* – «крадій, що зламує сейфи». [293, с. 104]. Такого ж

цинічно-бравадного походження номінації: *пасічник* – «сільський злодій»; *слюсар* – «квартирний крадій, який відкриває замки спеціальним інструментом»; *скляр* – «злодій, який потрапляє на об'єкти через розбиті або вичавлені вікна»; *ювелір* – «крадій дорогоцінних виробів» та ін. Проте зазначені вище класифікації не надають їх представникам особливого статусу. Це «чорнороби» злодійського цеху, що, власне, і декларують номінації.

На вершині майстерності стоять «спеціалізації», які вимагають не лише спритності та нахабства, але й відповідного рівня інтелекту, що віддзеркалюють номінації із семою 'творчість': *художник* – «шахрай-кишенькар»; *кармен* – «циганка-кишенькар»; *музикант* – «кишенькар, який працює, розмовляючи з жертвою»; *письменник* – «злодій, який удає з себе високоосвічену людину» та ін.

Певне місце у кримінальному середовищі відведено картярським іграм. Вони є невід'ємною частиною життя злодіїв, обов'язковим сегментом їхньої КС. «Картярська гра має у злодійському середовищі велике значення в досягненні вищих щаблів злочинної кваліфікації. Умілого й «тонкого» злодійства далеко не достатньо для того, щоб стати випробуваним «духовним», «жиганом». Невміння постійно ризикувати всіма своїми грішми, «ганчір'ям» або навіть життям, як і невірність своїй злодійській етиці, складає ознаку «дешевої людини». «Глибоко свій» злодій завжди носить при собі колоду карт і готовий грати де завгодно й за будь-яких обставин. Навіть збираючись «на діло», він прихоплює карти. Азарт керує всіма його вчинками. Карті допомагають злодію проводити вільний час у в'язниці». [168, с.45]. На сьогодні «сакральна сила колоди» знижена, але немалий добуток грошей через картярську гру створив цілі технології професійного картярського шахрайства різних рівнів. Технологічна складність шахрайської акції як «рольової гри» вимагає й відповідного мовного забезпечення, яке традиційно реалізується метафоричними засобами. В. В. Хімік наводить деякі російські арготизми картярів на позначення гравців за їхніми функціями (*исполнитель, манипулятор, активизатор, паковщик, стиральщик, центральной, офицер* та ін.), глядачів (*мебель*) і жертв шахрайства (*больной, стриженный, ванёк, клиент, пациент, пассажир, лёха* та ін.) [293, с. 105].

Поза межами злочинської спільноти у місцях позбавлення волі перебувають особи, які не входять до їх гурту й перебувають під владою як в'язничної адміністрації, так і самих блатних. Це, здебільшого, випадкові порушники закону, які потрапили з побутових, господарчих, політичних і решти причин, і не мають прямого відношення до кримінального середовища. Вони, переважно, забезпечують побут і функціонування карного закладу. «Еліта» ставиться до них зверхньо, а іноді – із цинічно-презирливим відтінком. Традиційне ставлення злочина до будь-якої суспільно-корисної діяльності виразилось в породженні цілої серії метафоричних презирливих номінацій для індивіда, який працює: *віл, ішак, кінь, шкапа, трактор, пахар, роботяга*, а також іронічних або принизливих номінацій осіб за їх трудовими обов'язками в місцях позбавлення волі: бригадир – *бугор* або *маршал*; будівельник – *архітектор*; художник – *богомаз*; могильщик – *ворон*; роздавальник їжі – *черпак*; прибиральник туалетів – *імператор* або *канцлер*; людина, яка знайшла «тепле місце» – *лорд* або *зубр*.

Існує й інша систематика найменувань осіб, що не належать до злочинської еліти: називання осіб за скоєними злочинами. Це ще одне джерело традиційного мовного кепкування: *біржевик* – особа, засуджена за розтрату; *карась* – засуджений за зґвалтування; *батько* – той, що зґвалтував дитину; *рікша* – особа, покарана за автомобільну аварію з жертвами; *скотник* – засуджений за зоофілію; *грузчик* – той, хто відбуває покарання за чужу вину. Найупослідженішу роль у злочинній ієрархії виконують так звані *півні* – пасивні гомосексуалісти: «Кримінально-тюремний соціум має чітку ієрархію, на самому дні якої перебувають гомосексуалісти (*акробат, батон, гребінь, жося*)» [256, с. 182].

Отже, як бачимо з наведених вище тверджень, носії арготичної лексики мають визначено агресивну КС у ставленні до «законного» соціуму, який є для них чужим, ворожим, недолугим і незрозумілим. Це чітко прослідковується у номінаціях осіб, які мають безпосереднє контактування зі злочинним світом або перебувають у його ієрархічній структурі.

II. 2. Лінгвокультурна характеристика професійно-жаргонних номінацій особи

Цікавим, але мало дослідженим явищем мовного буття є низка професійних соціолектів, які мають місце в соціодіалектній структурі сучасної української мови. Репрезентовані феномени жаргонної КС тісно пов'язані із професійною діяльністю їх носіїв та внутрішньосоціумним розвитком. Отже, пріоритет вербалізації належить базовим соціальним концептам занять, соціального статусу, влади й управління, предметним концептам. «У системі соціальних діалектів професійні жаргони становлять ту категорію, яку вивчити найскладніше, адже вони залишаються річчю у собі й, у принципі, є закритими для стороннього ока» [256, с. 227]. Жаргонні лексичні значення та семантичні поля не настільки приховані, як арготичні, не є ворожими навколишньому світу, не нав'язують свій соціолект оточенню. Ідіолект представника групи може бути відомий найближчим людям, якщо розмова стосується професійних реалій. На нашу думку, КС носіїв професійних жаргонів контрастно відрізняються від КС арготуючих, у першу чергу, силою або рівнем експансії до навколишнього світу: поділений на «своїх» і «чужих» світ арготуючих при негативному ставленні до «законного» світу не може жити без нього (це джерело їжі, розваг та ін.), а носії професійних жаргонів вважають себе частиною «законного» світу й рідко виявляють до нього агресію (за винятком тих, хто заважає діяльності групи). Мовної експансії в цьому середовищі не спостерігається. Жаргон живе у своєму колі (професійній групі). Отже, якщо арготуючі «виживають» лише за рахунок «законного» суспільства, паразитуючи на ньому, то носії жаргонів є корисними індивідами для суспільства, обслуговуючи його потреби.

Однією з основних рис КС носіїв професійних жаргонів є відсутність корпоративного протиставлення групи решті представників соціуму. Як ми вже вказували вище, вони вважають себе його частиною, хоча не всі наявні соціолекти мають вільний доступ до їхньої МКС. За Л. Ставицькою, до відносно закритих соціально-професійних груп можна зарахувати тих, хто торгує на

базарі (вуличні крамарі почасти створюють таємні мови, аргі, зміст яких абсолютно недоступний для стороннього спостерігача); професійні спільноти банкірів, бухгалтерів, науковців, виробничників, футбольних фанів, тих, хто захоплюється, скажімо, філателією, різними видами мистецтва чи мисливством. Ті ж професійні жаргонізми, яким судилося стати «на слуху», влитися у більш широкі страти, як правило, є приналежністю відносно відкритих соціально-професійних груп, як от: спортсмени, водії, перукарі, музиканти, журналісти, комп'ютерники, бізнесмени, «човники», ріелтери та ін.» [256, с. 229].

Відсутність агресії до навколишнього світу у жаргононосіїв виражається у жаргонних номінаціях осіб: клієнтів, пацієнтів, прохачів; тих, хто заважає процесу праці; членів своїх корпоративних кіл. Проте в номінації представників групи попиту (клієнтів, пацієнтів, прохачів) відчувається певна зверхність над тими, хто не розуміється на їхній справі: *чайник* – недосвідчений користувач техніки, електроніки; *грак* – клієнт таксиста; *нулячий* – 1) той, хто не розбирається у чомусь; 2) новий. Ставлення до людей, які заважають процесу праці, носить іронічно-жартівливий характер: *марципан* – той, хто вдає із себе великого знавця справи і намагається радити професіоналу; *шланг* – покупець, який ставить багато питань щодо товару, але нічого не купує; *куркуль* – той, хто настирливо торгується з платнею за виконану роботу. У колі «своїх» домінування позначене двома семантичними напрямками: поваги та поблажливої зверхності. Повага простежується до професіоналів високого рівня, а зверхність – до початківців, невмілих або невдах: *лузер* – людина, яка постійно терпить фіаско (невдаха); *лажало* – невправний музикант, що помиляється; *просунутий*, *продвинутий* – майстер, який використовує всі можливості новітніх технологій; *профі* – професіонал високого класу та ін.

Отже, КС носіїв професійних соціолектів відрізняється переважно позитивно-іронічним ставленням до навколишнього світу, не визначаючи різкої межі між поняттями «свій» і «чужий», вважаючи себе складовою цілого суспільства, з яким пов'язаний на духовному та родинному рівнях. Відповідно до цього, відсутня агресія до «чужих» і мовна експансія щодо врізання

професіоналізмів у розмовне мовлення решти соціуму. Професійні соціолекти не апелюють до соціуму, не протиставляють себе йому, а існують і розвиваються паралельно.

II. 3. Лінгвокультурна характеристика сленгових номінацій особи

Одним із наймасовіших соціолектів переважної більшості мов є сленг як різновид розмовного мовлення. КС носіїв сленгу, зважаючи на різноманітність її представників, позначена багатогранністю й багатовимірністю. «Помилкою було би вважати, що сфера функціонування сленгу – міські соціальні низи. Важливим соціально-прагматичним аспектом сленгу є його використання в неофіційних ситуаціях усного спілкування. Ним можуть користуватися без ризику для своєї мовної репутації освічені люди, якщо вони близько знайомі одне з одним, разом працюють, мають спільні інтереси тощо. По-друге, існують територіально-регіональні відмінності сленгу. Хоча соціальні діалекти меншою мірою, ніж територіальні, пов'язуються з якоюсь місцевістю, вже поліетнічний характер держави, територіальні різновиди відповідної національної мови, культурні традиції того чи іншого регіону, характер мовних контактів накладають відбиток на соціально-лінгвальне обличчя субстандарту взагалі та сленгу зокрема...» [256, с. 42]. На нашу думку, сленг є одним із найдавніших соціолектів у світовому масштабі. Ще до появи державних утворень, коли міста мали абсолютну автономність – сленг вже існував, гармонійно розвиваючись разом із динамікою культурних, технічних, економічних та геополітичних ресурсів часу, обслуговуючи потребу вербального зв'язку представників різних соціальних груп. За зовнішньою примітивністю ховалась колосальна енергомісткість лексики, як правило, меткої, гострої, лаконічної. Її творець – народ – вкладав у мовотворчість неповторність свого часу, експресію почуттів та енергетику завзятості. Сленг розуміють (навіть, не використовуючи його елементів у мовленні) майже всі мешканці того чи іншого населеного пункту. Тобто кожен індивід автоматично є диглосом. Окрім розмовного варіанту літературної мови

володіє ще й сленгом свого регіону. Винятком є молодіжний сленг, який не завжди зрозумілий старшому поколінню через певний бар'єр у різниці вікових КС. Сленг – абсолютно відкрита мовна система, яка селекційним шляхом обирає до своєї структури лексичні елементи, що мають найвищий потенціал експресивності різних соціолектів, розширюючи й меліоруючи або пейоризуючи їх семантику. Зважаючи на це, стверджуємо, що узуальна КС користувачів сленгу носить мозаїчний структурний характер – від погляду на світ носія розмовного літературного мовлення, до погляду носія кримінально-злочинного соціолекту. У соціолінгвістиці традиційно виділяють сленги молодіжний та загальноміський. Безперечним є факт динамічності, ширшої відкритості й емоційності саме молодіжного сленгу, що тісно пов'язаний із КС молоді людини та, відповідно, ставленням до навколишньої дійсності.

Особа, її вчинки, характеристики, соціальна й національна приналежність – один із основних об'єктів МКС користувачів молодіжного сленгу. На думку Л. О. Ставицької, МКС молодіжного сленгу у ставленні до людини виступає в таких картиномовних площинах: «частини тіла людини», «людина як носій фізичних рис», «фізіологія і хвороби», «соціальні характеристики людини», «вітальні цінності», «емоційно-почуттєві цінності», «пізнавальні цінності», «моральні цінності», «побутові звичаї», «естетичні цінності».

Надзвичайна експресивність лексичного складу молодіжного сленгу позначається на цілісній МКС її носіїв. У переважній більшості це знижена полівалентна семантика.

Для реалізації «виокремлення» та «відсторонення» молодь, як правило, визначає своє місце у соціумі, відповідно до решти його представників – позиціонує себе не просто як окрема група, а як колектив, що може оцінювати навколишній світ за параметрами власних цінностей і розуміння світу. Саме експресивна оцінність породжує номінативні моделі на позначення особи, як внутрішньосоціальні, так і номінації, що спрямовані на решту представників соціуму. Отже, номінаціям особи в МКС носіїв молодіжного сленгу належить великий за обсягом лексичний корпус, позначений квазісинонімією та високим

рівнем експресивності. На думку Л. О. Ставицької, «в українському молодіжному сленгу незначна кількість родових назв людини, проте детально структурована група назв осіб за статевою приналежністю. Розвинені квазісинонімічні ряди на позначення різних понять» [256, с. 43]. Найвища частотність номінацій особи репрезентована в межах ЛСГ на позначення фізичних рис людини та її соціальної характеристики.

Найактуальнішою для сленгового вжитку є ознака «високий», «дужий», яка стосується і звичайної людини, і певних соціокультурних типів, як-от: «член кримінального угруповання» (*бик, тевал, шайба*)» [256, с. 197]. Така закономірність виправдана: у молодіжному середовищі панує культ фізичної сили, зовнішньої досконалості – один з найдоступніших способів самоствердження та самореалізації. Релевантними ознаками чоловіка-носія фізичних рис є «великий, дужий (*чебуратор, шайба, качило*); низький (*курдупель, бджонц, штемп*); лисий (*кіндерсюрприз, плейшнер*); модний (*стильняк*); неприємний вигляд (*чмир, чмуридо, зачмошений*). Номінація жінок за віком представлена в основному з негативно-зверхньою конотацією: *рудера* (похилий вік), *лошиця* (середній вік), *чубчик, герла* (дівчина, молода жінка). Щодо візуальної вікової характеристики, то вона виражається лексемами *ветеран, старпер, нафталін* в обох гендерних субстандартах.

На нашу думку, подана Л. О. Ставицькою характеристика лексико-семантичного корпусу «Людина як носій фізичних рис» потребує певного доповнення: по-перше, фізичні характеристики розміру фізичного тіла особи та ознаки сили релевантні не лише для чоловічої статі, а й для жіночої: *кобила* (велика й повнотіла жінка), *зубочистка* (висока й худа), *дюймовочка* (маленька) і таке інше, а по-друге, конотація МС у бік фізичних рис не завжди носить негативний відтінок: багато зменшувально-пестливих форм з іронічно-жартівливою або кепкувальною маркованістю без рис яскравої або прихованої агресії. Особливо це виявляється у корпоративному спілкуванні молоді: *бичечок, кобилка, шпичечка* та ін. Негативна оцінність і пейоративність, зазвичай, спрямовані проти «чужих» або «антиподів, ворогів» [256, с. 199]. Як бачимо,

МКС молоді є полівалентною: схильною як до меліорації, так і до пейоратизації семантичних полів використовуваної лексики.

Соціальна характеристики людини в узусній КС носіїв сучасного молодіжного сленгу представлена у п'яти площинах: професія або заняття; національність або місце проживання; соціальний стан; сексуальні меншини; алко- та наркозалежні. Щодо соціальної характеристики за професією, родом занять, то «у цій лексичній підсистемі актуалізуються номінації на позначення осіб популярних професій та занять, відносно нових у соціально-професійній інфраструктурі суспільства: бізнесмен (*бізнесовець*, *бізнесюк*), менеджер (*менгер*), охоронець (*викидайло*), жебрак-прохач (*аскач*); стійких і традиційних: лікар (*айболит*), водій (*драйвер*), а також тих, із представниками яких молоді доводиться стикатися: жінка, яка торгує самогоном (*альбіна*)» [256, с. 198]. Як бачимо, частково номінації складають запозичення з англійської мови, а частково із кримінально-злочинного соціолекту. Переважна більшість молоді у процесі набуття або вибору професії і ще не має чіткого життєвого напрямку, а отже, вкладає в номінації дещо зверхній погляд на ті професійні ознаки, які носять старші представники суспільства, що вже професійно визначились та облаштувались.

Дещо іншу конотацію мають номінації особи, пов'язані з національністю та місцем проживання. Як і будь-якій живій істоті, людині притаманне здійснення контролю за «власною територією». Будь-яке вторгнення в поле комфорту людини (а особливо молоді) викликає відповідну реакцію протидії агресивного характеру. Особливо це стосується некоректного вторгнення у межі впливу української молоді представників кавказьких народів за останні 20 років. Актуалізованими вважаються ті етноніми, які традиційно в НКС є емоційно забарвленими: поляк (*бзденик*, *подляк*), єврей (*аїд*, *щирий українець*); які включені до сленгової картини світу за фактом територіальної близькості: білорус (*зюзюк*), – туристичних і ділових контактів: чех (*пенічка*), – проживання інших народів на території України: кавказець (*носоріг*, *хач*), азербайджанець (*азер* / *айзер*, *азербон*), африканець (*нігер*), – а також за фактом культурної

експансії: американець (*америкос*), італієць (*макаронник*) [256, с. 198]. Інтуїтивно молодь намагається протистояти будь-якій експансії, будь-якому обмеженню моральних або територіальних прав з боку чужинців. Така експресивна номінативна протидія спостерігається і на внутрішніх теренах України у випадках некоректного вторгнення на чужі території: щодо представників чужих міст, містечок і навіть сіл.

Отже, номінації особи є виразниками однієї з ментальних рис українського народу – територіальної та психологічної корпоративності; захисту територіальної та психологічної зони комфорту від «чужих» (прийшлих).

З виділенням різкої межі між різними соціальними верствами в Україні у кінці XX – на початку XXI ст. у свідомості молоді виникає новітня мовотворча поведінка, спрямована проти такої нерівності (звичайно, йдеться про дітей пересічних та збіднілих батьків). Це одразу ж дало цілу серію номінацій соціальної семантики: багач (*крутик, крутилик, мутило, жирний карась* та інші); діти багатіїв (*мажорик, жорик, папунькин, крутеня, джосик* та інші); рідня (приближені) багатіїв (*мафія* (у значенні «родина»), *крута фамілія, біднячки, лисики* та інші). Не меншою кількістю номінацій наділені люди, що знаходяться поза межею зубожіння: *лах, лахно, чулик, бомжара, чмо* та інші. Отже, молодіжна КС позиціонує себе десь посередині: між дуже бідними і дуже багатими. «Абсолютну більшість лексем цього ряду становлять номінації на позначення людини із провінції або з села (*бик, бульо-мутьо, кирило, рагуль*), що має у своїй основі низку культурних та ментальних чинників [256, с. 198].

Незважаючи на глибоке вкорінення у молодіжному субполі буття алкоголю, наркотиків, молодіжна КС позиціонує своє відсторонення від даних негативних явищ, відповідно реагуючи у номінативних виявах мовленнєвої субкультури. Ці групи, – за спостереженнями Л. Ставицької, – постають об'єктом іронічного кепкування [256, с. 199]. Номінації, які функціонують у МС, жаргонізованому мовленні (*гей, лесбос; наркаш, наркалига, нарком, наркоша*), фіксують власне погляд «стороннього» на ці мікросоціуми.

З цинічно-кепкувальним ставленням пов'язані номінації, які позначають невдатних до науки, навчання, розумового розвитку особи: «На негативному полюсі перебувають доволі потужні синонімічні ряди на позначення людини з повільною реакцією (*гальмо*), розумово відсталої (*понеділок*), обмеженої (*дятел*). Ознака, яка уточнює «дурість, глупоту» і містить у собі уточнення «некмітливий (тупий)» (*бивень, даун*), за частотністю стоїть на першому місці серед інших семантичних уточнювачів» і кількісно перевищує синонімічний ряд зі значенням «дурень» (*баняк, дупель*) – 10 проти 9 [256, с. 205].

На окрему увагу заслуговує емоційно-оцінна система номінацій особи на позначення психічно хворих людей і надмірно агресивних, яка свідчить про несхвальне ставлення до них у молодіжній КС: *довбонутий, крейзі, бзікуватий, відморожений, відірваний, проїханий, скін, гопник, відморозок* та інші.

«Для молодіжного соціуму вельми показова неґація таких явищ, як брехливість (*андерсен – брехун, динамік – той, хто дає надію й не дотримується обіцянки, лажій – схильний до обману, лажайло – ненадійна людина, пацюк – зрадник*)» [256, с. 205]. Молодь і юнацтво, як і у всі часи розвитку людства, переживають романтико-ідилічний період життя, коли в КС людини особливе місце посідають поняття честь, чесність, дружба, вірність та інші: *дружбан, друган, кумпель* (товариш), *своjak* (свій у всіх компаніях).

На особливе ставлення у КС молодіжного соціолекту «заслужують» представники карних органів (міліції). «Схильність молоді до непослуху фіксує також лексико-фразеологічний ряд: *втик, вставити, втикати* кому – покарання за непослух, невиконану роботу». Соціальні аспекти такого непослуху в МС пов'язуються з функціональним ЛСП «міліція» (міліціонер – *афен, фараон, ментяра*) [256, с. 206].

Підсумовуючи сказане вище, слід зазначити, що українська молодіжна субкультура має багатогранну та національно своєрідну картину світу, що досить активно проявляється у номінації особи, морально-понятійних категоріях. Система номінацій особи в МКС українського молодіжного соціолекту неоднорідна, що свідчить про абсолютну її відкритість і динамічність

у відборі нових засобів номінації природнім (зважаючи на рівень експресивності) шляхом. У переважній більшості МКС української молоді не є агресивною, – швидше ігровою. Не набуває номінативної реалізації схильність до невинуватеної жорстокості, насильства, морального розкладання. Негативні явища суспільства піддаються швидше влучному мовному висміюванню, аніж схваленню, що свідчить про відносно здоров'я молодого покоління українців як психофізично, так і морально.

Окремим явищем української мовної картини світу є міський сленг, що заповнює лакуну невинуватеного спілкування дорослих мешканців міста, яка не виключає взаємопроникнення елементів молодіжного соціолекту та навпаки, через абсолютну відкритість і взаємодію обох мовних систем. Проте, у силу звуженості кола комунікативних можливостей (порівняно з МС, який використовує новітні технології онлайн спілкування) має яскраво виражений територіальний характер в умовах різної валентності «покриття» україномовним населенням українських міських територій: «Як урбаністична культура в цілому, міський сленг – територіально зумовлене явище». [256, с. 256]. На нашу думку, урбаносоціолекти України можна розподілити на такі лінгвокартиномовні об'єднання: західноукраїнські урбаносоціолекти, середньоукраїнські урбаносоціолекти, південноукраїнські урбаносоціолекти та урбаносоціолекти Донбасу й Донеччини. Наш розподіл базується на концентрації україномовного населення на тих чи інших територіях, а, відповідно, використанні української лексики. Так, якщо у західноукраїнських містах базовою мовою урбаносоціолектів є українська, то у південноукраїнських – російська. За словами Лесі Ставицької, сленг центрального та східного регіонів України сформувався на основі російськомовної жаргонної субкультури [256, с. 256]. Олекса Горбач у середині ХХ ст. зауважував, що міська мовна субкультура Одеси, Києва, Харкова, Вінниці, Дніпропетровська, міст Донбасу мала російськомовну канву, проте мала специфічні українські прикмети, зокрема у фонетиці. А мовна субкультура галицьких міст мала як україномовну, так і

польськомовну канву. Прикмети польської мови виявлялися на лексичному, граматичному, фонетичному та просодичному рівнях [68, с. 171–176].

Якщо лексична система МС більш масова у використанні (її знає майже вся україномовна молодь), то міський соціолект використовують далеко не всі мешканці міста. Це пов'язано із соціальною градацією населення. Дехто спілкується виключно сленговим мовленням, а певна частина мешканців показово відмежовується від соціолектів, використовуючи виключно літературну норму мовлення. Вибір залежить від освіченості, кола спілкування та індивідуального мовного смаку.

Картину світу носіїв урбаносоціолекту можна поділити на такі сегменти: алкоголь і сфера його вживання; райони міста та їх місце в урбаносистемі (номінації, позначення); мікротопонімія та місцева «семантика» мікротопонімів, включаючи годоніми; побутова сфера та родинні стосунки.

Алкогольна культура міста глибоко досліджена російським мовознавцем В. В. Хіміком у монографії «Поэтика низкого, или просторечье как лингвокультурный феномен» [293, гл. 5 «Поэтика пьянства в массовом языковом сознании»]. В. В. Хімік пише: «Однією з унікальних сфер традиційної мовної словотворчості, регулярної та масової реалізації естетичного прийому відстороненості є пиятика й пов'язані з нею субкультурні таксони цього рутинного і водночас такого ж привабливого для мовної реномінації явища» [293, с. 158]. Алкогольна «культура» міста дає квазісинонімічний ряд лексем на позначення особи, яка зловживає алкогольними напоями: *п'яничка*, *п'янчужка*, *п'янь* (як індивідуальна, так і збірна номінація), *кирятьщик*, *кирик*, *кирюха*, *алкан*, *ханик*, *алик*, *алконавт*, *синяк*, *піон*, *синюшник*, *ханюк*, *баклажан*, *хроник* (чоловічого роду) та жіночі: *синячка*, *ханичка*, *хана*, *киря*, *алканка*, *алкашиха*, *хрезонтема*, *хронічка*, *кольоровка*, *фіалка* та ін. Таке номінативне зацікавлення питущим індивідом свідчить про високий відсоток його наявності у структурі КС урбаносоціолектів.

Доволі вагоме значення для мешканців міста має структурна система міста: райони, старі назви частин міста, назви різних закутків. «У вузькому розумінні

термін «міський сленг» можна вважати вокабуляром вторинних номінацій на позначеннях міських реалій, зрозумілих тільки мешканцям цього міста (містечка) або навіть жителям певного мікрорайону слід зважити на творчий за своєю суттю характер вторинної номінації, яка засвідчує лінгвокреативні аспекти мовного самовияву субетносу, специфічне почуття гумору, гри зі словом тощо» [256, с. 258]. Дуже часто особові номінації, пов'язані саме з місцем проживання чи народження в місті: *Катарка* (район) – *катарчаник* (-нка); *базар Анголенка* (Запоріжжя) – *анголівський* (-ська); *селище Котовського* (район Одеси) – *посілковський* (-ка), *котовець* (-ці); *Подол* (район Києва) – *подолець* (-льці) та інше.

Такими ж систематизаторами КС носіїв урбаносоціолектів є міські топонімічні структури вулиць, площ, майданів та інше. Приналежність до однієї вулиці в КС жителя міста прирівнюється іноді ледь не до родової спорідненості. Тому назва вулиці нерідко виступає субкодом для учасників комунікативного акту: *Пушкінська* – *пушкінські* (хлопці), *Колодіжна* – *колодіженський* (парубок), *Таврійська* – *таврійський* (-ська) (дівчина, хлопець) та ін.

«Сленгові номінації зі сфери міського побуту не обмежуються суто вторинною назвою міської реалії, а можуть входити у значно глибші екзистенційно-психологічні, емоційні сфери буття субетносу, що відповідним чином позначається на комунікативному мікрокліматі урбаністичного середовища» [256, с. 260]. Як правило, у будь-якому місті наявні знакові суспільно-побутові місця: лікарні (зокрема, психічні), органи верховної влади міста і карних закладів, цвинтарі та ін. Найчастіше жартівливі номінації особи стосуються психіатричних клінік і венеричних лікувальних центрів, рідше (в силу релігійної моралі) обігруються назви цвинтарів. Так, скажімо, на людей, що поводять себе неадекватно в Одесі кажуть *олександрійський* або *слобідський*, а в Маріуполі – *пашківець* (вулиця Пашківського).

Отже, слід зазначити, що міські соціолекти України, як і молодіжний міський сленг, у переважній більшості не мають виявів немотивованої агресії. Картина світу його носіїв швидше має жартівливо-іронічну валентність

експресії, аніж агресивно-ворожу. На відміну від кримінально-злочинного соціолекту, міський сленг (як і молодіжний) має поділ на «своїх» і «чужих» лише умовно-топонімічний, а не є відкритим протиставленням власної КС соціальній і психологічній свідомості решти суспільства, хоча і є частковим носієм гомогенних рис аргі, але, здебільшого, на лексико-семантичному рівні.

Як бачимо, КС користувачів молодіжного та міського сленгу багато в чому є віддзеркаленням загальноукраїнської моделі світу, для якої є чужою спонтанна немотивована агресія, жорстокість, ворогування та зненависть. Навпаки, в лексичних системах соціолектів переважає жартівливо-іронічна тональність, зверхньо-поблажлива доброзичливість, кепкування і здоровий гумор.

Висновки до розділу II

Визначивши традиційні підходи до творення та функціонування різних сегментів української мовної картини світу, а також специфічні риси процесів творення номінацій особи в сучасних українських соціолектах, ми дійшли таких висновків:

1. Номінації особи виникають і функціонують на трьох рівнях МКС: ідіалектному, діалектному й узусному. Використання номінацій особи в соціолектному мовленнєвому просторі відображає здебільшого узусний рівень української мовної картини світу.

2. У ставленні до людини українські соціолектні особові номінації репрезентують різні способи перенесення семантики у рамках таких картиномовних площин: частини тіла людини; фізичні риси людини; фізіологічні процеси; хвороби; соціальні характеристики; вітальні цінності; емоційно-почуттєві цінності; пізнавальні цінності; моральні цінності; побутові звичаї; естетичні цінності.

3. У соціально-стилістичному вимірі соціолектні номінації особи об'єднуються у три групи: арготичні, професійно-жаргонні та сленгові.

В арготичних номінаціях осіб виявляється агресивне ставлення до «законного» соціуму, який є для носіїв аргі чужим, ворожим, недолугим і незрозумілим. Найбільш чітко це простежується в номінаціях осіб, які мають безпосереднє контактування зі злочинним світом або перебувають у його ієрархічній структурі. У професійно-жаргонних номінаціях осіб виявляється переважно позитивно-іронічне ставлення носіїв професійних жаргонів до навколишнього світу. У таких номінаціях немає різкої межі між поняттями «свій» і «чужий». Носії професійних жаргонів вважають себе складовою цілого суспільства, з яким пов'язані на духовному та родинному рівнях. Відповідно до цього, відсутня агресія до «чужих» і мовна експансія щодо врізання професіоналізмів у розмовне мовлення решти соціуму. Професійні жаргонізми не апелюють до соціуму, не протиставляють себе йому, а існують і розвиваються паралельно із соціумом. Особові номінації, що виникають і функціонують у носіїв молодіжного та міського сленгу, багато в чому віддзеркалюють загальноукраїнську модель світу, для якої чужою є спонтанна немотивована агресія, жорстокість, ворогування та зненависть. У сленгових номінаціях осіб переважає жартівливо-іронічна тональність, зверхньо-поблажлива доброзичливість, кепкування і здоровий гумор.

РОЗДІЛ III

АСОЦІАТИВНО-ТЕРМІНАЛЬНО МОТИВОВАНІ СОЦІОЛЕКТНІ НОМІНАЦІЇ ОСОБИ

Асоціативно-термінальна мотивація відзначається вибором мотиватора похідного найменування з асоціативної частини фреймової когнітивної моделі, що містить метафоричні позначення, сформовані внаслідок аналогічних зв'язків різних концептів чи концептосфер. Такі зв'язки можуть ґрунтуватися на асиміляції — мисленнєвій операції у подібнення певних складників двох концептів або синестезії — використанні знаків одних відчуттів для позначення інших.

Асоціативно-термінальна мотивація має метафоричну природу. У ролі мотиватора виступає асоціативна частина концепту, яка ґрунтується на конекціях з іншими концептосферами. Метафоризація є найпродуктивнішим креативним засобом збагачення мови, виявом мовної економії, семіотичною закономірністю, що виявляється у використанні знаків однієї концептуальної сфери на позначення іншої, схожої з нею в якомусь відношенні або асоційованої з нею. Метафора заперечує належність об'єкта до того класу, у який він насправді включений, і стверджує його входження до категорії, до якої він не може бути віднесений раціонально [12, с. 5–32]. У концепції О. О. Селіванової цей тип номінації залежить від способу взаємодії донорської та реципієнтної зон у процесі позначення.

III. 1. Проблема вивчення механізму метафори у творенні номінативних одиниць мови

Метафора є одним з основних механізмів розвитку лексичної системи мови, її вдосконалення й уніфікації. Серед системи тропів вона посідає центральне місце, оскільки дозволяє яскраво відтворювати образи навколишнього світу, репрезентуючи їх у найнесподіваніших асоціативних моделях і формах.

Багатогранність і поліфункціональність метафоричних систем з давніх часів привертала увагу дослідників.

Історія вивчення механізму метафори починається від часів Аристотеля та Квентеліана, які розглядали її як обов'язковий елемент виразності в ораторському та поетичному мистецтвах, а також – як важливий художній засіб яскравого зображення навколишнього світу. Незважаючи на тисячі досліджень і експериментів, і сьогодні не можна сказати про чітко визначену систему поглядів на це явище. Праці І. В. Арнольд, Н. Д. Арутюнової, А. М. Баранова, М. Блека, В. В. Виноградова, В. М. Вовка, К. К. Жоля, М. В. Нікітіна, В. М. Телії та інших дають уявлення про неабияку широту думок і позицій щодо основних моментів теорії метафори. Проте це не значить, що хтось розуміє ці аспекти правильно, а хтось – ні. Складність предмета дослідження визначає принципові розходження в думках. І. В. Толочин вважає, що такий «плюралізм» позицій спричинено поступовим перемиканням основної уваги дослідників з вивчення мови як стабільної системи зі стійкими мовними значеннями на положення мови як творчого прогресу породження змісту в процесі комунікації [269, с.15]. Така переадресація наукових векторів уваги на проблематику функціонування мови у мовленні, формуванні та передачі змісту у висловлюванні відкриває нові грані багатьох давно досліджених явищ, до яких належить, зокрема, й метафора.

Одним з основних завдань сучасної лінгвістики є вивчення та структуризація механізму творення метафори. Н. Д. Арутюнова, А. Річардс, М. Блек визначають її як явище синтаксичної семантики «інтеракційного» типу (interaction theory). Цей підхід дозволяє одержати інформацію про вплив семантичної сполучуваності слів на процес метафоризації. Прибічники «інтеракційного напрямку» в основі механізму метафори вбачають категоріальний зсув. Сутність метафори, за цією концепцією, полягає у «транспозиції ідентифікуючої (дескриптивної та семантично дифузної) лексики, призначеної для вказування на предмет мовлення, у сферу предикатів, призначених для вказування на його ознаки та властивості» [12, с. 152]. У концепції тричленної механістичної метафори (Х. Деламар) це поняття

репрезентоване як перенос – конекція від базового слова-поняття на слово-результат через суміжне поняття. Основою аналізу метафори в цій концепції є фіктивність – допустова подібність не порівнюваних та не співвіднесених реалій буття [180, с. 35]. З позицій антропоцентризму розглядають метафору в лінгвосемантиці. На думку В. М. Телії, метафорична операція розпочинається в кілька прийомів: 1) задум; 2) постановка мети; 3) намір мовця. А це, у свою чергу, «створює допоміжне поняття на основі асоціативних комплексів (ореолів) – енциклопедичного, раціонально-культурного, особистісного знання; надалі виникає допустовість відносної подібності; контекст виконує фокусування; а результатом є фільтрація – поєднання нових ознак із первинним значення та формування нового концепту (поняття)» [180, с. 37].

Активний розвиток суміжних лінгвістичних напрямів: психолінгвістики, нейролінгвістики, етнолінгвістики та інших – дає можливість розглядати метафору не лише як засіб образності, а й як механізм психомоторної діяльності людини та способів мовної реалізації таких механізмів.

Надзвичайно активно вивчається проблема механізму метафори у психолінгвістиці. Підвалини цих досліджень було закладено в дослідженнях мовознавця-молодограматиста Германа Пауля та психолога Карла Бюлера на початку ХХ ст. Характеризуючи основні механізми метафоротворення, Г. Пауль зазначав, що метафора зумовлена винятково людською природою і виявляється не лише у мові поезії, а й у повсякденному мовленні народу, який використовує образні висловлювання та яскраві епітети. У виборі метафоричного висловлювання виявляється різниця індивідуальних інтересів, а з сукупності метафор, що стали у мові узуальними, можна визначити, які інтереси переважали в мові [208, с.114]. На думку К.Бюллера, «у сприйнятті відчувається подвійність сфер та їх взаємопроникнення» [37, с. 316].

А. Пейвіо розвиває гіпотезу двох форм кодування (adual coding approach), відповідно до якої невербальні перцептивні знання та мовні знання трактуються як репрезентативні, що обробляються двома автономними взаємопов'язаними символічними системами. Метафору вчений характеризує як результат взаємодії

образної та вербальної систем. Образна система організовує перцептивну діяльність, оперуючи інформацією про конкретні об'єкти та їх зміст, пояснює гештальтну природу метафори, а вербальна система інтегрує дискретні лінгвістичні дані у структури знань вищого порядку, пояснює роль мовної компетенції в її інтерпретації. «Творення мовної метафори ... ґрунтується на здатності людини вловлювати й формувати асоціативні зв'язки між поняттям, що набуває підтвердження в теорії діяльності мозку, активності його нейронних клітин» [139, с.86]. (Див. також додатки А. 1, А. 2).

Когнітивну концепцію механізму метафори виклали у своєму дослідженні «Metaphors We Live By» («Метафори, якими ми живемо») американські дослідники лінгвіст Дж. Лакофф і філософ М. Джонсон [160, с.256]. Основна теза праці полягає у ствердженні того, що в основі механізму метафоризації лежать процедури обробки структур знань: фреймів і сценаріїв. Знання, що реалізуються в них, на думку вчених, є узагальненим досвідом взаємодії людини з довкіллям: світом об'єктів і соціумом. Механізм метафори побудовано на принципах взаємодії «сфери джерела» (донорської зони) та «сфери – мети» (реципієнтної зони). У контексті матеріалу нашого дослідження асоціативно-термінальні частини МПК номінацій осіб є реципієнтними зонами, а донорськими – зони різних концептосфер, які є джерелами пропозицій, оскільки ці знаки – первісно неістинні щодо позначуваного. Отже, асоціативно-термінальні мотивації є вибором непрямих, неістинних, фігуральних позначань. Вибір донорської зони та її конекція з реципієнтною залежить від особистого життєвого та комунікативного досвіду суб'єкта номінації.

Важливим доповненням цієї концепції є теорія «концептуальної інтеграції» Ж. Фоконьє та М. Тернера. Це поняття вони інтерпретували як базову когнітивну операцію, яка виконується за певною схемою на різних рівнях абстракції та має чітку структуру, що містить у собі вихідні (базові) простори (input spaces), загальні простори (generic spaces) та мішаний простір (blended spaces) або бленд (blend). Усі названі компоненти є елементами ментального простору. Мережі концептуальної інтеграції можуть містити у своїй структурі

кілька ментальних просторів. Кожен бленд репрезентований щонайменше двома базовими ментальними просторами, які співвідносяться зі «сферою-джерелом» і «сферою-метою» теорії концептуальної метафори. Ж. Фоконьє та М. Тернер виходять за межі метафоричної проекції зі «сфери-мети» у «сферу-мішень» і конструюють новий ментальний простір – «бленд». «Бленди» не відповідні жодному з просторів і не є сумою їх елементів. «Бленд» запозичує з базового простору частину структури й утворюється для розуміння ситуації або контексту. На ґрунті бленду в когнітивній ономазіології стає можливим пояснення складного асоціювання у процесі формування мотиваційної бази та вибору мотиватора [239, с. 149]. Унаслідок такого процесу асоціювання термінальна частина концепту адаптує вбудований сценарій, який стає основою ОС найменування. На думку В. М. Телії, породжений простір в інших теоріях метафори кваліфікують як дифузний або асоціативний комплекс (ореол).

Концепція О. О. Селіванової репрезентує 5 різновидів АТМ: структурно-метафоричний, метафорично-дифузний, гештальтний, сенсорний і архетипічний. Розподіл відбувається залежно від загальних принципів механізму асоціювання й аналогізації та залежить від типу метафоричного поєднання структури породжуваного простору [239, с. 143–148]]. **Структурно-метафоричний** різновид характеризується інтеграцією сфери джерела та мішені на основі однієї сильної ознаки. У такому випадку термінал структури знань про позначуване набирає знак іншого концепта і формує реляцію з відповідним пропозиційним компонентом цієї структури. В основі **дифузно-метафоричного** різновиду лежить дифузна інтеграція асоціативних комплексів (ореолів) або уподібнення сценаріїв. **Гештальтний** різновид використовує мотиватори – знаки інших концептів – виходячи з подібності зорових, слухових, одоративних, тактильних, смакових гештальтів. Унаслідок співвіднесення різних сутностей утворюється новий гештальт із редукованих прототипів, який синтезує ознаки гетерогенних об'єктів уподібнення. **Сенсорний** різновид базується на синестезії – психологічному процесі виникнення одного відчуття під впливом неспецифічного для нього подразника іншого відчуття. У мові це виявляється у

використанні знаків одних відчуттів для найменування інших: аудіальних для візуальних; соматичних для візуальних; смакових для аудіальних. **Архетипічний** різновид АТМ задіює кореляцію метафоричних мотиваторів з архетипами – первинними вродженими елементами родової пам'яті історичного минулого етносу, людства, колективного позасвідомого. Механізм такої метафоризації опосередкований складним асоціюванням.

III. 2. Метафорична інтеграція концептосфер «тварини – людина»

Серед концептосфер, які виступають донорськими для номінацій осіб в українських соціолектах, найбільш продуктивною є номенклатурна та народна номінація тварин (зоонімічна лексика). Номінації особи, репрезентовані мовними одиницями з базовим значенням мегаконцепту «жива природа», представлено зоонімами різного маркування і позначено найчастотнішим індексом використання у соціолектних дискурсах. Така активність зумовлена інтерлінгвальними факторами, які мають конкретну причиново-наслідкову систему. Вербалізуючи навколишній світ, людина намагається передавати його реалії максимально зрозумілою та простою мовою, створюючи сприятливі умови для реципієнта. Аналізуючи ті чи інші явища, часто звертають увагу на економію мовних засобів, але обходять увагою економію образних інструментів мови. Таке спостерігаємо саме в пошуку кола донорських сфер і висуванні в перші ряди свідомості найближчих для реципієнта концептуальних груп лексики. На нашу думку, таке дискурсне явище можна характеризувати як зумисне звуження донорських зон у свідомості суб'єкта номінації з метою вибору найдоступнішого для реципієнта метафоричного відповідника. Соціолектний дискурс найдемократичніший як у плані психомоторної поведінки, так і у плані вибору та використання мовних одиниць різних рівнів: від фонетичного до синтаксичного.

У мовленнєвій поведінці відсутня залежність від кодифікації, заборони або будь-яких мовних ґештальтів. У колі «своїх» людина почуває себе вільною

мовленнєво, за винятком внутрішньосоціумних мовних табу (образливої лексики, їдко-іронічної семантичної тональності). Саме тому творення лексики АТМ – вільне від будь-яких умовностей або номенклатурних обмежень і є породженням і проекцією внутрішньосоціумної КС на МКС, яка обирає донорські концептосфери відповідно до розуміння реципієнтами власного смаку та інформативної бази соціально зумовленого кола. У 1930^{тих} р.р. Д. С. Лихачов наголошував на неабиякому поціновуванні кримінально-злочинним світом уміння людини говорити, оповідати. Таке вміння цінується й сьогодні. Гарний оповідач завжди «потрібен» групі об'єднаних у спільну соціальну сферу людей. Основне завдання оповідача полягає в необхідності яскраво й емоційно переповісти подію, описати персонажів, покепкувати з когось, особливо з невідповідних соціальному розумінню та традиціям (одяг, поведінка, зовнішність та інше). Основні прийоми оповідача – емоційно-експресивне інтонування й емотивна лексика, в тому числі метафоричні номінації особи.

Найбільш продуктивною донорською зоною для творення номінацій особи асоціативно-термінального типу є концептосфера «тварина». Висока активність її не випадкова. Вона має глибинні етнокультурні причини. По-перше, ще до початку соціалізації світу людина жила в єдиному з тваринами природному просторі. Глобальна КС людства виявляє найрізноманітніше ставлення до тваринного світу: від тотемізації до споживання у їжу. В українській етнокультурі уявлення про тваринний світ диференційовані відповідно до місця проживання: місто / сільська місцевість. Переважна більшість номінацій особи має подвійний тип мотивації: асоціативно-термінальний і модусний, – оскільки при вживанні їх у соціолектному дискурсі наявна висока валентність оцінки номінованого об'єкта. Цей мовний факт ініційовано високим рівнем емотивності й експресії соціолектного мовлення. По-друге, тваринний світ є найзручнішим і найкращим для опізнавання зовнішніх і сценарних ознак об'єктів номінації. Через поведінку та зовнішність представників живої природи найлегше передати зовнішні та внутрішні ознаки особи. Через вторинне позначування зоонімами суб'єкт номінації може характеризувати найточніші психомоторні риси людини:

скарєдність, хитрість, мудрість та інше. По-третє, характерні риси поведінки тварин часто збігаються як з позитивними, так і з негативними рисами поведінки людей. Це стає причиною метафоризації номінацій особи через зоонімну концептосферу. З давніх часів у казках та легендах персоніфікували тваринний світ, надаючи тваринам риси характеру та поведінки *homo sapiens*. Це ініціювало і зворотні процеси. Спочатку це були тварини місцевої фауни, одомашнені та дикі, а з появою цирків, зоопарків, розширення можливостей міжнародної комунікації до МКС українців входять екзотизми *мавпа, крокодил, пітон, анаконда, кобра* та ін. З розвитком та поширенням палеонтології українці починають використовувати номінації доісторичних викопних зоотипів: *бронтозавр, ігуанодон, птиродактель, дизонозавр* та інші.

У досліджуваному корпусі номінацій донорської концептосфери «тварини» наявні три різновиди АТМ: дифузно-метафоричний, структурно-метафоричний і гештальтний.

Найактивнішим у соціолектному дискурсі є **дифузно-метафоричний** різновид АТМ. Наявні номінації особи, утворені внаслідок дифузної інтеграції асоціативних комплексів і шляхом уподібнення сценаріїв. Номінації, утворені шляхом дифузної інтеграції асоціативних комплексів, представлені зоонімами: *бичок, бобер, бультер`єр, трак, засць, зубр, кнурик, криси, крокодил, верблюди, динозавр, звір, мустанг* та інші. Метафорична інтеграція неоднорідних предметів пов'язана з прототипом однією з ознак. Номінації, утворені шляхом уподібнення сценаріїв, репрезентовані лексемами: *акула, бобик, гад, дятел, жеребець, звір, камбала, кіт, кішка, кнур, криси, кріт, лягавий, муфлон, муха, обізяна, пацюк, свиня, тюлень, чайка, шакал, верблюди, вівця, ведмідь* та іншими. Ці номінації характеризують сценарії поведінки людини, проєктовані з концептосфери уявлень про поведінку тварин, суміжну з людською.

На основі концепцій із суміжним поняттям пропозиційного рівня якості донорської зони «тварини» здійснюється аналогізація, яка породжує номінацію особи різних змістових категорій. Багато з досліджуваних одиниць полісемічні або по-різному потрактовані в соціолектних словниках. Дифузно-метафоричний

різновид представлений трьома донорськими підгрупами концептосфери «тварини»: 1) агресивність поведінки; 2) статеву розбещеність; 3) агентиви.

Група метафоричних номінацій, яка позначена переносом агресивності поведінки у тваринному світі на особу представлена номінаціями *бультер`єр*, *акула*, *лягавий*, *звір*, *бик*, *пантера*, *собака* та ін. Так, *бультер`єр* (*нітбуль*) позначає у МС людину міцної статури, недалеку та розумово обмежену: ... *Цей жлоб, рогуль, **бультер`єр**, мордоворот, жуужик, увесь у ланцюгах і телефонах* [3, с.214]. Тут активну роль у конекції двох різних концептів відіграє схожість особи та бійцівської породи собак у спільній рисі «міцність статури при слабкому розумовому розвитку», спрямованість на релевантність фізичної сили над розумовими якостями, потенціальний сценарій постійної готовності до бою (без обдумування).

Номінацією *акула* у кримінально-злочинному соціолекті позначають особу, засуджену на тривалий термін позбавлення волі з конфіскацією майна [256, с. 34]. Метафоричне позначування особи запозичене з концептуальної субзони «хижі риби» іхтіонімічної номенклатурної лексики. *Акула* – хижак найвищої активності. Для носіїв кримінально-злочинного соціолекту заможність особи має надзвичайне значення, викликає повагу та заздрість. Отже, в цій МКС у процесі метафоричного перенесення назви особа наділяється найвищою, за валентністю, хижістю. Номінація переносить сценарій «пожирання великими шматками здобичі акулою» на сценарій «пожирання» = розкрадання великими партіями грошей і матеріальних ресурсів чиновником, економічним злочинцем. Схожими є сценарії поведінки хижої риби та людини-хижака. (Див. додаток А. 3).

Номінації АТМ дифузно-метафоричного різновиду, що позначені донорською концептосферою «тварини» з ознакою агресивності, здебільшого, пов'язані з аналогізацією спільності сценарію поведінки людини, що виявляє пряму або потенційну агресію в поведінці або по відношенню до довкілля.

Група метафоричних номінацій, аналогія яких позначена статевою розбещеністю або нестриманістю, репрезентована зоонімами *жеребець*, *свиня*,

муха, кнур, кнурик, кішка, кіт, камбала та ін. Слід зазначити, що такі метафоризовані об'єкти мають чітко виражену гендерну специфікацію.

Номінація *жеребець* – зоонім субконцептної зони «КІНЬ» – позначає сексуально стурбованого чоловіка або випадкового статевого партнера [256, с. 135]. Процес метафоризації цього об'єкта базується на аналогізації сценарію поведінки особи. «*Жеребець, -бця*, ч. 1. Самець кобили. 2. перен. Про чоловіка, який чим-небудь нагадує цю тварину» [40, с. 366]. У період статевих контактів *жеребець* керується переважно інстинктом і криє за добу кілька кобил. Особливість статевої поведінки тварини породила зооміфологеми міцної статевої сили та нерозбірливості у зв'язках, що було аналогізовано з поведінкою деяких чоловіків. Така поведінка засуджується багатьма соціальними групами. Як результат – наявність іронічного відтінку та метафорична модусність у семантичному просторі цієї номінації.

Динамічністю біомоторики позначена номінація *кнур*, яка позначає сексуально стурбованого чоловіка: *Подасть твоя на аліменти і припаяють за не виплату строк; розпозіхається і мовчить, кнур ефіопський* (Є. Пашковський. Безодня). Сценарій поведінки статевозрілого кабана, здатного запліднювати, переноситься на відповідну поведінку чоловіка – статеву активного, але безвідповідального за вчинки. Друге значення номінації – «смердючий чоловік» [256, с. 177] – є гештальтним різновидом асоціативно-термінального типу номінації (одоративного характеру), який пов'язаний з непридатністю м'яса та сала кнура у їжу через специфічний запах сечі: *Смердить, як кнур* (З розмови).

Бінарна гендерна номінація *кішка* у процесі метафоричного творення співвідносить сценарій беззастережної нерозбірливості кішки у виборі статевого партнера зі сценарієм поведінки повії: «1. Жінка легкої поведінки; повія» [256, с. 175]. У другому значенні ця номінація відбиває конекцію сценаріїв поведінки кішки як хижака при крадіжці м'яса: «2. крим. Крадійка м'яса на базарі» [256, с. 175]. Отже, в одній номінації реалізуються два неоднотипних сценарія поведінки: статева нерозбірливість і одна зі спеціалізацій базарних злодіїв. Таким чином, наявна метафорична полісемія в межах одного фрейму.

Метафорична конекція номінації *свиня* є характерною для обмеженого кола чоловіків, що є носіями соціолектів. Таку номінацію пов'язують із поведінкою «дівчини або жінки для задоволення сексуальних потреб чоловіка» [256, с. 294]. Напр.: *Риня дивиться на мене потухлого й каже, тобі, Толян, на сьогодні нада свиню. Да, да, сьогодні на ніч, вони, курви, заспокоюють – це як ліки* [88, с.112]. Найвірогідніша аналогізація міжконцептної метафоризації – запальна характеристика маловартісної слухняної, готової до всього живої істоти. Дана номінація має знижений модус із визначеним негативним вектором. (Див. також додаток А. 4).

Отже, номінації особи, які діяльнісно марковані ознакою «статева розбещеність або нестриманість», які презентовані мовними одиницями з донорської зони «тварини» представлені лексемами, які при метафоричній аналогізації основним механізмом мають схожість сценаріїв поведінки позначуваного та позначуючого об'єктів номінативного процесу. Моделі сценаріїв у спільних фреймах відрізняються динамікою поведінки і, у рідкісних випадках, модальністю.

Окрему групу лексем, представляють агентивні номінації, інтегровані в суперконцепт «людина» з концептосфери «тварини». Ці лексеми позначають осіб, що беруть участь у різних діях.

Так, підгрупу на позначення людей, які беруть участь у виробничому процесі як робоча сила без конкретного визначення цього процесу, представляють номінації *ішак, віл, бидло, скот, тваринка*. Три останні позначені збіркою синонімічності зі значенням «людина праці, трудяга». Відомий факт зверхнього ставлення кримінально-злочинного соціуму до людини праці, яка приносить суспільству користь. Унаслідок постійної інтерференції соціолектних дискурсів, повага до людей праці зникає також у міському та молодіжному соціальному колі, що безперечно відбивається в мовних виявах, зокрема у відповідних номінаціях особи. Об'єкти-мішені обираються з донорської зони «тварини» – семантичного кола збірних назв. Обрані номінації репрезентовані назвами тварин, які виконують важку фізичну

працю або утримуються у стаді. Це нівелює особистісну цінність. Означений метафоричний процес є своєрідним протиставленням внутрішньосоціальним принципам носіїв соціолектів, які сповідують «ідеологію» легкої наживи та винахідливості у здобуванні матеріальних цінностей, а, відповідно, їдкої іронії щодо людей, які виконують важку копітку та брудну працю.

Активно використовуються агентивні номінації на позначення працівників правоохоронних органів. Так, номінація *бобик* (від стереотипної клички собаки) позначає міліціонера з невисоким званням (міліцейську *шістку*) [256, с. 60]; *кріт* – правоохоронця, який працює в метрополітені [256, с. 190]; *гад* – будь-якого правоохоронця [256, с. 99]. Номінації *бобик* і *кріт* утворені метафоричним перенесенням із донорської сфери за спорідненістю сценаріїв. Так, рядовий міліціонер виконує найпростіші, але найактивніші завдання (*бігає, як бобик*), а працівник міліції метрополітену, як «кріт», перебуває у глибоких підземних тунелях. У цих номінаціях наявний модусний відтінок зневажливої іронії.

Номінація *динозавр* має збірний характер і позначає досвідченого професіонала найвищого рівня, знавця в певній галузі знань [256, с. 111]. Тут при виборі мішені для метафоричного перенесення активуються темпоральні чинники, що аналогізують рівень знань (інтелектуальний сценарій) особи з глибинною давністю викопних травоядних тварин. Імплікативною ознакою є колосальні розміри тварини, що символізують гігантський досвід.

Є серед агентивних номінацій і ті, що пов'язані з процесом набуття професії: *звір* – у першому значенні – студент біофаку [256, с. 144]. Майже кожна спеціальність має свою внутрішньо-факультетську або загальноузівську номінацію. Так, скажімо, мікробіологів номінують *мікробами*, філологів – *букварями*, хіміків – *молекулами* і таке інше. *Звірі* – об'єкт вивчення лише одного з розділів біології – зоології. Отже, мотиватором стає метонімічне позначування об'єкта номінації за частиною загального обсягу науки.

Лексемами *верблюди, шакал, пацюк, бичок, антилопа, криса, дятел* представлені номінації осіб з упослідженим статусом у кримінально-злочинному середовищі. Найактивніше в означеному середовищі засуджуються особи,

схильні до внутрішньої крадіжки (пограбування своїх). Ці злодії номінуються однією лексемою у російсько-українському варіанті *криса – пацюк* [256, с. 250]. Метафоричне перенесення відбиває абсолютну схожість сценарію поведінки людини та тварини, що краде їжу за відсутності господаря або в темряві, коли цього ніхто не бачить. Умисність, утаємниченість і продуманість злочину є основним мотивом вибору в донорській зоні цієї мовної одиниці. Номінація *шакал* позначає особу, яка грабує співкамерників [256, с. 369]. Такий грабіж передбачає насильне позбавлення людини майна, а відповідно – певну агресію у поведінці грабіжника під «прикриттям» для потреб найвпливовіших засуджених. Це аналізує сценарій його поведінки з поведінкою шакалів у дикій природі, які групою добивають поранених тварин і доїдають залишки їжі після полювання великих хижаків. В Україні ця тварина зустрічається рідко, що могло б заважати активації базової інформації у свідомості українця. Проте інтернаціоналізм злочинного світу та знання з дитинства казок і мультфільмів про тварин (зокрема «Мауглі») привніс у цей соціолект елемент КС народів Азії, які мають фіксовану інформативну базу щодо поведінки та інстинктів шакалів у природі.

За аналогією «вербальної» поведінки комахи, яка в період розмноження подає однотипне і, на думку реципієнта, позбавлене змісту цвіркання, носії соціолектних культур позначають особу, яка говорить дурниці, номінацією *цвіркун* [256, с. 359]. Конекція базової та донорської концептосфер позначається через подвійну субституцію сценарних вузлів: 1) беззмістовність; 2) довгий проміжок часу (безперервність).

Номінація *чайка* позначає у кримінально-злочинному діалекті людину, яка швидко та багато їсть [256, с. 361]. Спосіб харчування птаха відзначається: 1) ковтанням у процесі польоту; 2) ненаситністю. Така поведінка птахів активує у свідомості носіїв цього соціолекту метафоричний механізм сценарію споживання їжі. Перенесення спостерігається в механічному блоці сценарію і не стосується смакових і одоративних параметрів. (Див. додатки А. 5, А. 6).

Гештальтний різновид номінацій особи репрезентовано лексемами на позначення антропометричних характеристик особи; зовнішніх ознак

привабливості – непривабливості; візуальних характеристик одягу та додаткових характеристик зовнішності.

Антропометричні гештальтні номінації позначені характеристиками людини в межах форми та розміру тіла «високий – низький», «великий – малий», «товстий – худий». Усі антропометричні характеристики людини мають візуальний характер і репрезентують вибір знаків інших концептів для метафоричних перенесень за зовнішньою схожістю (аналогією). Ця група представлена номінаціями *бик, бройлер, бубир, мастодонт, бізон, горила, кабан, орангутанг, хряк, глист, блоха, удав, тюлька, хамса, черв`як* та інші. З них можна виокремити дві підгрупи: «товстий / худий» і «фізично міцний / фізично слабкий». Для позначування людей, які мають чітко виражені візуальні антропометричні ознаки ожиріння, суб`єкти номінацій обирають з донорської зони об`єкти, які, з тих чи інших причин, умов існування або фізіологічної будови, мають велике, позначене жировими відкладаннями, фізичне тіло. Для позначування найчастіше використовуються метафоричні номінації *слон, бегемот (гіпопотам), кабан, хряк, бубир, свиня* та інші.

Найінтенсивніші за валентністю номінації *слон* і *бегемот* – найбільші сухопутні ссавці, які мають чітко визначену візуальну повноту та надмірні обсяги фізичного тіла. Аналогізація відбувається виключно за співвіднесенням обсягів тіла тварини та людини з надмірною вагою тіла. Додатковим мотивом метафоризації виступає імплікований елемент характеристики – неповороткість і повільність у рухах, – який однаково притаманний і тварині, і особі, яка її знаком позначена: *Он, твій гіпопотам повзе! Жере у три рота!* (З розмови).

Номінація *бройлер* позначає особу з надмірними антропометричними параметрами – повнотою [256, с. 69]. «Бройлер,-а, ч. 1. Відгодоване на м`ясо курча віком 60-70 днів» [40, с. 97]. У свідомості пересічного носія української мови *бройлер* – спеціально виведена порода великої курки. Тому в асоціативній лінії суб`єкта номінації спостерігається мотиваційна рамка, яка стимулює до вибору саме цієї номінативної одиниці при візуальній конекції з будь-яким переростком і под.: *Не діти пішли, а бройлери! Хай будуть здорові!* (З розмови).

Іхтіонім номенклатурного позначування риби родини окуневих *бубир* [40, с. 99] в соціолектному дискурсі використовується для метафоричного номінування товстої людини невисокого зросту [257, с. 69]. Бубирем також називають так званого бердянського бичка (*бобир, бубир*), який має надмірну (не співвідносну з тілом) голову та відрізняється умінням широко роздувати жаберні пластини, збільшуючи площу опору воді, під час витягування вудкою. Фізичні параметри риби відповідають такому визначенню: «невеликий, але товстий, мордатий». Такий ґештальт аналогізується з зовнішнім антропометражем невисокої кургузої, але повної людини, фіксуючи метафоричний механізм на іхтіонімічній номенклатурній одиниці: *Хоч і гарний був чоловік, але тілом, мов бубир! Коротконогий, товстенький!»* (З розмови).

Номінація *кляча* (українське *шкапа*) позначена дефініцією «негарна дівчина» [209, с. 177], що є абсолютно хибним визначенням, тому що не відбиває відповідних диференціюючих візуальних ґештальтів позначуваної особи: «Шкапа, -и, ж. 1. Зморений, слабосилий, худий кінь. 2. перен., розм., зневажл. Фізично слабка, виснажена, нездатна до роботи людина» [40, с. 1623]. Соціолектний дискурс розширює лексичне значення цієї метафоричної номінації, позначуючи «зморену, худу, слабосилу та невродливу дівчину або жінку». Вузловими ознаками запозичення лексеми з донорського лексичного корпусу є візуальні ґештальти фізичної виснаженості та дисгармонії, які найкраще аналізує саме тварина у повному фізичному і віковому станах. Найчастіше таку номінацію використовують для позначування перестарілої худой, виробленої жінки. (Див. також додаток А. 7).

Надмірну худорлявість позначають метафоричними номінаціями *тюлька*, *уда*, *хамса*, *глист*. Ґештальтні характеристики іхтіонімів *тюлька* та *хамса* – відносна рівність тіла та тонкість, що й стає мотиватором у виборі саме даних мовних одиниць у процесі метафоричного перенесення: «Тюлька². Висока, без особливих жіночих форм дівчина» [25, с. 299]. Імплікативна риса номінації *хамса* – сухість, притаманна цьому різновиду риб у промисловий період, що дає

додаткову смакову гештальтну ознаку. Спостерігається змішування різних типів характеристик при спрацюванні механізму метафоризації у процесі номінації.

Номінації *удав*, *жирафа* та *ігуанодонт* використовують для позначування надмірно високої на зріст особи. Спільна гештальтна ознака використовуваних зоонімів – «довжина тіла». Так, скажімо, номінація *удав* у першому значенні позначає «довготелесу людину» [257, с. 382]. У гендерних варіантах *жираф* / *жирафа* – високу людину обох статей; екзотизм *ігуанодонт* – високу особу з імплікативним гештальтом «довга тонка шия»: «рід вимерлих рослиноїдних плазунів ряду птахотазих» [40, с. 487]. Обираючи номінативну лексему з донорської концептосфери «тварини», суб'єкт номінації визначає одну з аналізованих мовних одиниць у залежності від таких факторів як особистий смак, зорові та сценарні гештальти у зовнішності або поведінці мішені номінації.

Екзотизм *дикобраз* використовується на позначення особи чоловічої статі, що має потворний зовнішній вигляд і густий волосяний покрив тіла. Мотивація метафоричного перенесення базується на двох візуальних гештальтах – незвичному вигляді голови та обличчя людини й густому волосяному покриві тіла, що аналогізується з густою шерстю на тілі тварини: «Дикобраз, -а, ч. Великий гризун із жорсткою темно-бурою щетиною і твердими строкатими голками (на спині)» [40, с. 295]. Не всі носії соціолектів мають у свідомості образ екзотичної для України тварини, тому користуються лише означеними візуальними гештальтами. (Див. також додаток А. 8).

Серед гештальтних номінацій наявні синонімічні номінації одоративного плану *тхір* і *скулс*. Метафоричний механізм цих номінацій спільний, бо має однотипний сценарій викиду смрадної рідини цими тваринами у разі небезпеки. Це породжує відповідний гештальт – нестерпність їдкого й неприємного запаху. Номінація *тхір* у МКС українця має давні корені, оскільки пов'язана з безпосереднім ареалом поширення цих тварин. Запозичена номінація *скулс* з'явилася разом із початком засилля на вітчизняних екранах американських фільмів і фактично замінила номінацію *тхір* як більш модна у колах молоді. Отже, номінацію *тхір* можна почути серед носіїв соціолектів старшого віку.

III. 3. Метафорична інтеграція концептосфер «рослини – людина»

Донорська зона концептосфери «рослини» представлена порівняно обмеженою кількістю номінацій особи. Це спричинено протиріччям, яке полягає в тому, що соціолектна система апіорі передбачає високий коефіцієнт емотивності та внутрішньої динаміки лексики, проте динаміка життя рослин є малопомітною для людини. Навіть у граматиці фітоніми є неістотами, бо сприймаються як неживі, на відміну від антропонімів і зоонімів.

Більшість номінацій, що творяться шляхом метафоричного перенесення у межах концептосфери «рослини» і суперконцепту «людина» представлено гештальтними номінаціями, що ілюструють співвіднесеність характеристик різних типів. Дифузно-метафоричний різновид номінації виявляється лише невеликою кількістю одиниць: *лопух*, *дуб*, *бамбук*, *нарцис*, деякими іншими. Ці лексеми не складають жодної тематичної або лексико-семантичної групи й існують у соціолектному дискурсі осібно.

Номінація *лопух* належить до сценарного типу дифузно-метафоричного різновиду номінацій і позначає «недотепу, пришелепкуватого, наївного чоловіка» [257, с. 183]. Основна мотиваційна ознака переносу полягає у співвіднесенні сценарію поведінки. *Лопух* росте на пустирищах, не є культурною рослиною. У свідомості носіїв соціолектів *лопух* не є корисним або потрібним (хоча й наділений цілющими властивостями), а є звичайним бур'яном (особливо для міських жителів). Отже, для позначування наївної малокорисної людини обирається флористичний об'єкт відповідної цінності.

Номінація *бамбук* у соціолектному дискурсі позначає «психічно ненормальну або тупу людину» [257, с. 45]. Наявні неточності словникової дефініції, оскільки ця лексема вживається для номінації агресивної та духовно обмеженої особи. Швидкість зростання рослини (20 см за добу) асоціюється у суб'єкта номінації з динамікою агресії поведінки, а порожнистість внутрішньої частини гілки чи пагона – з відсутністю інтелекту й духовності. Отже, основним мотиватором метафоричного перенесення флористичної номінації у межі

базової антропонімічної концептосфери є подвійний сценарій поведінки особи у межах спільного фрейма, який позначено двома вузловими рівнями: «динаміки» та «наповнення». Інформація про *бамбук* потрапила у свідомість українців шляхом міжкультурної інтерференції та з рибальського дискурсу.

Значно ширшим лексичним корпусом представлені номінації гештальтного типу, оскільки цей різновид асоціативно-термінальних номінацій не вимагає внутрішньої динаміки й у переважній більшості позначений статикою і навіть «застиглістю» семантичних полів в етнокультурній свідомості. Ця група номінацій представлена лексемами *квіточка*, *персик*, *соняшник*, *морквинка*, *йолка*, *жолудь*, *баклажан*, *абрикос* і деякими іншими.

Номінація *квіточка* представлена у метафоричній номінативній моделі у зменшувально-пестливій формі, що свідчить про наявність модусного компонента в структурі побудови номінативної одиниці. Основний мотиваційний гештальт, як і модальність, позначена естетичними категоріями «прекрасного – потворного». Отже, естетичне враження, привнесене квіткою, переноситься з донорської зони концептосфери «рослини» до базового суперконцепту «людина»: «Квіточка, -и, ж. Дівчина» [257, с. 157].

Номінативна одиниця *морквинка* позначає в соціолектному дискурсі «руду дівчину» (з рудим волоссям) [257, с. 222]. Основним механізмом метафоричного перенесення виступає колористичний візуальний гештальт – оранжевий / морквяний колір волосся.

До колористичних гештальтних номінацій належить лексема *баклажан*, яка позначає в соціолектному дискурсі «алкоголіка» [257, с. 43]. Унаслідок впливу фенолових речовин спиртів різної ітеології та порушення периферійного кровообігу шкіряні покриви тіла алкоголіка набувають синюватого пігменту. Чутливе до хімічних речовин обличчя, стає іноді фіолетовим (темнобузковим). Найближчий відповідник з концептосфери «рослини» – *баклажан*, який має фіолетовий пігмент і асоціюється у суб'єкта номінації з обличчям алкоголіка. Отже, в основі метафоричного перенесення лежить колористична аналогізація гештальтів обох концептів.

Номінація *соняшник* має візуально-формальний характер механізму метафоричного перенесення, позначаючи людину, яка має золоті передні зуби [257, с. 307]. Форма пелюстків і золотавий колір соняшника аналогізуються суб'єктом номінації з золотими протезами людини, які оголюються при розмові або посмішці. Механізм метафоризації базується на двох гештальтах: кольорі та формі асоційованих об'єктів. (Див. також додаток А. 9).

Найважче встановити гештальтні відповідники антропономінації *абрикос*, яка позначає в молодіжному соціолекті матеріально забезпеченого підлітка. На нашу думку, найімовірнішою є співвіднесеність із жіночою номінацією *персик*, яка через метонімічний механізм передає тактильно-візуальні ознаки і характеризує доглянуту людину, актуалізуючи позитивну модальність позначування. Імплікативними додатковими гештальтами, які, на нашу думку, не активізуються у процесі номінації, є висока калорійність і насиченість багатьма вітамінами плодів абрикоса. Як можливий варіант – мода забезпеченої молоді 80-90^хр.р. ХХ ст. носити шкірянки абрикосового кольору.

У результаті аналізу метафоричної конекції базової антропономінативної концептуальної зони «людина» та донорської зони концептосфери «рослини» ми дійшли таких висновків:

1. У зв'язку з невисокою валентністю динаміки «поведінки» рослин і потребами гіперемотивності соціолектної лексики суб'єкти номінації рідко звертаються до аналогізації з рослинним світом України.

2. Переважна більшість номінацій належить до гештальтного різновиду, оскільки передають статичну ознаку (гештальт), який не потребує додаткової динаміки у процесі метафоризації.

III. 4. Метафорична інтеграція концептосфер «артефакти – людина»

Досить частотними постають метафоричні номінації осіб при конекції концептосфери «артефакт» і суперконцепту «людина». «Артефакт, -у, ч. 1. Будь-який об'єкт, створений або модифікований людьми» [40, с. 40]. Світ людини з

найдавніших часів наповнений предметним корпусом різного наповнення – у залежності від потреб, матеріальних можливостей, вимог часу, НТП й інших зовнішніх чинників. Людина постійно вдосконалює предметний світ, робить його зручнішим і різноманітнішим, адаптує для особистих і колективних потреб. Людину оточують численні предмети. Віддзеркалюючись у людській свідомості, предметний світ заповнює образну матрицю людини більше, ніж на 50 %, породжуючи світ у світі, варіюючись і реалізуючись у незліченних кількостях асоціацій і нових образів, виявляючись у предметній творчості. При метафоричному творенні номінацій особи предметний (артефактний) світ є одним з найзручніших донорських мегаконцептів, які дають максимальний коефіцієнт «зрозумілості» – доступності образів для реципієнтів різних інтелектуальних і соціальних рівнів. Для носіїв соціолектів, здебільшого, предметний світ є релевантним. Категорії естетитики переломлюються у їхній свідомості через предметний світ і його ціннісні орієнтири. Саме з цим пов'язана частотність вибору номінації особи з донорської зони «артефакти».

Структурно-метафоричний різновид мотивації у межах конекції цих концептосфер представлений слабо. Його презентують номінації *лапотник*, *макаронник*, *бульбаш* і деякі інші.

Найцікавішими є випадки репрезентації цілого народу (нації, етносу) через окремий предмет, який виділяє його з-поміж інших народів світу: *лапотник* – росіянин, *бульбаш* – білорус, *макаронник* – італієць і под. Через спільність одного предмету, який входить до різних НКС як національна візитівка, відбувається метонімічне етнокультурне перенесення знака-символа на загальноєвропейську проекцію МКС. Метонімічний механізм базується на асоціативній моделі пересічного суб'єкта номінації: Італія → макарони, піцца; Білорусь → картопля, партизани; Росія → лапті, ведмеді і под. Безперечно, мовець обирає найближче асоціативне коло, зрозуміле більшості реципієнтів.

Отже, в основі механізму метафоричного творення структурно-метафоричного різновиду номінацій лежить пошук і виділення спільної ознаки для предмета або групи однорідних предметів.

У побутовій сфері соціуму найбільше цінується функціональність предмета – його роль у досягненні максимального комфорту та досягненні виробничої мети. Ці особливості артефактів програмують «операційну систему» людської свідомості певним комплексом функціональних сценаріїв, які активно використовуються при творенні номінацій на основі дифузно-метафоричного різновиду АТМ. Наше дослідження дозволило виокремити такі групи артефактні концепти, донорські для **дифузно-метафоричних** номінацій: «предмети побуту», «механізми та машини», «харчі».

Номінативні одиниці концепту **«предмети побуту»** представлено номінативними одиницями *мітьолка, кашолка, колода, шнурок, шланг, чурка, черпак, сундук, сачок, промокашка, подушка, піпетка, підошва, мочалка, грузило, грілка, валянок* та іншими. Переважна більшість метафоричних номінацій цього концептуального корпусу в основі механізму перенесення мають аналогізацію сценарію, який базується на функціональних побутових парадигмах у свідомості суб'єктів номінації. Варто зазначити, що в більшості сценарних вузлів фреймів наявна гендерна диференція, яка сприяє пошуку мішені у процесі творення. Досить численна група лексем використовується для позначування осіб жіночої статі. Разом з метафоричністю в багатьох випадках наявна модальність різної валентності: від неприховано цинічної оцінки у кримінально-злочинному соціолекті до легкої іронії в молодіжному. Номінації предметної донорської зони на позначення жінок, які відкрито або перманентно належать до категорії «повія» або «жінка легкої поведінки», представлені цілим корпусом лексичних одиниць: *грілка, колода, мітла (мітьолка), мочалка, піпетка, подушка, промокашка, кошолка* та ін. Знижена модусність цих категорій осіб підсилюється тим, що для номінації суб'єкт обирає маловартісні або проміжні предмети побуту спільного користування. Сценарна умова «спільного вжитку» активно проектується на метафоричний механізм творення.

Мотиваційну основу перенесення з предметної в антропонімаційну зону номінацій *мітла, мітьолка* можна розглядати у двох площинах: функціональній і візуальній – «дівчина, жінка легкої поведінки» [256, с. 219; 206, с. 195].

Функціональна мотивація позначена у специфічному русі предмета для замітання сміття (з боку в бік), що асоціюється у суб'єкта номінації з «вульгарним рухом стегон» повії, яка таким чином намагається привернути увагу клієнта, кавалера: *Йде, мов мітлою мете* (Сучасний фольклор). Візуальна асоціативна мотивація перенесення полягає у специфічних зачісках повій – «викличних» та навмисне скуйовджених (для привертання уваги). Волосся таких жінок часто перефарбовується і втрачає натуральний вигляд. Отже, основним мотиватором обрання предметної лексики є функціональна аналогізація спорідненості сценаріїв, а вторинною – гештальтна аналогія візуального різновиду.

Номінація *грілка* позначає «жінку, дружину» [257, с. 112] і має нейтральне модусне забарвлення з легким іронічним відтінком. Механізм переносу значення з артефактної донорської зони базується на функціональному сценарії предмету для обігріву з визначеним тактильно-температурним гештальтом «теплій». Важливе значення при виборі номінації відіграє граматична категорія роду, яка декларує міжконцептне узгодження гендерних гештальтів. (Див. додаток А. 10).

Артефактні номінації *сачок* і *шланг* є синонімами в соціолектному дискурсі: «ледар, нероба». В основі метафоричного переносу сценарій функціонування предмета у повсякденному побуті. *Шланг*, як правило, лежить. Свідомо обираючи номінативну одиницю для позначення, суб'єкт номінації натрапляє на об'єкт донорської зони, який відповідає особистому сценарію. *Сачок* має величезну кількість дірочок, які не втримують ані повітря, ані воду. Рух *сачка*, не спрямований на об'єкт, позбавлений сенсу, символізуючи порожнечу. Таким чином, водити сачком у повітрі – нічого корисного не робити. Проте вже потенційний рух вказує на внутрішню динаміку номінації. Отже, видима активність об'єкта номінації є імплікативною характеристикою, яка певною мірою відрізняє *сачка* від *шланга*, якого позначено у сценарії горизонтальною статикою. Отже, номінація *сачок* називає особу, яка виявляє активне неробство, імітуючи активну діяльність.

Надзвичайно важко з'ясувати мотивації перенесення у процесі творення артефактних номінацій *шнурок (шнурки)* та *підошва*. Номінація *шнурок (шнурки)* позначає поняття «батько» та, відповідно, «батьки». Номінативна одиниця належить до МС і може бути лексичним елементом таємної субмови молоді у процесі спілкування онлайн або в телефонних розмовах у присутності батьків: *шнурки у склянці* – «батьки вдома» [257, с. 379]. Імплікований сценарій поведінки у свідомості суб'єкта номінації – намагання батьків контролювати всі справи дітей: *Мої шнурки знову заселились у кросовки* – «мої батьки знову лізуть у мої справи». Номінація *підошва* позначає «вчительку» [257, с. 258]. Єдина можлива мотиваційна сценарна ознака метафоризації – звичка і потреба вчителів ходити по класу й поміж рядами під час пояснення матеріалу та виконання роботи. Відбувається перенесення метонімічного характеру, яке обирає з донорської зони найнавантаженішу, на думку реципієнтів, частину туалету вчительки. Не виключено, що наявний і елемент «втаємничення»: *Шуба! Підошва йде!* (Школярське попередження).

Окрему групу становить артефакт номінації, що позначається назвами **машин і механізмів**: *пентіум, компресор, самовар, динамо, плуг, паровик* та ін.

Номінації *паровик* і *компресор* мають агентивне позначення, метафорично активуючи у свідомості реципієнта відповідний асоціативний образ. Метафорична мотивація назви *паровик* полягає в аналогізації сценарію роботи парового механізму та видування легеньми повітря музиканта-духовика. Більш складним є асоціативний образ *компресора* – «охоронця на дискотеках» [257, с. 182]. Відбувається аналогізація сценарію поведінки охоронця – тиск на присутніх у приміщенні дискотеки, вимоги дотримуватися порядку. Можна констатувати заміну сценарію схемою, оскільки в номінації особи відсутні імплікативні компоненти «нагнітання», «накопичування». У молодіжному соціолекті номінація *пентіум* позначає особу, що обдарована феноменальними розумовими здібностями в різних галузях знань [257, с. 252]. Метафоричний механізм мотивується абсолютним максимумом інформації й умінням здійснювати різні операції одного з найпотужніших п'ятого покоління

комп'ютерів особистого користування. Отже, спостерігаємо аналогізацію потужності людського інтелекту з інтелектом штучним (артефактного походження). Високою активністю позначена номінація *динамо*, що позначає людину, яка не виконує власних обіцянок [257, с. 122]. У процесі метафоризації відбувається зміщення сценарію функціональності артефакта й заміна його схемою, яка не містить результативності дії (динамо у дії виробляє енергію). Особа, яка не виконує обіцянок, жодного результату не приносить.

Заслуговує на увагу група артефактів, які переносяться при номінації з концепту «**харчі**»: *пепсіолка, пряник, голубець, батон*.

Номінативні одиниці *пепсіолка* та *пряник* позначають молоду дівчину та хлопця [257, с. 252, 281]. Обидві номінативні одиниці позначені семантичною ознакою «солодка (-ий)», що у соціолектному вираженні позначає «легкий, доступний, простий, недосвічений». Отже, в обох випадках метафоричний механізм спрацьовує на підставах спільної ознаки смаку, яка, у дубльованому перенесенні, результатом виносить позначення харчовими артефактами.

Номінації *голубець* і *батон* позначають у кримінально-злочинному соціолекті пасивних гомосексуалістів [257, с. 49, 107]. У мотивації перенесення номінації *голубець* спостерігається подвійна метафоризація «голубий колір» (символічний колір гомосексуалізму) + паронимастична близькість слів *голубий* і *голубець*. Номінація *батон* пов'язана з називанням цим словом «сідниць» у кримінально-злочинному дискурсі. Отже, тут перенесення має метонімічні ознаки, актуалізуючись через «функціональну» частину тіла. (Див. додаток А. 11).

Досить активно в кінцевій концептосфері «артефакти» і суперконцепту «людина» представлено **гештальтний** різновид номінацій: *дошка, кегля, кіндер-сюрприз, макаронина, молоток, шайба, шкаф, барахольник, вишкварка* та інші. Ці лексеми утворено шляхом метафоричного перенесення, номінації позначають антропометричні, вікові, естетичні, предметно-відносні характеристики людини.

Антропометричні характеристики особи вміщуються у межах співвіднесення «високий – низький», «дебелий – худий» і позначаються

артефактними номінаціями: *вишкварок / вишкварка, вішалка, дошка, драбина, каланча, квадрат, кегля, кочерга, молоток, макарон / макаронина, рельса, шайба, швабра, шланга, шкаф, шпала, штахета* та іншими.

На позначення високої та худорлявої людини в соціолектних лексичних системах наявні артефактні номінації *дошка, каланча, кегля*³, *макарон (макаронина), молоток, рельса, шпала*, деякі інші. Мотиваційні параметри таких номінацій особи прозорі: аналогізація за параметрами «тіла» артефакту та «тіла» особи. Ці номінації аналогізують візуальні перенесення, які є зручними для сприйняття та розуміння реципієнтами. Деякі з них містять імплікативні візуальні ознаки. Так, *дошка* – жінка не лише худа, а й без жіночих форм; *каланча* – не лише висока, але й міцна людина і таке інше.

Фізично розвинених людей позначають артефактні лексичні одиниці *шкаф, шайба, квадрат, рама* і под. Усі номінації аналогізуються за візуальними характеристиками, що, певною мірою, співвідносяться з антропометричними параметрами особи: *шкаф* – фізично здорова людина [257, с. 376]; *шайба* – високий чоловік кремезної статури [257, с. 369]; *рама* – огрядна, мускулиста людина [254, с. 260]; *квадрат* – широкоплечий чоловік і таке інше. Метафоричне перенесення відбувається за рахунок свідомих візуальних асоціацій. Мало зрозумілою є мотивація перенесення з донорської зони лексеми *шайба*, бо шайби звичайно мають круглу форму та невеликі розміри.

Асоціативно-предметними характеристиками позначено номінації, що через метафоричне перенесення передають не тільки особу, а й комплекс «особа + предмет», що в суміжності виявляється як особово-предметна метонімія: *барахольник* – франт, людина, що має багато одягу [255, с. 55]; *сундук* – прапорщик, мічман; *черпак* – роздавач їжі у їдальні (в 1^{му} значенні) [257, с. 362–363]. Отже, відбувається пряма аналогізація «артефакт – людина», де предмет є мотиватором і об'єктом перенесення.

Номінації *вишкварка / вишкварок* позначають маленьких зростом, але психологічно та фізично агресивних осіб [254, с. 80]: *Таке мале, нікчемне, а як шкварка на сковороді: вишкварок поганий!* (3 розмови). Безумовно, ці номінації

утворені метафоричним шляхом з артефактної лексеми *шкварка* з імплікативним префіксом ВІ-, який увиразнює максимальний рівень «висмаженості» шматочка м'яса й відділення його від жирового компоненту. Лексема знаходиться на межі концепту «натурфакт», але лише за ознакою походження. Отже, ця лексема позначає «худорляву та маленьку на зріст особу» + імплікативна риса «агресивності», яка відіграє важливу роль у семантиці номінації.

Номінація *кіндер-сюрприз* позначає особу, позбавлену волос на голові, але на вигляд молоду. Мотиватором виступає візуальне співвіднесення мішені номінації з шоколадним яйцем, гладка поверхня якого блищить, як голова новонародженої дитини або лисого чоловіка. Це й активує позначення.

При номінації з донорського концепту «речовини» переносяться лексеми *нафталін*, *прах*, деякі інші. В артефактних номінаціях *прах* – літня людина [254, с. 249], *нафталін* – стара за віком і поняттями людина [257, с. 235] передано вікові характеристики особи. Номінації *прах* і *нафталін* у соціолектах мають синонімічне значення, аналогізуючи предмет з віковими ознаками особи, які метафорично визначено в межах її свідомості. Номінація *нафталін* переносить в антропологизувану реципієнту зону імплікативний семантичний компонент «охоронець старих речей від паразитів» = «охоронець старих традицій».

III. 5. Метафорична інтеграція концептосфер «натурфакти – людина»

Натурфакт – це явище природи, яке використовується людиною як знак. Концепт «натурфакти» містить природні явища та об'єкти довкілля. Людина оцінює дійсність очима: бачить палітру кольорів, кількісно вимірює та виразно передає зовнішні форми об'єктів природи. Вербальне емоційне вираження природного розмаїття відбувається за допомогою метафори. Номінативні одиниці у межах конекції концепту «натурфакт» і суперконцепту «людина» представлені в обмеженій кількості: *череп*, *хвіст*, *ріг*, *ракушка*, *бугор*, *антрацит*, *сопля*, *м'ясо*, *молекула*, *жирдяй*, *шкура*, *глюкоза* та інші. У соціолектному дискурсі натурфактні номінації використовуються з метою позначення осіб з

різними візуальними, тактильними, психологічними й естетичними характеристиками.

Структурно-метафоричний різновид АТМ представлений номінаціями *ріг (рогер), череп, жирдяй, глюкоза, молекула, м'ясо, свіжина*.

Близькими за первинним та вторинним позначуванням є номінації *м'ясо* та *свіжина*, оскільки в обох випадках номінують особу жіночої статі: *свіжина* – дівчина, жінка [257, с. 295], *м'ясо* – проститутка [254, с. 201]. Механізм переносу базується на спільності складової ознаки матеріалу. В обох випадках номінація носить цинічний (чужий українській етносвідомості) модус у характеристиці жінки. Імплікативною ознакою при переносі є ознака обездушення особи – асоціативного зрівнювання жінки та результату членування вбитої тварини.

Номінація *жирдяй* позначає «товсту людину» [254, с. 125] і декларує співвіднесеність речовинного характеру жирових відкладень на тілі. При метафоризації активується основна диференційна ознака особи: «велика кількість жиру» – або візуальна гештальтна модель «повнота». Цією номінацією, як правило, позначають особу з яскраво вираженими ознаками ожиріння.

Номінація *череп* – «батько» [257, с. 362] > *черепа (-и)* – «батьки» має транскультурологічне походження, яке, при простоті натурфакта, має широке міфологоетнічне підґрунтя. У Британії (Шотландія, Уельс) активно святкується день пам'яті предків з символічним черепом з гарбуза та свічами у середині – хелоуїн. Зростання молодіжно-культурних зв'язків, заняття англійською мовою, музикою, знайомство з кіно, літературою сприяє заміні традиційної номінації *предки* калькою англійського *skull* (= череп), що за допомогою гарбуза символізує дух *предків*. Жіночої номінації в однині не зафіксовано. Таке номінативне явище можна назвати транскультурною метафоризацією.

Натурфактні номінації позначені мінімальною динамікою. Через це маємо в даній конекції невелику кількість натурфактних номінацій **дифузно-метафоричного** різновиду на позначення особи: *бацила, бугор, кваша, реп'ях, смола, сопля (сопляк), хвіст, шкура*.

Номінації *шкура*, *бацила* та *сопля* (*сопляк*) характеризують особу за певними особливостями поведінки, сценарії якої співвідносяться з усталеними сценаріями ставлення до речовин і фізіологічних утилітів. Так, номінація *шкура* походить від прикметника *шкурний*. *Шкурний інтерес* – інтерес, який стосується власної вигоди та комфортний для власного тіла (шкуру): *У три шкури дере* і таке інше. Отже, цей метафоричний процес базується на дифузній інтеграції асоціативних комплексів: особа вимикає людські осмислені дії й печеться лише за власну «шкуру (шкіру)» [257, с. 377]. Надзвичайно активно вживалася ця номінація у часи колективізації та продзагонів. Третє та четверте значення номінації *бацила* істотно різняться: 3. мол., знев. «Людина, дії якої викликають осуд». 4. крим. «Хвора жінка» [253, с. 50]. *Бацила*, або вірусна паличка, спрямована на руйнування тканин людського тіла. Її фізіологічний сценарій і проектується на поведінку особи, яка викликає осуд і подразнення оточення (шкідлива людина, потенційний руйнівник). Інше значення мотивоване метонімічним переносом номінації з донорської зони окремої ознаки хворого жіночого організму та попередження (сигнал) про небезпеку зв'язку з нею. У першому значенні номінація *сопля* позначає «морально та фізично слабку людину» [254, с. 277]. Фізіологічний утиліт носової порожнини людини викликає в людей огиду та засудження. Звідси частотні вирази: *висить, мов сопля* (не може піджатись на турнику), *сопливий ти ще* (молодий, недосвідчений), *тремтить, мов сопля на вітрі* (боїться, переймається). Отже, мотивом переносу утилітивної номінації на позначення особи є співвіднесення негативного модусу оцінки «соплі» на сценарій зневажливого ставлення до особи, яка виявляє фізичну та моральну слабкість.

Номінація *кваша* позначає «плаксія» [254, с. 157]. У процесі творення мотивом метафоризації виступає співвіднесеність сценаріїв поведінки особи та динаміко-візуальні враження витікання рідини з заквашених овочів, фруктів, ягід і т.п. Фактично, фізіологічний процес роботи слюзових залоз аналогізується з натурфактним явищем.

Номінації *антрацит*, *яйцеголовий*, *ракушка* репрезентують **гештальтний** різновид метафоричної мотивації номінацій натурфактного походження. Усі три номінації позначені візуальним гештальтом. *Антрацит* вживається у двох значеннях: «афро-американець» і «шахтар» (у нешахтарських районах). Мотивація метафоричного перенесення базується на зоровому колористичному гештальті «чорний». У першому випадку відбувається аналогізація кольору шкіри негроїда, а в другому – колір відкритих частин тіла працівника забою під час або одразу після виконання вугледобувних робіт. Імплікований гештальт «блиск» реалізується лише в першому випадку.

Номінація *ракушка* позначає «тілисту дівчину зі слабкими розумовими здібностями» [257, с. 284]. Лексема характеризує особу у двох параметрах: «зовнішність» і «розумові здібності». В цьому випадку гештальт пов'язаний з візуальною характеристикою антропометричних даних, які характеризують жінку. Отже, в цьому випадку спостерігається співвідношення круглої форми будиночка слимака та форма жіночого тіла, яка асоціюється у свідомості суб'єкта номінації з цим натурфактним об'єктом. (Див. додатки А. 12, А. 13).

III. 6. Метафорична інтеграція концептосфер «агентив – людина»

Одним з унікальних явищ номінативної системи соціолектного дискурсу є асоціативно-термінальна мотивація метафоричних номінацій у конекції двох споріднених концептів у межах суперконцепту «людина». Таке явище спричинене суб'єктивними факторами – бажаннями суб'єкта номінації: 1) утаємничити зміст свого мовлення; 2) зробити своє мовлення виразнішим за рахунок метафоризації або навіть гіперболізації; 3) відмежуватися від «чужих», показати себе представником певної соціальної групи або злочинської касты.

Серед аналізованих агентивів майже всі номінації утворено дією **дифузно-метафоричного** різновиду АТМ. До цієї групи лексики входять номенклатурні назви професій і назви за родом занять. Найактивніше в цьому лексичному корпусі використовуються складові номінацій особи кримінально-злочинного

соціолекту, що позначають ієрархічні та внутрішньокастові посади і професійне спрямування: *аристократ, бригадир, король, академік, піхота, стрілець, ювелір, ветеран, ведмежатник, гастролер, клієнт* та інші. Найвищі кастові посади злочинців позначені в агентивно-соціолектному вираженні номінаціями *король, академік, бригадир*.

Злочинному середовищу притаманна максимальна замкнутість і клановість. Дані риси виявляються як територіально, так внутрішньосоціально. У кожному місті та містечку можна дізнатись про місцевого *короля*, зазвичай, колишнього ув'язненого, який формує певне оточення з менш авторитетних «колишніх» і втягує нових «перспективних» молодих людей: «Король, 1. Ватажок злочинної групи // Авторитетна людина у злочинному світі. 2. Той, хто утримує притон злочинців» [257, с. 186]. У цьому випадку маємо справу з метафоричною гіперболізацією образу. Механізм перенесення базується на аналогізації моновладного правління монарха та моновладності силового правління злочинного авторитета. У перенесенні декларується авторитарність влади.

Нижча «каста» злочинського соціуму представлена номінаціями *піхота* та *стрілець*. Номінацію *піхота* запозичено з військового соціолекту, який характеризує піхоту як представників низького «чорноробочого» сектора військ – антонімічну елітним військам: *льотчикам, гвардійцям, десантникам*. Мотопіхотників номінують *кочколазами, чорнопогонниками* та ін. У гіршому становищі перебували тільки *будбатівці (стройбатівці)*. Низький статус піхотинців став основною мотиваційною ознакою при запозиченні з донорської зони «військо». Аналогізація статусу піхотинців і неавторитетних в'язнів [257, с. 261] коректує за сценарієм внутрішньосоціумних можливостей і прав.

«Каста» професійних жебраків відродилася в Україні наприкінці 1980^хр.р. Вона має напівкримінальну систему управління авторитарного типу. Номінація *стрілець*, яка входила ще до лірницько-жебрацького арготу XIX ст., номінує висококваліфікованого жебрака (у 1 значенні) [257, с. 312]. При метафоричному перенесенні активується динаміко-функціональна аналогізація майстерного випрошування грошей і вправності у стрілянні.

Номінація *ведмежатник* [257, с. 78] запозичена з давньої номенклатурної номінації місця вирощування на продаж і дресури ведмедів у далекосхідному тваринництві. Одноіменну номінацію мав і мисливець зі спеціалізацією полювання на ведмедів. З XIX ст. у кримінально-злочинному соціолекті назва *сейф* номінувалась *ведмедем* (асоціація за міцністю та розмірами). Відповідно до «мисливського» сценарію, зломщиків сейфів почали називати *ведмежатниками* – аналогізація сценаріїв поведінки об'єктів донорської та реципієнтної зон. Поряд з цією номінацією побутувала синонімічна номінація, запозичена з німецького злодійського аргю *шніфер*.

Найвірогідніше з метою втаємничення розмови виробник і реалізатор наркотичних речовин мають кілька агентивних номінацій: *хімік*, *аптекарь*, *ділок*. *Хімік* – «людина, яка виготовляє наркотики у підпільній лабораторії» [257, с. 354]. На перший погляд, номінація пропозиційно передає професію виробника – відповідно до сценарію. Проте схема виробничої динаміки, що імплікована «наркотичним» напрямом, вимагає певного «викривлення» свідомості реципієнта для метонімічного переносу функціонально-професійного діяльнісного персоніфікату.

Номінування жінки-повії представлено трьома номінативними одиницями: *багатоверстатниця*, *дальнобійниця* та *пейзажистка*. Метафорична номінація *багатоверстатниця* позначає: 1) жінку, яка має кількох коханців; 2) повію, що одночасно обслуговує кількох клієнтів [257, с. 42]. Агентив перенесено з виробничої термінології ткаць радянських часів, які одночасно обслуговували кілька верстатів. При перенесенні спостерігається заміщення об'єкта спрямування динаміки об'єктом номінації «верстат» – «чоловік». Отже, метафоричний механізм базується на аналогізації поведінки «ткалі-передовиці» та «жінки легкої поведінки». Номінація використовується з радянських часів.

Водій мотоцикла позначається двома агентивними номінаціями: *пілот* і *наїздник* [257, с. 260, 229]. Йдеться про метафоричне перенесення номінацій двох різних типів мотоциклістів: *наїздник* – той, хто пересувається на мотоциклі з помірною (на думку байкерів) повільною швидкістю; *пілот* – той, що

пересувається на максимальних швидкостях і не визнає обмежень. В обох випадках у механізмі перенесення включено аналогізацію темпоральних параметрів і, відповідно, запозичення з донорської зони тих лексем, які можуть позначувати саме відповідних функціональних учасників.

До агентивів пермаментно належать номінація *донор*, що декларує конекцію слотів «агентив – агентив», позначаючи «шахтаря, якому приписують зайві гроші, частину яких він повинен віддати начальнику дільниці» [257, с. 126]. Так аналогізується функціональна сценарна мотивація перенесення понять: «донор – той, хто віддає частину своєї крові» > «донор – той, хто віддає частину власного заробку». Заміщення слотів «кров» – «гроші» є основним мотиваційним компонентом при виборі лексеми на позначення мішені.

Номінації *сенсей*, *гуру* та *ботанік* позначають у соціолектах людей, які навчають інших і схильні до навчання. Так, номінація *сенсей* позначає людину, що навчає (викладача) [257, с. 296]. Це прямий переклад тієї ж лексеми з японської мови: «наставник, вчитель». Перенесення у прямому розумінні відсутнє, проте шляхи запозичення цієї лексеми з донорської зони мають метафоричну схему. Слово стало активно вживатися через численні кінофільми про таємниці східних бойових мистецтв, у яких «сенсей» навчають цим мистецтвам своїх учнів і виховують їх духовним і етичним традиціям філософських шкіл Сходу. Отже, у свідомості пересічного носія соціолектів «сенсей» – вчитель бойових мистецтв і духовних практик. Перенесення цієї номінації на всіх учителів є прикладом внутрішньосемантичної метафоризації у межах одного слоту.

Звичай називати найкращих учнів *ботаніками* помилково вважається агентивним і співвіднесеним з образом слабосилого хлопчика в окулярах, який збирає гербарії та тремтить над кожною травинкою. Походження даної номінації не пов'язане з предметом вивчення у школі та не є номінацією асоціативно-термінального типу, а походить від мотиватора-предиката *ботати*, який у кримінально-злочинному соціолекті означає «говорити, знати що говориш». З метою вирішення дихотомії «свій / чужий» представник кримінального світу

питає: *По фені ботаєш?* = «Чи знаєш / розумієш злодійську мову?» Отже, номінація *ботанік* – інтегрована відпредикативна лексема, запозичена з «мови злодіїв». Позначає того, хто «знає, вміє говорити». Синоніми номінації *ботанік* – *буквар*, *рубальник* і деякі інші. (Див. також додаток А. 14).

III. 7. Метафорична інтеграція прецедентних імен і міфонімів із суперконцептом «людина»

Соціолектний дискурс має надзвичайно високу динаміку розвитку прецедентних імен і міфонімічної лексики. Носій соціолекту сприймає знайомі імена видатних діячів історії, науки, техніки, культури, відомих спортсменів, артистів, письменників, музикантів, космонавтів, військових і т.ін. як прецедентні, використовуючи їх для номінації осіб, які виявляють ознаки, подібні до стереотипних ознак прецедентних імен. Стереотипні характеристики прецедентних імен подібні до стереотипних характеристик міфонімів, які становлять своєрідну донорську зону для соціолектних номінацій особи. В основі метафоризації лексем прецедентно-міфонімної донорської зони яскраві позитивні або негативні прояви діяльності цих об'єктів, відбиті у свідомості мовців, фізіологічні та зовнішні характеристики образів. Так, людину, яка має уповільнене нечітке мовлення, в певній ситуації називають *брежнєв*, а агресивну людину низького зросту – *напо(а)леон*. Спрацьовує також омонімія кореневих морфем: *бухарін* – людина, яка любить випивати (*бухати*). Палітра використання прецедентних імен і міфонімів у соціолектному мовленні надзвичайно широка: від античних номенклатурних номінацій грецького та римського пантеонів до політичних діячів сучасності. Дуже часто носії соціолектів використовують номінації за традицією (у сліпу), навіть не замислюючись над змістом та історією. Це пов'язано з тим, що прецедентні імена активно мігрують з одного в інший соціолект і закріплюються у свідомості носіїв як такі, що мають яскраве і приємне (або влучне) фонетичне оформлення. Дуже активно у трактуванні значень номінацій використовуються тлумачення «народної етимології».

Серед досліджуваних нами антропонімацій конекції «прецедентні імена та міфони́ми – людина» наявні дифузно-метафоричний і гештальтний різновиди номінації. Почнемо з опису **дифузно-метафоричних** номінацій.

Люди, чия поведінка або комунікативна діяльність викликають засудження з боку носіїв соціолектів, позначені номінаціями *андерсен*, *маяковський*, *буратіно*, *асмодей*, *каїн*, *демон* та інші.

Номінація *андерсен* номінує людину відповідно до мовленнєвої поведінки та її результатів. Ця номінація метафоризована від образу найвідомішого в Європі німецького казкаря Г.-Х. Андерсона. Прецедентним це ім'я зробила велика популярність, починаючи з XIX ст., *казок* цієї людини. За його казками поставлено сотні фільмів, мультфільмів, театральних вистав, римейків. Жанр казки завжди передбачає зображення ірреального, фантастичного, вигаданого. Таким чином, прізвище найпопулярнішого казкаря (майстра на вигадку) стало прецедентним через аналогізацію функціональної комунікативної динаміки: «той, хто розповідає казки».

Юнака, який захоплюється історією України, номінують *грушевським* [257, с. 113], аналогізуючи сценарій його діяльності з прізвищем автора найповнішого історіографічного видання М. С. Грушевського (1866–1934). Спільність сфери діяльності є активатором метафоричного перенесення, яке позначає обізнану в цій галузі науки людину.

Номінація *бандера* позначає будь-якого жителя Західної України (*Бандерштадту*) чоловічої статі [257, с. 46]. Польові дослідження свідчать про те, що *бандерами* номінують не лише чоловіків, а й жінок із Західної України. Жартома вони самі теж так себе номінують. Напр.: *Я ж бандера, народилася в Тернополі, а жити там не хочу, у вас простіше* (З розмови). Метафоризація відбувається шляхом аналогізації місця проживання й діяльності С. А. Бандери (1909–1959), з політичною позицією якого співвідносились патріотичні настрої значної частини населення Західної України. Поза межами Західної України *бандерами* називають також усіх прибічників такої ідеології (незалежно від місця проживання та національності). Отже, пряма аналогізація сценаріїв

поведінки і мислення лідера руху та його прибічників ініціює метафоричне перенесення на велику кількість людей з метою комунікативної уніфікації.

Людей, які мають психічні розлади або вроджену слабкість розумової здатності позначають номінаціями *наполеон* і *шариков*.

Наполеон – психічно ненормальна, божевільна людина [254, с. 207], що не має відношення до Наполеона Бонапарта та його долі, але є досить частотним у виявах «манії величності» психічно хворих. Особливої частотності номінація набула після виходу однієї з найпопулярніших радянських кінокомедій «Кавказька полонянка» (1966), у сценарному дискурсі якої наявний вияв цієї номінації. Аналогізація реалізується через спільність сценарію поведінки об'єкта номінації та психічно хворого пацієнта, про якого кажуть, що він вважає себе Наполеоном. Імплікативною рисою номінації є невисокий зріст і надмірна енергійність особи, яка має психофізіологічну потребу у самоствердженні через активність, і псевдовияв діяльній моторики. Отже, невисоких амбітних чоловіків з високим енергетичним потенціалом називають *наполеонами*.

Казковий персонаж *Буратіно* у соціолектній мовній структурі позначає добре забезпеченого грішми скнару [254, с. 69]. У донорській зоні функціонування нею позначений добрий безхитрісний хлопець, який після довгих вагань віддає свої гроші зловмисникам, дозволяє себе ошукати. У реципієнтній зоні *буратіни* стають об'єктами ошукування та пограбувань. Аналогізуються сценарії поведінки казкового героя та скнари до моменту ошукування, тобто, в період, коли особа є лише потенційною жертвою.

Номінація *бетмен* напряду пов'язана з образом американського кіногероя, який є «людиною-птахом», що допомагає людству боротися зі злом. Проте в соціолекті аналогізується лише здатність літати. Цією номінацією позначають «особу, яка впала з великої висоти» [254, с. 45]. Отже, функціональний сценарій міфони́ма задіяно частково, відповідно до мети передачі аналогічного образу в межах реципієнтної зони. Подібний персонаж американської кіноіндустрії *людина-павук*.

Асмодей – міфонім, який у соціолектах позначає два типи людей: «1) скнару, скупу людину та 2) непрофесійного злодія, хулігана» [254, с. 32]. У міфології походить від назви авестійського божества *Асима-Дева*, яке фігурує в пізній європейській літературі у формі *Ашмедай* – «спокусник, злий сластолюбивий демон». У давньогрецькій міфології *Асмодей* – істота, яка судить, демон, який дає знання тим, хто звернувся. Як бачимо, жодне з діянь означеної особи не підлягає співвіднесенню через міфологічну матрицю нашої свідомості. Проте є єдине можливе аналогіювання: «той, хто приносить зло». Як бачимо, маємо справу з поступовим переосмисленням схемати образу та наділення його у реципієнтній зоні новими функціональними ознаками. В український соціолектний дискурс лексема потрапила через українське «бурсацьке арго» XVI–XIX століть. Вживається з виключно негативним модусним значенням (іноді жартома).

Гештальтний різновид представлено номінаціями *геракл*, *мальвіна*, *фантомас*, *чебурактор* / *чеба*, *мумітроль*, *колобок* та іншими. У цій групі домінують візуальні метафоричні перенесення, які актуалізуються формою, розміром і естетичними асоціативними моделями.

Зовнішню естетику обличчя та тіла характеризують номінації *крюгер*, *мальвіна*, *мумітроль*, *потороча*, *фантомас*. Ці позначення мають як позитивний, так і негативний гештальтний стереотип.

Позитивний зовнішній гештальт, перенесений образом *Мальвіни*, героїні казки «Буратіно» О. Толстого, уособлює зовнішню красу дівчинки-підлітка, яка спочатку є театральною лялькою. Основою метафоризації є зовнішня привабливість персонажу казки, яка переноситься на дівчину у реципієнтній зоні: «гарна дівчина» [257, с. 211]. Імплікованими ознаками є «блакитні очі» та «кучеряве біляве волосся», що відіграє роль у виборі лексеми донорської зони.

Номінацію *мумітроль* взято з творів Туве Янсон. Так номінують представників лісового казкового народу. Зовнішність його представників дуже своєрідна, що й актуалізує перенесення номінації персонажу для позначення особи «з великими очима, вухами і носом» [254, с. 200]. В українських

соціолектах ця лексема адаптується шляхом міжкультурної інтерференції (з фінською літературою). *Мумітроль* – один з персонажів першого антифашистського агітплакату, автор якого Туве Янсон.

Власне слов'янські гештальтні номінації представлено номінаціями *домовий, мавка, мара, потерча, потороча, хо* та інші.

Номінація *потерча* номінує маленьку дитину, яка неохайно одягнена та розхристана. В етнокультурному дискурсі українця цей образ позначає демонічну істоту, що походить від померлої нехрещеної дитини. У міфологічному дискурсі цих діток крадуть русалки. Автоілюстрації «Причинної» Т. Г. Шевченка зображують *потерчат* у тоненьких розхристаних сорочечках, простоволосими й босими. Близькі дитині люди іноді кажуть: *Вдягнись та взуйся, а то бігаєш, як потерча!* (З розмови). Асоціативний образ метафоризується через зовнішню подібність вбрання та ін. Синонімічними є номінації *потороча, потерчук, страдча*.

Номінація *мара* пов'язана з зустріччю українцями весни. *Мара* – це пугало, яке носять 1 березня вулицею, співаючи веснянки. Сприймається як символ темряви і холоду. У міфології цей образ спочатку називав напівпрозору злу особу, що віщувала та приносила хворобу, нещастя. Вона вважалася страшною і неприємною феєю-істотою з потворною зовнішністю та блискучими очима. Отже, гештальтне несвідоме активізує емоції огиди та страху. Такі ж емоції викликає кістлява неприбрана жінка з потворними рисами обличчя, що й ініціює цей метафоричний механізм. Частота вживання цієї номінації невисока.

Номінації *геракл, чебуратор* і *колобок* характеризують антропометричні параметри особи та їх особливості.

Номінації *чебуратор (чеба)* і *колобок* за походженням казкові персонажі: *Колобок* – український народний образ; *Чебурашка* – мультиплікаційний герой радянського часу. У соціолектному мовленні *колобком* називають тілисту особу, яка має округлі форми, що асоціюються з геометричними параметрами *колобка* й активують метафоричне перенесення за візуальною аналогізацією форми тіла: *О! Колобок покотився! Жере, мабуть, у три горла!* (З розмови).

Окремої уваги заслуговує згрубіла форма міфоніма *чебурашка*, який не має ані прототипу серед тварин, ані мотивації номінації. У соціолектному дискурсі функціонують повна форма *чебуратор* і коротка – *чеба*. Зафіксовано два значення: 1) масивна, мускулиста людина та 2) бридка, негарна зовні людина // Людина з великими вухами [257, с. 362]. У першому значенні відбувається заміна гештальта, оскільки персонаж, номінація якого запозичена в донорській зоні, є невеличкою оживленою іграшкою, абсолютно позбавленою агресії або масивності статури. Морфемний склад адаптованої в соціолекті метафоричної номінації декларує імплікативну ознаку «великий». У другому значенні активовано механізм метафоризації «розмір вух», який співвідноситься з відповідною ознакою, перенесеною з донорської зони. Естетика образу лише частково відповідає міфонімічній структурі, оскільки *Чебурашка* – незвичайна, але доволі симпатична персоніфікована істота з великими вухами. Таке перенесення – приклад морфемного перелицьовування значення слова реляційними засобами словотворення з істотним зміщенням семантики.

Гештальтні номінації *котовський* і *плейшнер* позначають людей, повністю або частково позбавлених волоссяного покриву голови. Абсолютна відсутність волосся декларується номінацією *котовський* [254, с. 170], яка активує візуальний образ легендарного комбрига часів громадянської війни Г. І. Котовського (1881–1925), який навмисне голив голову. Номінація *плейшнер*, з одного боку, пов'язана з російськими лексемами «плешь» > «плешивый», а з другого – з прізвищем сценарного образу популярного телесеріалу «Сімнадцять миттєвостей весни» за романом Ю. Семенова – професора *Плейшнера* (актор Є. Євстегнеєв), у якого частково було відсутнє волосся на голові. Отже, метафоричне візуально-гештальтне перенесення зумовлене подвійними чинниками й актуалізується у двох просторових колах. Популярність кіносеріалу активізує використання цієї номінації в різних вікових та соціальних реципієнтних зонах. (Див. також додатки А. 15, А. 16).

III. 8. Метафорична інтеграція концептосфер «антропоніми – людина»

Цікавим і своєрідним явищем у соціолектному дискурсі є відантропонімна номінація особи, вторинне позначення особи через асоціацію з власним іменем людини. Такі номінації, здебільшого, позбавлені внутрішньої мотивації. Проте антропоніми досить активно використовуються в різних соціолектних сценаріях для позначування осіб обох гендерних типів. Серед таких *Ванька, Ваньок, Ванюшка, Вася, Васильок, Васька, Гриць, Джузеппе, Дон Педро, Кеша, Кирило, Клава, Ксюша, Сніжана, Федя, Хведя, Хільда, Юрік* і багато інших. Показовим є факт різних значень або семантичних відтінків у різних формах одного антропоніма. Так, ім'я *Василь* вживається у чотирьох граматичних формах і щоразу з різним семантичним наповненням. Гіпокористична форма *Вася* в соціолектному дискурсі представлена двома лексичними значеннями: 1) хлопець *Вася* – будь-який хлопчик, хлопець; 2) знев. Людина, яка не викликає поваги [257, с. 76]. Згрубіла форма *васько* = «невезуча людина» [257, с. 76]. Номінація *васильок* = «незайманий хлопець» [257, с. 76] наділена жартівливо-іронічною конотацією. Складена номінація з означенням *вася приморожений* позначає «дивакувату, недоумкувату людину» [257, с. 77]. Отже, більшість значень прив'язано до сценарію дивакуватості поведінки та психологічної оцінки слабких реакцій мозкової діяльності. У первинному позначенні ім'я *Василь* ніяким чином не пов'язане зі слабкістю розумової діяльності, невдатністю у справах або зі статевою незрілістю. Номінації, похідні від імені *Василь*, активуються у представлених значеннях тільки у свідомості носіїв соціолектів, декларуючи багатозначність і поліграматичність одного антропоніма.

Подібним значенням наділена антропонімічна номінація *гриць / Грицько*. Відмінність семантики номінації *грицько* в тому, що вона позначає не лише чоловіка невисоких розумових здібностей, але й повною мірою дивакуватого в поведінці, іноді – агресивного. У просторіччі його наділяють означенням *пришелепуватий* або *пришелепкуватий*. Напр.: *Казна-що! Заскочив до хати, мов бик, і давай на Петра скакати! Грицько пришелепкуватий!»* (З розмови).

Антропонімічно мотивовані номінації *альоша* й *остан* вживаються на позначення ненадійних, невірноважених і непрактичних чоловіків [257, с. 35, 244]. Імплікативна характеристика номінації *альоша* – довірливість: *Наш Сашко такий альоша, що його й дитина обдуре* (Чебаненко, 1993) [257, с. 35]. Причину вибора цих антропонімів з донорської антропонімічної зони пояснити важко. Можна вважати його випадковим або псевдомотивованим.

Відповідні жіночі номінації *параска*, *дуня*, *ганька* позначають недалеких, малоосвічених жінок, які сприймаються соціумом з певною зверхністю, відтінком упослідженості номінованих осіб. Гіпокористичні та просторічні форми імен *Параскева*, *Євдокія*, *Ганна* підсилюють деклароване ставлення суб'єкта номінації. Імплікованою рисою перенесення є «сільське походження», яке виявляється через певну архаїчність антропонімів: *Я розглядаю кого: шість некрасивих ганьок, приблизно від 16 до 20 років, так само – кілька лохів* (А. Дністровий. Пацики) [257, с. 101].

Відантропонімні номінації жіночого гендерного типу представлені також лексемами *василіса*, *клава*, *ксюша*, *сніжана* та деякими іншими

Номінація *василіса* в соціолектному дискурсі позначає «дівчину» [254, с. 73]. Найвірогідніше, спрацьовує асоціація з казковим персонажем – *Василісою Прекрасною*. Імплікативною ознакою є внутрішнє значення антропоніму: д.-гр. βασιλίσσα (басиллиса, басилинна) – «дружина басилевса, правителя»; «цариця». Отже, вибір не випадковий, бо мається на увазі гарна дівчина, гідна цариці.

Антропонім *Клава* мав найвищий рівень активності у 1-ій пол. XX ст. і, відповідно, зазнав певну кількість метаморфоз у вторинній функції. У часи високої активності *клавою* почали називати будь-яку незнайому або нову (для суб'єктів номінації) дівчину або жінку. Згодом, у різних соціолектах з'являється конотація певної інтенсивності: у кримінально-злочинному – «подруга, яка безвідмовна у задоволенні статевих потреб злочинця»; у міському мовленні – «дівчина або жінка, яка легко йде на контакт»; у МС – «дівчина, що набивається в подруги або у статеві партнери; легкодоступна (без вікових обмежень)». Використані нами словники, дають вузький лексико-семантичний простір

функціонування номінації *клава* у дискурсній соціолектній системі, виокремлюючи тільки агентивний і модусний аспекти із значними розбіжностями: «Клава¹, -и, ж. 1. Проститутка. 2. знев. Дурепа» [254, с. 161]. «Клава, -и, ж. мол. 1. Жінка, яка торгує самогонкою. 2. Дівчина, молода жінка: *Він прийшов із своєю клавою* // Дівчина, жінка для задоволення сексуальних потреб чоловіка: *Як Клава*, жрм. 1) Пуста, пришепелувата жінка. 2) Негарно вдягнена жінка» [257, с. 175]. В обох словникових статтях відзначається спотворення пропонованих значень, що пояснюється суб'єктивністю респондентів і їх територіальною приналежністю. Отже, номінація *Клава / клава* має внутрішню соціолектну диференціацію значення або його відтінків і не має об'єктивного агентивного позначення. Напр.: *О-о-о! Диви яка класна клава почесала!»* (3 розмови).

Номінація *сніжана* позначає особу жіночої статі з рисами психіки та поведінки «відморозка»: «Сніжана, -и, ж. див. ВІДМОРОЗОК» [254, с. 276]. Так номінують особу безпринципну, аморальну, набридливу й агресивну, яка не керується моральними принципами суспільства чи соціальної групи [254, с. 82]. Особа, позначувана такою номінацією, нерідко є наркозалежною, що виявляється в певних психомоторних реакціях. Крім того, спрацьовує параномастичний сценарій: *сніжок* – «героїн» в аргі наркозалежних.

Номінація *хівря*, що походить від архаїчного імені Февронія і є його гіпокористичною формою, позначає зовнішньо «негарну дівчину» [257, с. 354]. Фоносемантичний аналіз номінації *хівря* за 25 ознаками показав, що на сьогодні вона у реципієнтів викликає 18 яскравих асоціацій. Серед них: маленька, погана, страшна, пасивна, тиха [299]. Імплікативною мотивацією перенесення є місце проживання – сільська місцевість.

Відантропонімні номінації особи іншомовного походження представлені лексемами *хільда*, *джузеппе* та *дон педро* та деякими іншими.

Тілисту жінку середнього віку називають *матроною* [254, с. 214]. Внутрішня мотивація цього перенесення полягає у значенні самої номінації в межах донорської зони: лат. *matrona* – заміжня жінка, від *mater* – мати. У

стародавньому Римі шановна жінка шляхетного, патриціанка. Отже, перенесення в цьому випадку пряме з елементами імплікації «повнота» і «огрядність», які є стереотипними для матерів.

Номінація *карл* – «бородатий чоловік» [257, с. 166] є прямою аналогізацією з зовнішнім виглядом Карла Маркса, портрети якого прикрашали державні та громадські установи СРСР. При метафоризації актуалізується зовнішній візуальний ґештальт. (Див. також додаток А. 17).

III. 9. Метафорична інтеграція концептосфер «хвороби – людина»

Боротьба людської спільноти з найрізноманітнішими хворобами тягнеться від найдавніших часів і до сьогодні. У давні часи люди боялися «накликати» недуги, тому табуювали навіть вживання їхніх назв. Беззахисність людини перед хворобами була абсолютною, бо було тотальне незнання симптомів, етіології та характеру протікання абсолютної більшості захворювань. Це породжувало тотемічні образи темних сил: *Мари*, *Смерті* та інших. З часом людина взяла на озброєння наукові методи боротьби з недугами і багато в чому досягла успіхів. Проте страх перед хворобами залишається у людській свідомості й до сьогодні. В українській мові існує два корпуси номінацій хвороб: номенклатурна (внесена до медичних словників і довідників, переважно латинського та давньогрецького походження) та народні назви, які побутують у розмовному мовленні, фольклорі, художній літературі (одні з них є табуїзмами, деякі через внутрішню форму розкривають симптоматику).

У соціолектному дискурсі задіяно невеликий корпус номінацій тематичної групи «хвороби», але більшість із них досить часто позначають особу в сучасних соціолектах. Користуючись близькістю тематики концепту, ми включили до аналізованої групи ряд лексем, що позначають фізичні ушкодження і фактично є складовою медичної номенклатури.

Структурно-метафоричний різновид представлений у досліджуваному матеріалі номінацією *мозоль*, яка позначає «людину з села». Асоціативно-

метафоричний механізм активовано через метонімічне перенесення, яке базується на інтеграції сфер джерела та мішені на основі однієї спільної ознаки. Суб'єкт номінації обирає в донорській зоні саме ту номінаційну лексему, яка дає можливість реципієнту асоціювати грубість (неотесаність) об'єкта номінації багат шаровим «згрубілим» наростом на тілі людини.

Найширше у сфері конекції даних концептів представлена група **дифузно-метафоричного** різновиду. На позначення психічних хвороб людини вживаються лексеми *хрон*, *клінік*, *шизик* / *шизоїд*, *імбецил*.

Номінації *хрон* і *клінік* синонімічні за лексичним значенням і мішенню, оскільки позначають алко- або наркозалежну особу (алкоголіка, наркомана) [257, с. 357] і базуються на дифузній інтеграції асоціативних комплексів (ореолів) концептів «хвороба» (хронічна, клінічна форма захворювання) та психодинамічної антропометричної сфери суперконцепту «людина». У процесі метафоризації задіяно лише один сегмент значення алкогольного або наркологічного захворювання – динаміка протікання: «хронічна» ↔ «клінічна» («невиліковна» ↔ «прогресуюча»). Решта сегментів значення дискримінується. Відбувається перенесення ознак недугу на особу, яка є її носієм.

Номінація *імбецил* позначає розумово обмежену людину, дурня [257, с. 160]. У концепті «розумові хвороби» ця лексема позначає саме психічно хвору особу, яка перебуває у фазі середнього ступеню олігофренії, інтелектуальної недорозвиненості, слабкого розуму, які зумовлені затримкою розвитку плоду або дитини у перші роки життя (від лат. *Imbecillus* – «слабкий, немічний»). При перенесенні цієї номінації на соціалізовану, але зі слабкими розумовими здатностями людину, відбувається активація схожості сценарію інтелектуальної та комунікативної поведінки (у імбецилів неправильне й синтаксично обмежене мовлення). Це виявляється у навчанні, набутті професії та у рівні спілкування в тій чи іншій соціальній групі.

Близька за значенням номінація *шизик* / *шизоїд*, яка в соціолектах позначає психічно ненормальну особу [257, с. 347], яка хвора на *шизофренію* або поведінка якої (психічне розлаштування, розпад процесів мислення і емоційних

реакцій, агресія, комунікативний хаос) дає підстави так думати. У процесі метафоризації аналогізується сценарна співвіднесеність неадекватності поведінки мішені номінації з поведінкою психічно хворої особи. Імплікативною ознакою, яка впливає на вибір позначуючої лексеми з донорської зони є надмірна агресія і невваженість фізіологічної та комунікативної поведінки.

Номінації *гідроцефал* і *німий* характеризують навчальну діяльність людини: *гідроцефал* – «зубрила» [257, с. 96]; *німий* – «двієчник» [257, с. 238]. Лексеми вживаються в учнівському жаргоні. Якщо номінація *німий* чітко мотивована і перенесення активується через спільність сценаріїв поведінки школяра, який мовчить замість відповіді, та німої людини, у якій відсутня фізіологічна активність мовленнєвого апарату. Проектується спільна сценарна риса симптомів хвороби на поведінку фізіологічно повноцінної особи. Номінація *гідроцефал* антимотивована: при метафоризації переноситься лексема, яка номінує симптоми «водянки мозку», що знижує навчальні здібності. Такою номінацією позначають відмінників, як правило, слабкі учні. Антимотивація посилює асоціативність образу та реципієнтну реакцію.

Номінації на позначення негативних рис поведінки людини представлені групою лексем *короста*, *подагра*, *суче вим'я*, *холера*, *чума* та ін. В основному, на позначення обираються назви хвороб, які у клінічному періоді приносять надмірні фізичні страждання і викликають у реципієнтній зоні відповідну реакцію. Отже, ними номінують осіб, які своєю поведінкою викликають психологічне подразнення в оточуючих.

Номінація *короста* позначає набридливу докучливу особу. У номенклатурі та народній назві лексема позначає хворобу, спричинену коростяним кліщем, супроводжується страшним зудом у моменти прогризання паразитами нових ходів у епітелії. Аналогізуються сценарії поведінки людини та збудників хвороби у просторі рефлексії людини на подібні подразники.

Номінацією *подагра* позначають особу, яка приносить людям часті моральні муки та страждання, поступово затискуючи людину в моральні лещата (д.-гр. *padagra* – «капкан для ніг»). Сценарій фізичних тортур хворої на подагру

людини аналогізується з моральними стражданнями і психологічним тиском на людей, які перебувають в умовах впливу жорстокої й свавільної людини. Номінація позначена чітким оцінним компонентом негативного вектору (високої валентності).

До розряду страшних інфекційних хвороб належить *чума*. Захворювання супроводжується тотальним руйнуванням тіла, лімфатичних вузлів, високою температурою і закінчується летальним фіналом у короткий період часу. У протичумних агітках минулих століть *чуму* у прямому значенні асоціювали зі смертю, зображуючи в чорному вбранні з капюшоном. У соціолектному дискурсі ця лексема вживається для позначування візуально бридкої людини з неприбраною та брудною зовнішністю. Отже, відбувається зміщення схемати у відповідному сценарії: номінацією позначають людину, яка може бути потенційним носієм хвороби, оскільки не дотримується санітарних норм. Отже, відбувається опосередкована аналогізація зовнішніх симптомів хвороби зі способом поведінки особи, що робить її потенційним носієм хвороби. Ще на початку XX ст. епідемічний характер хвороби було подолано, але страх перед нею міцно утримується у свідомості українського етносу.

Холера також належить до розряду інфекційних хвороб і спричинюється антисанітарними умовами харчування. *Холера* вражає шлункову перистальтику. Вірусом викликає постійне подразнення та безперервну дефекацію. Слід зазначити, що у психологічній номенклатурі існує позначення особи з «холеричним типом темпераменту» – *холерик*. В етносвідомості пересічних носіїв мови поняття *холера* і *холерик* здатні інтегрувати і метафоричним перенесенням входити у реципієнтну зону на позначення особи з нестримним сценарієм поведінки, який реалізується у швидких змінах настрою та спрямованості уваги, найчастіше поза увагою оточуючих. Отже, механізм метафоризації базується на інтерференції медичної та психологічної номенклатури у темпорально-фізичній рефлексії людини.

Висновки до розділу III

Дослідження особливостей асоціативно-термінально мотивованих соціолектних номінацій особи свідчить про те, що в основі їх творення та функціонування лежить метафоричне перенесення значення слова, а саме набуття архісеми 'людина' словами концептосфер «тварини», «рослини», «натурфакти», «артефакти», «міфоніми», «хвороби», а словами концептосфер «агентиви», «антропоніми» – переінтерпретації структури цієї архісеми.

У ролі мотиватора АТМ використовує асоціативний сегмент концепту, який продукується на ґрунті його зв'язків з різними концептосферами. Загальні принципи функціонування АТМ базуються на метафоризації, оскільки конекція з рештою ментально-психонетичних комплексів у системі концептуальної взаємодії здійснюється за певною схемою аналогізації об'єкта номінації та відповідного об'єкта донорської зони.

Основним принципом метафоризації є взаємодія донорської та реципієнтної зон концептосфер «джерела» та «мішені». Асоціативно-термінальні частини ментально-психонетичних комплексів номінацій особи є реципієнтними зонами, а група означених у дослідженні концептосфер – донорськими зонами. Основою когнітивно-ономасіологічного аналізу номінацій особи, які позначені високою частотністю використання АТМ, виступає функціонально-ономасіологічна класифікація, яка поділяє донорську зону на два референтно-зображувальних класи: «жива природа» і «нежива природа». Донорська зона «жива природа» представлена концептосферами «рослини», «тварини». Лексичний корпус «нежива природа» актуалізовано концептосферами «артефакти», «натурфакти», «хвороби». Окреме місце серед номінацій асоціативно-термінального типу посідають блоки лексичного фонду соціолектів, які декларують метафоричне перенесення з донорських концептосфер «агентиви», «антропоніми», «міфоніми». Активним є процес інтеграції з суперконцептом «людина» прецедентних імен, що є, за своєю природою, антропонімами або міфонімами.

Набагато більшу продуктивність виявлено у конекції концептосфери «тварини» з суперконцептом «людина», ніж у конекції концептосфери «рослини» з цим суперконцептом. Це зумовлено, по-перше, розбіжностями у сприйнятті людиною тваринного та рослинного світу живої природи, що спричинює в українській мові лексико-граматичну асиметрію (зооніми, як і антропоніми, функціонують як іменники-істоти, а фітоніми – як іменники-неістоти); по-друге, високою емотивністю та внутрішньою динамікою соціолектної лексики. Широке коло паралелізмів у психомоторних явищах поведінки тварин і людей створює ідеальні умови для номінативної аналогізації; проте динаміка життя рослин є малопомітною для людини, подібною до статичності.

За специфікою метафоричних перенесень і аналогізації, а також відповідно до типу поєднання і структури репродуктивного простору АТМ диференціюється на *структурно-метафоричну*, *дифузну-метафоричну*, *гештальтну*, *сенсорну* й *архетипічну*. У соціолектному номінативному полі особи визначено одиниці, перенесення яких мотивоване лише першими трьома різновидами АТМ. Це зумовлено специфікою номінативного маркування довкілля носіями українських соціолектів; переважним використанням прямої однотактної рефлексії на події та актуалізовані образи світу представниками різних соціальних груп, що декларується основною мотиваційною метою суб'єкта номінації: максимальною інформативністю (зрозумілістю) для реципієнта і влучністю (гостротою, емотивністю) висловлювання.

Структурно-метафоричне перенесення характеризується поєднанням сфер джерела та мішені на базі однієї спільної ознаки. Термінал структури знань про позначуване набуває знаку іншого концепту і формує співвіднесеність з відповідним пропозиційним компонентом цієї структури. Дифузну-метафоричний різновид АТМ базується на дифузній інтеграції асоціативних комплексів або уподібненні сценаріїв. Гештальтний різновид АТМ використовує мотиватори – знаки інших концептів, декларуючи схожість зорових, слухових, одоративних, тактильних, смакових гештальтів.

Найактивніше в номінаціях особи представлені дифузно-метафоричний і гештальтний різновиди АТМ. Саме вони повною мірою забезпечують практичну реалізацію метафоричних сентенцій суб'єктів номінації для позначення особи за характеристиками, які доступні у сприйнятті органами чуття людини та які декларує сам об'єкт номінації у психомоториці функціональних і морально-етичних виявів поведінки. Структурно-метафоричний різновид зустрічається значно рідше. Це пояснюється тим, що такі номінативні одиниці, через спільність лише одного компоненту або ознаки, не мають потрібної для соціолектного дискурсу багатовимірності образу, який не дає можливості «обертати» номінативну модель різними площинами, а дає однобічне уявлення про об'єкт номінації для реципієнтної зони. З цієї причини суб'єкт номінації намагається обирати з донорської зони саме такий «образ», який забезпечує максимальну перспективу сприйняття й адекватної реакції для тих, хто бере участь у формуванні дискурсивного поля комунікативного процесу.

У словотвірному аспекті базовим для творення асоціативно-термінально мотивованих номінацій виступає неморфологічний лексико-семантичний спосіб словотвору, а саме трансапелятивація і апелятивація.

РОЗДІЛ IV

МОДУСНО МОТИВОВАНІ СОЦІОЛЕКТНІ НОМІНАЦІЇ ОСОБИ

IV. 1. Типи модусної мотивації

Модусна мотивація (ММ) номінацій в соціолектній структурі української мови виявляє досить стабільну активність. Номінативні одиниці українських соціолектів позначені високим рівнем емотивності, зумовленої кінцевою метою висловлювання – передати образ об’єкта якомога точніше, влучніше, максимально реалізуючи сенсорну семантику (тактильну, візуальну, одоративну) або внутрішні психологічні та психодинамічні риси об’єкта номінації. Такі ознаки мають легко розпізнаватись реципієнтом, тобто «лежати на поверхні» позначуваного об’єкта. ММ є метонімічною за механізмом позначування, оскільки мотиватором концепту стає його оцінно-емотивне сприйняття. В акті найменування людина з багатьох даних, які постачають наші почуття, встановлює певні фіксовані центри сприйняття. За словами В. Г. Гака, відбувається «повернення його (об’єкта) різними боками до суб’єкта. Людина бачить ці різні сторони, але не всі однаковою мірою виразно – у зв’язку з практичним освоєнням цього об’єкта у відповідності до інтересів і мети цього мовного колективу» [55, с. 170].

На думку О. О. Селіванової, «найбільш показовою у плані нав’язаних мовою й міфологізованих етносвідомістю категорій є оцінка. Пересічний носій мови, засвоївши мовну фіксацію оцінок, здебільшого використовує не стільки власний, скільки колективний досвід аксіологізації світу» [240, с. 54]. Занадто уніфікованої думки дотримується з цього питання Н. Д. Арутюнова, яка стверджує що «роль оцінки полягає в тому, щоб співвіднести предмети та події з ідеалізованою, тобто нормативною картиною світу. Ідея нормативності пронизує значний життєвий цикл, який бере початок зі сприйняттям явищ дійсності, переходить до сфери комунікації та мовної семантики і завершується у словесній творчості» [10, с. 8]. Специфіка мовних картин світу носіїв сучасних

українських соціолектів показує багатовимірність поняття «ідеалізованої або нормативної картини світу». Диференціація «нормативності» спостерігається не лише у світоглядах окремих народів, але й у кожній соціальній МКС, оскільки формування лінгвосвідомості людини залежить від лінгвістичної культури людей, які її оточують у початковому циклі формування особистості. Динаміка лінгвокультурного вдосконалення мовця наявна лише за сприятливих умов (продовженні навчання або самоосвіті). Отже, точка відліку співвідношення оцінки з нормою знаходиться в аксіологічній системі кожної соціальної групи і залежить від векторів модусу соціальної свідомості. Так, співвідношення оцінки та норми носіїв професійних діалектів майже повністю протилежна нормативним цінностям кримінально-злочинного світу. Проте роль оцінки у процесах творення номінацій надзвичайно важлива. «Оцінка, – за О. О. Селівановою, – служить мотиваційною базою творення номінативних одиниць мови і таким чином зберігає нормативну картину світу етносу, транслуючи її від покоління до покоління. Використання номінаторами саме оцінних конотацій мовних знаків, які «нашаровуються на дескриптивне відображення позначуваного у вигляді модальної рамки, що передає інформацію про почуття-ставлення» [263, с. 5], за умови поставлення або цілковитого гасіння їхніх денотативних ознак, є характерною рисою ММ. Дослідження ММ найбільшою мірою демонструє стереотипність оцінок в етносвідомості й культурі народу [240, с. 54].

Модусний тип мотивації номінативних одиниць ґрунтується виключно на оцінному компоненті значення мотиваторів [240, с. 56]. Тривалий час вітчизняна дериватологія ігнорувала роль оцінки у словотворенні, розглядаючи утворені таким шляхом лексеми як експресивно мотивовані (І. С. Улуханов) або парадоксальними у співвідношенні лексичного значення й обраного мотиватора (Г. В. Матвєєва), або як такі, що не мають семантичного зв'язку з мотиваторами (М. М. Янценецька).

Глибоке вивчення ММ припадає на третій етап вивчення – когнітивний. Вперше його в монографії «Когнітивна ономасіологія» (2000) розглядає

О. О. Селіванова на матеріалі російської та української мов. Згодом її концепція реалізується у численних працях її прихильників на матеріалі різних груп лексики української, російської, англійської, німецької, французької мов.

Сучасна когнітивна ономазіологія виділяє три основних типи модусної мотивації: **сенсорний, психологічний і сублімований**. Залежно від взаємодії модусу з різними психічними функціями свідомості встановлюється тип репрезентованої в мотивованому знакові оцінки [240, с. 56].

Одним з найпотужніших типів ММ є **сенсорний тип**, який, з огляду на домінації *аудіального, візуального, тактильного й одоративного* сприйняття навколишнього світу людиною, має найчисленніші вияви у номінативних процесах: «Модусний компонент, корелюючи з мисленнєвою сферою МПК, представляє раціональну оцінку, а його зв'язок із психічними функціями відчуттів та почуттів формує сенсорний та емоційний (афективний, емотивний) типи оцінності» [240, с. 56].

Концепції В. М. Телії та О. М. Вольф ґрунтуються на протиставленні розумового й емотивного механізму оцінювання. На думку В. М. Телії, «розмежування цих двох оцінок тим необхідніше, бо інтуїтивно зрозумілою є різниця між судженням щодо цінності й емоційною реакцією на об'єкт» [265, с. 114]. О. М. Вольф дотримувалася думки, що «емоційне і раціональне в оцінці зумовлене двома сторонами ставлення суб'єкта до об'єкта: перша – його почуття, друга – думка» [50, с. 425].

В. М. Телія та Н. А. Лук'янова вважають, що обидва типи оцінки мають інтегрований характер і позначені бінарними характеристиками: раціональною та емотивною: «Емотивна оцінка завжди «додається» до раціональної і мовби підсилює її, але за рахунок додаткового емоційного стимулу, а таким у мовних висловленнях може бути тільки асоціація з образним прочитанням імені» [263, с. 119]. Н. А. Лук'янова пропонує більш сублімовану характеристику оцінки: «Оцінка нібито «всотує» у себе відповідну емоцію, а параметри оцінки й емоції зберігаються: «приємне – добре», «неприємне – погане» [173, с. 45]. Тут слід зазначити, що на емотивне маркування і вектор оцінки впливає надзвичайно

важливий чинник – емоційний стан (настрій) суб'єкта мовлення у період висловлення. Цей фактор рідко враховується дослідниками модусу, що достатньою мірою збіднює характеристику мовної моделі оцінки. На емоційний стан мовця можуть впливати: поведінка учасників акту мовлення (як фізична динаміка, так і мовленнєва); фізичне самопочуття або стан (хворий – здоровий, енергійний – подавлений, втомлений під впливом / не під впливом стимуляторів та інше); період доби (день, ніч, ранок, вечір); пора року; освітлення; деодоративні характеристики повітря, безліч інших факторів. Слід враховувати також первинні базові ознаки мовця: освіта, словниковий запас, соціальний статус та інші ознаки, що впливають на мовленнєвий потенціал людини. Без урахування зазначених характеристик дослідження модусу як специфічного словотвірного типу є неповним і уніфікованим, що нівелює деякі сучасні вимоги антропоцентричного підходу до вивчення мови як факту мовленнєвої діяльності.

На думку Н. Д. Арутюнової, «бідність і недискретність сенсорної семантики (за винятком сприйнятих зором об'єктів), її відмежування від концептуальних систем висуває в ній на перший план аксіологічну класифікацію. Оцінна характеристика відчуттів і вражень, незважаючи на свою прагматичну залежність, є важливою для людини» [11, с. 85]. На думку О. О. Селіванової, у масиві номінативних одиниць мови мотиватори сенсорного типу базуються на стереотипних оцінних антиноміях етносвідомості, що передають позитивні та негативні наслідки відчуттів людини. Сенсорні процеси безпосередньо забезпечують найтісніший пізнавальний контакт людини з об'єктивним світом і служать підґрунтям для подальшої ментальної обробки й мовного позначення. Оцінка безпосередньо впливає з того відчуття, яке, незалежно від волі й самоконтролю, переживає людина. ММ сенсорного типу за загальним механізмом може бути метонімічною, використовуючи на позначення цілого за суміжністю лише його оціночно-сенсорне сприйняття. При цьому активуються складники пропозиційного ядра структури знань про позначуване, які відтворюються в ономасіологічній структурі найменувань у вигляді ознаки чи базису [240, с. 57–58]. Варто зазначити, що протягом життя людини (суб'єкта

мовлення) накопичується певна (віртуальна) база таких переживань, емоційних станів та їх мовленнєвого оформлення, що стає своєрідним емотивно-сенсорним каталогом стереотипів у свідомості окремого (конкретного) індивіда. Отже, емотивно-сенсорний досвід людини, накладений на парадигми етно- та соціосвідомості, бере активну участь у процесах номінації предметів і явищ навколишнього світу.

Психологічний тип охоплює *інтелектуальні* та *емоційні* оцінки [11, с. 75]. Мотиваторами із модусним компонентом психологічного типу оцінки є лексеми *горе, біда, радість, печаль, смуток, туга, приємний, неприємний, лякатися, дурний, розумний* і т. ін. [240, с. 63].

Отже, психологічний тип оцінки базується на двох основних психологічних процесах: 1) оцінка предмета чи явища у момент високої валентності емоційної напруженості свідомості мовця (під впливом різноманітних факторів зовнішнього та внутрішнього подразників); 2) індивідуальна мовленнєва оцінка предмета чи явища на основі наявного (набутого) досвіду, який обумовлений інтелектуальним рівнем суб'єкта мовлення та мисленнєвим процесам інтеграції базової інформації у свідомості мовця що до об'єкта оцінки як предмета номінації. Як бачимо, в обох випадках маємо справу з психологічною реакцією людини на окремі подразники навколишньої дійсності. Як в *емоційній*, так і в *інтелектуальній* оцінці важливу роль відіграють складники етнокультурної КС мовця, глибинні механізми, закладені в генетичну пам'ять кількох поколінь, яка бере активну участь у моделюванні МПК.

Окремий тип складає система **сублімованих** оцінок предметів, явищ та фактів: «етичні й естетичні, пов'язані з осмисленням *морального* й *аморального, прекрасного* й *потворного*. Метафоричними мотиваторами з позитивним модусом є лексеми *світло, зорі, сонце, птах (лебідь)*» [240, с. 64]. Такий тип оцінки тісно пов'язаний із системою цінностей мовця, набутої протягом життя, що базуються на етносвідомості народу та соціопсихологічних парадигмах уявлень про світ. У кожній соціальній групі наявна власна «школа» оцінки навколишнього світу, на комплекс знань про світ якої проектується базова

(етнокультурна) КС народу, представниками якого є група цих мовців. Отже, в нашому дослідженні ми маємо з'ясувати співвіднесеність українського МПК та системи оцінювання навколишнього світу окремими соціальними групами українського суспільства.

Ціннісна парадигма цих груп формується відповідно до місця (позиції) соціальної групи у суспільстві. Так, система цінностей кримінально-злочинного соціуму формується, здебільшого, на психологічних і діяльнісних антиноміях з рештою суспільства. У переважній більшості традиційно позитивна оцінка предмета чи явища набуває тут негативного модусу. Це зумовлено свідомим протиставленням цього соціуму решті суспільства. «Психологічні й сублімовані оцінки наявні у найменуваннях тваринного світу і є стереотипними для етносу. Стереотипізація ознак тварин і закріплення їх за певною вдачею людей здійснюється на підставі подвійної зворотної метафори. Спочатку людські якості приписувались тваринам, а далі ці фіксовані ознаки, можливо, підкріплені фольклором як символи, усталювалися за певним видом тварин, знаки яких служили мотиваторами модусного типу на позначення характеристик, дій людини»[240, с. 66]. Це, безумовно, пов'язано з фактом багатовікового постійного контакту людей і тварин у побуті та ролі тваринного світу в житті людської спільноти. «Модусно мотивованими є також численні оцінні позначення людини, утворені шляхом вторинної номінації: *рибка, пташка, лебідка, ластівка, сокіл* і под. (позитивна оцінка); *свиня, собака, гадюка, акула, курка, стерв'ятник, шуліка, крюк* тощо (негативна оцінка)» [240, с. 67].

Вивчення специфіки мотивації модусного типу в сучасній українській мові має високий рівень актуальності: «Обрання саме оцінки змістом мотивації ономасіологічної структури позначуваного ґрунтується на різних пізнавальних функціях: сенсорних механізмах, інтеріоризації світу, емотивному сприйнятті, мисленнєвій раціональній обробці, образно-метафоричному уподібненні з опертям на стереотипи, культурну символіку, архетипи колективного позасвідомого. Прикладний бік подібних досліджень полягає в можливості створення аксіологічного словника української мови, у якому було б

зафіксовано оцінний потенціал слів і його реалізацією у процесах номінації та комунікації» [240, с. 70].

У матеріалі нашого дослідження суперконцепт «людина» корелює з такими концептосферами: «тварини», «рослини», «предмети», «природні явища», «хвороби», «психологічні вади», «моральні вади».

IV. 2. Кореляти концептосфери «тварини»

На особливу увагу заслуговує група номінативних одиниць у межах кореляції суперконцепту «людина» з концептосферою «тварини» з конотативною валентністю «добре – погано». Ця група представлена популярним корпусом номінацій особи в сучасних українських соціолектах.

Безумовно, найактивнішою є ММ **сенсорного** типу. Вона характеризує об'єкти номінації з найдоступніших точок зору: візуальної, аудіальної, тактильної та одоративної.

Номінація *корова* < «1. Велика парнокопитна свійська молочна тварина; самка бугая; ялівка, яловиця, товстуха, гладуха; 2. Про незграбну, товсту або нерозумну жінку» [40, с. 897] досить активно представлена у соціолектному вживанні й характеризує особу неповоротку, незграбну жінку: *Повертається, як корова у хліві* (3 розмови). При вживанні вторинної номінації у сленгових соціолектах інтелектуальна характеристика нівелюється, а релевантними стають візуальні статичні (повнота) та динамічні (незграбність) ознаки. Відбувається звуження слотової характеристики об'єкта. Особливим є факт наявності модусу номінації в етносвідомості: адже позначувана тварина завжди була годувальницею української родини.

Номінація недорослої тварини *телиця* також має реалізацію у соціолектній системі номінацій: «Телиця, мол. Дівчина, молода жінка. *Не хвалися*, - кум говорить, - нічим тут гордиться. *Не жінки тобі дістались, а якісь телиці* (Г.Удовиченко)» [254, с. 319–320]. Номінація позначає молоду тілисту (ладненьку) дівчину або жінку. При наявності активованих фізичних ознак

лексема несе й відтінок значення «нерозумна». А це свідчить про інтерференцію сенсорної та психологічної модусності номінації.

Номінація *зайчик* вживається на позначення як жінки, так і чоловіка, несучи ознаки позитивної оцінки (модусу). «Заєць, -я , ч. Невеликий звірок родини гризунів, з кучим хвостом, довгими ногами і довгими вухами» [40, с. 120]. При виборі ознаки активуються такі тактильні особливості об'єкта, як м'якість, пухнастість, тепло, приємність на дотик. У сленгах таке називання дівчини або хлопця позначає високу міру ніжності у ставленні до самого об'єкта номінації: *Ось я й прийшла, коханий зайчику мій!* (3 розмови). Може вживатися з інтонацією іронії: *Догрався, зайчику дороженький!* (3 розмови). Побутує і форма з усіченою основою *зая*, наближена до російських соціолектів.

Орнітонім *пануга* («1. Лісовий тропічний птах, звичайно з яскравим і різнобарвним пір'ям, здатний наслідувати людську мову; 2. перен., розм. Той, хто не має власної думки й повторює чужі слова» [40, с. 531]) використовується для вторинного позначення подвійної сенсорної характеристики особи: 1) людина, яка часто повторює одну й ту ж фразу або думку (аудіальне сприйняття); 2) людина, яка яскраво, але нековирно, без почуття смаку одягається з метою вразити присутніх (візуальне сприйняття). Пор.: *Тріщить, мов пануга, одне й те ж! Обридло вже!; та О-о-о! Диви на нього! Вирядився панугою! Яскравіший за світлофор!* (3 розмови). Обидва семантичних варіанта вживаються з негативним модусним позначенням. Це приклад зв'язку асоціативно-термінального та модусного різновиду номінації.

Найпотужніша сенсорна модусність спостерігається у вторинному номінуванні особи лексемами на позначення земноводних або рептилій. І хоча один із законів естетики стверджує, що в природі не існує ані прекрасного, ані потворного, такий тип номінацій досить чітко простежується в етносвідомості різних народів, соціальних груп. Ця негативна оцінка реалізується при виборі мовцем номінацій, які позначають рептилій, чиї образи викликають у свідомості візуальну відразу або, навіть, страх, огиду та побоювання тактильного контакту.

Номінація *крокодил* («Великий земноводний плазун, тіло якого вкрите панциром із рогових щитків; живе в тропічних країнах» [40, с. 598]) у сленгах позначає найвищу міру візуальної потворності об'єкта номінації. Вживається на позначення осіб як чоловічої, так і жіночої статі: *Світлична в молодості такою лялькою була, а зараз – чистий крокодил; Не бачила мого крокодила? Цю вічно п'яну пику?* (З розмови). (Див. також додаток Б. 1).

Емоційні та інтелектуальні оцінки особи представлені також у **психологічному** модусному різновиді номінацій. При виборі ознак активуються, в основному, психодинамічні характеристики поведінки тварини або уява людини про ступінь її «розумності».

Одним із зоонімічних символів потворності є сформований у етносвідомості українців образ *жаби*. «Жаба, -и, ж. Невелика безхвоста земноводна тварина, задні кінцівки якої довгі, ніж передні, і пристосовані до стрибання» [40, с. 363]. Словник не кодифікує негативної семантики, проте в етносвідомості наявні два вектора з негативним забарвленням щодо типового представника амфібій. Обидва етносемантичні позначення мають сенсорний характер: візуальний – «потворність» і тактильний – «неприємний на дотик». Ці характеристики активуються в соціолектному дискурсі: «Жаба, -и. Потворна дівчина. Подивись на цю *жабу*, вона ж корчить із себе чорт знає що (А. Дністровий)” [254, с. 124]. Візуальні й тактильні характеристики земноводних породжують візуальну і тактильну відразу людини й наділені негативною конотацією при номінації особи. Ця номінація позначена виразно гендерною одновічністю, парний відповідник чоловічого роду відсутній.

У соціолектному дискурсі номінація *лось* представлена у двох модусних площинах: «Лось, 1. Несх. Дурний, агресивний, примітивний молодий чоловік. 2. Масивний, фізично сильний чоловік» [257, с. 205]. Перший варіант значення характеризується з боку емоційної оцінки особи, а другий – сенсорною характеристикою «кремезний, сильний». Перше значення буває рисою другого, коли кремезна й сильна людина вчиняє агресивні дії щодо інших представників соціальної спільноти. Номінатор нерідко сполучає обидва значення при виборі

цієї лексеми, що одночасно активує обидва різновиди характеристик: психологічний і сенсорний. У переважній більшості вживання цієї номінації має негативну конотацію: *Цей лось знову до Лерки чіплявся* (3 розмови). Проте можливе й жартівливо-іронічне вживання цієї лексеми у спілкуванні близьких друзів: *Ну і лось ти, Данька! Не вмієш пити, як людина* (3 розмови). Слід зазначити, що мотиваційною ознакою при виборі номінації є саме сенсорна характеристика особи: «Лось, - я, ч. Велика тварина родини оленячих з лопатоподібними рогами у самців; лосунь, сохатий» [40, с. 106]. Активується зовнішня характеристика: «кремезність» об'єкта номінації. У дикій природі ці тварини бувають агресивними. Така риса їх поведінки може бути мотиватором щодо позначення цією номінацією невинувато агресивної особи. *Олень* у природі менш агресивний. Його поведінка відзначається лякливою та імпульсивною, що, безумовно, оцінюється людиною як перманентне перебування у стані почуття небезпеки: «Олень, -я, ч. Велика жуйна тварина (свійська і дика) родини оленевих з гілчастими рогами і коротким хвостом» [40, с. 457]. Перманентна тривожність, імпульсивність і покірність цих тварин мотивують негативну зневажливу конотацію номінації *олень* у кримінально-злочинному соціолекті: «Олень, -я, ч.; крим., зневажл. Наївна людина. *Фарширований олень*. Наївний інтелегент» [257, с. 243]. Досить активно ця номінація вживається й у МС, проте зі зміщеним вектором значення. *Олень* – особа, яка при відносній пересічності розумових можливостей має неакуратний зовнішній вигляд. Молодь лише іронізує, насміхається. Ознака легкої довірливої здобичі у МС редукується. Це зумовлено відсутністю в поведінці молоді мотивації пограбування такої людини.

Досить частотною номінацією в дискурсах молодіжного та міського соціолектів є схемата *муфлон*. «Муфлон», -а, ч. Дикий баран, що живе на диких островах Середземного моря, а також акліматизований у Криму» [40, с. 697]. У природі муфлон досить агресивний і не відрізняється, з точки зору людини, наявністю природного розуму. Отже, в молодіжному та міському соціолектах активується характеристика розумової здатності тварини з підсилювальним

вектором динамічної агресії: «Муфлон,-а, ч. 2. Дурень. *Муфлон ти конкретний, от що*» [206, с. 201]. Отже, *муфлоном* називають особу, яка має невисокий рівень розумового розвитку і поводить себе агресивно. Номінація позначена негативним оцінювальним знаком.

Схемата *гуска* < («Великий водоплавний свійський і дикий птах з довгою шиєю; самка гусака» [40, с. 198]) у молодіжному та міському соціолектах позначає тупу, обмежену в розумінні світу дівчину або жінку. У процесі номінації активуються такі риси поведінки птаха, як бездумна покора дисципліні зграї в будь-якій ситуації та захист ближніх за будь-яких умов (поведінка гусей коливається від відкритої агресії до повної поміркованості). Ця номінація проектується виключно на свійських гусей: *От ти гуска тупорила!* (З розмови). Модус номінації негативний.

Схемата *товстолобик* – єдина з ряду модусних номінацій позначена іхтіонімом. «Товстолобик, -а, ч. Промислова риба родини коропових, що водиться у річках Південно-Східної Азії та живиться здебільшого водоростями» [40, с. 1457]. Внутрішня форма цього зооніма вказує на товстий роговий нарост на лобовій частині голови, що посередництвом народної етимології породжує асоціацію з людською головою та лобовою частиною голови, яка містить півкулі мозку органу мислення людини. У соціолектах молоді та міста дана номінація позначає людину, яка досить слабо сприймає будь-яку інформацію й уповільнено її аналізує у своїй свідомості: «Товстолобик, -а, ч. Людина зі зниженими розумовими здібностями й уповільненою реакцією. *Товстолобий баран*» [254, с. 290]. Унікальність цієї номінації полягає в тому, що при релевантності сенсорної (візуальної) ознаки оцінки у внутрішній формі активується інтелектуальна оцінка об'єкта номінації: *Цей товстолобик не захоче зрозуміти, що грошей у фірми немає* (З розмови).

Серед аналізованого нами матеріалу траплялись і номінації, які через полісемантичне їх використання у соціолектах позначені кількома різновидами модусної оцінки одночасно. Так, схемата *свиня* у молодіжному та міському соціолектах позначає особу у трьох модусних векторах з різною семантикою:

1) найвища міра неохайності; 2) найвища міра невдячності; 3) найвища міра невихованості. У цій номінації активовані сенсорна мотивація (візуальні й одоративні якості: *бруд + сморід*) і мотивація сублімована (невихованість та невдячність – оцінка моральних характеристик): *Ходить засалений! **Свиня свинею!**; **Свиня** ти Іване! Роби тобі добро, а ти своє...; Прийде. Мовчить-мовчить, тоді влізе у розмову, мов **свиня** у хлів* (3 розмов).

Номінація *гриф* позначає працівника бюро ритуальних послуг (синонімічний еквівалент *стерв'ятник*). Активуються актанти на позначення кольору – чорні костюми працівників (сенсорно-візуальне) та сублімований різновид – моральне засудження мовцем (соціосвідомістю) людей, які, мовляв, заробляють гроші «на чужому горі»: ***Грифи** приїздили, сміявся Павло. Я вже думав, що по твою душу* (3 розмови). (Див. також додаток Б. 2).

Сублімований тип модусної мотивації містить етичні та естетичні оцінки, осмислення морального, прекрасного та потворного. У номінаціях цього типу здебільшого активуються інстинктивні риси поведінки тварин у проекції на моральні традиції та етнокультурні парадигми етносвідомості окремого народу. Вони є досить продуктивними (як у дериваційному та реляційному планах, так і при розвитку внутрішньої соціодіалектної полісемії).

Номінації *скотина* та *тварюка* позначають загальні й збірні поняття у мовленні носіїв соціолектів міста та молоді. Номінація *скот* представлена двома інваріантними синонімічними моделями: *скотва* і *скотина* (набуває граматичних рис однини при збірній семантиці). Пор.: «Скот, -а , ч. Четвероногі свійські сільськогосподарські тварини»; «Скотина, -и ., збірн. Худоба, товар» [40, с. 1318]. Ці позначення активують у свідомості мовця високу інтенсивність модусної характеристики вроджених «найупослідженіших», з погляду суспільної моралі, рис поведінки рогатої худоби, які проектується на людську поведінку. Тут маємо псевдомотивовані номінативні моделі, адже представники домашньої худоби не мають у своїй поведінці нічого, що могло б засуджуватись або виходити за межі порядності. Насправді позначено моральну розпущеність людини (моральний бруд), яка не має нічого спільного з природною поведінкою

тварин: *Подивись, що ця скотина робить! Побив усі меблі, руки мені повикручував!* (З розмови). У цьому випадку активується осмислення поведінки людини, що не співвідноситься з законами поведінки у людському суспільстві та не відповідає традиціям моралі того чи іншого етносу.

Більш глибокий модусний підтекст має номінація *твар*. «Твар. 2. лайл. Підла, мерзенна людина» [40, с. 1423]. У давньоруській мові лексема *твар* позначала будь-яку живу істоту. Отже, маємо справу з архетипом сприйняття поведінки тварин у давнину, який відклався у такому вигляді в українській етносвідомості. В уявленнях носіїв сучасних соціолектів ця схемата активує риси поведінки тварини, які не співвідносяться з моральними нормами та системою цінностей людського суспільства: *Ну й твар же ти, Бойко! Суцця твар смердюча! Хіба може таке зробити нормальна людина?!* (З розмови будівельників). Номінація має виключно негативну модусну семантику.

Зниженою негативною модусністю позначена схемата *ішак*. В українській мові ця лексема має прямий відповідник *віслик*, який теж застосовується в соціолектному мовленні. «Ішак, -а, ч. Назва віслика у тюркських народів» [40, с. 508]. «Віслик, -а, ч. 1. Те саме, що осел. 2. лайл. Про нерозумну, вперту людину // Про людину, що сліпо підкоряється й служить комусь» [40, с. 190]. Отже, в українській етносвідомості активуються актанти «впертість» і «надмірна сліпа покірність» тварини. У просторічно-соціальному дискурсі активно використовується ще й відтінок агресивності на фоні «тупої впертості»: «ішак, -а, ч. Негативна оцінка людини. *Ішак кімнатний*» [254, с. 147]. У цілому, значення цієї номінації має негативний вектор модусу і характеризує вперту, але покірну та фрагментарно агресивну особу, обмежену в розумових реакціях та етичності поведінки у суспільстві.

Схемата *кобель* (запозичення з російської мови). У соціолектах позначає статево розпущеного чоловіка, який декларує полігамію частими змінами партнерш. Активується факт постійної зміни статевих партнерів у стосунках собачої зграї. Лексема має негативний модус, але може вживатися з семантикою іронічного ставлення до об'єкта номінації: *Ну й кобель же ти, Савко! Не*

мерехтить в очах?! (Зі звернення жінки до чоловіка). Наявна і парна номінація *сука*, полісемічна у тканині соціолектного дискурсу, корелює залежно від мети висловлювання. Так, у кримінально-злочинному соціолекті вона позначає людину, яка не сповідує закони табірної моралі (похідне *зсучений* – «той, хто відійшов від справи і не виконує вимоги внутрішніх законів злочинної спільноти»). У міському жаргоні позначає повію або жінку, нестриману у статевих стосунках: *Вона ж просто сука! Слабенька на передок!* (З розмови). В обох випадках лексема вживається з негативним модусом, який активує рису полігамії у статевих стосунках собачої зграї.

Лексема *баклан* у системі модусних номінацій соціолектів позначена невисоким рівнем негативної конотації: «Баклан, -а, ч. 1. Водоплавний птах середньої величини звичайно гарного кольору (з металічним відблиском). 2. жарг. Прізвисько засудженого за хуліганство» [40, с. 56]. Опис жаргонного значення тут некоректний, оскільки прізвиська стають власними іменами і вживаються індивідуально. *Баклан* же є жаргонізмом на позначення кожного, хто відбуває покарання за хуліганство, і залишається загальним іменем. Уточнення першого значення: баклани – морські птахи. Ця лексема в соціолектному дискурсі може вживатися в семи різних варіантах значення: «баклан, -а, ч. 1. Молодий недосвідчений злодій. 2. Хуліган. *Ну, нарвалися, баклани?* (Б. Жолдак. Голодна кров). 3. Непорядна людина. 4. мол. Ведучий рок – концерту. 5. Балакуча людина. Людина, яка наговорює на інших. 6. військ. Солдат осіннього привозу. 7. Льотчик морської авіації» [206, с. 43]. Як бачимо, номінація репрезентована ортонімом *баклан*, функціонує в межах чотирьох соціолектних дискурсів: 1) кримінально-злочинного; 2) молодіжного; 3) міського; 4) військового. Проте не всі значення мають модусний вектор. Він наявний лише у другому та третьому значеннях і позначений негативною конотацією зі значеннями «погано». Решта варіантів значень має асоціативно-термінальний характер, активуючи аудіальну та аеродинамічну риси поведінки птахів: голосові ефекти та спосіб польоту над водою.

Позначена подвійним модусним вектором схемата *гадюка* < («Гадюка,-и. ж. 1. Отруйна змія з плескатою головою у вигляді трикутника; 2. *перен., знев.* Про злу підступну людину» [40, с. 216]. При вторинному позначенні у сучасних соціолектах має негативний модус і позначає злу підступну жінку. Якщо злість репрезентує психологічний різновид модусу, то підступність (подекуди – підлість) позначена рисами сублімованого типу. При називанні активуються архетипні актанти образу в українській етносвідомості: *О, моя гадюка вже телефон обриває!* (З розмови чоловіків). (Див. також додаток Б. 3).

Проаналізований нами фактичний матеріал показує високий рівень активності всіх типів модусної мотивації – сенсорного, психологічного, сублімованого – у процесі вторинної номінації при конекції суперконцепту «людина» і концептосфери «тварини». Це передусім зумовлено тим, що тваринний світ є зручною донорською сферою в актах емоційної номінації особи: базові характеристики кожної тварини, по замовчуванню, швидко активуються у свідомості реципієнтів, що дає можливість миттєво обробити сприйняту інформацію й відповідно відреагувати. Основна мета мовця – користувача соціолекту – влучно й точно передати різнорівневі характеристики людини через метафоричні та метонімічні сегменти характеристик представників живої природи. З давніх часів людство користувалось зворотнім прийомом, наділяючи у байках і фольклорі тварин означеними у базовій етносвідомості характеристиками людини. Усі види модусної номінації, маючи власні вектори, об'єднані в межах оцінки «добре» – «нормально» – «погано».

IV. 3. Кореляти концептосфери «рослини»

Надзвичайно важливу роль в українській КС відіграють рослини та їхня символіка як палітра етнокультурної семіотики. Важливу роль рослинний світ відіграє для модусної мотивації номінацій особи при конекції суперконцепту «людина» і концептосфери «рослини». У сучасній лінгвістиці питання когнітивного аспекту української фітонімічної бази лексики та фіто-

номенклатури активно досліджує В. В. Калько[122]. Активність вторинної номінації у зазначеній конекції значно нижча за конекцію «людина» – «тварини», проте така група номінацій теж має свої особливості й потребує окремого розгляду.

Сенсорний різновид модусної номінації представлений у соціолектному дискурсі не дуже активно. Це, в першу чергу, зумовлено специфікою КС носіїв досліджуваних мовних систем вторинного рівня та місця фітонімічної лексики у їхньому словниковому корпусі. Не менш важливою причиною відносної неактивності сенсорної мотивації є надзвичайно низький рівень обізнаності носіїв соціолектів із зовнішніми ознаками тієї чи іншої рослини. Якщо житель сільської місцевості України, через безпосередній контакт з природою та усно-побутову передачу інформації старшими поколіннями, більш-менш розуміється у назвах трав, куштів, дерев, квітів, то міський житель, у переважній більшості, здатен назвати не більше двох десятків назв місцевих рослин з їхніми зовнішніми ознаками. Отже, через відсутність в активному вжитку фітонімічної номенклатури (як наукової, так і народної), корпус цих номінацій не активується у свідомості носіїв соціолектів і не є основним мотиваційним компонентом у процесах номінування особи.

Розглянемо кілька найяскравіших прикладів номінації особи через сенсорну характеристику фітонімічної номенклатури. Представлені номінації особи мають як позитивний, так і негативний вектори сенсорної номінації, що позначена модусним компонентом.

Схемата *трояндочка* позначена виразно позитивною модусністю і вживається найчастіше у молодіжному та міському соціолектах у зменшувально-пестливій формі з відтінком легкої іронії. Фітонім *троянда* позначено в етносвідомості українців як міська квітка. «Троянда, -и, ж. 1. Багаторічна кущова рослина родини розових з великими запашними квітками червоного, рожевого, білого або жовтого кольору зі стеблами, звичайно вкритими колючками. 2. Квітка цієї рослини // перев. мн., перен., поет. Румянці // тільки мн., перен. Про благополуччя, щастя, радощі в житті» [40, с. 1480]. У

соціолектному дискурсі ця номінація позначає зовні вродливу дівчину свіжої вроди: «Трояндочка, жарт. Про дуже вродливу й молоду дівчину. *Поглянь, яку я трояндочку знайшов собі*» [254, с. 512]. У українців ця квітка є символом свіжості, вроди, шляхетності. Зокрема, червоні троянди символізують пристрасть і кохання: *А троянди, а троянди до людей пелюстками кричать, ми не квіти, ми – кохання, а кохання не можна топтати* (О. Богачук. На пероні). У європейській КС *троянда* – квітка королів (Папа Римський з XI ст. щороку нагороджував когось з монархів золотою трояндою з діамантами).

Номінація *будяк* є абсолютно негативною за етносемантикою. Ця рослина символізує занедбаність і занепад. «Будяк, -а, ч. Колюча трав'яниста рослина – бур'ян» [40, с. 100]. Як правило, в урбанізованій місцевості будяки покривають занедбані майданчики, пустища, ростуть обабіч закинутих приміщень і будинків, посвідомо символізуючи реципієнту візуальну занедбаність і неохайність. Для жителів сільських територій *будяк* – ворог рільництва. З будяками постійно борються. *Будяк* – символ непридатності ні до чого, ним залякують, а відлякує він сам. Ним можна залякати, навіть наполохати і злу силу. Звідси *чортполох* [218]. У сучасних міських соціолектах *будяк* позначає «непотрібну, неохайну особу. *Він справжній будяк у цьому прекрасному саду*» [254, с. 68]. Номінація гендерно маркована і позначає неохайного чоловіка: неголеного, заспаного, скуйовдленого, у несправному одязі та ін. Проте, окрім візуальних сенсорних ознак, активується сегмент етичної оцінки людини: непотрібність як наслідок або причина зовнішньої непривабливості.

Фітонім *хризантема* реалізується в соціолектному дискурсі тільки у колористичному сенсорному аспекті (актант – фіолетовий колір). «Хризантема, -и, ж. 1. Декоративна рослина родини складно-цвітних з розкішними махровими суцвіттями різноманітного забарвлення. 2. Квітка цієї рослини» [40, с. 1572]. У соціолектах ця номінація позначає «жінку-алкоголичку». Це значення активує фіолетове забарвлення квітки, яке викликає пряму асоціацію з кольором шкіри людини, яка зловживає алкогольними напоями: *О! Глянь! Наша кімнатна хризантема на опохміл*» (3 розмови). Не виключено, що в цьому призначенні

особи активується і неохайність зачіски такої жінки. «Махрове суцвіття хризантеми» розташоване в дещо хаотичному порядку. У такому випадку активатором номінації є не квітка, а рослина в цілому. Ця номінація має виразну гендерну ознаку та негативну конотацію (відтінок іронії). (Див. додаток Б. 4).

Психологічний тип ММ номінацій особи при конекції суперконцепту «людина» і концептосфери «рослини» представлений невеликим корпусом одиниць. В основі оцінки переважно інтелектуальна характеристика особи. Оцінні позначення особи представлені як в окремих номенклатурних фітонімах, так і в номінаціях цілих масивів насаджень, які мають фітотопонімічну семантику: *тайга, тундра*.

Схемата *дерево* є досить активним у соціокультурному дискурсі носіїв міського та молодіжного соціолектів на позначення особи і має яскраво виражений оцінний вектор значення: «Дерево, -а, с. 1. Багаторічна рослина з твердим стовбуром і гіллям, що утворює кору // тільки одн. Зрізані стовбури цієї рослини, очищені від гілля; колоди. ** *Родовідне дерево* – таблиця у вигляді дерева, що вказує на розгалуження роду, сім'ї; схеми родоводу. 2. Тільки одн. Матеріал з цієї рослини, що йде на будівництво та різні вироби. // перен. Про бездушну, тупу людину. 3. спец. Зв'язний неорієнтований граф без циклів. Синтаксичне дерево. 4. В анатомії та фізіології – будь-яка структура з деревоподібною гілчастою моделлю. 5. У системах обробки інформації – структура даних, що має ієрархічну організацію. 6. У теорії графів – зв'язний граф без циклів» [40, с. 286]. У процесі номінації особи активується друге значення і, вочевидь, субстантивується від прикметника *дерев'яний* – нековирний, невмілий, нетямущий: «Дерево, дурна людина. Він дерево, причому абсолютно дубове» [254, с. 107]. На нашу думку, дефініція сформульована не зовсім відповідно для соціолектного значення. Слід було б визначити два варіанта значення: 1. Людина, яка має уповільнену динаміку розумових процесів. 2. Невміла або невірна людина, яка, в силу нездатності до певних рухів, виконує той чи інший комплекс дій неточно або помилково: *Не футболіст, дерево* (3 розмови). Варто зазначити, що активація значення цієї

лексеми при номінації позначена додатковим семантичним відтінком – відсутністю гучкості й еластичності *дерева* як виробничого матеріалу. Отже, негативний модус цієї номінації особи знаходиться у площині «нерозумний — невдатний — негнучкий».

Схемата *лобода* закріплена в етносвідомості українців як фітонім-паразит. Цю рослину можна зустріти на будь-якій ділянці землі в селі та в місті. «Лобода, -и, ж. Найпоширеніший бур'ян, що засмічує посівні та городні культури; листя деяких видів цієї рослини вживають у їжу, як шпинат, салат тощо» [40, с. 625]. Про давність використання цього фітоніма на позначення особи свідчить наявність прізвища *Лобода* в давньому й сучасному антропоніміконах України. Так позначали людину, яка живе, не приносячи користі та заважає жити іншим. У морально-етичному змісті ця номінація має асоціативно-термінальні риси оцінки. В соціолектах міста і молоді ця номінація позначає інтелектуально бідну особу, яка паразитує на суспільних цінностях. Отже, значення цієї номінації в соціолектах: 1. Інтелектуально і морально обмежена людина, яка через власні зручності поступається суспільними благами; 2. Людина, що паразитує на суспільстві (живе за його рахунок); 3. Нікчемна, недалека особа, яка не приносить користі ні собі, ні суспільству: *Е-е! Так він і проживає! Лобода – лободою! Пустишка!* (З розмови). Номінація не містить гендерних обмежень. Вживається виключно в негативному оцінному значенні «погано».

Номінація *тундра* представлена в українських соціолектах не дуже активно щодо частотності, але досить стабільно. В етносвідомості українців, які ніколи не мали безпосереднього контакту з цим специфічним комплексом, *тундра* – це дуже далека, холодна, засніжена і неосвоєна територія з первинними ознаками людської цивілізації. Асоціюється з дрімучістю, дрімучим лісом. Вона активується у свідомості лише за умов нечисленних уривчастих знань про дані території з підручників географії та ЗМІ. «Тундра, -и, ж. Південна зона арктичного поясу земної кулі – безлісий простір з суворим кліматом, вічною мерзлотою, бідною рослинністю, серед якої переважають мохи й лишайники» [40, с. 1485]. Проведене нами опитування показало, що про те, що тундра

знаходиться в Арктиці, знало лише 20 % респондентів. В основному, називали низьку температуру, малоосвоєність і збіднену рослинність *тундри*, а також слабкий розвиток цивілізації міських народів. Отже, при номінації особи, у першу чергу, активуються актанти низького рівня освіченості місцевих народів і їхня природна наївність у порівнянні з представниками технократичних мегацивілізацій сучасного світу. У нечисленних випадках активується віддаленість населених пунктів, у яких проживав або проживає об'єкт номінування: *Та він же, «тундра»! Живе у якійсь кацапетівці на краю Землі!* (З розмови). Ця номінація має негативний модус, вживається носіями соціолектів з відтінками іронії або сарказму, певного співчуття до необізнаності й наївності об'єкта номінації: «Тундра, тупий, дурний, крим., мол.; ірон. або несхвально. Дурна, нетямуща людина» [257, с. 328]. (Див. також додаток Б. 5).

Найменш активно представлені вторинні номінації модусного типу **сублімованого** різновиду, що охоплюють етичні та естетичні аспекти номінаційних процесів. Це пов'язано з пасивністю та статичністю рослини як моделі номінації, що проектується на діяльність особи. Носії соціолектів мало обізнані з особливостями «поведінки» рослин і, відповідно, рідко переносять її на поведінку людини в аспекті етичних і естетичних модусних взаємодій.

Схемата *реп'ях* досить частотна у вживанні носіїв міського та молодіжного соціолектів: «Реп'ях, -а, ч. 1. Бур'ян родини складноцвітних із чіпким суцвіттям і з колючками. 2. Колюча чіпка голівка, суцвіття цієї рослини. 3. перен. розм. Про причіпливу людину» [40, с. 1216]. Сучасні українські словники фіксують переносне значення лексеми *реп'ях* як номінацію особи в розмовному мовленні. Проте, завдяки когнітивно-ономасіологічній методології можна «повернути предмет різними боками», позначити його функціональну семантику в соціолектному дискурсі. Спробуємо спроектувати творення цієї модусної номінації в динаміці усвідомлення вибору номінативної моделі. У процесі номінації у свідомості суб'єкта активується друге значення: «колюча чіпка голівка, суцвіття цієї рослини». Кожна людина переживала негативні враження від безпосереднього контакту з *реп'яхом*. Негативний досвід породжує

негативну оцінку, яка відбувається у внутрішній семантиці номінації. Отже, схемата *rep'ях* у соціолектах має такий спектр значень: 1. Людина, яка постійно намагається переслідувати об'єкт свого зацікавлення. 2. Людина, яка постійно звертається до інших з недоречними питаннями. 3. Надоїдливий залицяльник, який постійно добивається уваги і товариства жінки. Зменшувально-пестлива форма *rep'яшок* позбавлена негативного вектора, бо позначає дитину, яка постійно ходить за батьками. Ця номінація має іронічний відтінок значення: *О! Наш rep'яшок прийшов* (батьки про сина). Номінація є досить частотною в мовленні носіїв соціолектів і вживається в усіх репрезентованих значеннях. Основним мотивом вживання цієї номінації в негативному значенні є порушення об'єктом номінації просторового комфорту суб'єкта. У такій поведінці прослідковується порушення етичних норм поведінки, що й дає нам підстави віднести цю номінацію до сублімованого різновиду.

Складена схемата *кручений панич* рідко вживається в соціолектах, проте має цікаву модусну систематику оцінки. «Кручені паничі – (іромаеариригеа, лат) – багаторічна витка декоративна рослина родини берізкових із великими лійкуватими квітами: *Навколо неї (груші) дівчина щовесни насівала кручених паничів та коралового цвіту* (О. Гончар, IV, 1960, 40)» [255, т. 4, с. 374]. Існує думка, що ця номінація з'явилась у 1920-ті роки у мовленні безпритульних дітей. Так вони номінували біржових маклерів часів НЕПу. Важко точно визначити походження цієї номінації: це повний збіг (омонімія) чи маємо справу з фітонімом, спроектованим для влучної назви об'єкта номінації. У процесі номінації активуються обидва компонента: *кручений* – у переносному значенні: «Крутий, -ого, ч; 3. мол.; схвальн. Багатий, респектабельний, процвітаючий (часто пов'язаний з кримінальними структурами). *Я – крутий! Встаю вранці впевненим у собі, впевненим в удачі нового дня* (49 К. Гай. Жахи нашого майбутнього) [257, с. 191]. «Кручений, -а, -е: Капризний (про людину). *Кручена дівка*» [254, с. 173]. Обидва словники не містять відповідної дефініції, яка могла б розкрити значення першої частини номінації у переносному значенні. У молодіжному соціолекті вона вживається у значенні «кручений» – той, хто вміє

«крутитись» – заробляти гроші на «обертах» товару та самих грошей. Друга частина номінації «Панич, -а, ч. 1. Молодий неодружений син пана, пані (у 1 знач.) // перен., ірон., зневаж. Молода людина, яка відрізняється розбещеною поведінкою, нетрудовими звичками, підкреслено витонченими манерами і т. ін. 2. Неодружений молодий чоловік, що належав до привілейованих верств населення // Зніжений, розбещений молодий чоловік; білоручка» [40, с. 881]. Отже, складена модусна номінація *кручений панич* у мовленні носіїв молодіжного соціолекту не є негативно забарвленою оцінною характеристикою. Вона викликає у реципієнта повагу, заздрість і функціонує в межах семантичного поля «добре – краще – найкраще». (Див. також додаток Б. 6).

Таким чином, аналіз модусних номінацій особи при конекції суперконцепту «людина» і концептосфери «рослини» виявив обмежену кількість особових номінацій, модусно вмотивованих назвами рослин. Причини малої кількості номінацій цього типу полягають у відносно статичній природі рослин, майже непомітної для людини інтенсивності в їхньому житті і слабкій обізнаності номінаторів у назвах і характеристиках рослин. Оцінний компонент таких номінацій модусного типу має через це недостатню активацію функціональних, естетичних і діяльнісно-механічних символів флористичного змісту в картині світу мовців. Номінації фітонімічного походження мотивовано як родовими, так і видовими фітонімами. Номінації цього типу представлені сенсорним, психологічним і сублімованим різновидами модусної номінації. У словниках соціолектної лексики багато неточних тлумачень відфітонімічних номінацій.

IV. 4. Кореляти концептосфери «предмети побуту»

Навколишній світ людини досить щільно наповнений різними предметами: від побутових до предметів сакрального призначення. Кожен з них має розмір, форму, матеріал виготовлення, колір, оздоблення, історію, функцію, рівень затребуваності, якість, спосіб виготовлення та інше. Предмети складають побут людини і визначають рівень її комфорту. Люди від давніх часів наповнювали

простір навколо себе речами. Одні з них функціональні, а інші прикрашали оселю. Отже, предмети є неодмінною складовою життя людини і, відповідно, знаходять своє концептуальне вираження в комунікації, в тому числі соціолектній. Залежно від певних життєвих ситуацій людина активно проектує зовнішні, функціональні та інші властивості деяких предметів на поведінку, долю, зовнішній вигляд, оточення людей і таке інше, оцінює особу через вартісні ознаки предметів.

З точки зору класифікації номінацій модусного типу, будемо аналізувати цей корпус номінацій, як і два попередніх, за трьома різновидними характеристиками: сенсорні, психологічні та сублімовані.

Серед номінацій **сенсорного** типу домінує оцінна лексика на позначення зовнішніх особливостей об'єкта номінації, а також його одоративних характеристик. В основному в соціолектному дискурсі використовуються характеристики параметрів людського тіла з оцінним значенням «високий – низький», «товстий – худий», «гарний – негарний», «охайний – неохайний».

Номінації модусного типу зі значеннями «товстий – худий» представлені номінаціями *дошка*, *дримба*, *зубочистка*, *лантух*, *матр'юшка*, *памперс*, *плюшка*, *пусик*, *танк*, *торба* та іншими. Ці номінації мають риси асоціативно-термінального різновиду мотивації, але у цих лексем яскраво виражений вектор емоційно-експресивної оцінки об'єкта номінації. Така оцінка проводиться з позиції візуального сприйняття.

Номінація *торба* позначає надзвичайно повнотілу жінку, яка має нижню частину тіла ширшу за верхню. «Торба, -и, ж. Вид дорожнього мішка, що його носять звичайно за плечима // у знач. присл. *тórбу*, розм. Багато чогось» [40, с. 1463]. Ця номінація має яскраво виражений характер. Вона фіксує емотивний мовленнєвий вияв суб'єкта номінації про об'єкт, що має відповідні візуальні параметри об'єму тіла. Показовим є зневажливе вживання цієї номінації, що має фіксовану в етносвідомості українців проміжну ланку. Первинний відтінок зневажливого ставлення у семантичних межах самого концепту «сумка», коли погано змиту або неоковирно зроблену жіночу або чоловічу сумку називали

торбою. Отже, у свідомості мовця активуються дві основні візуальні риси: форма й обсяг об'єкта номінації зі значеннями «велика – незграбна». Додатковим відтінком є елемент зневаги до предмета, позбавленого естетичного змісту («груба робота»). Отже, модусна номінація *торба* позначає огрядну (товсту) жінку, яка через надмірні обсяги тіла позбавлена зовнішньої привабливості – «естетичних параметрів зовнішності», визначених в етносвідомості людини: *О! Бачила Свєтку, твою куму! Розжерлася! Ходить як торба* (З розмови).

Парна номінація чоловічого гендерного типу *лантух* вживається на позначення повнотілого (товстого) чоловіка. «Лантух, -а, ч. 1. Великий мішок із грубої тканини. 2. Чого. Міра, що дорівнює вмістові такого мішка. // перен. Про велику кількість чого-небудь. 3. Перен. Неповоротка, нескритна людина. // без додатка, з чим. Уживається як лайливе слово» [40, с. 606]. У мовленні носіїв міського та молодіжного сленгів змінюється вектор оцінки об'єкта номінації. Активуються не функціональні риси (хаотичний рух лантуха у різних станах), а його візуальні характеристики: великий обсяг і видуті боки (при наповненості). У процесі номінації відбувається своєрідне зіставлення предмета вторинної номінації та її об'єкта. У компаративному візуальному процесі у свідомості суб'єкта номінації активуються й зазначені у словнику додаткові наслідкові характеристики: «неспритність» і «неповороткуватість». Проте ці риси не є первинними та визначальними у підборі відповідної мовної одиниці. Ця номінація вживається переважно в негативному значенні, рідше з відтінками іронії і сарказму: *Диви! Пішов справжній лантух на ніжках!* (З розмови). Ця номінація позначена негативним вектором оцінки. (Див. також додаток Б. 7).

Проаналізовані нами модусні номінації, які позначають *товсту*, *огрядну* особу, відрізняються яскраво вираженою метафоричністю і можуть набувати додаткових характеристик одоративного або тактильного характеру, що зумовлено надмірною вагою й обсягами тіла об'єкта номінації.

Інший характер внутрішньої семантичної структури мають модусні сенсорні номінації особи на позначення худой або надмірно худой людини. Так,

номінація *дримба* позначає надзвичайно худу людину (переважно жіночої статі). «Дримба, -и, ж. Український щипковий музичний інструмент, сила і висота звуку якого регулюється ротовою порожниною того, хто грає» [40, с. 327]. Номінація належить до архаїчного шару лексики сучасної української мови. Мало хто з носіїв сучасних українських соціолектів знає первинне значення цієї номінації або має уявлення про зовнішній вигляд одного з найдавніших музичних інструментів. У мовній свідомості українців цей гештальт зберігається генетично і використовується (на сьогодні) без попередньої обробки у свідомості суб'єкта номінації. Лексема *дримба* майже не вживається у прямому значенні. Це рідкісний випадок, коли зовнішні візуальні й тактильні ознаки зростаються із вторинним номінуванням, витісняючи основне (первинне) значення. Адже, вживаючи слово *дримба*, сучасний мовець не має у свідомості візуального образу музичного інструменту. Тому, аналізуючи механізми появи номінації, слід звернутись до діяхронічного аспекту розвитку музичної номенклатури та зовнішнього вигляду цього інструменту: «Дримба має вигляд підково- чи еліпсоподібної незамкненої на видовженому боці залізячки, яка подовжується двома лапками. До середини підкови приклепано тонку сталеву пластинку – міндик чи язичок. Язичок, проходячи між лапками і, поступово потоншуючи, дещо виходить за них та завершується загнутим кінчиком» [219]. Отже, у період формування вторинної номінації *дримба* у свідомості суб'єкта номінації активувалось два можливих гештальтних образа: 1) надзвичайно тонкий металевий язичок, з яким порівнювали людину; 2) загальний зовнішній вигляд інструменту, який нагадує людину (за обрисом) з тонким тілом (лапки інструмента). Обидва варіанта досить актуальні, бо вираз «худий як дримба» актуалізує як візуальні властивості інструмента в цілому, так і його частини (деталі). Вживання номінації «дримба» в сучасних соціолектах не несе негативної оцінки, а лише вказує на надмірну худорлявість об'єкта номінації: *Та про що мова?! Вчора мені ця дримба увесь вечір телефон обривала. Ледь відкараскався від неї* (З розмови молоді).

Номінація *зубочистка* є частковим лексичним синонімом номінації *дошка*, але зі значно вищою валентністю ознаки «худорлявість». «Зубочистка, -и, ж. Загострена або застругана паличка, якою видаляють із зубів рештки їжі» [40, с. 482]. Зберігаючи притаманні матеріалу виготовлення (дереву) ознаки у характеристиці особи жіночої статі (рівність форми; твердість поверхні), ця номінація розширює коло додаткових ознак: 1) гострі кінці; 2) мінімальні обсяги предмета. Номінація *зубочистка* передбачає худорлявість, надзвичайно тонкі кінцівки (руки, ноги) з загостреними добре вираженими суглобами (гострими ліктями, колінами, пальцями). Отже, оцінювальний компонент номінації *зубочистка* має найвищу валентність фрейма «худорлява» з відповідним візуальним сценарієм. Напр.: *Диви, що з себе корчить оця зубочистка! Великою красунею себе виставляє, а там і глянути нема на що!* (З розмови жінок). (Див. також додаток Б. 7).

У лексичному складі українських соціолектів при кореляції суперконцепту «людина» і концептосфери «предмети побуту» наявні модусні номінації сенсорного типу на позначення надзвичайно низького або надзвичайно високого зросту. Так, номінація *шкалик* вживається на позначення дорослого чоловіка низького зросту. «Шкалик, -а, ч. заст. 1. Стара міра об'єму вина, горілки, що дорівнює 1/300 відра (0,06 л) // розм. Пляшка для горілки, з горілкою такого об'єму; невеличка пляшечка для горілки чи з горілкою, мерзавчик. // Невелика склянка для горілки; чарка. 2. Конусоподібна склянка з оливою чи лоєм, що правила за світильник» [40, с. 1623]. Слід зазначити хибність і недостатню повноту наведеного тлумачення. Лексема *шкалик* у первинному значенні досить активно вживається в сучасному просторіччі та в різних соціолектах, але з відносно зміщеним (у сучасній предметній (речовій) проекції) значенням. Лексема *шкалик* вживається сьогодні на позначення пляшок з алкогольними напоями (або без них) місткістю 200–250 г. Щодо зазначеної у словнику синонімічної лексики «мерзавчик», то це склянна пляшка для алкогольних напоїв місткістю 100 г. Вторинна номінація *шкалик* на позначення невисокого на зріст чоловіка активує у свідомості суб'єкта номінації образ невеличкої,

порівняно з півлітровою пляшкою, тари з алкогольним напоєм – фізичну візуальну характеристику особи порівняно з людиною стандартного зросту чи статури. Як бачимо, нормою або пунктом відліку у свідомості суб'єкта номінації виступає *пляшка 0,5 л* як норма (стандарт) сценарію розпивання алкогольних напоїв. Це стосується багатовікової культури розпиття алкоголю у свідомості українців. Висловлювання *візьми з собою шкалик* передбачає ситуацію, коли потрібна лише одна порція алкоголю, а *візьми пляшку* – ситуацію, коли пити будуть мінімум двоє. Така ситуативна характеристика породжує ставлення до чоловіка, номінованого *шкаликом*, як до несерйозного та фізично обділеного. Оцінний компонент модусної номінації *шкалик* має негативний іронічний вектор значення і вживається як вербальна образа: *Сядь вже там, шкалик, а то зараз посаджу так, що ноги задереш* (З розмови чоловіків).

Номінація *шпуделька* позначає мініатюрну структуру жінки з енергійною поведінкою холеричного типу. «Шпуделька», -и, ж. Котушка в машинах, верстатах (швацьких, прядильних, ткацьких) для намотування ниток» [40, с. 1630]. У процесі творення цієї номінації активується два основних сценарію, пов'язаних з предметом, що був базовим для вторинного домінування: 1) сенсорний (візуальний) – маленький за розміром предмет; 2) функціональний – надзвичайно висока динаміка обертів предмета. Якщо перший сценарій є визначальним для характеристики жінки надзвичайно маленького зросту, то другий характеризує енергійність номінованої особи. Отже, в соціолектному дискурсі ця номінація позначає невисоку зростом моторну жінку або дівчину: *Вона справжня шпуделька! Щодня гасає містом як припечена* (З розмови жінок). Ця модусна номінація має позитивну оцінку, іноді – з відтінком легкої іронії.

Модусна номінація *швабра* вживається на позначення людини надмірно високого зросту та худорлявої статури. Домінує номінування особи жіночої статі, але може використовуватися й щодо чоловіків. «Швабра, -и, ж. Рід мітли з мачули, мотузків тощо, прикріплених до дерев'яної колодки, для протирання і миття підлоги, палуби тощо» [40, с. 1630]. Етносоціальне розуміння візуального сценарію *швабри* в сучасному побуті має те ж призначення, але дещо у

видозмінену зовнішню структуру. У першу чергу, це відсутність мачули та мотузків, а наявність колодки та держака. Колодка призначена для тримання автономної ганчірки або губки. Для зручності, як правило, використовуються довгі держакі з тонкого круглого дерева. Отже, візуальний сценарій у процесі творення номінації *швабра* – «тонкий, однорідної товщини, довгий предмет». Вторинна номінація спрямовує оцінний вектор на високу та надмірно худорляву особу жіночої статі. Семантика оцінки – недобррозичлива зла іронія, щодо людини з фізичними вадами. Отже, у процесі творення номінації *швабра* активуються такі візуальні категорії: надмірна довжина, маленький діаметр, однорідність діаметру по всій довжині (включаючи додатковий оцінний компонент – «відсутність жіночих форм»). Напр.: *Ну Леська! Швабра шваброю, а такого мужика вхопила! Куди він дивився?!* (З розмови дівчат).

Номінація *каланча* належить до історизмів у сфері дискурсу міських соціолектів. Неодмінний атрибут мегаполісів минувшини перестав виконувати свою номінальну функцію або давно зруйнований. «Каланча, -і, ж. Висока спостережна башта на будинку пожежної команди» [40, с. 515]. Як бачимо, основним мотивом характеристики споруди є означення «висока». У свідомості носіїв соціолектів ця лексема більш активна саме у вторинному (переносно-оцінному) позначенні. Номінація особи *каланча* унігендерна, але частіше вживається у жіночому векторі: *Довга, мов каланча та й не вужча* (З розмови). На відміну від більшості номінацій на позначення конекції «предмет побуту – зріст» *каланча* не декларує у змістовому сценарії «худорлявість». Як правило, залишені в мегаполісах споруди відрізняються фундаментальністю та широкою, у вигляді зрізаної піраміди, формою. У цьому випадку можемо казати про явище внутрішньої лінгвістичної соціогенетики, коли вторинна номінація передається наступному поколінню разом з модусним дискурсивним змістом як основним. (Див. також додаток Б. 8).

Проаналізовані нами номінації модусного типу з концептуальними значеннями «товстий – худий», «високий – низький» мають достатню активність у різних соціолектних дискурсах, вживаються як в моно-, так і в полігендерних

семантичних просторах, а в окремих випадках позначені внутрішньою полісемією. Кожна номінація модусного типу на позначення концептуальних характеристик людського тіла має достатню кількість додаткових оцінних компонентів і варійовану систему векторів модальності: від мінімального – іронічного типу, до максимального – саркастичного.

Психологічний тип модусної номінації особи в українських соціолектах при конекції суперконцепту «людина» і концептосфери «предмети побуту» представлений невеликою групою лексем, які презентують емоційні та інтелектуальні оцінки суб'єктів номінацій.

Номінація збірного типу *барахло* позначає особу або групу осіб, яка в соціолектній картині маловартісна й утилітарна. «Барахло, -а,с., розм. Старі речі хатнього вжитку. // Непотрібні речі; мотлох. 2. лайл. Про погану, негідну людину» [40, с. 61]. Ця номінація є яскравим прикладом емоційної оцінки особи суб'єктом номінації з потужним експресивним вектором і високою валентністю з синонімічним відповідником *непотріб*. Внутрішня мотивація цієї номінації має перспективний сценарій у свідомості мовця. Як і будь-який непотріб – потребує утилізації. Отже, номінація має найвищий коефіцієнт у межах семантичних полів «нікчемний» і «непотрібний»: *Ти правий! Гнилуватий хлопець! Барахло!* (З розмови). Номінація дуже активно функціонує у професійних соціолектах. КС носіїв цих вторинних мовних утворень має окремий сценарій у свідомості: неякісна застаріла техніка, інструмент, меблі та інше, що й спричиняє дану активацію. Як правило, вживається з негативною модальністю з метою образити або надати негативну оцінку.

Номінація *крендель* вживається на позначення особи чоловічої статі, яка виділяється певними рисами поведінки та зовнішніми ознаками: «Крендель – хлопець. Цікавий крендель» [254, с. 172]. Інформативне поле лексеми *крендель* має слабку підтримку базового фрейма концепту «випічка» у КС носіїв сучасних соціолектів. Мало хто з суб'єктів номінації може докладно навести ознаки кренделя як кондитерського виробу, більшість засвоює цю мовну одиницю через вторинну мовну систему – соціолект – вже лексично адаптованою та

позбавленою внутрішнього мотиватора. «Крендель, -я, ч. Виріб із тіста (звичайно здобного), формою схожий на вісімку» [40, с. 585]. Виріб ще гарячим прийнято присипати цукром, який додає солодкості. Здобне тісто цінується вище звичайного. Висока якість продукту, його смак і незвична форма надали лексемі *крендель* конотацію вишуканості (блат. *шику*). Їсти «кренделя з цукром» могли собі дозволити люди з достатком. Номінація особи *крендель* виникла у кримінально-злочинному соціолекті для позначення благополучного, з заможної родини, але маргінально належного до кримінально-злочинного середовища юнака, молодого чоловіка. Для цього середовища така особа – «ласий шматок» для пограбування і, водночас, потенційний замовник злочину або заступник перед правосуддям. Тому, як правило, ця особа недоторкана для суб'єкта номінації й має позитивно-іронічну семантику при називанні. Сьогодні номінація функціонує в різних соціолектах. *Крендель* у однолітків з бідних і неблагополучних сімей може викликати заздрість, бо він є «гостем» з «іншого світу» – світу затишку й достатку, світу багатьох сучасних серіалів, у яких найкраще живуть ті, хто не працює.

Номінація *бивень* характеризує особу з обмеженою розумовою здатністю: «Бивень, тупий, недалекий. Людина з обмеженими розумовими здібностями» [257, с. 54]. Визначити внутрішню мотивацію цієї номінації важко, бо зв'язок із прямим лексичним значенням абсолютно відсутній: «Бивні, -ів, мн. (одн. бивень, -вня, ч.). Дуже розвинені різці у сучасних та вимерлих хоботних (слонів, мамонтів та ін.)» [40, с. 77]. Найвірогідніша мотиваційна основа – твердість кісної речовини «бивня», а відповідно-означена *твердолобість* об'єкта номінації – еквівалентно: *тупість*. Це зумовлює найвірогідніший спосіб захисту інтересів людиною-бивнем – битися. Отже, його голова призначена не для того, щоб думати, а щоб битися, як, зокрема, у *цана* і *барана*, які в українській етносвідомості є уособленням нахабності, невігластва, агресивної тупості. Напр.: *Ей, ти, бивень! Руки від неї прибери!* (З розмови молоді).

Модусна номінація *чайник* у соціолектному дискурсі позначає недосвідчену в будь-чому особу: «Чайник, -а, ч. 1. Недосвідчена у будь-якій сфері людина,

початківець. 2. студ. Першокурсник» [206, с. 324]. Походження слова має цікаву історію й відбиває різні грані КС носіїв соціолектів. «Чайник, -а, ч. Посудина з ручкою та носиком, у якій заварюють чай або кип'ятять воду» [40, с. 1593]. Існує три версії походження номінації або три способи мотивації: Перша версія, на нашу думку, найбільш вірогідна: номінація *чайник* увійшла до соціолектного дискурсу з туристсько-альпіністського жаргону. Але й тут наявне подвійне розгалуження версії: 1) звичка робити фото після досягнення туристичної або альпіністської мети з піднятою вгору рукою (привітальним жестом), а другою – на талії, у спортивній шапочці з бумбоном, яка нагадує кришку чайника. Тінь від такого новачка нагадує на фото чайник; 2) через незнання складу спорядження новачки раніше брали з собою бляшаний чайник, який, прив'язаний до рюкзака, торохкотів усю дорогу, дратуючи досвідчених туристів. В обох випадках професіонали не люблять таких новачків, що й активує у номінації *чайник* негативний модусний вектор. Друга версія – автомобільна. З появою «приватних таксистів» у професійних таксистів зменшились заробітки. Обивателі називали їх рос. *частниками*, а розлючені таксисти перейменували в *чайників* (вочевидь, хтось із таксистів був туристом). Таким чином, відбулась соціолектна інтерференція. Третя версія пов'язана з виходом серії американських книг для «новачків» англ. «for dummies» – «для тупих, недалеких», яку перекладач, колишній журналіст, переклав відповідно до особистої лексичної бази соціолектного дискурсу: «для чайників». В усіх трьох версіях номінація має відверто негативну оцінку. У деяких коментарях мережі Інтернет наявний додатковий відтінок значення номінації *чайник*. Не просто новачок та неумілий, а й той, хто з певних особистих причин не хоче вчитися або не має можливості, продовжуючи чимось займатися й повторює помилки.

Номінація *шляпа* позначає слабку на розум з запізнілою реакцією особу, яка іноді пропускає важливі шанси у житті, у грі та інше. «Шляпа, -и, ж. 1. розм., рідко. Те саме, що капелюх 1. 2. перен., зневажл. Безхарактерна людина; телепень. 3. геол. Вивітрена верхня частина рудного родовища» [40, с. 1626]. У цьому випадку маємо істотні розбіжності у глибині семантичного поля та

інтенсивності оцінки функціонування цієї номінації в різних дискурсах: розмовному та соціолектному. У свідомості мовця активуються такі риси характеру: «безвольність» і «телепкуватість», – що в етносвідомості народу мають негативну модальність. Ставлення до об'єкта номінації позбавлене іронії та співчуття з боку суб'єкта. У процесі номінування вектор оцінки істотно змінюється. Активуються такі психомоторні риси, як неухважність, запізнілість реакції на визначальні сценарії події та неадекватність реакції на них. Модальність може мати дві моделі: інтенсифіковану негативну ознаку і ознаку легкої іронії, пом'якшеної співчуттям суб'єкта до номінованої особи. Напр.: *Ця дурна **шляпа** знову забула вимкнути світло у кімнаті* та *Ех, ти, **шляпа**, такий шанс проворонив!* Осібність, а подекуди маргінальність, мовного середовища суб'єктів номінації вимагає терпимого, співчутливого ставлення до людей свого обмеженого кола. Зміщуються межі модусної оцінки. (Див. також додаток Б. 9).

Нечисленною групою номінацій особи представлено **сублімований** тип описуваної конекції. Основний корпус цієї лексики репрезентовано словами, які первинно позначають дешеві або малоцінні предмети побуту: *ганчірка, кошолка, віник, мусор, мочалка, підстилка, точила* і под. Якщо ці лексеми функціонують як модусні номінації осіб сублімованого типу, вони характеризують етичні сторони людської поведінки і оцінку морального й аморального.

У межах цієї площини наявні кілька номінацій на позначення жінки легкої поведінки або повії: *мочалка, підстилка, соска, точилка*. Усі вони стосуються виключно оцінювання особи, яка відходить від норм соціальної моралі жінки (матері, сестри, дружини, коханої). Окрім того, ці номінації представлені предметами вжитку, які позначені малоцінністю: «Підстилка, -и, ж. 1. Те, що підстиляється, підкладається під кого-, що-небудь або стелиться на чомусь. 2. Зневажл. Хвойда, шльондра» [40, с. 966]. «Соска, -и, ж. Гумова трубочка у формі соска, яку дають смоктати немовляті» [40, с. 1359]. Відповідно: «Соска, -и, ж. 1. крим., мал. Те саме, що *мінетчиця*. 2. мал. Дівчина. <...> *ще така соска на світі не з'явилася, за якою мав би сохнути пацан* <...> (А. Дністровий. Пацики). 3. Дуже молода дівчина, яка виглядає вульгарно. *Драгош, масажист,*

який постачав чоловікам його віку і становища молоденьких *сосок*, цього разу явно перестарався (242 Г. Тарасюк. Покоївка)» [209, с. 307]. Наявні також зменшувально-пестливі номінації *сосулька*, *сосочка* та ін. Номінація *помийниця* позначає «брудну повію» у найінтенсивнішому модусному конекті аморальності поведінки. «Помийниця, -і, ж. 1. Кругла чи довгаста посудина для зливання помиїв. 2. перен., заст. Жінка, яка служить у кого-небудь дома; наймичка. // зневажл. Уживається як лайливе слово» [40, с. 1041]. У словниках соціолектів номінація відсутня.

Професія міліціонера глибоко засуджувана у кримінально-злочинних, а подекуди й у молодіжних колах носіїв соціолектів. Це спричинює високу негативну модусність у соціолектному дискурсі. Вона розповсюджується як на безпосередніх представників органів правочинства, так і на осіб, які поводять себе аналогічно або співпрацюють з цими закладами. Номінація *мусор* у соціолектному дискурсі позначає представника влади: «Мусор, -а, ч., мн. Мусори, -ів; крим, мал.; презирл. Міліціонер; працівник правоохоронних органів. *Все змінилось Тільки «мусор» / Косо дивиться, як і дививсь* (П. Вольвач. Кров зухвала) [257, с. 225]. «Мусор, -а, ч. Міліціонер. *А ти бігав, викликав «швидку» і «мусорів»* (Ю. Андрухович)» [254, с. 200]. Негативність оцінки у високій валентності розповсюджується на всі похідні лексеми й означувальні номінативні моделі. Номінація має два варіанта походження: 1) аббревіатура від «Московское управление сыскного отделения России»; 2) перекручене з мови ідиш *мусер* – донощик, стукач. Саме у формі *мусер* була зафіксована ця номінація у «Словнику злодійського жаргону» Ваньки Беца (1903).

Номінація *пилка* має чітко виражений гендерний характер і позначає докучливу претензійну жінку (дружину, подругу). «Пилка, -и, ж. 1. Металевий інструмент із зубцями для розпилювання різних матеріалів. 2. Маленький терпужок. Пилка для нігтів» [40, с. 942]. Ця номінація в соціолектному дискурсі позначає здебільшого «дружину», яка висловлює до чоловіка постійні (часто дріб'язково-побутові) претензії, порушуючи внутрішній комфорт реципієнта: *Ця*

пилка вже дістала. Одне і те ж щодня» (З розмови чоловіків). Синонімом номінації *пилка* є номінація *клізма*. (Див. також додаток Б. 10).

Виявом гендерної позначеної номінації є лексема *портсигар*. «Портсигар, -а, ч. Невеличка плоска коробочка з пластмаси, дерева, срібла і т. ін. для зберігання цигарок або сигар, яку звичайно носять у кишені; цигарниця» [40, с. 1073]. У сучасному МС ця номінація позначає особу, яка постійно просить (стріляє) цигарки у когось, посилаючись на різні причини. Така поведінка порушує закони чоловічої етики, номінація позначається негативною оцінкою та іронічним акцентом: *Ховай цигарки! Портсигар йде!* (З розмови).

Номінація *гамнітофон* – макаронімічна форма лексеми «Магнітофон, -а, ч. Пристрій для магнітного запису звуку (звичайно на магнітній стрічці) і його відтворення» [40, с. 636]. Це перший пристрій, який міг відтворювати записи довго і звучав у кожному кутку міста, часто набридаючи сусідам або членам родини. Саме з цим пов'язана активація у свідомості носія соціолекту при позначенні «особи, яка безперервно про щось говорить». Така номінація вживається носіями міських соціолектів середнього та старшого віку, які повсякденно використовували пристрій у молодому віці. Номінація вживається з яскраво негативною оцінною валентністю: *О! Припхався гамнітофон паршивий! Тепер слова не дасть сказати* (З розмови чоловіків).

Таким чином, проаналізована група номінацій модусного типу дає підставу стверджувати наявність оцінки моральних та етичних норм поведінки особи в межах КС певної соціальної групи. Вихід за межі сформованого ґешталту засуджується, виявляючи дискурсну обценність і моральну релевантність традицій. Номінальне значення мовних одиниць, які обрані для позначення особи, називають, здебільшого, маловартісні предмети побуту. В окремих випадках наявні макаронізовані форми, які підкреслюють обценність номінації і зневагу мовців до позначуваних осіб. Конекція суперконцепту «людина» і концептосфери «предмети побуту» реалізується у таких колах проекції: зовнішня ознака предмета – особа; функціональна характеристика предмета – особа; номінальна або вартісна ознака предмета – особа.

IV. 5. Кореляти концептосфери «хвороби»

Надзвичайно цікавим матеріалом у дослідженні номінацій особи є сфера конекції суперконцепту «людина» і концептосфери «хвороби». З найдавніших часів, коли на назви хвороб було накладено табу, їх замінювали евфемізмами або описовими (відповідно до хронічної етіології) назвами. Деякі з них дійшли до нашого часу, особливо у формах народних медичних позначень. Номінації хвороб використовували також як образливі номінації людей, включали до системи проклять і недобрих побажань. Не дивлячись на стрімкий злет НТП, потужний розвиток медицини, людина не втратила первинного страху перед хворобою, її зовнішніми та внутрішніми виявами і наслідками.

В означеному корпусі номінацій наявна узагальнювальна номінація *болячка* < «Болячка, -и, ж. 1. Невелика ранка на шкірі; виразка, опух, чиряк. ****Бодай на тебе болячка.** 2. Про що-небудь неприємне, важке // Вада» [40, с. 92]. У контексті соціолектного дискурсу номінація позначає людину, яка своєю неетичною поведінкою дошкуляє тим, хто її оточує. У свідомості суб'єкта номінації здебільшого активується загальна назва *болячка* у значенні *хвороба*. Ці слова варіюються залежно від культури мовлення, а також від базової діалектної лексичної системи. Так, носії діалектів середньої та південно-східної України активніше вживають номінацію *болячка*, а носії діалектів західної України – *хвороба*. Вектор оцінки цих номінацій у переважній більшості негативний, але буває жартівливо-грайливим, що виражає захоплення кимось або заздрість: *Ти не людина, Миколо! Ти хвороба якась!* (З розмови).

Найактивніше вживається група номінацій, що репрезентують корпус інфекційних хвороб. Як правило, ці недуги супроводжувались соціальним ґешталтом нечестивості, упосліджуваності, а головне – особистої та родової небезпеки. Переважна більшість цих номінацій позначена полісемантичними рисами, які поєднують різні типи модусної характеристики.

Номінація *короста* < «Короста, -и, ж. Заразна шкіряна хвороба людини й тварин, що виникає внаслідок проникнення в шкіру коростяних кліщів» [40, с. 577]. У соціолектному дискурсі ця номінація позначає особу жіночої статі: «Короста, -и, ж.; жрм; зневажл. Дівчина з фарбованим волоссям. Короста – перефарбована дівчина (Сленг-лікбез 2)» [257, с. 186]. Словникове тлумачення не зовсім повне й точне. У першу чергу, не зовсім повно подано візуальну ознаку. Йдеться не тільки про дівчину, а взагалі про особу жіночої статі, бо ця лексема вторинного позначення не належить виключно МС. Крім того, «коростою» називають не перефарбовану, а неякісно вифарбовану особу або жінку з «перепаленим» волоссям. Сублімовану характеристика поведінки особи словник не визначає, хоча номінація вживається частіше у значенні «в'їдлива, непосидюча жінка, яка постійно дратує оточення». У процесі вибору номінації у свідомості мовця активується основний симптом «корости» як хвороби – зуд або свербіж. Відбувається перенос зовнішніх фізичних ознак на дратівливість свідомості від постійних докучань: *А хай воно скажеться! Ця короста мені всю душу виїла!* (З розмови чоловіків). Ця номінація демонструє максимальну негативність оцінки жіночої поведінки.

Номінація *лепар* сягає своїм корінням у XVIII ст. й позначає у соціолектах брудну неохайну особу з виразками на тілі. Номінація має виразну негативну оцінку, вказує на найвищий ступінь «опущеності» людини. Походить від спільноєвропейської назви *прокази* – «Лепра, -и, ж., мед. Те саме, що й *проказа*» [40, с. 612]. Номінація має активну інтерферовану сферу вживання у різних соціолектах і просторіччі. Коли ця хвороба стала атрибутом давнини, номінація *лепар* втратила значення «прокажений» і набула активації у свідомості суб'єкта номінації через лексему «Леп, -у, ч. 1. Бруд, що вкриває спітніле, довго не мите тіло. // Липкий бруд, що вкриває певну поверхню // чого, який, перен. Про щось негативне у житті людини. 2. діал. Земляний віск; озокерит» [40, с. 612]. Отже, оцінний компонент номінації пов'язаний з брудом, що негативно оцінює особу і з зовнішнього візуально-одоративного боку, і з сублімованого: як те, що викликає відразу й огиду. Фактично *лепарем* називають людину, яка неохайною

з'являється у товаристві. Рідше так номінують особу, яка приїхала до міста із сільської місцевості й відрізняється неохайністю: *Ти глянь на цього лепара – вже й воно джинси нап'ялило* (З розмови). (Див. також додаток Б. 11).

Наявні номінації, що репрезентують корпус неінфекційних захворювань.

Номінація *грижа* < «Грижа, -і, ж. Хвороба, за якої випинається який-небудь внутрішній орган або його частина через природний чи штучний отвір; випнутий так орган або його частина» [40, с. 261]. У межах соціолектного дискурсу номінація позначає людину, яка постійно намагається самоствердитись, використовуючи всі можливі засоби для штучного виділення у товаристві, компанії. Маючи полігендерний вектор, виражає характеристику сублімованого модусного типу: *Ну, грижа! І не лінь же було волокити с собою цю бандуру! Тільки б випнутись»* (З розмови).

Номінація *подагра* < «Подагра, -и, ж., мед. Захворювання суглобів і тканин, викликане відкладанням сечової кислоти та її солей внаслідок порушення обміну речовин в організмі» [40, с. 1006]. У соціальних діалектах позначає особу, яка своєю поведінкою або діями викликає різкі неприємні відчуття. Номінація має високу валентність оцінки, бо активує у свідомості суб'єкта відчуття гострого пекучого болю, який супроводжує мовленнєва або психомоторна поведінка об'єкта позначення: *Вона була для всіх лютою подагрою. Шпиняла людей, гризла їх страшним поїдом* (297, с. 12).

Окрім номінативних одиниць, які виявляють пряму конекцію суперконцепту «людина» і концептосфери «хвороба», існують опосередковані. Це такі лексеми, як *гнида*, *воша*, *глист*, *гнил* та інші. Існує ціла низка народних і номенклатурних номінацій хвороб, які позначають інфекційний корпус, але не вживаються на позначення особи: *малярія*, *віспа*, *грип*, *скарлатина*, *свинка*, *ящур* та інші. Переважна більшість їх носить епідемічний характер, але не характеризується гострими больовими виявами у періоди протікання. Отже, в етносвідомості народу фіксуються симптоми хвороб, які позначені муками і стражданнями, активуючи у свідомості наступних поколінь відчуття, які репрезентують лінгвогенетичну пам'ять народу. Переважна більшість хвороб,

назви яких вживаються на позначення особи, пішла в минуле, але мотивовані ними вторинні номінації на позначення осіб функціонують у соціолектах.

IV. 6. Кореляти інших концептосфер

Існують міні-групи номінацій особи, які репрезентують кореляцію суперконцепту «людина» з концептосферами «астрономічні об'єкти», «професія / агентиви», «утиліти». Ці групи вторинного позначення представлені окремими номінативними одиницями.

Номінація *сонечко* < «Сонечко, -а, с. 1. Пестл. До *сонце* 1-4. // Уживається як ласкаве звертання до дорогої, милої людини. 2. Невеликий жучок круглої або подовженої форми, що має червонувате або жовтувате з чорними цяточками забарвлення» [40, с. 1357]. У соціолектах ця номінація має значно ширшу сферу використання. Вона розповсюджується на будь-яку особу, зберігаючи граматичну форму середнього роду. У соціолектному і просторічному мовленні ця номінація використовується окремими суб'єктами номінації як форма звертання до особи протилежної статі. Надмірна частотність вживання призводить до втрати первинної високої валентності оцінки об'єкта номінації і переміщується у розряд стертої метафоричної форми звертання: *Катерино! Сонечко! Пробач, що запізнився зі звітом!* (Зі службової розмови).

Номінація *венера* < «Венера, -и, ж. 1. У давньоримській міфології – богиня кохання та жіночої вроди // перен. Про дуже вродливу жінку. 2. Друга за віддаленістю від Сонця велика планета Сонячної системи» [40, с. 120]. У соціолектному дискурсі номінація *венера* вживається, здебільшого, у значенні «жінка або дівчина, що має венеричні захворювання»: *Вона звичайно не Венера, але щось венеричне у ній є!* (Приказка). Буває, що ця лексема позначає зовнішньо надзвичайно гарну жінку, дівчину з високою валентністю модусності візуального типу: *Прийшла! Ну, Венера! Я аж уляк у кріслі!* (З розмови). (Див. також додаток Б. 12).

Найяскравіший приклад агентивної номінації модусного типу *гицель* «Гицель, -целя і -цля, чол. Людина, що виловлює собак // Уживається як лайливе слово. *Ніхто й припустити не міг, що той триклятий гицель Однокрилу посуне в наступ цієї суботи* (О. Ільченко. Козацького роду. 1958. С. 126)» [255, т.2, с. 62]. У соціолектному дискурсі така номінація розширює значення за рахунок додаткових характеристик: «Гицель, -цля, ч. Хлопець, молодий чоловік. *Троє кремезних гицлів помалу спустились по східцях і підійшли до джипа* (Л. Кононович. Феміністка)» [257, с. 104]. Зауважимо, що наведене тлумачення не повністю розкриває лексичне значення номінації. Професія *гицля* (собаколова) у суспільних колах засуджується як негуманна щодо бездомних тварин. Але причина відрази до них полягає не лише в цьому. З причин професійної специфіки, люди, що займаються цією справою, викликають неприємні одоративні відчуття. Образ *гицля* яскраво представлено М.Булгаковим у повісті «Собаче серце». Проте, в соціолектному дискурсі активуються сенсорні, психологічні та сублімовані риси іншого лексико-семантичного змісту. *Гицель* – фізично здорова, бездушна, психічно неврівноважена людина, яка поводить себе впевнено та нахабно, не визнаючи жодних авторитетів, швидко до фізичної розправи над беззахисними. Релевантними виступають «цинізм» і «нахабність»: *Учора до мене підходить той гицель і давай руки розпускати* (З розмови).

До корелюючого концепту «утиліти» можемо віднести такі номінації як *падло, падлюка, гівнюк / гівнючка, сцикун / сцикуха*. Усі вони мають досить частотне використання у різних соціолектних дискурсах.

Номінація *падло* та похідна від неї *падлюка* в соціолектному дискурсі номінують особу з психологічної та етичної точок зору. «Падло, -а, с. 1. Те саме, що падаль. 2. перен., лайл. Підла, негідна людина» [40, с. 875]. «Падлюка, -и, ж. і ч., лайл. Підла людина, негідник» [40, с. 875]. У максимальній інтенсивності оцінки функціонує і номінація *падаль*. Усі три номінації активно вживаються в соціолектах, але є показниками різної інтенсивності оцінки, номінально виступаючи синонімами: «Падло, -а, ч., вульг. 1. Погана, підла людина. *Замочу*

*щас якусь **падлу!*** (О. Ірванець)» [254, с. 220]. «Падлюка, -и, ч. і ж. Підла людина. *Я взагалі мало кому схильна вірити. Хіба що найгідкішим виродкам і **падлюкам*** (І. Карпа)» [254, с. 220]. У словнику Л. О. Ставицької представлений варіант *падла*: «Падла, -и, ч. і ж.; крим., жрм; зневажл. Непорядна, підла людина. Від польськ. *padła* – померла скотина, падаць» [257, с. 245]. Ця форма, здебільшого, функціонує у кримінально-злочинному соціолекті, підсилена граматичною формою спільно-жіночого роду і спрямована на подвійну образу об'єкта номінації: органічних утилітарних залишків та різностатевості, яка у кримінально-злочинній КС, серед чоловіків, має найвищий оцінний вектор упослідженості.

Одиничними випадками представлено модусні кореляції суперконцепту «людина» та концептів «число» і «тиждень».

Номінація *шістка* < «Шістка, -и, ж. 1. Назва цифри 6 // розм. Назва того чи іншого виду транспорту, нумерованого цифрою 6. 2. Гральна карта, що має шість позначок однієї масті. 3. розм. Запряг з шести коней або інших тварин. 4. Шестивесловий човен чи шлюпка. 5. діал., заст. Дрібна монета вартістю шість, згодом десять австрійських крейцерів» [40, с. 1622]. У словнику відсутня інформація про те, що *шістка* у класичній російській колоді карт є найменшою номінальною картою. У кримінально-злочинній картині світу, яка надзвичайно високо цінує картярські ігри та вміння (Д. С. Лихачов), така номінація найяскравіше характеризує особу, яка у внутрішньосоціальної ієрархії стоїть на найнижчому щаблі: «Шістка, -и, ч. 1. Донощик. 2. Підлабузник. 3. знев. Людина на подачі, чорноробочий» [257, с. 334]. «Шістка, -и, ж. 1. крим. Офіціант. 2. крим., жрм. Підлабузник. 3. крим. Найнижча ланка в ієрархії злочинного світу. *Він не зробився **шісткою** при Комиці, тому що був особистістю з міцним характером* (В. Сичевський. У кожного своє пекло). 4. крим., мол. Людина, яка виконує некваліфіковану або брудну роботу. 5. мол., жрм. Людина з невисоким соціальним статусом» [257, с. 376]. Ця номінація походить з маргінального соціолектного дискурсу, який інтерферує у суб'єктно-об'єктному плані з різними соціолектними мовними структурами.

Номінація *понеділок* < «Понеділок, -лка, ч. Назва першого дня тижня» [40, с. 1048]. У соціолектному дискурсі ця номінація позначає особу з розумовими (інтелектуальними) вадами, належить до сублімованого типу модусної номінації. «Понеділок, -а, ч. Розумово відстала людина» [257, с. 266]. Номінація не має внутрішньої мотивації і вживається з негативним вектором оцінки: *Ти про Толіка? Так він же **понеділок!*** (З розмови).

Окрім проаналізованих нами кореляцій, є ціла група модусних номінацій особи, які в сучасній українській мові репрезентують оцінку інтелектуальних і психічних рис особи у первинному значенні: *мудак / мудило, довбак, тупак, припарок, чмо, поц, дурбецил, дуринда* та інші. У переважній більшості такі лексеми утворюють синонімічні ряди, диференціюючись лише за семантикою та гендерним типом.

Концепт «дурень» представлено номінаціями *довбак, дурбецил, дуринда* та іншими. У соціолектному дискурсі вони позначають особу з яскраво вираженими психологічними та розумовими вадами: «Довбак, -а, ч., мол. гнев. Некмітливий, дурний, тупий. Довбень, довбило» [257, с. 124]. «Дурбецил, -а, ч. Ненормальна людина, дії і вчинки якої можуть становити небезпеку для інших» [257, с. 132]. «Дуринда, -и, ж. Дурна жінка» [257, с. 118]. Номінація *довбак* містить додатковий семантичний відтінок – «безрезультатність дій або вчинків через постійну неправильність їх виконання». Номінація має синонім *дятел*. Номінація *дурбецил*, яка позначає найвищу валентність розумової вади, позначеної агресивністю, є контамінованим утворенням від двох номінацій з негативною конотацією: *дурень* + *імбецил*. На відміну від чоловічих номінацій, *дуринда* не має високої валентності негативної оцінки, а вживається, здебільшого, з легкою іронією. Слід зазначити, що вживання чоловічих номінацій зі складу цього концепту частотніше, вони мають вищу валентність негативного модусу.

Номінації *мудак, чмо* і *поц* складають окрему концептуальну групу, позначають у соціолектному дискурсі особу, яка схильна до агресивних необдуманих дій і здатна на підлість.

Номінація *мудак*. «Мудак, -а, ч. Дурень. *Веселих свят, старий мудаче* (Ю. Андрухович)» [254, с. 198]. Варто відзначити помилку у словниковому визначенні цієї номінації, оскільки в соціолектному дискурсі ця лексема позначає особу, яка схильна до агресивних активних дій. Первинно лексема *мудак* позначала особу чоловічої статі з великими статевими органами, що символізувало релевантність інстинктивного над раціональним. У сучасній МКС носіїв соціолектів ця номінація втратила статеву семантику і вживається як реакція на необдуману поведінку людини.

Номінація *чмо*. «Чмо, -а, с. 1. Людина, яка нічого собою не представляє. 2. Підла ненадійна людина» [254, с. 327]. Ці тлумачення не дають повної картини соціолектної семантики номінації. Лексема, утворена аббревіацією, має у кримінально-злочинному лексиконі визначене розшифрування російською мовою: «человек морально опущенный», – що свідчить про низьку кастову позицію серед носіїв цього соціолекту. Слід зазначити, що в першому значенні лексему *чмо* не вживають у жодному соціолекті. Низьковартісність визначається через морально-етичні риси поведінки номінованої особи: нахабність, агресивність, підлість, підступність, схильність до крадіжки у «своїх». Отже, значення аббревіатурної лексеми *чмо* – підла, агресивна людина, яка не визначає жодних законів поведінки та моралі (навіть кримінально-злочинних). (Див. також додаток Б. 13).

Висновки до розділу IV

Таким чином, дослідження особливостей модусно мотивованих соціолектних номінацій особи свідчить про те, що в основі їх творення та функціонування лежить метонімічне перенесення значення слова, набуття архісеми 'людина' словами концептосфер «тварини», «рослини», «предмети побуту», «хвороби», «астрономічні об'єкти» і деяких інших. Мотиватором концепту стає оцінно-емотивне сприйняття слова.

Соціолектні особові номінації представлено трьома різновидами модусно мотивованої номінації: сенсорним, психологічним і сублімованим. Конекція суперконцепту «людина» з різними концептосферами при творенні соціолектних особових номінацій відбувається завдяки активації сенсорної семантики лексем-мотиваторів (аудіальної, тактильної, візуальної, одоративної), психологічного перенесення стереотипних оцінок психодинаміки людини, її розумової та емоційної поведінки на поведінку інших об'єктів живої та неживої природи, сублімованого осмислення оцінок етичних цінностей морального й аморального, естетичних цінностей прекрасного і потворного в поведінці людини через аналогії з іншими об'єктами довкілля. Такі перенесення відбуваються у колах проекції на особу зовнішньої, функціональної, поведінкової, розумової, номінальної, вартісної, якісної, гендерної, вікової, деяких інших ознак, які звичайно притаманні об'єктам модусної мотивації.

Соціолектні особові номінації модусної мотивації характеризують зовнішні ознаки, внутрішній світ людини та його психомоторні, інтелектуальні вияви в контексті та рамках понять моралі й етики певної соціальної групи за такими оцінними значеннями: «високий – низький», «товстий – худий», «гарний – негарний», «охайний – неохайний», «розумний – нерозумний», «сильний – слабкий», «приємний – неприємний», «порядний – непорядний», «мовчазний – балакучий», «удачливий – невдатний», «гнучкий – негнучкий», «багатий – бідний», «суттєвий – нікчемний», «потрібний – непотрібний», «досвідчений – недосвідчений», «спритний – незграбний», «моральний – аморальний», «здоровий – хворий», «швидкий – повільний» і т. ін. Усі види модусної номінації, маючи власні вектори, об'єднані в межах оцінки «добре» – «нормально» – «погано». Кожне з модусно мотивованих слів на позначення особи має оцінну складову за цією шкалою. Негативний модус оцінки з конотаціями осуду, страху, неприйняття, іронії, насмішки активується набагато частіше, ніж позитивний. Аналіз модусно мотивованих номінацій особи свідчить про активний процес лексичної інтерференції різних соціолектів і семантичну

відмінність, яка корелює з основним лексичним значенням у залежності від КС суб'єкта номінації.

Переважна більшість номінацій має високу валентність оцінки і містить певні семантичні відтінки, не зафіксовані або перекручені у словниках. Словники української соціолектної лексики мають неповний зміст дефініцій, що характеризують досліджуваний корпус номінацій, або загалом не відбивають зміст окремих з них. Вторинні номінації осіб мають у соціолектах як загальний, родовий, так і конкретний, видовий (номенклатурний) характер.

Номінації особи, які позначають психологічну та сублімовану оцінку людини, не корелюють із рядом концептів, а репрезентують особисту конотативну конекцію до об'єктів номінації. Вихід за межі сформованого ґешталту засуджується, виявляючи дискурсну обценність і моральну релевантність традицій.

Високий рівень активності модусу у процесі вторинної номінації при конекції суперконцепту «людина» і концептосфери «тварина» пов'язаний з тим, що базові характеристики кожної тварини швидко активуються у свідомості реципієнтів. Оцінний компонент номінацій модусного типу при конекції «людина» – «рослини» має низький рівень інтенсивності через недостатню активацію функціональних, естетичних і діяльнісно-механічних символів флористичного змісту у КС мовців. У номінативних моделях корелятив концептосфери «хвороби» найактивніше вживаються ті, що репрезентують корпус інфекційних хвороб. Номінальне значення предметів побуту, які обрані для позначення особи, називають, здебільшого, маловартісні предмети побуту.

У словотвірному аспекті базовим для творення модусно мотивованих номінацій виступає неморфологічний лексико-семантичний спосіб, а саме транспелятивація.

РОЗДІЛ V

ПРОПОЗИЦІЙНО-ДИКТУМНО МОТИВОВАНІ СОЦІОЛЕКТНІ НОМІНАЦІЇ ОСОБИ

V. 1. Проблеми пропозиційного структурування та диктумного членування в лінгвістиці

Когнітивно-ономасіологічний аналіз назв особи в соціолектах дає можливість виявити закономірності вибору мотиваційних ознак, а також встановити концептуальну структуру, яка зумовлює механізм номінації. Матеріали дослідження слугують підтвердженням важливої ролі пропозиційно-диктумної мотивації (ПДМ) і певної регулярності у номінативних процесах мови, оскільки значна частина інформації про світ має адекватний, об'єктивний характер і передається прямими значеннями мовних одиниць.

Пропозиційно-диктумна мотивація ґрунтується на процесі внутрішнього програмування мотиваційної бази та виокремленні з неї мотиватора з диктумного компонента, що входить до складу пропозиції чи ототожнюється з нею [239, с. 163]. Важливу роль відіграє вибір мотиваційної бази дієслова з фрагмента істинних, об'єктивних знань про позначуване, вербалізованих у знаках із прямими значеннями. Цей фрагмент у структурі МПК кваліфікується мовознавцями як диктум пропозиції, тобто мисленнєвий аналог, завдання якого – фіксація зв'язків між елементами певної ситуації, що позначається синтаксичною структурою, ізоморфною реченню. Відношення тотожності диктуму і пропозиції або включення першого у друге залежить від трактування цих понять у лінгвістиці.

Саме з другої половині XX ст. зростає інтерес лінгвістів до пропозиції – поняття, яке є одним із базових у логіці. Це зумовлено поширенням когнітивного напрямку у лінгвістиці та перенесенням дослідницького інтересу на вивчення мови в аспекті її відбиття у свідомості людини. Незважаючи на те, що

здійснено вже значну кількість лінгвістичних досліджень пропозиції, деякі аспекти залишаються спірними. Наприклад, до цього часу не існує єдиного визначення цього поняття та єдиної класифікації пропозицій.

Сучасне трактування пропозиції лінгвістами можемо поділити на дві точки зору: об'єктивістську та суб'єктивістську. Перша була поширена в лінгвістиці ХХ ст. та подає пропозицію як структуру, незалежну від свідомості людини. Так, Н. Д. Арутюнова визначає пропозицію як семантичну структуру, яка здатна входити в модальну рамку [8, с. 384]. П. Адамець дає більш розгорнуте визначення цього терміна: «пропозиція – це конфігурація лексичних найменувань, взаємопов'язаних у єдине лексичне ціле, яке становить номінацію певної денотативної ситуації, абстрагованої від конкретної поверхнево-граматичної форми й актуалізаційних параметрів (модальності, часу, актуального членування тощо)»[1, с.159]. Натомість суб'єктивістські трактування акцентують існування пропозиції у свідомості кожного конкретного суб'єкта мовлення.

З поширенням когнітивної методології стає прийнятнішою друга точка зору, і ми приєднуємося до такого трактування, розуміючи під пропозицією ментальне утворення, яке існує у свідомості користувача мови. О. С. Кубрякова визначає пропозицію як подання знання тими чи іншими структурами свідомості, що відбивають сприйнятий людиною світ у її голові; приклад об'єднання концептів [147, с. 549]. Л. Р. Безугла пропонує схоже трактування пропозиції як різновиду ментальної репрезентації людини, яка становить конфігурацію концептів і активується в її свідомості у процесі когнітивно-комунікативної діяльності[23, с.332].

Найважливішою семантичною функцією пропозиції є її здатність описувати «ситуацію», «стан речей», які є «фрагментами, шматочками дійсності, світу» [44, с.1–73.], тобто, на відміну від слова, пропозиція здатна описувати дійсність, а не тільки називати її. Втім, як зазначає І. Б. Шатуновський, це не означає, що структура пропозиції збігається зі структурою явища дійсності [309, с.400]. «Пропозиційна структура – це лінгвістичний ген, що вміщує «генетичну

інформацію» щодо способів розгортання речення» [108, с.336]. Спроби визначити пропозицію представниками логічного, психологічного та формально-граматичного напрямів у російському мовознавстві було зроблено, відповідно, Ф. І. Буслаєвим [36, п. 110.], Д. М. Овсяннико-Куликовським [199, с. 50.] і П. Ф. Фортунатовим [290, с. 36.] (Див. додаток В. 1).

Пропозиція – термін міжгалузевий і досить поширений у логіці та гносеології, де вживається як синонім до терміна «судження». Подібне трактування існує у лінгвістиці, зокрема у школі логічного аналізу мови, когнітивістиці, комп'ютерних моделях пізнання. Проте в кожній із названих галузей науки це загальне поняття набуває специфічного визначення й окремої інтерпретації, яка зводиться до ствердження істинності стану речей або до внутрішньої несуперечливості висловлювання.

Сучасна лінгвістика вирішує три проблеми у зв'язку з трактуванням **пропозиції**. Перша з них – це визначення пропозицією істинних або неістинних знань. В основі такого підходу лежить концепція схоластичної логіки, де й виникло це поняття, що розглядалося як судження, «форма думки, яка стверджує чи заперечує дещо про предмети дійсності» [9, с. 23-24]. Згодом у класичній логіці поняття пропозиції було визначене як об'єктивний зміст думки, відокремлений від комунікативної мети ствердження чи заперечення. Пропозицію почали характеризувати не як будь-яку мисленнєву рефлексію, а як судження, що виражає істинне знання про ситуацію, подію, факт. Саме в такому значенні поняття пропозиції транспонувалося з логіки до лінгвістики. (Див. додаток В. 2).

Т. ван Дейк припускає, що пропозиції конструюються на ґрунті значення слів, активованих у семантичній пам'яті людини і синтаксичних структурах речень. При цьому він визнає повну відповідність між пропозиціями і простими реченнями: одне речення виражає одну пропозицію [77, с. 167].

Останнім часом поняття пропозиції досить активно використовується в семантичному синтаксисі, де пропозиція орієнтована на структуру події, ситуації, з якою співвідноситься речення. У широкому сенсі пропозицію

розуміють як «твердження, висловлене реченням» [259, с. 68], як узагальнену формулу, що охоплює ядро смислової структури разом з його аспектуальними, модальними та темпоральними характеристиками [190, с. 120], тобто як «семантичний інваріант, спільний для всіх членів модальної і комунікативної парадигми речень» [138, с. 113].

У лінгвістичних джерелах можна знайти таке подання терміна **пропозиція**: мінімальна одиниця мови, яка є граматично організованим поєднанням слів (або слово), що наділене смисловою та інтонаційною завершеністю. Враховуючи розвиток когнітології, лінгвісти починають використовувати цей термін на позначення особливої оперативної структури свідомості чи специфічної одиниці збереження, репрезентації знань у мозку людини, «ментальної структури, відображення деякої ситуації і типів відношення в ній, узагальнених і організованих у нашій свідомості» [207, с. 84]. Як зауважила О. С. Кубрякова, пропозиція відображає той етап процесу номінації, який визначається як «виділення того, що підлягає позначенню» [151, с. 7]. На думку когнітивних лінгвістів, пропозиція є мисленнєвою моделлю реального факту [140, с. 26]. Отже, пропозиція є одиницею, якою оперує свідомість, що в подальшому вже обробляється у мовних категоріях і призначається, головним чином, для наступної вербалізації; вона виступає як прийом кодування інформації, яка надходить і зберігається у свідомості. Пропозиція як думка про світ містить суб'єкт (предмет думки) і предикат (ознаку, предиковану певному предмету). Пропозицію розглядають як один із різновидів структур свідомості, певної форми репрезентації знань про світ, як найпоширеніший спосіб концептуальної організації знання [30, с. 37].

Друга проблема – структурування пропозиції, що передбачає альтернативний підхід до її інтерпретації: а) пропозиція містить лише диктум; б) пропозиція містить диктум і модус. Модусний компонент пропозиції схематично окреслено в роботах багатьох вчених, починаючи з кінця XIX ст. (Див. додаток В. 3). Модус корелює з поняттям модальності. Українська лінгвістика використовує два основні підходи до сутності модусу: 1) модусна

сфера виражає відношення змісту висловлювання до дійсності та оцінку цього відношення з боку мовця [57, с. 134]; 2) модус містить суб'єктивне, оцінне почуття, волевиявлення [45, с. 117]. Ми ґрунтуємо наше дослідження на розумінні модусу як змісту суб'єктивної оцінки, що виникає внаслідок оцінно-емоційного сприйняття.

Сутність диктумного компонента МПК ми визначаємо як адекватне положення інтеріоризованих об'єктів і, головне, лінгвістично закріплене у прямих (буквальних), а не фігуральних значеннях мовних одиниць. За основу ми взяли розуміння диктуму як «предиката у сполученні з необхідною для визначення його семантики актантною рамкою, що пояснюється або в синтаксичних, або в семантичних термінах» [9, с. 52], і розглядаємо кореляцію диктуму з модусом ментально-психонетичного комплексу як обов'язкову, але не єдину для модусу, оскільки суб'єктивна оцінність модусу властива й образній, неістинній, асоціативно-метафоричній інформації. Отже, модус – особливий компонент МПК, що пов'язаний із диктумом, асоціатами-терміналами, образами, почуттями, концептуальною і психічною функціями відчуттів і почуттів [239, с. 169]. Модус є кваліфікатором пропозиції, бо містить у собі ставлення суб'єкта пізнання диктумних знань через посередництво емоційного сприйняття [110, с. 141]. Він містить ментальний і психічний (інтенціональний) стан суб'єкта, спрямований на стан речей, складає суть оцінки пропозиційного змісту.

Третя проблема пов'язана з визначенням вербального чи невербального статусу знань, які містяться у пропозиції. Якщо розглядати пропозицію як подання лише істинних знань, що передаються тільки прямими значеннями, то природа пропозиції є вербальною. Проте є концепції, які відстоюють тезу про те, що до складу пропозиції входить і немовний компонент, бо вона може передавати ірреальні знання. Об'єднуючи ці два протилежні підходи до розв'язання проблеми пропозиції, лінгвісти стверджують: усі знання (як мовні, так і немовні), що в сукупності складають інформаційний тезаурус людини, репрезентуються в її пам'яті єдиною пропозиційною формою [10, с. 199]. У

нашому дослідженні ми розуміємо пропозицію як деяку модель позамовної дійсності, що прирівнюється до предикатно-аргументної структури.

Дослідження ПДМ передбачає членування диктуму і встановлення реляцій між його компонентами. Конекції в рамках пропозиції здійснюються між слотами – вузлами предикатно-аргументної структури [193, с. 101]. Пропозиційна частина, що є «скелетом вербалізованої думки» [24, с. 57], репрезентує найбільш незаперечний компонент МПК, оскільки в різних напрямках дослідження мови, навіть досить критично налаштованих до генеративної граматики, «складаються досить споріднені теорії, важливим складником яких <...> виступає виникнення пропозиції» [300, с. 59]. ПДМ опирається на вибір мотиваційної ознаки з диктумної сфери МПК. Диктум пропозиції в МПК репрезентовано різними слотовими рівнями, конекції між компонентами яких можуть виявлятися залежно від інтенцій внутрішнього програмування і способу селекції мотиватора найменування. О. О. Селіванова виокремлює у диктумі пропозиції такі слотові рівні [239, с. 131-140]:

- ❖ **предикат**, що позначає властивості об'єктів і відношення між ними;
- ❖ **генералізація**, що презентує фрейм-схему, конекції гіперонімічних слотів;
- ❖ **кількість**, що характеризує розмір, обчислювальну величину;
- ❖ **еквонімія**, яка відображує когнітивні зв'язки однопорядкових гіпонімів базового рівня;
- ❖ **якість**, яка вказує на характерні ознаки, властивості, риси номінативних одиниць;
- ❖ **аргумент**, який залежить від рольової структури предиката;
- ❖ **партитив**, що відображає співвідношення цілого і його частини.

За спільною думкою лінгвістів, центром диктуму є предикат [296, с. 33; 185], хоча в когнітивній лінгвістиці вершиною пропозиційної фреймової моделі обирався або пацієнс (пацієнсоцентрична модель У. Кука), або предмет – *дещо*, *дехто* (предметноцентричний фрейм С. А. Жаботинської), або суб'єкт і предикат (бінарна структура у лексико-відмінковій граматиці С. Старости). У когнітивній ономасіології коагуляція мотиватора в номінативному процесі може

здійснюватися на ґрунті будь-якого компонента фреймової моделі [240, с. 129]. Пропозиційна функція дієслівного предиката (предиката як семантичного компонента, а не граматичного), перш за все, полягає у встановленні відношень між дієсловом і його аргументами незалежно від уживання дієслівної лексики в контексті і без введення актуалізаторів висловлювання. Обов'язковість аргументів у тій чи іншій структурі визначається як логічними закономірностями, пов'язаними з відображенням об'єктивної реальності, так і власне семантичними мовними закономірностями [57, с. 9].

Проблема кількості аргументів предиката і досі залишається нерозв'язаною. Дискусії ще не дали однозначної відповіді. Так, І. Р. Вихованець виділяє 6 [45, 45], Р. Шенк – 5, Ч. Філлмор, В. Г. Гак, І.І. Сусов – 7, В. В. Богданов – 14, Ю. Д. Апресян – 25, Н. М. Леонтьєва – 50 [38, с. 38]. Причину такої неоднозначності у визначенні кількості аргументів можна вбачати у ступені їх поділу та різнопідпорядкованості. Якщо відштовхуватися від твердження, що «концептуальний аналіз потребує оперування не знаковими (частинимовними, наприклад) властивостями слова, а ментальними сутностями і зв'язками» [239, с. 130], то моделювання диктуму пропозиції повинно виходити, перш за все, з ментальних характеристик об'єкта. При концептуальному аналізі важлива ментальна сутність цього змісту. Диктум моделюється з указівкою предикатно-аргументних ролей. Більшість учених погоджується з виокремленням актантно-аргументних позицій агенса, пацієнса, об'єкта, інструмента, локатива.

Пропозиційно-диктумну мотивацію назв особи в соціолектах за загальним способом найменування можна було б назвати метонімічною, оскільки у процесі творення нового слова актуалізується конекція за суміжністю між слотовою позицією твірного і новою пропозиційною позицією похідного найменування. Концептуальна метонімія дозволяє сфокусувати увагу не на схожості окремих якостей і ознак сутностей, що складають образ, а на окремому особливому аспекті образу шляхом заміщення одного поняття суміжним. Метонімія робить образ більш висвітленим, об'ємнішим. Номінатор, фіксуючи в ОС лише одну, рідше дві і більше вербалізованих властивостей об'єкта, тим самим здійснює

перенесення за суміжністю від сукупності знань про об'єкт, відчуттів, образів, уявлень тощо до одного вербального компонента – ономасіологічної ознаки слова [193, с. 163]. (Див. додаток В. 4). ПДМ назв особи в українських соціолектах не є однорідною і, залежно від селекції того чи іншого слотового рівня, має кілька типів. О. О. Селіванова виділяє предикатно-аргументний, гіперонімічний і гіпонімічний (еквонімічний) різновиди ПДМ [239, с. 163].

V. 2. Предикатно-аргументно мотивовані соціолектні номінації особи

Предикатно-аргументний різновид пропозиційно-диктумної мотивації ґрунтується на «селекції мотиватора із зони істинної інформації про об'єкт, яка безпосередньо набута в процесі пізнавально-практичної діяльності номінаторів і репрезентована знаками у прямих значеннях» [239, с. 166-167]. В основі цього різновиду мотивації лежить метонімія (див. додаток В. 4). Предикатно-аргументній селекції притаманна метонімізація, насамперед тому, що метонімія оперує не образно-асоціативною подібністю, а реальною суміжністю [224, с. 181]. Це можуть бути перенесення за суміжністю на ґрунті процесуальних, просторових, понятійних, семантичних, ситуативних, логічних та інших відношень між найрізноманітнішими категоріями об'єктивної дійсності, зокрема між особами, діями, предметами, процесами, подіями, місцем, часом, явищами, соціальними інститутами, причиною, наслідком тощо.

Когнітивний механізм такої мотивації можна описати так: метонімічне перетворення знака, що посідає одну слотову позицію (мотиватора), на іншу позицію (мотиванта) на ґрунті встановлення конекцій (зв'язків) між ними та іншими ймовірними слотами, які можуть імплікуватися. Від метафори цей процес відрізняється тим, що «метонімічне перенесення відбувається у межах пропозиційної структури фрейму: висвітлюється міжслотовий зв'язок «частина – ціле», «дія – результат, об'єкт, місце» тощо» [230, с. 81].

Предикатно-аргументний різновид характеризується вибором мотиваторів, що корелюють із різноманітними компонентами предикатно-актантних рамок

або предикатно-аргументних структур. Мотиватор найменування може позначати суб'єкт, предикати різних типів, об'єкт, інструментив, медіатив, локатив, темпоратив, каузатив тощо (кількість термів у концепціях різних лінгвістів коливається від 5 до 100).

У нашому дослідженні предикатно-аргументний різновид представлений активацією **предиката** (*бовчило* – «той, що весь час ляпає язиком», *гоцаль* – «молодий хлопець, що проводить час на дискотеках»); **об'єкта** (*металіст* – «крадій або контрабандист кольорових металів», *ведмежатник* – «зламник сейфів» (об'єктом дії виступає *ведмідь* «сейф»)); **локатива** – просторового компонента (*петя* – «учень професійно-технічного училища», *фіалка* – «студентка філологічного факультету»); **якості** (*дихляк* – «худа людина», *стильняк* – «модно, гарно вдягнений чоловік»), а також конекцією слотів предиката і якості (*крутишка* – «успішна, впевнена, модно вдягнена дівчина», *лисобрей* – «лиса людина»), предиката й об'єкта дії (*кайфолом* – «той, хто псує задоволення», *кнопконатискач* – «депутат Верховної Ради України»).

V. 2. 1. Номінації предикатної мотивації

Віддієслівні іменники сучасної української мови є відкритою для дослідження групою похідної лексики, бо в їхній ономасіологічній структурі поєднуються певні концептуальні ознаки двох протилежних лексико-граматичних класів слів. Ці похідні або зберігають значення процесуальності, успадковане від дієслова, або позначають певний складник ситуації, центром якої є мотиватор-предикат. Віддієслівно-іменникова деривація, як і відіменниково-дієслівна, є продуктивною в сучасній українській мові.

ПДМ характеризується вибором мотиваційної бази найменування з фрагмента відносно об'єктивних істинних знань про позначене, репрезентованих прямими значеннями мовних одиниць, тобто з диктуму пропозиції (Ш. Баллі). Центром диктуму є предикат, пов'язаний із різними аргументами

(В. В. Богданов, Г. О. Золотова, Дж. Лакофф, Н. Н. Леонтьєва, І. П. Сусов, Ч. Філлмор, В. С. Храковський У. Чейф та ін.).

Девербатив-іменник, мотивований пропозиційно, – це знак певного аргумента ситуації, а його мотиватор – знак центральної події цієї ситуації. За загальним механізмом, ПДМ є метонімічною, оскільки перенесення знака з позиції предиката, позначеного дієсловом, на позицію будь-якого аргумента, позначеного іменником, є мисленнєвою операцією поєднання за суміжністю. Урахування способу метонімічного перенесення уможливило виокремлення чотирьох різновидів ПДМ віддієслівних іменників української мови: предикатно-аргументний, категорійний, гіперонімічний і гіпонімічний.

Предикатно-аргументний різновид ґрунтується на виборі мотиватора – дієслова певного семантичного класу з диктумної частини фреймової когнітивної моделі. Центром предикатно-аргументної структури є предикат, який пов'язує всі інші компоненти інтеріоризованої ситуації. С. Д. Кацнельсон, визначаючи центральне місце предиката у пропозиції, підкреслив: «У змістовому плані дієслівний предикат – це дещо більше, аніж просто лексичне значення. Виражаючи певне значення, він одночасно містить макет майбутнього речення. Предикат має “місця” чи “гнізда”, що заповнюються у реченні словами, категоріальні ознаки яких відповідають категоріальним ознакам “гнізда”» [130, с. 83]. Вагому частку серед досліджуваних одиниць становлять соціолектні назви особи, мотиватором яких виступає предикат. У переважній більшості функцію предикатів виконують дієслова – компактні найменування ситуацій і структур дійсності, які неминуче тягнуть за собою уявлення про учасників ситуації і важливі компоненти позначеної структури діяльності [267, с. 54].

Загальна диференціація предикатів найчастіше пов'язується з їхньою суб'єктною співвіднесеністю: відношення, вербалізовані дієслівними, ад'єктивними, адвербіальними лексемами, категорією стану, девербативами предикати дії, стану тощо. У лінгвістиці детально розроблено семантичні класифікації дієслівних предикатів, що ґрунтуються на валентнісному критерії: враховується кількість актантів предиката і їхнє семантичне наповнення

(Й. Ф. Андерш, Ф. С. Бацевич, Т. В. Булигіна, Л. М. Васильєв, І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, Ю. С. Маслов, В. М. Русанівський, А. Д. Шмельов та ін.). М. В. Нікітін підкреслює, що класифікації предикатів будуються не стільки за принципом багатоступінчастої ієрархії послідовних поділів, скільки на одночасному застосуванні декількох поділів, причому підґрунтя класифікації не завжди охоплює всі предикати, а здебільшого стосується лише певної їх частини [188, с. 436]. І. Р. Вихованець виокремлює шість типів предикатів: дії, процесу, стану, якості, локативні та кількості [45, с. 137-138]. На думку О. О. Селіванової, когнітивно зорієнтованою, детальною, найбільш прийнятною для завдань когнітивно-ономасіологічного аналізу є класифікація предикатів Ф. С. Бацевича за ознакою зв'язків із рівнем суб'єктів, бо вона розглядає предикати у первісному значенні співвідносно з аргументними місцями.

Ми пропонуємо схему розподілення номінацій особи в соціолектах, де мотиватором виступає предикат (див. додаток В. 5). Серед таких предикатів виділяємо : 1) слова, що позначають особливості мовлення людини; 2) слова, які передають зовнішні ознаки та фізичні якості; 3) слова, що стосуються відпочинку та розваг; 4) слова, які відображають особливості поведінки людей; 5) слова, що вказують на назви осіб за професією, родом занять; 6) слова, що позначають сексуальні характеристики дівчат, жінок, хлопців, чоловіків; 7) слова, які передають позитивні якості характеру; 8) слова, що відображають психічні вади, ненормальності поведінки; 9) слова, що відбивають приналежність людей до того чи іншого соціального стану; 10) слова, які стосуються шкідливих звичок (спиртного, куріння, наркотиків).

Найбільше слів із предикативною мотивацією досліджуваних номінацій особи в соціолектах містять такі групи: «Особливості поведінки» (23 номінації), «Особливості мовлення» (12), «Спиртне, наркотики, куріння» (12). Трохи менше мають групи «Соціальний стан» (5 номінацій) і «Зовнішність, фізичні якості» (9), «Назви за професією та родом занять» (11). А от група слів, що позначають назви осіб за позитивними якостями характеру, містить найменшу кількість номінацій – дві. Можливо, це пов'язано з тим, що досліджувана нами лексика

різного соціального походження «патогенна», а іноді й «маргінальна» за своєю сутністю, бо запозичена з МКС злодіїв, наркоманів, повій, алкоголіків. Їхні КС мають знижено-цинічну внутрішню семантизацію. Деякі номінації одночасно входять до двох і більше груп, можуть стосуватися різних типів мотивації.

Першу групу становлять дієслова, що позначають **особливості мовлення людини** 12 лексем. Серед них є номінації, що вказують на особливості мовлення людини, коли вона не заважає іншим, і ті, які вказують на те, що мовлення набридає, заважає, створює дискомфорт. Ономасіологічна ознака лише в одному випадку відбиває позитивне – сміх. Це *хихотушка* – дівчина, яка любить посміятися. Мотиватором виступає предикат *хихотіти*. Нейтральні ж назви балакучої людини, що **не заважає спілкуванню** інших, такі: *балабон (балабол)*, *белькотун*, *бовчило*, *бурчило*, *торохтілка*, *тринділо*, *плямкалка*. Напр.:

балабон (балабол) – «коментатор» < *балабонити* [257, с. 44];

бовчило – «той, що весь час ляпає язиком». Мотиваційним компонентом виступає слово *бовкати* – «говорити, не обдумавши, навмання» [257, с. 60];

торохтілка – «балакуча жінка». Мотиватор-предикат *торохтіти* – «голосно й швидко, іноді безладно говорити, розмовляти, базікати» [257, с. 322];

тринділо – «балакун» < *триндіти* – «багато говорити» [257, с. 326]; (див. також додаток В. 6).

Наведемо приклади номінацій особи, яка своїм мовленням **викликає дискомфорт** в оточуючих:

грузило, *грузин* – «людина, яка веде беззмістовні розмови, втомлює балаканиною». Мотиватором є предикат *грузити* – «вести порожні, беззмістовні розмови» [257, с. 112];

нитик – «той, що весь час ниє». *Нити* – «набридливо скаржитись на кого-, що-небудь, виражати своє незадоволення з приводу чогось» [257, с. 237];

нудик – «набридлива людина» < *нудити* – «набридливо скаржитися, нарікати, скиглити» [257, с. 238].

Близькою до попередніх є мотиваційна база номінації *невун* – «той, хто набридає постійним і неякісним співом» [257, с. 354]. Мотиватором є дієслово

співати. По суті, ця номінація повинна була мати вигляд *співун, але зазнала трансформацій під впливом російського мотиватора-предиката *петь*. Варто зазначити, що в соціолектному дискурсі ця лексема має ще й метафоричне значення: «той, чиї слова розходяться зі справою»: *Ну й певун же ти, Володька! Знаю ж, що не встигнеш доробити паркан до середи!* (З розмови).

Другу групу становлять предикати-мотиватори, що позначають **зовнішні ознаки та фізичні якості**. Серед таких слів більшу частину становлять ті, що вказують на неохайний вигляд, а також на відмінну фізичну форму, статуру (по 4 номінації). І лише одне слово стосується конституції тіла людини: *обсос* – «дуже худя людина» [257, с. 241]. Мотиватором є слово *обсмоктати* (рос. *обсосать*): Він такий худий, начебто його обсмоктали з усіх боків.

Номінації *чуха*, *чуханка*, *чушка* позначають неохайну жінку або дівчину [257, с. 368]. Утворені вони від предиката *зачухати* – «занехаяти». Відповідник чол. роду *чухан* – «нечепурний, неохайно вдягнений чоловік». Є також номінація *затруханик* – «брудний, немитий, неохайний» < *затрушуватись*.

На відмінну фізичну форму вказують лексеми *бузівок*, *громила(о)*, *качило*, *качок*. *Качок* і *качило* утворені від предиката *качатися* – «нарощувати м'язи, виконуючи фізичні вправи», тому використовуються на позначення здорової, дужої людини [257, с. 168]. *Громила(о)* – «дужий, сильний, той, хто громить щонебудь», використовується на позначення людини великої фізичної сили [257, с. 112]. Ця лексема утворена від *громити* – «бити», «руйнувати». *Бузівок* – «великий, сильний» < *бузити* – «влаштовувати бійку, конфлікт» [257, с. 70].

До третьої групи належать предикати-мотиватори, що стосуються **відпочинку та розваг**. Виокремлено лише три лексеми, які яскраво відбивають спосіб відпочинку багатьох людей, особливо молоді: *гоцаль*, *дрига* і *оторва*:

гоцаль – «молодий хлопець, що проводить час на дискотеках» [257, с. 110]. Мотиватором є дієслово *гоцати* – «танцювати, стрибати, скакати»;

дрига – постійна відвідувачка дискотек. Мотиватор – дієслово *дригати* (руками, ногами) – «робити різкі уривчасті рухи» [257, с. 128];

оторва – дівчина-підліток з некерованою поведінкою [257, с. 244]. Утворене від російського мотиватора-предиката *отриваться* – «отримувати задоволення від чогось, приємно провести час, активно відпочиваючи». З різновидів активного відпочинку багато хто віддає перевагу «відриванню або відриву». Для молоді це переважно нічні клуби, дискотеки, інші місця дозвілля.

Предикати-мотиватори четвертої групи (23 лексеми) відображають **особливості поведінки людини**. Умовно номінації поділяються на кілька підгруп за значеннями: 1) номінації, що вказують на стиль спілкування у реципієнтній зоні (*тріпко, хамидло, фуфлижник* тощо); 2) номінації на позначення стилю життя, певних дій, вчинків: *спонсор, заводила, приколіст* та ін.; 3) номінації осіб, вчинки яких несхвально сприймаються товариством: *стукач, пресовищик*. Розглянемо детальніше кожну з підгруп.

1. Номінації, що вказують на стиль спілкування особи у реципієнтній зоні: *тріпко, фуфлижник, хамидло, динамо, каркуша, ліпило, мудрило, свистун* і таке інше. Наприклад:

фуфлижник – «брехун; людина, яка не виконує своїх обіцянок»; мотиватор – предикат *фуфлити* або соціолектний фразеологізм *штовхати фуфло* – «обманювати, не виконувати своїх обіцянок, брехати» [257, с. 345];

хамидло – «невихована людина, яка поводить себе негречно» [257, с. 350] < *хамити* – «зухвало, некоректно говорити з кимось»;

динамо – «людина, яка не виконує своїх обіцянок». Мотиватором є предикат *динамити* – «не виконувати своїх обіцянок» [257, с. 122];

мудрило – «той, хто мудрує надмірно» [257, с. 224]. Мотиватором є дієслово *мудрити, мудрувати* – «мати звичку без особливої потреби розмірковувати, зволікати та, в решті решт, помилятись або переобтяжувати справу. Інколи позначає нудну немудру особу, яка вважає себе розумною й освіченою. (Див. також додаток В. 6.1).

Переважна більшість номінацій предикатно-аргументного типу ПДМ демонструє не надто привабливу сторону спілкування людей, вказуючи на звичку хитрити, обманювати і не підтверджувати справами власних слів.

2. Номінації особи на позначення способу життя, певних дій та вчинків:

балдьожник, балдюйник, балдьожник, дефілятор, забивайло, заводила, капуша, копуха, копуша, катало, катала, кіпішило, лажало, лажайло, мазило, приколіст, спонсор, чудило і таке інше. Наприклад:

балдюйник – «любитель насолоди, гедоніст» < *балдіти* – «радіти, насолоджуватися, перебувати у розпруженому стані» [257, с. 44]. Цю номінацію використовують також на позначення будь-якого джерела музичного звучання (магнітофон, програвач дисків та інше);

дефілятор – «франт, хвацько, стиляга». Мотиватором-предикатом є дієслово *дефілювати* – «урочисто проходити вулицею» [257, с. 121];

забивайло – «байдужа і безвідповідальна людина» [257, с. 140], тому що вона на все *забиває* – не звертає уваги, ігнорує, відмовляється від свого наміру. У другому значенні ця номінація позначає гравця в доміно (*забивати козла*);

катало, катала – «професійний гравець у карти» < *катати* – «професійно грати у карти» [257, с. 167];

кіпішило – «людина, яка заводить скандал». Мотиватор - дієслово *кіпішити* – «галасувати, нервувати, метушитися». Ця номінація походить від гебраїзма *xinuc* (= «обшук»), яке згодом, адаптувавшись у соціолектних дискурсах різних рівнів, зазнало значних лексичних трансформацій, позначаючи, здебільшого, динамічну фазу скандалу, непорозуміння та інше;

лажало, лажайло – «ненадійна людина» < *лажати* – «обдурювати когось» [257, с. 198]. Ця номінація запозичена різними соціолектами з музичного сленгу, в якому вона виступає у значенні «музикант, який грає фальшиво» (298, с. 98) і мотивується предикатом *лажати* – «грати фальшиво» (298, с. 99);

чудило – «той, хто поводить себе нестандартно, вражаючи витівками» [257, с. 367]. Мотиваційним компонентом є предикат *чудити* «робити вчинки, які викликають подив, поводитися дивно». (Див. також додаток В. 6.2).

3. Номінації особи, вчинки якої несхвально сприймаються товариством:

пресовищик – «той, хто пресує за завданням адміністрації». Мотиватором-предикатом виступає дієслово *пресувати* – «здійснювати тиск (психологічний, моральний)» [257, с. 273];

стукач – «донощик» < *стукати* – доносити, нашіптувати, доповідати [257, с. 314]. Синонімом цієї номінації є лексема *дятел*.

4. Номінації особи за професією, родом занять: *викидайло, вишибало, вишибайло, водило, вчиха, лабух, лабайло, лепетунчик, ломщик, міняйло, помагало, помагайло, свистунець, шнир* і таке інше. Наприклад;

вишибало, вишибайло – «охоронець будь-де». Мотиватор-предикат *вишибати*: *Або влаштуйся десь вишибалою. Може, заробиш щось* (В. Діброва. Збіговиська) [257, с. 84];

лабух, лабайло – «музикант»; «музикант, який заробляє на життя грою у ресторанах» < *лабати* – «грати на музичному інструменті» [257, с. 198].

ломщик – «той, хто робить обман при обміні грошей» [257, с. 204]. Мотиватор-предикат *ламати* (гроші) – проводити маніпуляцію ховання грошей від клієнта, демонструючи їх відсутність, ошукувати недосвідчену людину;

помагало, помагайло – помічник машиніста < *допомагати* [257, с. 266];

шнир – у кримінально-злочинному соціолекті упосліджений, фізично слабкий чоловік, який у примусовому порядку обслуговує побутові потреби в'язнів вищих за нього категорій (прибирання, прання особистих речей, виконання обов'язків чергового за тимчасового «господаря», під захистом якого він перебуває. В інших соціолектах ця номінація втратила семантичний вектор примусовості і позначає прибиральника приміщення; днювального та інше. Мотиватором є соціолектне дієслово *шниряти* – «мовчки коритись вимогам більш впливового і сильного злодія у місцях позбавлення волі» [257, с. 379]. (Див. також додаток В. 6.3).

5. Серед назв, мотивованих дієсловами, осібно стоять номінації, у яких ономасіологічна ознака відбиває **сексуальні характеристики людини**.

Номінації чоловіків:

дрочитель, дрочко, дрочуган – онаніст. Ці лексеми мотивовані дієсловом *дрочити* – «займатися онанізмом» [257, с. 129]; *трахаль* – «бабій, чоловік з високою сексуальною потенцією» < *трахати* – «здійснювати статевий акт» [257, с. 324].

Номінації жінок:

бецалка – «молода повія, дівчина» < *бецати*. Мотивація цієї номінації не є прозорою. Найвірогідніше мотиватором-предикатом виступає розмовне *бецати* – «стукати». Тобто *стукалка* – «повія, що в силу дитячого віку, не розуміє того, що робить»: *Аскарід* – син номенклатурної *шльондри*, що торгує тринадцятилітніми *бецалками* (О. Ульяненко. Ізгої) [257, с. 54];

шльондра – «дівчина, жінка легкої поведінки» [257, с. 378] < *шльондрати* – вештатись без діла; шукати сексуальних партнерів; займатись проституцією;

шмига – «повія, що віддається у парку» < *шмигати* – «різко рухатись, пересуватись»; «пересуватись між чимось» [257, с. 378];

факуша, фачка – «дівчина, жінка, яка доступна для статевих зносин» [257, с. 335, 337]. Мотиватор-предикат *факати* – здійснювати статевий акт. Номінація активно вживається в молодіжному соціолекті, походить від англійського запозичення *fuck*, яке в дієслівній формі позначає статевий акт.

6. Номінації осіб, предикатори-мотиватори яких активують **позитивні якості характеру**:

дарило – «щедра людина» < *дарити (дарувати)* [257, с. 116];

крутишка – успішна, впевнена, модно вдягнена дівчина. Мотиватором є дієслово *крутитися* – постійно займатися різними справами, клопотатися чимось, шукаючи виходу з біди, труднощів. Водночас прослідковується конекція похідного предиката з якісним показником, а саме: *крутий(а)* – багатий, респектабельний, процвітаючий; оригінальний; про людину, яка досягла висот у певній сфері діяльності; дружина, донька *крутого*.

7. У трьох номінаціях предикати-мотиватори пов'язані з особливостями **психічних вад, ненормальностями поведінки**:

припарок – «псих» < *припарити, парити* – «морочити голову, мотати нерви, набридати» [257, с. 277];

тупило – «тупий, загальмований» < *тупити* – «ставати некмітливим, мало сприйнятливим» [257, с. 326].

відморозок – «емоційно та інтелектуально недалека людина, часто агресивна. Людина, позбавлена моральних принципів» [257, с. 87]. Мотиватором є предикат *відморозитися* – «зробити вигляд, що ти нічого не розумієш, це тебе не стосується». Але не можна точно стверджувати, що така мотивація є прозорою. Оскільки це слово характеризує інтелектуальні, а не фізичні особливості індивідуума, можемо припустити інший варіант: це людина з *відмороженим мозком*, тобто ушкодженими від холоду. Звідси і відповідне значення у словнику «інтелектуально недалекий».

8. Номінації, предикати-мотиватори яких **вказують на приналежність людей до того чи іншого соціального класу**. Це 5 лексем, в основному, на позначення нижчих шарів суспільства:

аскач – «жебрак, прохач». Мотиватором є англійське дієслово *to ask* – «просити, випрошувати щось у сторонніх: гроші, цигарки тощо» [257, с. 37]. Цікаво, що це слово утворилося в укр. (чи рос.) мові від англ. *ask* «просити» ще в XIX ст. у мові лірників і професійних жебраків, коли англійська мова не була так поширена. Можливо, професійні жебраки засвоїли цю лексему від англійських і американських моряків, що виступали об'єктами жебракування в портових містах. Не виключений і інший шлях: колишні матроси «опускались» соціально і самі йшли в жебраки. Лексема забезпечувала нерозуміння її свідками розмови й була інструментом втаємничення самономінації. Носії соціолектів, особливо молодіжних субмов, зазвичай добре знають зміст конкретних англійських прототипів, від яких утворюють лексеми подібного типу;

батрак – «людина, яка тяжко працює» < *батрачити* – «важко працювати» [257, с. 49]. Лексема у первинному значенні сягає глибин середньовіччя, позначаючи безземельних малоосвічених бідняків з обмеженими правами і

необмеженим правом експлуатації. У кримінально-злочинному соціолекті вживається як синонім лексем *віл, бик, мозоль* та ін.;

пахар – «тудяга, робітник» < *пахати* – «тяжко працювати» [257, с. 250];

робло – «робітник, тудяга» [257, с. 286]. Тут мотивація є прозорою: лексема утворена від дієслова *робити*, виконувати ту чи іншу працю;

латух – обірванець [257, с. 200] < *латати* (весь у латках), *латаний*;

9. Номінації, які відбивають деякі **шкідливі звички особи**: *бухар, бухарик, бухля, бухмістер, заколотий, керя, кінчило, колун, лигар, мажчик, мазко, мазок, нюхач, торчок, укурюк, ханур, ханурик, ханик, ширк*. Наприклад:

Номінації осіб, що зловживають алкоголем:

бухар, бухарик, бухля, бухмістер – «алкоголік» < *бухати* – пити спиртні напої [257, с. 72];

керя – «людина, з якою разом пиячать» [257, с. 170]. Утворене від дієслова *керяти, кернути* – «пити алкогольний напій»;

лигар – «п'яниця» [257, с. 202]. Мотиватором є предикат *лигнути, налигатись (лигати)*, тобто напиться.

Номінації осіб, що зловживають наркотиками:

заколотий – «закінчений наркоман» [257, с. 145]. Мотиватором є слово *заколотися* – багато разів уводити наркотики в організм за допомогою шприца. Якщо розглядати цю номінацію з іншої точки зору, то можна казати, що в основі такого перенесення – не предикатно-аргументна мотивація, а категорійний різновид ПДМ – субстантивація: *заколотися* – *заколотий* (дієприкметник) – *заколотий* (іменник);

ширко – «наркоман» [257, с. 375] < *ширятися* – вживати наркотики через ін'єкції. Імплікатиивною є ознака, що вказує на речовину наркотичного складу – *ширку*, яка готується з маку та хімічних медичних препаратів;

укурюк – «людина, що постійно зловживає марихуаною» [257, с. 332]. Мотиваційна база – *укуритися* (накуритися) – привести себе у несамовитий стан курінням наркотиків. (Див. також додаток В. 6.4).

V. 2. 2. Номінації об'єктної мотивації

Вивчення предикатно-аргументного різновиду пропозитивно-диктумної мотивації виявляє універсальний механізм утворення різноманітних ономасіологічних категорій. Так, у назвах, які реалізують ономасіологічну категорію носія агентивного відношення до об'єкта дії, мотиватором виступає власне об'єкт дії. Ця група номінацій складає в дослідженому матеріалі 8 лексем. Це, переважно, такі, що позначають назви за професією та родом занять, шкідливими звичками. Також є поодинокі приклади з груп «особливості поведінки», «психічні вади, ненормальності поведінки».

Номінації осіб, що зловживають алкоголем:

алкан, алконавт, алкаш, алкашист, алкашистка, алкашистюга – «алкоголік». Мотиватором виступає *алкоголь* як об'єкт дії [257, с. 34];

бормотолог – «алкоголік». Утворене від слова *бормотуха* – дешеве вино низької якості або *брага* [257, с. 65].

Номінації осіб за професією, родом занять:

баксер, баксюк – «той, хто займається незаконними купівлею-продажем валюти». Мотиватором-об'єктом дії є *бакси* (долари, валюта) [257, с. 44]. Ця лексема походить від сленгово-розмовного американського *buck* (скорочене від *buckskin*) – *долар, гроші*. В українських соціолектах цим словом позначають будь-яку валюту, що дорожча за державну;

металіст – крадій або контрабандист кольорових металів. Об'єктом дії є кольоровий *метал*. [209, с. 217]. Номінація запозичена з музичного професійного соціолекту: «шанувальник та виконавець стилю метал, представник важко-металічних стилів [298, с. 108];

ведмежатник – зламник сейфів. Об'єктом дії виступає *ведмідь* – у кримінально-злочинному соціолекті кінця XIX–XX ст. – «сейф» [257, с. 78].

Номінації осіб, що мають психічні вади, ненормальності в поведінці:

відстрілок – «йолоп, дурень, ненормальний» [257, с. 88]. Мотиватором є об'єкт дії – істота, яку *відстрілили*. Номінація запозичена з мисливського

професійного соціолекту, вказує на метафоризований об'єкт, який, за умов неадекватної поведінки, підлягає *відстрілу*.

Цікавими є номінації особи за **національністю**, які мотивовані об'єктними назвами. У цьому випадку це лексеми *макаронник* – «італієць», *бульбаш* – «білорус», *жабоїд* – «француз» тощо. Об'єктом дії виступають *макарони*, *бульба* (картопля), які є популярними в раціоні харчування італійців і білорусів, а також *жаби*, стегна яких є вишуканим французьким делікатесом: *Макаронник, надлючий італьяшка Леоно П'яцці* (Л. Дереш. Культ) [257, с. 210].

V. 2. 3. Номінації предикатно-об'єктної мотивації

Аналіз номінацій, які реалізують ономасіологічну категорію носіїв агентивного відношення до об'єкта праці, показує, що вони висвічують конекції зі слотами предиката й об'єкта дії. Їхньою мотиваційною базою є конекції предиката фізичної діяльності й об'єкта. Номінації з такою мотиваційною базою входять до складу кількох груп: «соціальний стан», «особливості поведінки», «наркотики, алкоголь», «сексуальні характеристики». Усього 13 номінацій.

Номінації, які вказують на соціальний стан особи:

бичкомір – «бездомний або жебрак, який збирає недопалки і, шляхом примірювання «на око», визначає їх придатність і цінність». У 1990-1992 р.р., коли цигарки стали дефіцитом, збирання «бичків» і видобування з них тютюну та його продаж приносили дохід багатьом маргіналам. За дією – «збирати бички». Мотиватор – конекція предиката з об'єктом: *бички міряти* [257, с. 54];

бичкотряс – «той, хто стріляє бички». Мотивоване конекцією предиката з об'єктом *трясти бички* (те саме, що *стріляти бички* – просити цигарки у будь-кого) [257, с. 54]. Друге значення синонімічне з номінацією *бичкомір*, але активується процес *витряхування* тютюну з бичків. Згодом мотив забувається, а номінація з модифікованою семантикою залишається в активному вжитку на позначення жебракуватих осіб;

кнопконатискач – депутат Верховної Ради України. Мотиватором є конекція предиката з об'єктом – *кнопки натискати* (за дією депутатів під час голосування) [257, с. 177];

рогомет – «селянин», утворене від конекції предиката з об'єктом *метати роги*: *Вони із Студентом посміюються із рогометів на кшталт Шури Болтенкова, Болта, котрий точно після ДМБ буде місяць тинятися по своїй Манівці «у формі»* (П. Вольвач. Кляса) [257, с. 287];

рогопил – «селянин» < *пиляти роги* [257, с. 288]. Синонім до *рогомет*.

Номінації, що відображають особливості поведінки особи:

кайфолом – «той, хто псує задоволення». Утворене від предикатно-об'єктної конструкції *ламати кайф*. Так називають людину, яка псує іншим гарний настрій, заважає отримувати задоволення, насолоджуватися чимось. [257, с. 164]. Первинне значення сформоване у дискурсі наркотично залежних осіб. *Кайфоломами* називали дружинників та міліціонерів, які виганяли наркоманів із притонів, інших місць, де вводилися ін'єкції та перележувалися первинні симптоми дії речовин (це бажано переносити у стані спокою – для максимального впливу). З тотальним поширенням у молодіжному середовищі наркотичних речовин ця лексема адаптувалась у молодіжному та міському соціолектах, має високу частотність вживання;

козлодій – «непотрібна людина» [257, с. 180]. Конекція предиката з об'єктом (*козел, якого доять і доїти козла*). Позначає особу, яка не приносить користі суспільству своєю діяльністю, імітує активну діяльність, здійснюючи зайві фізичні рухи, перевантажуючи спілкуванням процес комунікації. Номінація походить з сільського просторіччя як жартівлива номінація особи, яка не приносить користі товариству або шкодить йому своїми діями.

Номінації нарко- і алкозалежних осіб:

макодзьоб – «наркоман»: *Розпитував: не макодзьоби, котрі скуповують маковиння по хуторах, не вгадав?* (Є. Пашковський. Безодня). Відбувається конекція предиката з об'єктом: *дзьобати мак* [257, с. 209]. У дискурсі наркоділків *макодзьобами* позначають поліморфіністів, які вживають цю

речовину в різних виглядах: чистий «на бинтах», ширка – з фармакологічними засобами, зварену на воді – «солому» та інших;

накателло – «друг, з яким разом пиячать» [257, с. 230]. Утворене від *накотити* (пити) + той, хто *накочує*. Залучення підсилювального італійського суфікса *-лло* збільшує ознаку близької дружби і добрих стосунків між учасниками пиятики. За аналогією до *брателло*, *дружбилло* та інших;

спиртометр – «алкоголік». Відбувається конекція предиката з об'єктом: *міряти спирт* [257, с. 308]. Постійна наявність в організмі алкоголіка колоїдних часток етанолу співвідноситься у свідомості суб'єкта номінації з вимірювальним пристроєм, що вказує на ступінь міцності через густину речовини.

Номінації осіб за ознаками сексуальних відносин:

самолюб – «онаніст» [257, с. 293]. Конекція предиката і об'єкта: *любити себе*;

трипереносець – людина, хвора на трипер. Поєднання предиката з об'єктом: *носити трипер* [257, с. 326]. Імплікативна ознака активізує додаткову характеристику позначуваної особи як носія венеричного захворювання;

шмаровоз – «клієнт трасових повій» [257, с. 378]. Утворене від *возити шмар*. Словник не зовсім чітко визначає межі семантики цієї номінації. Вона була утворена у XIX ст., коли клієнти будинків розпусти або вуличних повій возили їх в екіпажах через місто, зазнаючи засудження з боку обивателів. Отже, постійні клієнти повій, що возять їх у своє помешкання або в орендовані апартаменти, номінуються *шмаровозами*. Сьогодні лексема вживається переважно у кримінально-злочинному соціолекті.

V. 2. 4. Номінації локативної мотивації

Функція локатива в найменуваннях осіб у соціолектах позначає місце перебування, проживання, навчання, роботи особи. Виникнення локативності як мисленнєвої категорії зумовлене об'єктивною необхідністю: потребою відображати і позначувати матеріальні об'єкти довкілля, орієнтуватися у

просторі [271, с. 242]. Репрезентація мотиватора-локатива пояснюється тим, що, по-перше, простір є одним із центральних понять культури, що відіграє значну роль у людському мисленні [16, с. 3], однією з перших реалій буття, які сприймаються і диференціюються людиною; по-друге, номінатор намагається виокремити певну реалію у просторовому континуумі.

У межах визначеної кількості досліджуваних лексем виокремлюємо чотири номінації: *бурсак*, *гуманоїд*, *петя (петько)*, *фіалка*. Наприклад:

бурсак – «студент, учень (найчастіше ПТУ)». Він навчається у *бурситеті* [257, с. 71]. Запозичена з міського або бурсацького соціолекту XVIII–XIX століть. Першими бурсаками називали вихованців духовних училищ, які у XIII ст. вводять у Російській імперії для навчання дітей духовенства та дрібних кліриків (дяків, дароносних та інших);

гуманоїд – «студент гуманітарного факультету» [257, с. 114].

Петя – «слухач професійно-технічного училища»: *Крім Миколки, йому легко вдалося надибати ще трьох петь (петеушників себто)* (В. Врублевський. Замах на генсека) [257, с. 255]. З'являється у 1960-х роках після заміни ФЗУ на ПТУ на позначення слухачів професійно-технічних училищ, які отримували робітничі та технічні професії. Зараз ці навчальні заклади називають професійно-технічними коледжами, залишаючи актуальність номінації через дві перших букви аббревіатури та традицію, що склалась у МС;

фіалка – «студентка філологічного факультету» [257, с. 339]. Друге значення – «алкоголічка» – синонім до номінації *хризантема*. Синювато-блакитний колір квітки викликає асоціацію з кольором обличчя алкозалежної.

В аналізованих словах використано традиційний для сленгової лексики макаронічний принцип мовної гри, жартівливого зближення з паронімічними відповідниками української мови.

V. 2. 5. Номінації якісної мотивації. Конекція слота якості та предиката

До номінацій якісної мотивації уналежнюємо 2 лексеми: *дихляк* і *стильняк*:

дихляк, здихляк – «худа людина» [257, с. 122]. Мотиватором якості є слово *здихля* – хвороблива на вигляд істота (40, с. 454);

стильняк – «модно, гарно вдягнений чоловік». Мотиватором виступає лексема *стильний* – «витриманий у певному стилі» [257, с. 310]. Номінація є соціолектним варіантом номінації *стиляга* – її граматичним інваріантом.

Конекцією слота якості та предиката мотивовано теж декілька номінацій особи. Серед аналізованих слів знаходимо лише два: *лисобрей* та *крутишка*. Причому номінацію *крутишка* можна розглядати не лише з позиції конекції предиката з якістю, бо її можна відносити і до предикатно-аргументного різновиду мотивації за предикатом. Отже:

крутишка – «успішна, впевнена, модно вдягнена дівчина» [257, с. 191]. Мотиватором є дієслово *крутитися* – «постійно займатися різними справами». Водночас можемо припустити конекцію предиката з якісним показником, а саме: *крутий(а)* – «багатий, респектабельний, процвітаючий»; «оригінальний»; «про людину, яка досягла висот у певній сфері діяльності»;

лисобрей – лиса людина [257, с. 202]. Мотиватором є предикат + якість: *бритий налісо*. Основоскладання поєднується з нульовою суфіксацією.

V. 3. Категорійно мотивовані соціолектні номінації особи

Категорійний різновид пропозитивно-диктумної мотивації передбачає дублювання когнітивної позиції мотиватора при транспозиційній похідності. Метонімічний характер категоризації виявляється у перенесенні ономасіологічних частиномовних категорій на найвищому рівні концептуалізації. Така мотивація відбувається під час творення синтаксичних дериватів, до яких відносять: віддієслівні іменники; відсубстантивні дієслова; відад'єктивні іменники; відсубстантивні прикметники; відад'єктивні прислівники; віддієслівні прикметники; відад'єктивні дієслова.

Щодо такого різновиду мотивації О. С. Кубрякова наголошує: «Найвищі абстракції у категоризації явищ навколишнього світу досягаються при їх

класифікації за частинами мови. Неможливо здійснити мовленнєвий акт називання певної сутності, не пізнаючи в ній предмет або процес, стан або ознаку, дію або якість... В ієрархії категорій, що визначають місце слова у системі мови, найвищий рівень створюють частиномовні категорії з їхніми глибинними семантичними та ономасіологічними фундаціями» [230, с. 156].

З усього обсягу дослідженого нами матеріалу до цієї категорії ми віднесли відад'єктивні та віддієслівні іменники, що стосуються груп номінацій на позначення особи за сексуальними характеристиками, за зовнішніми ознаками, за психічними та розумовими характеристиками, за ознаками алкогольної або наркотичної залежності. Розглянемо їх детальніше.

Номінації особи за сексуальними характеристиками:

блакитний – «гомосексуаліст»: *Парубійко наївний з Рокитного опинився в гостях у блакитного...* (Ю. Позаяк. Українські лімерики) [257, с. 58];

рожева – «лес бійка»: *Ні, вона не рожева. Я розкусила її відразу* (288 В. Шкляр. Кров кажана) [257, с. 287].

Обидві номінації утворилися внаслідок субстантивації: прикметники перейшли до розряду іменників.

Номінації особи за зовнішніми ознаками, родом занять, соціальним статусом:

бритий – «скінхед» [257, с. 69]. Наявна субстантивація: *бритий* (дієприкм.) – *бритий* (ім.). Морфолого-синтаксичний спосіб словотворення. Виходячи з концепції О. О. Селіванової, це категорійний різновид пропозитивно-диктумної мотивації, або просто – категоризація. Крім того, в цьому випадку відбувається конекція слотів «зовнішність», «рід занять» і «соціальний статус». Друге значення: член бандитського угруповання (кінця 1980-х – поч. 1990-х років).

Номінації особи за психічними та розумовими характеристиками:

підісланий – «ідіот, псих» [257, с. 250]. Мотиваційна база цієї лексеми неоднорідна. Можна з упевненістю говорити, що спершу відбулася мотивація за предикатом (*підіслати*), від якого утворився дієприкметник *підісланий*, що згодом перейшов до розряду іменників, отже, знову маємо субстантивацію;

довбонутий – «псих». Відбулася субстантивація. Спершу мотиватором виступив предикат *довбати, довбнути*, від якого утворився дієприкметник *довбонутий*, що згодом перейшов до розряду іменників [257, с. 125];

бемкнутий – «психопат» [257, с. 52]. На первинному етапі відбулася мотивація за предикатом (*бемкнути* – «звучати від ударів»), від якого утворився дієприкметник *бемкнутий*, який згодом перейшов до розряду іменників. Отже, маємо субстантивацію як різновид категоризації.

Номінації особи за ознаками алкогольної або наркотичної залежності:

заколотий – «закінчений наркоман». Тут наявний категоріальний різновид пропозитивно-диктумної мотивації: субстантивація (перехід дієприкметника до розряду іменника). *Заколотися* – *заколотий* (дієприкм). – *заколотий* (ім.). Якщо розглядати цю лексему з позиції мотиватора, то спостерігаємо предикатно-аргументну мотивацію; різновид мотиватора – предикат *заколотися* – часто «вводити наркотики в організм за допомогою шприца» [257, с. 145];

синій – «п'яний»: *Якщо видно, що ти – синій, то я так і скажу* (С. Пиркало. Не думай про червоне) [257, с. 297]. Прикметник *синій* вжито в позиції іменника. (Див. додаток В. 7).

Висновки до розділу V

Таким чином, дослідження пропозиційно-диктумно мотивованих соціолектних номінацій особи свідчить про те, що мотивація їх творення та функціонування ґрунтується на процесі внутрішнього програмування мотиваційної бази та виокремленні з неї мотиватора з диктумного компонента, що входить до складу пропозиції або ототожнюється з нею.

Ми виокремили дві групи пропозиційно-диктумно мотивованих соціолектних номінацій осіб: 1) предикатно або аргументно мотивовані номінації (підгрупи за логікою мотивації: номінації предикатної, об'єктної, предикатно-об'єктної, локативної та якісної мотивації); 2) категорійно

мотивовані соціолектні номінації особи (підгрупи за походженням: відад'єктивні іменники та віддієслівні іменники).

Пропозиційно-диктумний тип мотивації в соціолектних номінаціях осіб реалізується за такими семантичними характеристиками: «гендер», «поведінка», «сексуальність», «зовнішність», «психічна, мисленнєва та мовленнєва діяльність», «рід занять / професія», «соціальний статус», «відпочинок та розваги», «шкідливі звички (вживання алкоголю та наркотиків)».

Аналіз українських соціолектних номінацій особи, вмотивованих пропозиційно-диктумним типом мотивації, доводить, що основу регулярних метонімічних перенесень складає перехід від базової когнітивної структури до лексичного значення. Метонімія відрізняється точністю співвідношення понять, що зіставляються. Номінатор, фіксуючи в ономасіологічній структурі лише одну, рідше дві і більше вербалізованих властивостей об'єкта, тим самим здійснює перенесення за суміжністю від сукупності знань про об'єкт, відчуттів, образів, уявлень тощо до одного вербального компонента – ономасіологічної ознаки слова. Пропозиційно-диктумна мотивація назв особи в соціолектах української мови не є однорідною і, залежно від селекції того чи іншого слотового рівня, має предикатно-аргументний і категорійний різновиди. Домінує предикатно-аргументний різновид, який має предикатний, об'єктний, предикатно-об'єктний, локативний, якісний, якісно-предикатний типи пропозиційно-диктумної мотивації вторинних соціолектних номінацій особи.

У словотвірному аспекті базовими для творення предикатно-аргументно мотивованих номінацій виступають морфологічні способи словотвору (суфіксальний, префіксально-суфіксальний, основоскладання тощо), для категорійно мотивованих номінацій – неморфологічні способи: морфолого-синтаксичний, а саме субстантивація; і лексико-семантичний, а саме апелятивація і трансапелятивація.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Комплексне дослідження ономасіологічної структури 1500 сучасних номінацій особи, кодифікованих як арготичні, жаргонні та сленгові у словнику «Український жаргон» Л. О. Ставицької (2005) та у «Словнику сучасного українського сленгу» (упорядник Т. М. Кондратюк, 2006), у проекції на психокогнітивні моделі структури етносвідомості української мовної картини світу виявило певні мотиваційні зв'язки ономасіологічної структури номінацій особи та надало можливість систематизувати їх концептуальні моделі у сенсі лінгвоментальних законів розвитку української етносвідомості.

Застосування комплексної методики когнітивно-ономасіологічного дослідження при домінуванні засобів антропоцентричної наукової парадигми у процесі виконання завдань дисертації уможливило отримати певні результати щодо вивчення системи українських соціолектів, розвитку когнітивно-ономасіологічної теорії значення, теорій номінації, концепту, мовної картини світу і зробити такі **висновки й узагальнення**.

1. Обґрунтування теоретичних засад когнітивно-ономасіологічного аналізу мотивації номінацій особи в сучасних українських соціолектах дає підстави заявити, що найприйнятнішою для вивчення проблеми є комплексна методика когнітивно-ономасіологічного аналізу номінацій. Її підґрунтям є двовекторний підхід до об'єкта дослідження: від слова до думки і від думки до слова, – і психолінгвістична модель породження номінації. Сутність інтеграції цих двох підходів полягає в зосередженні уваги на інтеріоризованих у концепті, понятті властивостях об'єкта номінування, їхнього зв'язку зі структурою значення з урахуванням потенційних можливостей її динаміки, а також з ономасіологічною структурою. За допомогою процедур семантичного аналізу, контекстуально-інтерпретаційного аналізу та методу моделювання відбувається інтерпретація ономасіологічної структури та моделювання фрагментів знань про позначуване. Мотивація соціолектних номінацій особи розглядається на підставі зв'язку складників концепту із семантикою й ономасіологічною структурою. Для

визначення когнітивної структури, що є підґрунтям для внутрішнього програмування мотиваційної бази номінацій особи, основоположним є метод концептуального аналізу. Зв'язок між ОС і значенням номінацій особи визначається на підставі компонентного аналізу мовних знаків певних концептосфер. Планомірний аналіз зафіксованих і не зафіксованих у словниках одиниць, опис виявлених тенденцій, закономірностей, особливостей потребує використання *описового методу* лінгвістичного дослідження. Допоміжними є методики морфемного, словотвірного, етимологічного, кількісного аналізу.

Когнітивно-ономасіологічний аналіз спрямовано на дослідження механізмів мотивації як основної у номінації лінгвопсихоментальної операції встановлення семантичної та формальної залежності між мотиватором і мотивованим знаком на підставі зв'язків різних компонентів структури знань про позначене.

2. Робота над визначенням основних лінгвосоціальних параметрів картини світу носіїв сучасних українських соціолектів дає підстави стверджувати, що в номінації особи в українських соціолектах виникають і функціонують на трьох рівнях МКС: ідіалектному, діалектному й узусному, – утворюючи розгалужену багаторівневу систему лексики, яка використовується для позначення людини як об'єкта номінації. Використання номінацій особи в соціолектному мовленнєвому просторі відображає, здебільшого, узусний рівень української МКС. У ставленні до людини соціолектні особові номінації репрезентують різні способи перенесення семантики у рамках таких картиномовних площин: «частини тіла»; «фізичні риси»; «фізіологічні процеси»; «хвороби»; «соціальні характеристики»; «вітальні цінності»; «емоційно-почуттєві цінності»; «пізнавальні цінності»; «моральні цінності»; «побутові звички»; «естетичні цінності», «поведінка», «ставлення до рослинного і тваринного світу».

3. Вивчення специфічних рис процесів творення та функціонування соціолектних номінацій особи як сегмента наївної та наукової картин світу українського народу засвідчує, що в соціально-стилістичному вимірі соціолектні номінації особи об'єднуються у три групи: арготичні, професійно-жаргонні та сленгові. В арготичних номінаціях виявляється агресивне ставлення до

законослухняного соціуму, особливо в номінаціях осіб, які безпосереднє контактують зі злочинним світом або перебувають у його ієрархічній структурі. У професійно-жаргонних номінаціях осіб переважає позитивно-іронічне ставлення мовця до об'єкта, немає різкої межі між поняттями «свій» і «чужий». Носії професійних жаргонів позиціонують себе повноцінними членами суспільства, у їхньому мовленні відсутня агресія до «чужих» і мовленнєва експансія щодо решти соціуму. У сленгових номінаціях осіб переважає жартівливо-іронічна тональність, зверхньо-поблажлива доброзичливість, кепкування і здоровий гумор. Особові номінації у мовленні носіїв молодіжного та міського сленгів віддзеркалюють загальноукраїнську модель світу, якій чужа спонтанна немотивована агресія, жорстокість, ворогування та зненависть.

4. Результати дослідження мотиваційних особливостей номінації особи в українських соціолектах у конекції знань про позначуване акцентують увагу на тому, що модель породження номінацій особи в цих ідіомах представлена послідовністю п'яти операцій свідомості, які опосередковують семіотичні процеси поєднання знань про конкретну особу з характеристикою її видимих або чуттєвих ознак, реалізованих у номінації: апперцепції; інтеріоризації навколишньої дійсності; внутрішнього програмування; селекції; парадигмізації та синтагмізації. У залежності від статусу мотиватора у структурі знань про позначене виокремлюються асоціативно-термінальний, модусний і пропозиційно-диктумний типи мотивації, які мають внутрішні різновиди.

5. Одним із важливих досягнень дисертаційного дослідження є розробка когнітивно-ономасіологічної типологізації мотиваційних механізмів творення та функціонування українських соціолектних номінацій особи.

Асоціативно-термінально мотивовані українські соціолектні номінації особи утворено завдяки метафоричним перенесенням значень власних і загальних іменників із донорських зон, якими виступають два референтно-зображувальних класи: «жива природа» і «нежива природа», – в реципієнтну зону суперконцепту «людина». Такі номінації за специфікою метафоричних перенесень, за типами аналогізації семантики мотиватора і позначуваного

об'єкта, за структурою репродуктивного простору поділяються на мотивовані *структурно-метафоричним*, *дифузно-метафоричним* і *гештальтним* різновидами АТМ. Не зафіксовано *сенсорно* і *архетипічно* мотивованих слів.

Модусно мотивовані соціолектні номінації особи утворюються та функціонують на підставі метонімічного перенесення значення слова, набуття словами референтно-зображувальних класів «жива природа» і «нежива природа» архісеми 'людина'. У процесі мотивації реалізується сенсорна семантика слова (тактильна, візуальна, одоративна, аудіальна) або внутрішні психологічні та психодинамічні риси людини як об'єкта номінації. Соціолектні особові номінації модусного типу мотивації представлено трьома її різновидами: *сенсорним*, *психологічним* і *сублімованим*.

Підставою для утворення та функціонування пропозиційно-диктумно мотивованих номінацій особи є процес внутрішнього програмування мотиваційної бази та виокремлення з неї мотиватора з диктумного компонента, що входить до складу пропозиції чи ототожнюється з нею. Виокремлено дві групи таких номінацій: 1) *предикатно-аргументно* мотивовані (номінації *предикатної*, *об'єктної*, *предикатно-об'єктної*, *локативної*, *якісної*, *якісно-предикатної* мотивації – підгрупи за логікою мотивації); 2) категорійно мотивовані (*відад'єктивні* та *віддієслівні іменники* – підгрупи за походженням).

6. У словотвірному аспекті всі асоціативно-термінально та модусно мотивовані українські соціолектні номінації особи, а також пропозиційно-диктумно мотивовані номінації категорійного різновиду є вторинними номінаціями, утвореними неморфологічними способами. Лексико-семантичним способом утворено асоціативно-термінально та модусно мотивовані номінації; морфолого-синтаксичним, а саме субстантивацією, утворено номінації категорійного різновиду ПДМ. Поширені апелятивація трансапелятивація; остання є домінуючою. Номінації предикатно-аргументного різновиду пропозиційно-диктумної мотивації утворюються морфологічними способами словотвору (суфіксальним, префіксально-суфіксальним, основоскладанням і ін.).

7. Системний аналіз соціолектних номінацій особи різних типів мотивації дозволив визначити структурну специфіку мотивації таких номінацій і виявив, що в основі творення та функціонування таких номінацій лежить набуття архісеми 'людина' словами концептосфер «тварини», «рослини», «натурфакти», «артефакти», «міфоніми», «хвороби», «астрономічні об'єкти», «утиліти», «числа» та ін., а словами концептосфер «агентиви», «антропоніми» – внутрішні переінтерпретації семантичної структури. В основі кожної з таких переінтерпретацій – перенесення стереотипних оцінок психодинаміки людини, її розумової та емоційної поведінки на поведінку інших об'єктів живої та неживої природи, осмислення оцінок етичних цінностей морального й аморального, естетичних цінностей прекрасного і потворного в поведінці людини через аналогії з іншими об'єктами довкілля. Такі перенесення відбуваються у колах проекції на особу зовнішньої, функціональної, поведінкової, розумової, номінальної, вартісної, якісної, гендерної, вікової, деяких інших ознак. Отже, в ролі мотиватора використовується сегмент суперконцепту «людина», який продукується на ґрунті його зв'язків з різними концептосферами. Номінальне значення предметів побуту, які обрані для позначення особи, називають, здебільшого, маловартісні предмети. У номінативних моделях корелятив концептосфери «хвороби» найактивніше вживаються ті, що репрезентують корпус інфекційних хвороб.

Набагато більшу продуктивність виявлено у конекції концептосфери «тварини» з суперконцептом «людина», ніж концептосфери «рослини» з цим суперконцептом. Це зумовлено, по-перше, розбіжностями у сприйнятті людиною тваринного та рослинного світу живої природи, що спричинює в українській мові лексико-граматичну асиметрію (зооніми і антропоніми є іменниками-істотами, а фітоніми – неістотами); по-друге, високою емотивністю та внутрішньою динамікою соціолектної лексики. Широке коло паралелізмів у психомоторних явищах поведінки тварин і людей створює ідеальні умови для номінативної аналогізації; динаміка ж життя рослин є малопомітною для людини, подібною до статичності, рослини мають малу інтенсивність дії.

8. Аналіз частотності використання різновидів різних типів мотивації свідчить про те, що найактивнішими у творенні асоціативно-термінально мотивованих номінацій особи є дифузно-метафоричний і гештальтний різновиди АТМ. Саме вони забезпечують практичну реалізацію метафоричних сентенцій суб'єктів номінації для позначення особи за характеристиками, які доступні у сприйнятті органами чуття людини та які декларує сам об'єкт номінації у психомоториці виявів поведінки. Структурно-метафоричний різновид зустрічається значно рідше, бо мотивовані ним одиниці, через спільність лише одного компоненту або ознаки, не мають потрібної для соціолектного дискурсу багатовимірності образу. У творенні модусно мотивованих соціолектних номінацій особи сенсорний, психологічний або сублімований різновиди мотивації мають приблизно однакову активність. Однак у конекції різних концептосфер із суперконцептом «людина» ця активність виявляється різною. Пропозиційно-диктумна мотивація номінацій особи в соціолектах української мови не є однорідною і, залежно від селекції того чи іншого слотового рівня, має предикатно-аргументний і / або категорійний різновиди. Домінує предикатно-аргументний різновид ПДМ.

9. Визначаючи аксіологічну цінність мотивації номінацій особи в сучасних соціолектних дискурсах, ми встановили, що кожне з таких слів має оцінну складову за шкалою «добре – нормально – погано». Ці номінації характеризують зовнішні ознаки, внутрішній світ людини та його психомоторні, інтелектуальні вияви в контексті та рамках понять моралі й етики певної соціальної групи за такими оцінними значеннями: «високий – низький», «товстий – худий», «гарний – негарний», «охайний – неохайний», «розумний – нерозумний», «сильний – слабкий», «приємний – неприємний», «порядний – непорядний», «мовчазний – балакучий», «удачливий – невдатний», «гнучкий – негнучкий», «багатий – бідний», «суттєвий – нікчемний», «потрібний – непотрібний», «досвідчений – недосвідчений», «спритний – незграбний», «моральний – аморальний», «здоровий – хворий», «швидкий – повільний» і т. ін. Переважна більшість номінацій має високу валентність оцінки і містить певні семантичні відтінки.

Аналіз лексикографічних джерел виявив багато недоліків у фіксації та тлумаченні вже зафіксованих соціолектних номінацій особи. Серед зафіксованих у словниках більшість досліджених нами лексем має неповне, неточне і, навіть, неправильне, перекручене тлумачення, яке не відбиває значення слова. Отже, найближчою перспективою цього дослідження є складання якнайбільш повної картотеки соціолектних номінацій особи з метою складання спеціалізованого словника таких номінацій, а також уточнення неповних і помилкових тлумачень, які представлено в інших словниках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамец П. Образование предложений из пропозиций в современном русском языке / П. Адамец. – Praha : Univ. Karlova, 1978. – 159 с.
2. Алпатов В. М. История лингвистических учений : учеб. пособие / В. М. Алпатов – М. : Языки рус. культуры, 1998. – 368 с.
3. Андрухович Ю. І. Дванадцять обручів / Юрій Ігоревич Андрухович. – [2-ге вид., випр. і доп.] – М. : Критика, 2004. – 335 с.
4. Апресян В. Ю. Метафора в семантическом представлении эмоций / В. Ю. Апресян, Ю. Д. Апресян // Вопросы языкознания. – 1993. – №3. – С. 27-35.
5. Апресян Ю. Д. Избранные труды : в 2 т. / Ю. Д. Апресян – М. : Языки рус. культуры, 1995. – Т. 2 : Интегральное описание языка и системная лексикография. – 650 с.
6. Апресян Ю. Д. Дейксис в лексике и грамматике и наивная модель мира / Ю. Д. Апресян // Семиотика и информатика. – 1986. – Вып. 28. – С. 5-33.
7. Апресян Ю. Д. Образ человека по данным языка: попытка системного описания / Ю. Д. Апресян // Вопросы языкознания. – 1995. – № 1. – С. 37-67.
8. Аристотель. Поэтика. Риторика / Аристотель ; пер. с др.-греч. В. Г. Апелльрот, Ю. Н. Платонова – СПб. : Азбука, 2000. – 348 с.
9. Арутюнова Н. Д. Понятие пропозиции в логике и лингвистике / Н. Д. Арутюнова // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. – 1976. – Т. 35. – № 1. – С. 20-32.
10. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл. Логико-семантические проблемы / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1976. – 383 с.
11. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений : Оценка. Событие. Факт / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 341 с.
12. Арутюнова Н. Д. Функциональные типы языковой метафоры / Н. Д. Арутюнова // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. – 1978. – Т. 37. – № 4. – С. 333-343.

13. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – М. : Языки рус. культуры, 1999. – 896 с.
14. Афанасьев А. М. Болезни по славянским преданиям / А. М. Афанасьев // Филологические записки. – Воронеж, 1868. – Вып. 3. – С. 335-365.
15. Ашиток Н. І. Мовна картина світу як багаторівнева структура / Н. І. Ашиток // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки : Наук. вісник : зб. наук. праць / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Українська АН. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – Вип. 28. – С. 208-215.
16. Баландіна Н. Ф. Предикатно-аргументне представлення семантики речення / Н. Ф. Баландіна // Мовознавство. – 1992. – № 2. – С. 60-65.
17. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языкознания / Ш. Балли ; пер. с 3-го фр. изд. Е. В. Вентцель, Т. В. Вентцель. – М. : Изд-во иностр. лит., 1955. – 416 с.
18. Баранов А. Н. Постулаты когнитивной семантики / А. Н. Баранов, Д. О. Добровольский // Известия АН. Серия литературы и языка. – 1997. – Т. 56. – № 1. – С. 8–17.
19. Бардина Н. В. Языковая гармонизация сознания / Наталья Васильевна Бардина. – Одесса : Астропринт, 1997. – 271 с.
20. Бацевич Ф. С. Когнітивне і лінгвістичне в процесах вербалізації / Ф. С. Бацевич // Мовознавство. – 1997. – № 6. – С. 31-37.
21. Бацевич Ф. С. Очерки по функциональной лексикологии / Ф. С. Бацевич, Т. А. Космеда. – Львов : Свит, 1997. – 392 с.
22. Бацевич Ф. С. Функционально-отражательное изучение лексики : теоретические и практические аспекты / Ф. С. Бацевич. – Львов : Изд-во Львовского ун-та, 1993. – 171 с.
23. Безугла Л. Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі / Л. Р. Безугла. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2007. – 332 с.

24. Бергельсон М. Б. Прагматический принцип приоритета и его отражение в грамматике языка / М. Б. Бергельсон, А. С. Кибрик // Моделирование языковой деятельности в интеллектуальных системах. – М. : Наука, 1987. – С. 52-63.
25. Блинова О. И. Мотивированность слова и функциональный аспект / О. И. Блинова // Русское слово в языке и речи. – Кемерово : Изд-во Кемеровского ун-та, 1976. – С. 16-21.
26. Блинова О. И. Явление мотивации слов / О. И. Блинова. – Томск : Изд-во Томского ун-та, 1984. – 201 с.
27. Блинова О. И. Языковое сознание и вопросы теории мотивации / О. И. Блинова // Язык и личность. – М. : Наука, 1989. – С. 122-126.
28. Богданов В. В. Речевое общение. Прагматические и семантические аспекты / В. В. Богданов. – Л. : Наука, 1990. – 169 с.
29. Бодуен де Куртене И. А. Язык и языки / И. А. Бодуен де Куртене // Избранные труды по общему языкознанию. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – Т. 2. – С. 144-199.
30. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика : Курс лекций по английской филологии / Н. Н. Болдырев. – Тамбов : Изд-во Тамбовского ун-та, 2001. – 123 с.
31. Болтарович З. Є. Українська народна медицина : історія і практика / З. Є. Болтарович. – К. : Абрис, 1994. – 320 с.
32. Борухов Б. А. «Зеркальная» метафора в истории культуры / Б. А. Борухов // Концептуальный анализ: методы, результаты, перспективы. – М. : Наука, 1990. – С. 15-17.
33. Брус М. П. Загальні жіночі особові номінації в українській мові XVI – XVII століть : словотвір і семантика / М. П. Брус : дис. канд. філол. наук : 10.02.01 / Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2001. – 260 с.
34. Будагов Р. А. Слово и его значение / Р. А. Будагов. – Л. : Наука, 1947. – 142 с.
35. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях : космологічні погляди та вірування українського народу /

Г. Булашов – К. : Довіра, 1992. – 414 с.

36. Буслаев Ф. И. Историческая грамматика русского языка / Федор Иванович Буслаев ; АН СССР, Отд-ние лит-ры и языка. – М. : Учпедгиз, 1959. – 623 с.

37. Бюлер К. Теория языка. Репрезентативная функция языка : пер. с нем. / К. Бюлер. – М. : Прогресс, 1993. – 528 с.

38. Васильев Л. М. Семантика русского глагола : учеб. пособие / Л. М. Васильев. – М. : Высш. школа, 1981. – 184 с.

39. Вейсгербер Л. Й. Родной язык и формирование духа : пер. с нем. / Л. Й. Вейсгербер. – М. : Наука, 1993. – 389 с.

40. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

41. Величковский Б. М. Функциональная структура перцептивных процессов / Б. М. Величковский // Познавательные процессы: ощущение, восприятие. – М. : Наука, 1982. – С. 219-246.

42. Вендина Т. И. Дифференциация славянских языков по данным словообразования / Т. И. Вендина. – М. : Наука, 1990. – 168 с.

43. Вендина Т. И. Словообразование как способ дискретизации универсума / Т. И. Вендина // Вопросы языкознания. – 1999. – № 2. – С. 27-49.

44. Витгенштейн Л. Логико-философский трактат / Л. Витгенштейн // Витгенштейн Л. Философские работы. – М. : Гнозис, 1994. – С. 1-73.

45. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1988. – 256 с.

46. Вільчинська Т. Оцінні назви осіб у „Лісовій пісні” Лесі Українки : естетичний аспект / Т. Вільчинська // Вісник Житомирського ДПУ. – 2001. – Вип. 7. – С. 25-27.

47. Вовк В. Н. Языковая метафора в художественной речи. Природа вторичной номинации / В. Н. Вовк. – К. : Наук. думка, 1986. – 140 с.

48. Вокальчук Г. М. Складні іменники – okazіональні назви осіб в українській поезії 20-30 років ХХ ст. / Г. М. Вокальчук // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії. Зб. наук. Праць Рівненського держ. гуманітарного

ун-ту. Вип. 7. – Рівне, 1999. – С. 77-82.

49. Вольвач П. Кляса : [роман] / П. Вольвач. – Тернопіль : Джура, 2004. – 284 с.
50. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. – М. : Наука, 1985. – 228 с.
51. Воропай О. Звичаї нашого народу : етнографічний нарис / О. Воропай. – К. : Оберіг, 1993. – 590 с.
52. Врублевський В. М. Замах на генсека : повісті / В. М. Врублевський. – Житомир : КВО "Газета "Житомирський вісник", 1992. – 173 с. – (Сучасна авантюрна проза).
53. Выготский Л. С. Мышление и речь / Л. С. Выготский. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1956. – 519 с.
54. Гай К. Жахи нашого майбутнього / Костянтин Гай // Авжеж!. – 1977 – № 34-35 – С. 57.
55. Гак В. Г. Языковые преобразования / В. Г. Гак. – М. : Языки рус. культуры, 1998. – 763 с.
56. Ганжа Р. С. Изучение глагольной семантики / Р. С. Ганжа // Русский язык в школе. – 1970. – № 4. – С. 33-39.
57. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.
58. Гаращенко Л. Б. Аналітичні номінації в науково-технічній термінології: когнітивно-ономасіологічний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Лілія Борисівна Гаращенко . – Харків, 2015. – 21 с.
59. Герасимов В. И. К становлению когнитивной грамматики / В. И. Герасимов // Современные зарубежные грамматические теории. – М. : ИНИОН, 1985. – С. 51-62.
60. Герц Г. Принципы механики, изложенные в новой связи / Г. Герц // Жизнь науки : Антология вступлений к классике естествознания. – М. : Наука, 1973. – С. 24-38.
61. Гиздатов Г. Г. Когнитивные модели в речевой деятельности /

Г. Г. Гиздатов. – Алма-Аты : Гылым, 1997. – 176 с.

62. Гинатулин М. М. К исследованию мотивации лексических единиц (на материале наименований птиц) : автореф. дис. ... канд. филол. наук. : 10.02.19 / М. М. Гинатулин ; Казах. гос. ун-т им. С. М. Кирова. – Алма-Ата, 1973. – 27 с.

63. Голев Н. Д. Динамический аспект лексической мотивации / Н. Д. Голев. – Томск : Изд-во Томского ун-та, 1989. – 252 с.

64. Голев Н. Д. О некоторых принципах выделения ономазиологии и ее категорий / Н. Д. Голев // Актуальные проблемы лексикологии и словообразования. – Новосибирск : Изд-во Новосибирского ун-та, 1978. – Вып. 7. – С. 8-13.

65. Голев Н. Д. О природе лексико-мотивационных отношений в языке и речи / Н. Д. Голев // Вопросы словообразования и формообразования в индоевропейских языках. Проблемы семантики : межвуз. сб. – Томск : Изд-во Томского ун-та, 1991. – С. 33-45.

66. Голев Н. Д. Функции мотивации и народная этимология / Н. Д. Голев // Вопросы языка и его истории. – Томск : Изд-во Томского ун-та, 1972. – С. 38-47.

67. Головин Б. Н. Лингвистические основы учения о терминах : учеб. пособие / Б. Н. Головин, Р. Ю. Кобрин. – М. : Высш. шк., 1987. – 105 с.

68. Горбач О. Т. Арго в Україні / Олекса Теодорович Горбач. – Львів : НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 2006. – 686 с. – (Діалектологічна скриня).

69. Горпинич В. О. Українська словотвірна дериватологія / В. О. Горпинич. – Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетровського ун-ту, 1998. – 190 с.

70. Гриценко П. Ю. Моделювання системи діалектної лексики / П. Ю. Гриценко. – К. : Наук. думка, 1984. – 227 с.

71. Гуйванюк Н. В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць / Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 1999. – 336 с.

72. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию / В. Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1984. – 297 с.

73. Гуревич Л. Я. Категории средневековой культуры. – М. : Искусство, 1984.

– 350 с.

74. Гусев С. С. Наука и метафора / С. С. Гусев. – Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1984. – 152 с.
75. Даниленко В. П. Ономаσιологическое направление в грамматике / В. П. Даниленко. – Иркутск : Изд-во Иркутского ун-та, 1990. – 268 с.
76. Дванадцять місяців : нар. календар / авт.-упоряд. Ю. С. Коваленко. – К. : Україна, 1995. – 254 с.
77. Дейк Т. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т. ван Дейк. – М.: Прогресс, 1989. – 186 с.
78. Демьянков В. З. Когнитивизм, когниция, язык и лингвистическая теория / В. З. Демьянков // Язык и структура представления знаний. Сборник аналитических обзоров ИНИОН РАН. – М. : ИНИОН, 1992. – С. 38-45.
79. Демьянков В. З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода / В. З. Демьянков // Вопросы языкознания. – 1994. – № 4. – С. 17-29.
80. Дереш Л. Культ / Любко Дереш. – Львів : Кальварія, 2002. – 208 с.
81. Дмитрієв С. В. Номінація особи у лінгвокультурній картині світу носіїв українського кримінально-злочинного соціолекту / С. В. Дмитрієв // Мова : науково-теоретичний часопис. – Одеса : Астропринт, 2012. – Вип. 17. – С. 32-35.
82. Дмитрієв С. В. Номінація особи у контексті лінгвокультурної картини світу носіїв українського сленгу / С. В. Дмитрієв // Мова : науково-теоретичний часопис. – Одеса : Астропринт, 2012. – Вип. 18. – С. 16-21.
83. Дмитрієв С. В. Взаємодія концептів ЛЮДИНА – ТВАРИНА у процесах модусної номінації особи (на матеріалі сучасних українських соціолектів) / С. В. Дмитрієв // Слов'янський збірник : зб. наук. праць. – Одеса : Букрек, 2012. – Вип. 16. – С. 243-257.

84. Дмитрієв С. В. Типологія мотивації номінацій особи пропозиційно-диктумного типу в українських соціолектах / С. В. Дмитрієв // Слов'янський збірник : зб. наук. праць. – Одеса : Букрек, 2013. – Вип. 17. – С. 184-193.
85. Дмитриев С. В. Взаимодействие концептов «ЧЕЛОВЕК – БОЛЕЗНЬ» в процессах модусных номинаций лица (на материале современных украинских социолектов) / С. В. Дмитриев // Научная дискуссия : вопросы филологии, искусствоведения и культурологии : сб. ст. по материалам XXXIII междунар. заоч. науч.-практ. конф. – М. : Интернаука, 2015. – С. 62-68.
86. Дмитрієв С. В. Метафорична інтеграція концептосфер «АРТЕФАКТ – ЛЮДИНА» номінацій особи у сучасних українських соціолектах / С. В. Дмитрієв // Publishing Center of the European Association of pedagogues and psychologists “Science”. – Geneva (Switzerland), the 5th of June, 2015. – С. 285-293.
87. Дмитриевская М. А. Знание и мнение : образ мира, образ человека / М. А. Дмитриевская // Логический анализ языка. Знание и мнение. – М. : Наука, 1988. – С. 3-39.
88. Дністровий А. Пацики : конкретний роман / Анатолій Дністровий. – Львів : Піраміда, 2011. – 243 с. – (Приватна колекція).
89. Драгунский В. В. Цветовой личностный текст / В. В. Драгунский. – Минск : Харвест, 1999. – 154 с.
90. Дудик П. С. Явища номінації, сегментації і контамінації в структурі речення / П. С. Дудик // Синтаксис словосполучення і простого речення. – К. : Наук. думка, 1975. – С. 212-221.
91. Дьяков А. С. Основы терминотворения : Семантический та соціолінгвістичний аспекти / А. С. Дьяков, Т. Р. Кияр, З. Б. Куделько. – К. : Вид. дім “KM Academia”, 2000. – 218 с.
92. Елистратов В. С. Словарь русского арго : (Материалы 1980-1990-х гг.) : Около 9000 слов, 3000 идиоматических выражений / Владимир Станиславович Елистратов ; МГУ им. М. В. Ломоносова, Ф-т мировой политики. – М. : Русские словари, 2000. – 693 с.

93. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; гол. ред. О. С. Мельничук. – К. : Наук. думка, 1982 – Т. 1 : А-Г. – 1982. – 632 с.
94. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; гол. ред. О. С. Мельничук. – К. : Наук. думка, 1982 – . – Т. 2 : Д-Копці. – 1985. – 572 с.
95. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; гол. ред. О. С. Мельничук. – К. : Наук. думка, 1982. – Т. 3 : Кора-М. – 1989. – 552 с.
96. Етнопсихологія / ред. Л. Орбан та ін. – Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпатського ун-ту ім. В. Стефаника, 1994. – 83 с.
97. Єрмоленко С. Я. Мова в культурі народу (план-проспект) / С. Я. Єрмоленко, Т. А. Харитонova, О. Б. Ткаченко та ін. // Мовознавство. – 1988. – № 4-5. – С. 3-18.
98. Жаботинська С. А. Когнитивная лингвистика: принципы концептуального моделирования / С. А. Жаботинська // Лінгвістичні студії. – Черкаси : Брама – ІСУЕП, 1997. – Вип. 3. – С. 3-11.
99. Жаботинська С. А. Концептуальний аналіз: типи фреймов / С. А. Жаботинська // Вісник Черкаського ун-ту. Серія : Філол. науки. – Черкаси, 1999. – Вип. 11. – С. 12-25.
100. Жайворонок В. В. Слово в етнологічному контексті / В. В. Жайворонок // Мовознавство. – 1996. – № 1. – С. 14-19.
101. Жам М. І. Українська народна естетика / М. І. Жам, Ю. Г. Легенький, М. І. Сікорський. – К. : Мистецтво, 1996. – 254 с.
102. Жаналина Л. К. Номинация и словообразовательные отношения. Спецкурс / Л. К. Жаналина. – Алма-Аты : Изд-во Алма-Атинского ун-та, 1993. – 179 с.
103. Жинкин Н. И. О кодовых переходах во внутренней речи / Н. И. Жинкин // Вопросы языкознания. – 1964. – № 6. – С. 26-38.
104. Жинкин Н. И. Речь как проводник информации / Н. И. Жинкин. – М. : Наука, 1982. – 160 с.

105. Жолдак Б. Голодна кров / Богдан Жолдак // Наша драма. Збірник п'ес. – Київ, 2002. – С. 171-191.
106. Жоль К. К. Мысль. Метафора. Слово / К. К. Жоль. – К. : Наук. думка, 1984. – 304 с.
107. Закревська Я. В. Нариси з діалектного словотвору в ареальному аспекті / Я. В. Закревська. – К. : Наук. думка, 1976. – 164 с.
108. Звягинцев В. А. Мысли о лингвистике / В. А. Звягинцев. – М. : Изд-во МГУ, 1996. – 336 с.
109. Звягинцев В. А. Семасиология / В. А. Звягинцев. – М. : Наука, 1957. – 302 с.
110. Зеленщиков А. В. Пропозиция и модальность / А. В. Зеленщиков. – СПб. : Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 1997. – 244 с.
111. Земская Е. А. Виды семантических отношений словообразовательной деятельности / Е. А. Земская // Wiener Slavischer Almanach. – 1984. – Bd. 3. – S. 341-348.
112. Земская Е. А. Проблемы словообразования на современном этапе / Е. А. Земская, Е. С. Кубрякова // Вопросы языкознания. – 1978. – № 6. – С. 112-123.
113. Земская Е. А. Словообразование как деятельность / Е. А. Земская. – М. : Наука, 1992. – 380 с.
114. Зиновьев В. Н. Мотивированность и немотивированность номинативных единиц русского языка в сопоставлении с другими славянскими языками / В. Н. Зиновьев // Эволюция и предыстория русского языкового строя. – Горький : Изд-во Горьковского ун-та, 1980. – С. 54-77.
115. Изгард К. И. Эмоции человека : пер. с англ. / К. И. Изгард. – М. : Изд-во Московского гос. ун-та, 1980. – 440 с.
116. Івін О. А. Логіка / О. А. Івін. – К. : Артек, 1996. – 232 с.
117. Ільїн В. С. Префікси в сучасній українській мові / В. С. Ільїн. – К. : Вид-во АН УРСР, 1953. – 168 с.
118. Ільченко О. Козацькому роду нема переводу, або ж Мамай і Чужа

- молодиця : український химерний роман з народних уст / О. Ільченко. – К. : Рад. письменник, 1958. – 585 с.
119. Ішмуратов А. Т. Вступ до філософської логіки / А. Т. Ішмуратов. – К. : Абрис, 1997. – 350 с.
120. Калько В. В. Когнітивна ономасіологія як складник парадигми когнітивної лінгвістики / В. В. Калько // Актуальні проблеми металінгвістики : наук. зб. : у 2 ч. – Черкаси : Видавничий центр ЧДУ, 2001. – Ч. 1. – С. 57-61.
121. Калько В. В. Когнітивна ономасіологія як складник парадигми когнітивної лінгвістики (на матеріалі назв лікарських рослин) / В. В. Калько // Система і структура східнослов'янських мов : зб наук. пр. – К. : Знання, 2002. – С. 89-93.
122. Калько В. В. Когнітивний аспект дослідження метафоричної мотивації назв лікарських рослин української мови / В. В. Калько // Південний архів. Філологічні науки : зб. наук. пр. – Херсон, 2002. – Вип. XIV. – С. 131-136.
123. Калько В. В. Пропозитивно-диктумна мотивація назв лікарських рослин в українській мові / В. В. Калько // Збірник наук. пр. Полтавського держ. пед. ун-ту ім. В. Г. Короленка. Серія : Філол. науки. – Полтава, 2001. – Вип. 4 (19). – С. 169-174.
124. Караулов Ю. Н. Национальная специфика языка и её отражение в нормативном словаре / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1988. – 171 с.
125. Карпенко О. Ю. Проблематика когнітивної ономастики / Олена Юрійвна Карпенко ; відп. ред. : І. М. Колегаєва ; ОНУ ім. І. І. Мечникова. – Одеса : Астропринт, 2006. – 325 с.
126. Картежные игры уголовников (из работ криминологического кабинета) // Лихачев Д. С. Статьи ранних лет : сб. – Тверь : Тверск. обл. отд-ние Рос. фонда культуры, 1993. – С. 45-53.
127. Касевич В. П. Языковые структуры и когнитивная деятельность // Язык и когнитивная деятельность / В. П. Касевич. – М. : Наука, 1989. – С. 8-18.
128. Каспришин З. Е. Множественность словообразовательной мотивации в современном украинском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02 / З. Е. Каспришин ; АН УССР Ин-т языкознания им. А. А. Потебни. – К., 1989. –

17 с.

129. Кацнельсон С. Д. Заметки о падежной теории Ч. Филлмора / С. Д. Кацнельсон // Вопросы языкознания. – 1988. – № 1. – С. 110-118.
130. Кацнельсон С. Д. Типология языка и речевое мышление / С. Д. Кацнельсон. – Л. : Наука, 1972. – 216 с.
131. Кибрик А. С. Очерки по общим и прикладным вопросам языкознания / А. С. Кибрик. – М. : Наука, 1992. – 284 с.
132. Киричук О. В. Ментальність : сутність, функції, генеза / О. В. Киричук // Ментальність. Духовність. Саморозвиток особистості : тези доповідей та матеріали міжнар. наук. конф. – К. ; Луцьк, 1994. – Ч. 1. – С. 11-16.
133. Кияк Т. Р. Мотивированность лексических единиц / Т. Р. Кияк. – Львов : Выща школа, 1988. – 161 с.
134. Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко. – К. : Наук. думка, 1984. – 252 с.
135. Кононович Л. Феміністка : [роман] / Леонід Кононович. – Львів : Кальварія, 2002. – 159 с.
136. Копачева В. В. Соотношение искусственной и естественной номинации (на материале названий растений) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. / В. В. Копачева ; Томский гос. ун-т. – Томск, 1985. – 21 с.
137. Коровкин М. М. Созидающее сознание: от мира вещей к миру слов (когниция, номинация, коммуникация) / М. М. Коровкин // Когнитивные аспекты языкового значения : межвуз. сб. науч. тр. – Иркутск : Изд-во Иркутского ун-та, 1997. – С. 95-107.
138. Кочерган М. П. Загальне мовознавство / Михайло Петрович Кочерган. – К. : Академія, 1999. – 288 с.
139. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац и др. – М. : Наука, 1996. – 245 с.
140. Кривченко Е. Л. Очерки по ономазиологии / Е. Л. Кривченко. – Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1989. – 130 с.
141. Кубрякова Е. С. Возвращаясь к определению знака. Памяти Р. Якобсона /

- Е. С. Кубрякова // Вопросы языкознания. – 1993. – № 4. – С. 18-28.
142. Кубрякова Е. С. Глаголы действия через их когнитивные характеристики / Е. С. Кубрякова // Логический анализ языка. Модели действия. – М. : Наука, 1992. – С. 84-90.
143. Кубрякова Е. С. Начальные этапы становления когнитивизма / Е. С. Кубрякова // Вопросы языкознания. – 1994. – № 4. – С. 34-46.
144. Кубрякова Е. С. Номинативный аспект речевой деятельности / Е. С. Кубрякова. – М. : Наука, 1986. – 160 с.
145. Кубрякова Е. С. Об одном фрагменте концептуального анализа слова ПАМЯТЬ / Е. С. Кубрякова // Логический анализ языка. Культурные концепты. – М. : Наука, 1991. – С.85-91.
146. Кубрякова Е. С. Особенности речевой деятельности и проблемы внутреннего лексикона / Е. С. Кубрякова // Человеческий фактор в языке: язык и порождение речи. – М. : Наука, 1991. – С. 82-140.
147. Кубрякова Е. С. Проблема представления знаний в современной науке и роль лингвистики в решении этих проблем / Е. С. Кубрякова // Язык и структуры представления знаний. – М. : ИНИОН, 1992. – С. 4-38.
148. Кубрякова Е. С. Словосложение как процесс номинации и его отличительные формальные и содержательные характеристики / Е. С. Кубрякова // Теоретические основы словосложения. – Пятигорск : ПГПИИЯ, 1988. – С. 3-23.
149. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений. Семантика производного слова / Е. С. Кубрякова. – М. : Наука, 1981. – 101 с.
150. Кубрякова Е. С. Части речи в ономаσιологическом освещении / Е. С. Кубрякова. – М. : Наука, 1978. – 115 с.
151. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во II половине XX века / Е. С. Кубрякова // Язык и наука конца XX века. – М. : Российский гуманитарный ун-т, 1995. – С. 201-217.
152. Кудрявцева В. А. Соотношение явных и скрытых значений в семантике производного слова / В. А. Кудрявцева. – Алма-Аты : Гылым, 1991. – 152 с.

153. Кудрявцева Л. А. Метафорическое преобразование слова в современном русском языке / Л. А. Кудрявцева // Филологические науки. – 1988. – № 5. – С. 62-66.
154. Кудрявцева Л. А. Моделирование динамики словарного состава языка / Л. А. Кудрявцева. – К. : ИСИДО, 1993. – 280 с.
155. Куриляк Л. П. Дескрипції-кореференти стрижневої номінації / Л. П. Куриляк // Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика / відп. ред. Л. І. Шевченко. – К. : Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2000. – Вип. 6 : – 2002. – С. 129-140.
156. Лазарев В. В. К категории обыденного/когнитивного познания (От Коперника к Птолемею) / В. В. Лазарев // Вестник Пятигорского государственного педагогического университета. – Пятигорск, 1999. – С. 25-34.
157. Лайонз Дж. Введение в теоретическую лингвистику / Джон Лайонз ; пер. с англ., под ред. и с предисл. В. А. Звегинцева. – М. : Прогресс, 1978. – 543 с.
158. Лакофф Дж. Когнитивная семантика / Дж. Лакофф // Язык и интеллект. – М. : Наука, 1995. – С. 141-194.
159. Лакофф Дж. Лингвистические гештальты / Дж. Лакофф ; пер. с англ. Н. Н. Перцовой // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1981. – Вып. 10 : Лексическая семантика. – С. 350-368.
160. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живём / Джордж Лакофф, Марк Джонсон ; [пер. с англ. А. Н. Баранов, А. В. Морозова]. – М. : УРСС, 2004. – 256 с.
161. Левченко О. П. Принцип зооцентризму у фразеотворенні / О. П. Левченко // Проблеми зіставної семантики : зб. наук. ст. – К. : Вид-во Київського лінгв. ун-ту, 2001. – Вип. 5. – С. 206-209.
162. Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность / А. А. Леонтьев. – М. : Прогресс, 1969. – 214 с.
163. Лесюк М. П. Транспозиція, мутація та модифікація значень твірного слова / М. П. Лесюк // Мовознавство. – 1987. – № 3. – С. 34-39.
164. Лещова Л. М. Лексическая полисемия в когнитивном аспекте /

- Л. М. Лещова. – Минск : Минский гос. лингв. ун-т, 1996. – 247 с.
165. Лингвистический энциклопедический словарь / под общ. ред. В. Н. Ярцевой. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
166. Лисиченко Л. Мовна картина світу та її рівні / Л. Лисиченко // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. – Харків : Майдан, 1998. – Т. 6. – С. 129-144.
167. Литвин І. М. Мотивація російських відсубстантивних прислівників у когнітивно-ономасіологічному аспекті : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Ірина Миколаївна Литвин . – К. : Б. в., 2002 . – 20 с.
168. Лихачев Д. С. Статьи ранних лет : сб. / Д. С. Лихачев. –Тверь : Тверск. обл. отд-ние Рос. фонда культуры, 1993. – С. 56.
169. Логический анализ языка. Образ человека в зеркале языков и культур. – М. : Наука, 1998. – 130 с.
170. Ломов В. Ф. Вербальное кодирование в познавательных процессах / В. Ф. Ломов, А. В. Беяева, В. Н. Носуленко. – М. : Наука, 1986. – 125 с.
171. Лопатин В. В. Метафорическая мотивация в русском словообразовании / В. В. Лопатин // Актуальные проблемы русского словообразования. – Ташкент : Изд-во Ташкентского ун-та, 1975. – С. 53-57.
172. Лосев А. Ф. Философия имени / А. Ф Лосев. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1990. – 480 с.
173. Лукьянова Н. А. Экспрессивная лексика разговорного употребления (проблемы семантики) / Н. А. Лукьянова. – Новосибирск : Наука, 1986. – 230 с.
174. Лурия А. Р. Язык и сознание / А. Р. Лурия. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1979. – 320 с.
175. Маковский М. М. Сравнительный словарь мифологических символов в индоевропейских языках / М. М. Маковский. – М. : Владос, 1996. – 415 с.
176. Манерко Л. А. Новая методика исследования категоризации в лингвистике / Л. А. Манерко // Вестник Московского ун-та. Серия 9, Филология – 2000. – № 2. – С. 29-42.
177. Марузо Ж. Словарь лингвистических терминов / Ж. Марузо. – М. : Наука,

1960. – 256 с.

178. Мельничук О. С. Мова як суспільне явище і як предмет сучасного мовознавства / О. С. Мельничук // Мовознавство. – 1997. – № 2-3. – С. 3-19.

179. Меркулова В. А. Очерки по русской народной номенклатуре растений / В. А. Меркулова. – М. : Наука, 1967. – 260 с.

180. Метафора в языке и тексте. – М. : Наука, 1988. – 176 с.

181. Мигирина Н. И. Типы номинаций для обозначения статуса лица в современном русском языке / Н. И. Мигирина. – Кишинёв : Штиинца, 1980. – 92 с.

182. Минский М. Фреймы для представления знаний / М. Минский. – М. : Энергия, 1979. – 151 с.

183. Михайловский В. Н. Научная картина мира : архитектура, модели, информатизация / В. Н. Михайловский, Ю. И. Светов. – СПб. : Петрополис, 1993. – 158 с.

184. Мостовая А. Д. Гипонимы класса и гиперонимы свойств / А. Д. Мостовая // Язык и когнитивная деятельность. – М. : Наука, 1989. – С. 28-60.

185. Наумова Т. М. Номінація особи у сатирично-гумористичних текстах Івана Франка та Володимира Самійленка : дис....канд. філол. наук : 10.02.01/ НАН України; Ін-т укр. мови. – К., 2005. – 175 с.

186. Неклесова В. Ю. Хрононіми у руслі когнітивної ономастики / Валерія Юріївна Неклесова // Записки з ономастики. – 2009. – Вип. 12. – С. 64-73.

187. Никитевич В. М. Основы номинативной деривации / В. М. Никитевич. – Минск : Высш. школа, 1985. – 156 с.

188. Никитин М. В. Курс лингвистической семантики : учеб. пособие / М. В. Никитин. – СПб. : Научный центр проблем диалога, 1997. – 760 с.

189. Никитин М. В. Лексическое значение слова (структура и комбинаторика) / М. В. Никитин. – М. : Высш. школа, 1983. – 127 с.

190. Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения / М. В. Никитин. – М. : Наука, 1988. – 168 с.

191. Никитина С. Е. Устная народная культура и языковое сознание /

С. Е. Никитина. – М. : Наука, 1994. – 187 с.

192. Новий тлумачний словник української мови : в 4 т. / уклад. : В. Яременко, О. Сліпушко. – К. : Аконіт, 1999. – . – Т. 1. – 910 с.

193. Новий тлумачний словник української мови : в 4 т. / уклад. : В. Яременко, О. Сліпушко. – К. : Аконіт, 1999. – . – Т. 2. – 910 с.

194. Новий тлумачний словник української мови : в 4 т. / уклад. : В. Яременко, О. Сліпушко. – К. : Аконіт, 1999. – . – Т. 3. – 910 с.

195. Новий тлумачний словник української мови : в 4 т. / уклад. : В. Яременко, О. Сліпушко. – К. : Аконіт, 1999. – . – Т. 4. – 941 с.

196. Новиков Л. А. Семантика русского языка : учеб. пособие [для филол. спец. ун-тов] / Л. А. Новиков. – М. : Высш. шк., 1982. – 272 с.

197. Новое в зарубежной лингвистике. Когнитивные аспекты языка. – М. : Прогресс, 1989. – Вып. 23. – 420 с.

198. Общая психология / под ред. проф. А. В. Петровского. – М. : Просвещение, 1990. – 479 с.

199. Овсяннико-Куликовский Д. Н. Синтаксис русского языка / Д. Н. Овсяннико-Куликовский. – СПб., 1912. – С. 50.

200. Олексенко В. П. Дериваційна ономасіологія як новий напрям у теорії номінації / В. П. Олексенко // Наукові записки КДПУ. Серія : Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка. – 2000. – Вип. 23. – С. 8-15.

201. Ольшанский И. Г. Когнитивные аспекты лексической многозначности / И. Г. Ольшанский // Филологические науки. – 1996. – № 5. – С. 85-93.

202. Опарина Е. О. Исследование метафоры в последней трети XX века / Е. О. Опарина // Лингвистические исследования в конце XX века : сб. обзоров. – М. : Наука, 2000. – С. 186-221.

203. Павел В. К. Лексическая номинация (на материале народных говоров) / В. К. Павел. – Кишинёв : Штиинца, 1983. – 232 с.

204. Павилёнис Р. И Проблема смысла : современный логико-философский анализ / Р. И. Павилёнис. – М. : Мысль, 1983. – 296 с.

205. Палеонтологический словарь / Г. А. Безносова, Ф. А. Журавлева. – М. : Наука, 1965. – 616 с.
206. Панкрац Ю. Г. Пропозициональная форма представления знаний / Ю. Г. Панкрац // Язык и структура представления знаний. – М. : РАН ИЯ, 1992. – С. 78-97.
207. Панкрац Ю. Г. Пропозициональные структуры и их роль в формировании языковых единиц разных уровней / Ю. Г. Панкрац. – Минск ; М. : МГПИИЯ, 1992. – 112 с.
208. Пауль Г. Принципы истории языка : пер. с нем. / Г. Пауль. – М. : Изд-во иностр. л-ры, 1960. – 520 с.
209. Пашковський Є. Безодня : [романи] / Є. Пашковський. – Львів : ЛА “Піраміда”, 2005. – 268 с.
210. Петров В. В. Метафора: от семантических представлений к когнитивному анализу / В. В. Петров // Вопросы языкознания. – 1990. – № 3. – С. 135-146.
211. Пиаже Ж. Генетический анализ языка и мышления / Ж. Пиаже // Психолінгвістика. – М. : Наука, 1984. – С. 325-352.
212. Пиркало С. Не думай про червоне : роман не для молодшого шкільного віку / Світлана Пиркало. – К. : ФАКТ, 2004. – 360 с. – (Excerptis Excipiendis).
213. Покровский М. М. Избранные работы по языкознанию / М. М. Покровский. – М. : Изд-во АН СССР, 1959. – 543 с.
214. Полюжин М. М. Функціональний і когнітивний аспекти англійського словотворення / М. М. Полюжин. – Ужгород : Закарпаття, 1999. – 240 с.
215. Попович М. В. Понимание как логико-гносеологическая проблема / М. В. Попович // Понимание как логико-гносеологическая проблема. – К. : Наук. думка, 1982. – С. 3-18.
216. Потебня А. А. Эстетика и поэтика / Александр Афанасьевич Потебня. – М. : Высш. школа, 1976. – 614 с.
217. Почепцов О. Г. Языковая ментальность: способ представления мира / О. Г. Почепцов // Вопросы языкознания. – 1990. – № 6. – С. 125-140.

218. Про Україну [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.about-ukraine.com>. – Назва з екрану.
219. Публічний електронний словник української мови. УКРЛІТ. ORG [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nevirs.com>. – Назва з екрану.
220. Радзієвська Т. В. Концептуалізація ментального простору в українській мові / Т. В. Радзієвська // Мовознавство. – 1998. – № 2-3. – С. 107-110.
221. Радзієвська Т. В. Ціннісні орієнтації у семантиці мовних одиниць / Т. В. Радзієвська // Мовознавство. – 1996. – № 1. – С. 14-19.
222. Раевская О. В. К вопросу об ономаσιологических категориях / О. В. Раевская // Филологические науки. – 1995. – № 1. – С. 22-28.
223. Рахилина Е. В. Основные идеи когнитивной семантики / Е. В. Рахилина // Фундаментальные направления в современной американской лингвистике. – М. : Изд-во МГУ, 1997. – С. 348-412.
224. Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира / отв. ред. Б. А. Серебренников. – М. : Наука, 1988. – 151 с.
225. Рузин И. Г. Когнитивные стратегии именования: модусы перцепции (зрение, слух, осязание, обоняние, вкус) и их выражение в языке / И. Г. Рузин // Вопросы языкознания. – 1994. – № 6. – С. 79-100.
226. Русанівський В. М. Структура лексичної і граматичної семантики / В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1988. – 236 с.
227. Рябцева Н. К. Мысль как действие или риторика рассуждения / Н. К. Рябцева // Логический анализ языка. Модели действия. – М. : Наука, 1991. – С. 60-69.
228. Сахарный Л. В. Словообразование как синтаксический процесс / Л. В. Сахарный // Проблемы структуры слова и предложения. – Пермь : Изд-во Пермского ун-та, 1974. – С. 28-73.
229. Свидницький А. П. Люборацькі : Сімейна хроніка / Анатолій Патрикійович Свидницький. – К. : Дніпро, 1971. – 239 с.
230. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики / Олена

Олександрівна Селіванова. – К. : Фітосоціоцентр, 1999. – 148 с.

231. Селіванова О. О. Когнітивний аспект дослідження явища мотивації / Олена Олександрівна Селіванова // Лінгвістичні студії. – Черкаси : Брама – ІСУЕП, 1999. – Вип. III. – С. 21-27.

232. Селіванова О. О. Когнітивний аспект контрастивної ономасіології / О. О. Селіванова // Мовознавство. – 2001. – № 1. – С. 71-74.

233. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля – 2010. – 844 с.

234. Селіванова О. О. Ономасіологічний аспект контрастивних досліджень слов'янських мов / О. О. Селіванова // Slavica Tarnopolensia 4. – Тернопіль, 1997. – С. 8-13.

235. Селіванова О. О. Принципи сучасних лінгвістичних досліджень / О. О. Селіванова // Лінгвогеографія Черкащини. – К. : Знання, 2000. – С. 39-41.

236. Селіванова О. О. Світ свідомості в мові. Мир сознания в языке / О. О. Селіванова. – Черкаси : Ю. Чабаненко, 2012. – 488 с.

237. Селіванова О. О. Складне слово: мовні моделі світу (основи зіставної композитології російської та української мов) / О. О. Селіванова. – Черкаси : ЦНТІ, 1996. – 297 с.

238. Селіванова О. О. Субстантивні композити у російській та українській мовах : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.02, 10.02.01 / О. О. Селіванова ; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1997. – 270 с.

239. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля, 2008. – 712 с.

240. Селиванова Е. А. Когнитивная ономасиология / Е. А. Селиванова. – К. : Изд-во украинского фитосоциологического центра, 2000. – 248 с.

241. Селиванова Е. А. Когнитивно-ономасиологический аспект изучения производной лексики / Е. А. Селиванова // Записки з загальної лінгвістики. – 2002. – Вип. 5 : Мова та національна свідомість. – С. 20-24.

242. Селиванова Е. А. Мотивационные процессы в концептосфере русского языка / Е. А. Селиванова // Русское слово в мировой культуре. – СПб. :

Политехника, 2003. – С. 154-160.

243. Селиванова Е. А. Принципы концептуального анализа / Е. А. Селиванова // Актуальні проблеми менталінгвістики. – К. ; Черкаси : Брама, 1999. – С. 11-14.
244. Селиванова Е. А. Семиотический аспект когнитивной ономазиологии / Е. А. Селиванова // Вісник Київ. держ. лінгв. ун-ту. Серія : Філологія. – К. : Вид. центр КДЛУ, 2000. – Т. 3. – № 2. – С. 35-46.
245. Селиванова Е. А. Теоретические основы когнитивной ономазиологии / Е. А. Селиванова // Вісник Черкаського університету. Серія : Філологічні науки. – Черкаси, 1999. – Вип. 11. – С. 3-12.
246. Серль Дж. Р. Что такое речевой акт? / Дж. Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. XVII. – С. 151-170.
247. Сетаров Д. С. Номинация, мотивация и этимология слова (на материале названий животных) / Д. С. Сетаров. – Вильнюс, 1984. – 69 с.
248. Словарь иностранных слов, вошедших в состав русского языка / под ред. А. Н. Чудинова. – [изд. 3-е, испр.]. – СПб. : Изд. В. И. Губинского, 1910. – 676 с.
249. Словарь української мови : в 4 т. / упоряд. Б. Д. Грінченко ; НАН України, Ін-т укр. мови. – К. : Наук. думка, 1996. – Т. 1. – 1996. – 496 с.
250. Словарь української мови : в 4 т. / упоряд. Б. Д. Грінченко ; НАН України, Ін-т укр. мови. – К. : Наук. думка, 1996. – Т. 2. – 1996. – 588 с.
251. Словарь української мови : в 4 т. / упоряд. Б. Д. Грінченко ; НАН України, Ін-т укр. мови. – К. : Наук. думка, 1996. – Т. 3. – 1996. – 516 с.
252. Словарь української мови : в 4 т. / упоряд. Б. Д. Грінченко ; НАН України, Ін-т укр. мови. – К. : Наук. думка, 1996. – Т. 4. – 1996. – 566 с.
253. Словник української біологічної термінології / Д. М. Гродзинський, Л. О. Симоненко, М. П. Годована. – К. : КММ, 2012. – 744 с.
254. Словник сучасного українського сленгу / уклад. Т. М. Кондратюк. – Харків : Фоліо, 2006. – 352 с.
255. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда та ін. – К. : Наук. думка, 1970-1980.

256. Ставицька Л. О. Арго, жаргон, сленг. Соціальна диференціація української мови / Л. О. Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 464 с.
257. Ставицька Л. О. Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників / Л. О. Ставицька. – К. : Критика, 2008. – 456 с.
258. Старовойт І. С. Західноєвропейська і українська ментальність : компаративний аналіз / І. С. Старовойт. – Тернопіль : Тернопільська акад. нар. госп., 1995. – 184 с.
259. Степанов Ю. С. Альтернативный мир, Дискурс, Факт и принцип Причинности / Ю. С. Степанов // Язык и наука конца 20 века. – М. : ИЯ РАН, 1995. – С. 35-73.
260. Сулейманова Н. И. Понятие смысла в современной лингвистике / Н. И. Сулейманова. – Алма-Аты : Мактеп, 1989. – 160 с.
261. Тараненко А. А. Языковая семантика в ее динамических аспектах / А. А. Тараненко. – К. : Наук. думка, 1989. – 256 с.
262. Тарасюк Г. Т. Покоївка / Г. Т. Тарасюк // Жіночі романи. – Бровари : Відродження, 2006. – С. 107-166.
263. Телия В. Н. Механизмы экспрессивной окраски языковых единиц / В. Н. Телия // Человеческий фактор в языке: Языковые механизмы экспрессивности. – М. : Наука, 1991. – С. 36-67.
264. Телия В. Н. Типы языковых значений. Связное значение в языке / В. Н. Телия. – М. : Наука, 1981. – 269 с.
265. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – 288 с.
266. Теория метафоры : сб. / под общ. ред. Н. Д. Арутюновой, М. А. Журиной. – М. : Прогресс, 1990. – 512 с.
267. Теория функциональной грамматики. Субъектность. Объектность. Коммуникативная перспектива высказывания. Определённость, неопределённость. – СПб. : Наука, 1992. – 303 с.
268. Ткаченко Г. В. Хремотонімічний фрейм як одиниця когнітивної

- ономастики / Ганна Володимирівна Ткаченко // Записки з романо-германської філології. – 2010. – Вип. 25. – С. 230-237.
269. Толочин И. В. Метафора и интертекст в англоязычной поэзии : лингвостилистический аспект / И. В. Толочин. – СПб., 1996. – 96 с.
270. Топоров В. Н. Об одном способе сохранения традиции во времени: имя собственное в мифопоэтическом аспекте / В. Н. Топоров // Проблемы славянской этнографии. – Л. : Наука, 1979. – С. 141-150.
271. Топоров В. Н. Пространство и текст / В. Н. Топоров // Текст : семантика и структура. – М. : Наука, 1983. – С. 227-284.
272. Торопцев И. С. Словопроизводственная модель / И. С. Торопцев. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1986. – 148 с.
273. Тропина Н. П. Семантическая деривация и языковая картина мира / Н. П. Тропина // Вісник Черкаського ун-ту. Серія : Філологічні науки. – Черкаси, 2001. – Вип. 24. – С. 15-20.
274. Ужченко В. Д. Народження і життя фразеологізму / В. Д. Ужченко. – К. : Рад. школа, 1988. – 279 с.
275. Узнадзе Д. Н. Психологические исследования / Д. Н. Узнадзе. – М. : Наука, 1966. – 451 с.
276. Уемов А. И. К анализу двойственности понятий пространства и времени / А. И. Уемов // Пространство и время в современной физике. – К. : Наук. думка, 1968. – С. 178-183.
277. Українська душа / відп. ред. В. Храмова. – К. : Фенікс, 1992. – 128 с.
278. Українська мова : енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. – 750 с.
279. Улуханов И. С. Единицы словообразовательной системы русского языка и их лексическая реализация / И. С. Улуханов. – М. : РАН : Русские словари, 1996. – 221 с.
280. Улуханов И. С. Мотивация и производность (о возможностях синхронно-диахронического описания языка) / И. С. Улуханов // Вопросы языкознания. –

1992. – № 2. – С. 5-19.

281. Улуханов И. С. О степенях словообразовательной мотивированности слов / И. С. Улуханов // Вопросы языкознания. – 1992. – № 5. – С. 74-89.

282. Уорф Б. Л. Отношение норм поведения и мышления к языку / Новое в лингвистике. – 1960. – Вып. 1. – С. 48-56.

283. Урысон Е. В. Языковая картина мира VS. Обиходные представления / Е. В. Урысон // Вопросы языкознания. – 1998. – № 2. – С. 3-21.

284. Уфимцева А. А. Слово в лексико-семантической системе языка / А. А. Уфимцева. – М. : Изд-во АН СССР, 1968. – 218 с.

285. Фабело Х. Оценка и познание / Х. Фабело // Вестник Московского гос. ун-та. Серия 7, Филология. – 1984. – № 1. – С. 21-34.

286. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / М. Фасмер ; под ред. Б. А. Ларина. – М. : Русский язык, 1964. – Т. 1. – 574 с.

287. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / М. Фасмер ; под ред. Б. А. Ларина. – М. : Русский язык, 1964. – Т. 2. – 671 с.

288. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / М. Фасмер ; под ред. Б. А. Ларина. – М. : Русский язык, 1964. – Т. 3. – 830 с.

289. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / М. Фасмер ; под ред. Б. А. Ларина. – М. : Русский язык, 1964. – Т. 4. – 860 с.

290. Фортунатов Ф. Ф. О преподавании грамматики русского языка в низших и высших классах общеобразовательной школы / Ф. Ф. Фортунатов. – М., 1899. – 36 с.

291. Фразеологічний словник української мови / уклад. В. М. Білоноженко та ін. – К. : Наук. думка, 1993. – 984 с.

292. Фрумкина Р. М. Цвет. Смысл. Сходство. Аспекты психолингвистического анализа / Р. М. Фрумкина. – М. : Наука, 1984. – 175 с.

293. Химик В. В. Поэтика низкого, или просторечье как лингвокультурный феномен / В. В. Химик. – СПб. : Изд. Санкт-Петербургского ун-та, 2000. – 272 с.

294. Хоменко І. В. Основи логіки / І. В. Хоменко, І. А. Алексюк. – К. : Золоті ворота, 1996. – 256 с.

295. Хомский Н. Язык и мышление / Н. Хомский. – М. : Наука, 1992. – 210 с.
296. Хомський Н. Роздуми про мову / Н. Хомський – Львів : Ініціатива, 2000. – 352 с.
297. Хостикович М. Подагра / М. Хостикович. – К. : Учпедгиз, 1953. – С. 12.
298. Цеацура О. Лаба. Сленг музикантів та творчих осіб / О. Цеацура. – К. : Логос, 2009. – 350 с.
299. Центр исследований «Анализ Фамилии» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.analizfamilii.ru. – Заглавие с экрана.
300. Чейф У. Л. Значение и структура языка / У. Л. Чейф. – М. : Прогресс, 1975. – 482 с.
301. Человеческий фактор в языке : Язык и порождение речи. – М. : Наука, 1991. – 210 с.
302. Человеческий фактор в языке : Языковые механизмы экспресивности. – М. : Наука, 1991. – 214 с.
303. Чемелюх М. А. Когнітивно-ономасіологічна реконструкція інтертекстуальності у давньогрецькій і латинській епіграмі : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Мар'яна Анатоліївна Чемелюх. – К., 2015. – 20 с.
304. Ченки А. Семантика в когнитивной лингвистике / А. Ченки // Фундаментальные направления в современной американской лингвистике. – М. : Изд-во МГУ, 1997. – С. 340-369.
305. Ченки А. Современный когнитивный подход к семантике : сходства и различия в теориях и целях / А. Ченки // Вопросы языкознания. – 1996. – № 2. – С. 68-78.
306. Чесноков П. В. Слово и соответствующая ему единица мышления / П. В. Чесноков. – М. : Наука, 1967. – 192 с.
307. Шанский Н. М. Внутри слова / Н. М. Шанский // Русский язык в школе. – 1976. – № 2. – С. 69-83.
308. Шанский Н. М. Краткий этимологический словарь русского языка / Н. М. Шанский, В. В. Иванов, Т. В. Шанская ; под ред. С. Г. Бархударова. – 3-е изд. – М. : Просвещение, 1975. – 543 с.

309. Шатуновский И. Б. Семантика предложения и нереферентные слова (значение, коммуникативная перспектива, прагматика) / И. Б. Шатуновский. – М. : Языки рус. культуры, 1996. – 400 с.
310. Шибанова Е. Л. Концептуальная метафора : направления в исследовании / Е. Л. Шибанова // Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература : РЖ. Серия 6, Языкознание. – М. : ИНИОН РАН, 1999. – Вып. 1. – С. 158-176.
311. Шкляр В. М. Кров кажана : [роман] / Василь Миколайович Шкляр. – Харків : Книжковий клуб сімейного дозвілля, 2013. – 269 с.
312. Шмелёва Т. Н. Пропозиция и её репрезентация в предложении / Т. Н. Шмелёва // Вопросы русского языкознания. Проблемы теории и истории русского языка. – М. : Наука, 1980. – С. 131-137.
313. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики : енцикл. довідник / І. Б. Штерн. – К. : АртЕк, 1998. – 336 с.
314. Шубин Э. П. Дефиниционно-ассоциативная теория внутренней структуры слова (английский язык) / Э. П. Шубин, Н. Б. Троицкая. – Калинин : Изд-во КГПИ, 1971. – 167 с.
315. Щерба Л. В. Что такое словообразование / Л. В. Щерба // Вопросы языкознания. – 1962. – № 2. – С. 99-101.
316. Этимологический словарь славянских языков : праславянский лексический фонд / ред. О. Н. Трубачев. – М. : Наука, 1974. – Вып. I. – 1974. – 214 с.
317. Этимологический словарь славянских языков : праславянский лексический фонд / ред. О. Н. Трубачев. – М. : Наука, 1974. – Вып. II. – 1975. – 234 с.
318. Этимологический словарь славянских языков : праславянский лексический фонд / ред. О. Н. Трубачёв. – М. : Наука, 1974. – Вып. IX. – 1979. – 263 с.
319. Юнг К. Г. Психологические типы / К. Г. Юнг. – М. : Университетская книга, 1996. – 718 с.
320. Яворська Г. М. Мовні концепти кольору (до проблеми категоризації) / Г. М. Яворська // Мовознавство. – 1999. – № 2-3. – С. 42-50.
321. Языковая номинация. Виды наименований. – М. : Наука, 1977. – 255 с.

322. Языковая номинация. Общие вопросы. – М. : Наука, 1977. – 354 с.
323. Яковлева Е. С. Фрагменты русской картины мира (модели пространства, времени и восприятия) / Е. С. Яковлева. – М. : Гнозис, 1994. – 344 с.
324. Ярмоленко Г. А. Віддієслівні іменники української мови в когнітивно-ономасіологічному аспекті : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Галина Анатоліївна Ярмоленко. – Одеса, 2008. – 20 с.
325. Ясперс К. Разум и экзистенция / К. Ясперс. – «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2013. – 308 с.
326. Dijk T. A. van Formal Semantics of Metaphorical Discourse / T. A. van Dijk // Poetics. – 1975. – Vol. 4. – P. 34-49.
327. Dijk T. A. van Text and Context : Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse / T. A. van Dijk. – London ; N.Y. : Longman, 1977. – 261 p.
328. Dijk T. A. van Strategies of Discourse Comprehension / T. A. van Dijk, W. Kintsch. – N. Y. : Academic Press, 1983. – 418 p.
329. Marchand H. A Set of Criteria for the Establishment of Derivational Relationship Between Words Unmarked by Derivational Morphemes / H. Marchand // Indogermanische Forschungen. – 1964. – Vol. 69. – P. 10-19.
330. Dokulil M. Ke koncepci porovnávací charakteristiky slovenských jazyku v oblasti “tvoření slov” / M. Dokulil // Slovo a slovesnost. – 1963. – № 2. – S. 85–105.
331. Metaphor in cognitive linguistics / Ed. by R. W. Gibbs. – Amsterdam : John Benjamins, 1997. – 212 p.
332. Lacoff G. Categories and cognitive models / G. Lacoff – Berkeley, 1982 – 320 p.
333. Lacoff G. Linguistic gestalts / G. Lacoff // CLS. – 1977 – Vol. 13 – P. 236-287.
334. Evans V. Cognitive Linguistics. An Introduction / V. Evans, M. Green. – Edinburgh University Press, 2006. – 830 p.

335. Lyons J. Linguistic semantics : an introduction / J. Lyons. – Cambridge University Press, 1995. – 376 p.
336. Fauconnier G. Blending as a central process of grammar / G. Fauconnier, M. Turner // Conceptual Structure, Discourse, and Language / compiled by Adele Goldberg. – Stanford : CSLI Publications, 1996. – P. 113-129.

ДОДАТОК А

СОЦІОЛЕКТНІ НОМІНАЦІЇ ОСОБИ, УТВОРЕНІ МЕХАНІЗМАМИ АСОЦІАТИВНО-ТЕРМІНАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ

А. 1. Про суміжність метонімії та метафори

На прикладах синестетичних метафоричних переносів типу sweet music А. Барселона демонструє первинні процеси метонімії, які стали базою таких метафор, зокрема, відзначається суміжність приємних та неприємних відчуттів, які інтегрують відчуття смаку та звуку. Дослідник вважає, що перенесення знака звуку на колір викликане передусім чуттєвим стимулюванням звуковими почуттями людини зорових, що може розглядатись як ментальний дозвіл одних відчуттів до інших у межах однієї концептосфери, а значить, кваліфікуватись як первинна метонімія [Barselona 2000, с. 36 - 44]. У сучасній когнітивній семантиці такі процеси названі МЕТАФТОНІМІЄЮ [Goossens 1990], або метафорою на основі метонімії. Причому первинна метонімічна модель визначає вибір сфери джерела при подальшій метафоризації [Barselona 2000, с. 42]. Метонімія обумовлює спосіб інтерпретації метафоричного переносу [Ruiz de Mendonza 2000, p. 121], [245, с. 26-27].

А. 2. Про механізм асоціативно-метафоричного творення номінацій

За механізмом асоціативно-метафоричного творення номінацій особи у соціолектних дискурсах забезпечується оперування наявних у літературній мові ресурсів на позначення новітніх реалій навколишнього світу та концептосфери соціалектної мовної картини світу. Актуалізація метаномінацій особи відбувається шляхом порівняльного зіставлення найрізноманітніших концептосфер. Як результат – найменування особи, співвіднесене (у метафоричному контексті) зі знаками інших концептуальних моделей. Роль метафори у номінаціях особи надзвичайно багатопланова. Вона містить у собі акумулятивну, пізнавальну, евристичну функції, які дають пряму можливість для нового сприйняття знайомого об'єкта, переосмислення його сенсорних та функціональних характеристик. Наявність метафоричної атрибутики у

процесах когнітивного моделювання номінацій особи дає можливість не лише економити мовні засоби у процесах позначування об'єктів номінацій, але й розширювати пізнавальні можливості реципієнта за рахунок внутрішніх семантичних ресурсів, використовуючи інформативну базу міфології, релігії, політики й іншого. У метафоричному процесі творення номінацій особи прослідковуються риси як універсальної метафори, так і індивідуально зумовленої. Універсальна метафора базується на основі загальнолюдських або спільних для певного етносу універсальних знань про навколишній світ. Індивідуальна метафора корелює зі значно обмеженою мовно-культурною картиною світу окремого індивіда (суб'єкта номінації) або його соціального кола реципієнтів. На думку Ерла Макормака метафора – це пізнавальний процес, який об'єднує мозок, розум та культуру у процесі творення мови [266, с. 380]. Отже, на процеси метафоризації номінацій особи безпосередньо впливає етнокультурний вектор свідомості суб'єкта номінації. Саме релевантність етнокультурного компоненту регламентує порядок та напрям взаємодії реципієнтних зон із донорськими й те, з якої саме концептуальної сфери буде запозичений базовий концепт, фрейм чи сценарій, що використовується з метою мовного оформлення певного семантичного змісту.

А. 3. Позначення агресивної особи назвою тварини

Збірна номінація метафоричного походження *звір* базується на аналогізації та співвіднесенні відповідних сценаріїв поведінки: «Звір, -а, ч. 1. Молодий, але авторитетний чоловік» [257, с. 155] та «Звір¹, -а, ч. 1. Дика, зазвичай хижа тварина // тільки однина у знач. збірн. 2. перен. Про дуже люту, жорстоку людину» [40, с. 447]. На людську поведінку спроектовані значення співвіднесені з приблизним сценарієм їх поведінки, фрейм яких передбачає агресивність *та* лють. Додаткова семантична ознака «молодість» позначуваної особи додатково гіперболізує силу й спритність об'єкта номінації.

Цікавим метафоричним явищем виступає позначування особи, яка приїхала з сільської місцевості до міста, словом ведмідь. «Ведмідь,-я ч. Людина з села» [254, с. 74]. У свідомості українського народу лексичне значення цієї номінації асоціюється з хижим агресивним представником родини ссавців та з персоніфікованим добрим, наївним, але сильним, героєм народних казок. «Ведмідь,-я, ч. 1. Великий хижий ссавець із незграбним масивним тілом, укритий густою шерстю. 2. перен., розм. Про незграбну, неповоротку людину» [40, с. 117]. Жодна з ознак агресивності не реалізується в такому перенесенні сценаріїв. Актуалізується сценарій середовища існування тварини – густі лісові чагарники, барлоги (взимку), ліс та інше, що асоціюється з сільською глибинкою. Особа, яка приїжджає з села, нерідко поводить себе й виглядає незграбно, неоковирно. Така ознака активує зв'язок сценарію поведінки особи з незграбною поведінкою ведмеда. Отже, агресивність поведінки ссавця не є мотиваційною в аналогізації.

А. 4. Позначення сексуально нестриманої або розбещеної особи назвою тварини

Зменшувально-пестлива форма номінації кнурик позначає сексуального партнера жінки [257, с. 177-178]. Дане позначування особи децю опосередковане й узагальнене у соціолектному дискурсі. У донорській зоні «тварини» ця лексема позначає «самця свині» [40, с. 549] та має зменшувально-пестливий варіант кнурець (маленький кнур). Мова йде про кабана, якого господарі не позбавляли статевих функцій та потенційної можливості продовження роду. Саме можливий сценарій поведінки тварини у межах цього фрейма перенесений на потенційний сценарій поведінки чоловіка. Метафоризація носить нейтральний характер. У мотиваційній базі донорської зони відсутня негативна чи позитивна оцінка, активність чи пасивність об'єкта номінації.

Номінація кіт утворена за аналогією поведінки даної тварини у домашніх умовах: безтурботністю й вільністю у вчинках та діях. В умовах квартирного проживання кіт рідко виконує свою функцію боротьби з гризунами, а відповідно – багато відпочиває, «безкоштовно» харчується і таке інше. Сценарій поведінки домашнього kota у міському помешканні співвідноситься з такою ж поведінкою особи, яка живе за чужий рахунок: Такі шукаються роботу дорогим повіям, котрі приймають лише вдома. Потім Антонові пригадалося, що на жаргоні повій звідники іменуються «котами» (А. Кокотюха, *Останній раз*)» [257, с. 147]. Ця номінація у соціолектному дискурсі полісемічна й позначає 1) кохання повії, який живе за її рахунок; 2) сутенера; 3) постійного відвідувача базару [257, с. 174-175]. Якщо два перших значення майже синонімічні, то останнє істотно відходить від них і аналізує інший, не пов'язаний з кримінально-злочинною сферою сценарій спільного фрейму.

Номенклатурний іхтіонім камбала у кримінально-злочинному соціолектному дискурсі позначає жінку легкої поведінки [257, с. 165]. Важко визначити метафоричну мотивацію вибору для номінації особи саме даної лексики, але в етнокультурній базовій свідомості українського народу «камбала» позначена двома основними характеристиками: 1. Сліпота або одноокість; 2. Та, яка проводить своє життя лежачи на дні. Отже, мотивація перенесення іхтіоніма «камбала» у площину номінацій особи залишається поза межами етнокультурного розуміння об'єкта позначування. Вона є псевдомотивованою або перенесеною з іншого психонетичного комплексу.

Номінація муха запозичена з ентомологічного сектора досліджуваної донорської зони. У соціолектному дискурсі позначає дівчину, що характеризується несталістю у симпатіях [257, с. 226] і у процесі метафоризації актуалізує подібність сценаріїв поведінки людини та комах. Комаха, яка характеризується нерозбірливістю та нечистоплотністю (з точки зору людства) у виборі об'єктів харчування. Додаткова ознака – «непосидливість» не експонується від донорської зони (ентомологічної номенклатури).

А. 5. Позначення ділових ознак особи назвою тварини

Номінація зубр позначає високопоставленого функціонера, який не відзначається кмітливістю [257, с. 159]. Механізм перенесення здійснюється через дифузну інтеграцію асоціативних комплексів донорської зони та базову систему уявлень про дану тварину. Асоціативний комплекс складається з двох основних уявлень: 1) великі розміри тварини (масивність) – велика голова й тіло, яке густо вкрите шерстю (за людськими мірками – зовнішня респектабельність) та 2) невисокий рівень інтелекту, який притаманний жуйним тваринам і виявляється у агресивній поведінці тварини у природі. Додатковим асоціативним елементом є «рідкісність» у природі – аналогізована «обраність».

Номінація *лягавий* у соціолектному дискурсі має два значення: 1) міліціонер; будь-який працівник правоохоронних органів. 2) інформатор, зрадник [257, с. 207]. У процесі метафоричного домінування особи ця лексема має подвійний різновид мотивації. У першому випадку – конекція в спільному асоціативному комплексі за спільною ознакою (міліціонери 20-30 р. носили на петлицях алюмінієві копії собак породи *лягаві*. «Лягавий, -вого, ч.; лягава, -вої, ж. Мисливський собака цієї породи. 2. перен., нев. Пов'язаний з таємним наглядом, вистежуванням // у знач. ім. Лягавий, -вого, ч., розм. Поліцейський, міліціонер» [40, с. 632]. Другий акт метафоризації репрезентує конекцію схожих сценаріїв у єдиній феймовій структурі. Поведінка інформатора та зрадника асоціюється з поведінкою працівників правоохоронних органів. У цьому контексті ця номінація має абсолютну синонімічну пару *нишпорка*. Як бачимо, прямого відношення до діяльності правоохоронних органів собак даної породи не спостерігається, але наявне співвідношення сценаріїв полювання собак – мисливців з діяльністю оперативних працівників міліції.

На схожості сценаріїв поведінки базується процес творення номінації обізяна – популярний співак, користуючись авторитетом якого до одної з ним

програми включають менш професійних або популярних виконавців [257, с. 239]. Відомим є факт привертання основної уваги у зоопарках мавпами, які демонструють живе, схоже на людське, спілкування. Найближчий родич людини у тваринному світі природньо найпопулярніший об'єкт споглядання, так як наділений водночас тваринними рисами та рисами *homo sapiens*. Людина намагається віднайти у її образі найбільше схожих рис людської популяції. Отже, той (або та) на яку приходять подивитись і номінують російською калькою обізяна, яка у просторіччі синонімічна з українською лексемою мавпа.

Спірним у походженні та асоціативних комплексах є номінація грач або грак (у залежності від індивідуальних мовленнєвих смаків). Так у соціолектній дискурсній системі номінують як водія приватного таксі, так і його пасажирів. Неабиякої популярності лексема набуває у другій половині 80^х р.р. у СРСР, з появою приватних таксомоторів. Вперше образ «грака – таксиста» представлений М.О.Булгаковим у романі «Майстер і Маргарита» (1938), який був надрукований в СРСР лише у 1973 році. На нашу думку, асоціативна лінія донорської зони орнітологічної номенклатури, лежала через зовнішній вигляд водіїв 20-30^х р.р. 20 століття, які, у переважній більшості носили чорне шкіряне вбрання: картуз – капелюх (з довгим козирком), куртку, штани та чоботи. Зовнішньо, зважаючи на форму картуза, нагадували грака. Роман М. О. Булгакова виконав роль трансхронотопного каналу, який дав носіям соціолектів готову номінаційну модель, що вже не залежала від зовнішніх ознак. За іншими версіями грак – це пасажир, який зупиняє машину у темряві й маханням руки нагадує механічні рухи крила грака, а номінація водія – похідна від них. Існує також версія про те, що номінація походить від схожості з птахами водіїв кавказьких національностей, які у великій кількості з'явилися у приватному таксуванні кінця 80^х-років. Проте, останні версії більш схожі на трактування образу через «народну етимологію».

Мовчазна згода тварини на важку й копітку працю стала підставою для метафоричного механізму зооніма верблюд у значенні «той, якого можна використати» [254, с. 74]. У переважній більшості даною лексемою

позначають особу, яка мовчки (без протесту) погоджується на виконання чужої праці або чужих обов'язків. Сценарій поведінки людини та його риси характеру аналогізуються з поведінкою тварини, яку традиційно використовують у роботі та перевезенні вантажів. Базові знання запозиченні з середньоазійської етнокультури, так як в Україні праця таких тварин не використовується. Отже, вибір номінативної моделі носієм українських соціолектів обирається через загальнолюдську базу знань про позначуване.

Номінація бичок у кримінально-злочинному соціолекті позначає угодованого в'язня, учасника довготривалої втечі, призначений іншим утікачам у їжу [257, с. 55]. У цьому випадку відбувається метафоричне перенесення за аналогією призначення предмета (об'єкта), номінації. У межах цього фрейму існує кілька схем щодо опорних вузлів аналізованої номінації у контексті соціолектного дискурсу.

Номінація дятел позначена подвійною метафоризацією. Першим етапом відбулась аналогізація дієслів доносити – стукати: «Стукати, -аю, -аєш, недок. 1. на кого: крим., жрм. Доносити на когось. Напр.: ... Не, хтось стукає, сука, сто процентів (П. Вольвач. Клякса) [257, с. 314]. Другим етапом став пошук відповідного сценарію в зоонімічному ряду лексем. Найбільш зручним для реципієнтного кола виявився ортонім дятел, який активує у свідомості обох сторін дискурсного поля відповідний сценарій, не порушуючи фреймових меж: Вони давно зрозуміли, хто їх здає! Викупили дятла!.. (З розмови).

А. 6. Позначення наркозалежної особи назвою тварини

Група метафоричних номінацій особи, які позначають людей з проблемами наркологічної залежності, представлено лексемами бобер, тюлень, заєць.

У соціолінгвістичному дискурсі номінація бобер позначає наркозалежну особу [257, с. 60]. Вибір лексеми на позначення маргінальної особи пов'язаний з особливостями поведінки тварин у позабудовному просторі. Відомо, що ця тварина на суші поводить себе досить незграбно й рухи її, на погляд

спостерігачів, досить дивні. За аналогічним сценарієм поводить себе наркотично залежна людина. У стані дії на організм наркотичних засобів різних типів людина демонструє надмірну фізичну активність або, навпаки – фізичну подавленість і слабкість: Глянь! Вмазаний пішов! Точно бобер! (З розмови).

Алкогольна залежність та стан сп'яніння представлена зоонімами заєць і тюлень [257, с. 143, 331]. Обидві номінації мають чітку сценарно-візуальну аналогізацію. З поведінкою зайця аналогізується «хвилястість» напрямку руху особи та часткова втрата концентрації погляду (окосити = сп'яніти). Зайця називають косим.

Тюлень належить до окремого загону ластоногих, які пересуваються на передніх кінцівках, лапах, підібганих до середини тіла. У стані сп'яніння алкоголік «зі стажем» пересувається на зразок тюленя, підгинаючи ступні до центру. Це пов'язано з частковим парезом нижніх кінцівок у людей, що тривалий час зловживають алкоголем. Аналогізація способу пересування й лежить в основі метафоричного перенесення номінації з донорської зони: Той нікчемний тюлень знову вештався десь до півночі! (З розмови).

Ряд номінацій особи дифузно-метафоричного різновиду (конекція «тварини – людина») не належать до певної групи. Номінація муфлон позначає «дурну вперту людину» [257, с. 226]. У цьому випадку відбувається аналогізація сценарію поведінки агресивної неадекватної людини та дикого барана, який з упертістю доброго воїна відстоює територію та самицю. Метафоричність прослідковується на потенційному рівні й позначає особу, яка здатна на цей сценарій поведінки за певних умов подразнення.

Номінація вівця називає сумирну жінку [257, с. 80]. В основі метафоризації лежить суміжність сценаріїв поведінки жінки, яка увесь час проводить у колі сім'ї (аналогія тварини – стаді) й мовчки зносить усі складні моменти долі. «Вівця» є певним символом спокою й покори, що дає підстави носієві соціолектної культури обирати для позначування означеної особи саме цю лексему.

А. 7. Позначення сили, розмірів, ваги особи назвою тварини

Синонімічна пара номінацій кабан і хряк позначає людину з надмірною вагою. Механізм метафоризації базується на зовнішніх характеристиках об'єкта номінації [254, с. 153, 319]. Номінацію хряк доповнює імплікація, яка свідчить про статеву активність позначуваної особи: «Хряк,-а, ч. Кабан-запліднювач. Кнур» [40, с. 1575]. Вказані номінації не містять інформації про фізичну пасивність або неповороткість.

Зовнішнім параметрам природної масивності та сили відповідають номінації бик, бізон і мастодонт [254, с. 60, 54, 213]. Якщо номінації бик і бізон позначають масивного, фізично розвиненого представника чоловічої статі, то мастодонт має додаткові теистальтні характеристики. Проте спільне базове лексичне значення даних номінацій – «здоровань». Якщо імплікована риса номінацій бик і бізон має потенційну агресію, що підтверджується власним або віртуальним досвідом сучасного суб'єкта номінації, то відомості про поведінку і навіть зовнішні параметри мастодонта є абсолютно умовними. Проте відомо, що цей об'єкт вивчення палеонтології є предком африканського слона і мав колосальні розміри, що й стало основою для метафоричного перенесення. Соціолектний дискурс доповнює арсенал переносних значень номінації мастодонт, яка в літературній мові має переносні значення «видатна особа із застарілими поглядами, звичками; відома людина минулого» [40, с. 650]. «Мастодонт,-а, ч. І. Лисий чоловік масивної статури» [257, с. 213]. Отже, механізм метафоричного перенесення базується на візуальних теистальтах і активується у свідомості суб'єкта номінації відповідно до зоометричних параметрів.

Метафоричні номінації теистального типу на позначення «фізично міцної» особи представлені лексемами горила, орангутанг, бізон, бик, мастодонт, олень. У лексичних значеннях цих слів багато синонімічних рис. Усі лексеми позначають фізично міцну особу чоловічої статі, проте з певними

характерними гештальтними особливостями. Так, номінації *горила* і *орангутанг* [254, с. 100, 218], які запозичено з донорської зони «тварини» (субконцепту «мавпи») позначають людей, що мають визначену антропометричну морфологію: високий зріст, довгі кінцівки, розвинені м'язи. Наявність таких рис у зовнішності людини стає передумовою вибору знака для метафоричного перенесення. У МКС носіїв соціолектів активується саме зовнішня модель найближчих (за морфологією тіла) представників тваринного світу, які за параметрами розмірів тіла перевищують людські. Антонімічні антропометричні характеристики людини, використовуючи ту ж донорську зону і навіть субконцепт, номінують макаками або мартішками, які мають невеликий розмір тіла. Зазначимо, що концепт «мавпи» – один з найпродуктивніших, оскільки зовнішні гештальти образів людини та мавпи мають дуже багато спільних рис.

Номінація *глист* запозичена з донорської зони «паразити» і позначає особу чоловічої статі з ознаками надмірної худорлявості та відсутності м'язової маси. Зоровий гештальт тонкого тіла паразита авторизується у свідомості суб'єкта номінації та стає базовою аналогізацією співвіднесеності двох об'єктів: «Глист, -а, ч. Дуже худий чоловік» [257, с. 104]. Імплікована ознака пов'язана з дифузно-метафоричною спільністю сценарію: «наявність у надмірно худой особи паразитів» або «робота паразитів».

Номінації *блоха* та *комар* декларують візуальний гештальт маленького зросту, переносючи з донорської зони концепта «комахи» образи найменших за розмірами представників. Ці номінації позначені різними тендерними ознаками, але мають спільний гештальтний код – «маленька людина». Основним мотиватором метафоричного механізму є аналогізація представника класу «комахи» з невеликими антропометричними характеристиками особи. Гештальтна номінація *блоха* має імпліковані сценарні особливості: «вміння високо скакати» та «кусати». Звідси вирази: *Скаче, як блоха*; *Мала блоха, але кусюча*. Проте у процесі метафоричної номінації, основну роль відіграють мінімально доступні візуальні гештальти: «Блоха, -и, ж. 1. Дуже суха, низька

на зріст людина» [257, с. 60]. Чоловічий гештальт комара передбачає додатковий імплікатор – «тонкі кінцівки», проте зопальні антропометричні метафоричні характеристики є релевантними.

Маленька дитина або немовля у соціолектному дискурсі позначається ентомонімом хробачок [254, с. 319], який шляхом інтерференції був адаптований різними соціолектами з лексичного складу кримінально-злочинного соціолекту, носії якого, вороже або з їдкою іронією ставляться до усіх складових атрибутів соціалізованого способу життя і, зокрема, до дітей – основи родинного життя та його майбутнього. Певні статуси авторитетних осіб кримінального світу, за певними внутрішніми законами, позбавлені права на повноцінну сім'ю. Відповідно сприймають світ і їх підлеглі, які вбачають у дитині об'єкт, який постійно вимагає матеріальних витрат на їжу та інше. Позначуючою лексемою при сценарному перенесенні обрано ентономім паразитуючої характеристики: «Хробак, -а, ч. 1. Личинка комах, яка живе в землі. // Личинка жука-шкіроїда, яка псує шкіру, хутро, точить дерево: шашіль... 2. перен., діал. Маленька дитина» [40, с. 1573]. Отже, у свідомості носіїв соціолектної культури асоціативний ряд «дитина – паразит» має пряму конекцію й виявляється у номінативних моделях – образах відповідних дискурсів. Отже, спостерігається функціональна аналогія «збиткового» сценарію поведінки. Синонім цієї номінації лексема «спиногориз».

А. 8. Позначення зовнішніх ознак особи назвою тварини

Група гештальтних номінацій, які виражають характеристику зовнішності людини представлена лексемами алігатор, крокодил, гриф, кляча, криса, ропуха, дикобраз, качконіс, мавпа. Переважна більшість із них мають оцінний компонент і позначені модальністю різної інтенсивності.

Підгрупа номінацій алігатор, крокодил, ропуха, криса, мавпа походять з донорських зон концептів «рептилії», «гризуни», «людиноподібні», але водночас мають спільну асоціативну модель – аналогізацію тварини та людини за

естетичними характеристиками зовнішності. Так, метафоричні перенесення номінацій концепту «рептилії» (алігатор, крокодил, ропуха) [254, с. 214; 257, с. 34] позначають особу, яка має огидне (на погляд суб'єкта номінації) обличчя, що дисгармонує зі смаком мовця та загальними уявленнями про красу (або норму). Асиметрія рис обличчя, надмірні його повнота або худорлявість – є основними рушійними силами метафоричного перенесення номінації з донорської зони й аналогізації геіштальтів. Імплікативною мотивацією перенесення є стан і характеристика шкіри обличчя. Хвора або суха шкіра аналогізується зі специфічним покривом рептилій, що й мотивує перенесення, включаючи додаткові тактильні асоціації.

Номінація криси (у 2 значенні) позначає особу жіночої статі, яка має неприємну зовнішність [257, с. 189]. Слід зазначити, що це метафоричне перенесення потребує імплікативних ознак: «тонкі риси обличчя» та «витягнутий ніс». Цей тип обличчя викликає у потенційного суб'єкта номінації відповідну асоціацію, яка потребує обов'язкової реалізації в концептосфері «тварини». Можливий варіант лисиця дискримінується при виборі, оскільки використовується у значенні «хитра підступна людина». Отже, в такому разі в основі метафоричного механізму лежать візуальні геіштальти.

Номінації особи, які конкретизують візуальні геіштальти при метафоричному перенесенні представлені лексемами гриф, качконіс і чапля. Ці номінації відрізняються змістом геіштальтів, але мають пряму прив'язку до форми та довжини носа. Так, номінація гриф, яка, позначає «негарну дівчину» [257, с. 112], має два імплікативних уточнюючих геіштальта: чорний колір волосся або смаглява шкіра та довгий загнутий масивний ніс, що аналогізується з носом птаха. Процес метафоричного перенесення орнітоніма чапля передбачає у візуальних характеристиках «мішені номінації» надмірну худорлявість статури та видовжений тонкий ніс. Цей птах розповсюджений на всіх теренах України, що виправдовує частотність вживання.

Номінація качконіс позначає особу з видовженим плесковатим носом. Запозичена із зоологічної номенклатури номінація основним зоровим

гештальтом виділяє форму носа, дискримінуючи решту ознак. Утворена шляхом словоскладання, номінація відрізняється від української номенклатурної качкодзьоб, калькуючи другу частину з російського варіанта утконос. «Качкодзьоб, -а, ч. Невелика австралійська тварина з яйцеродних ссавців, яка у передній частині має дзьоб, схожий на качиний, а на ногах – плавальні перетинки» [40, с. 530]. Можна припустити, що у свідомості суб'єкта номінації активується модель «качиного» носа, але зручність поєднання у номенклатурній лексемі утворює так звану псевдометафору або відбувається процес внутрішньовидової ротації у межах однієї фреймової структури з релевантною ознакою «плесковатий ніс».

У другому значенні номінація верблюд позначає людину, яка плюється [254, с. 74]. Особливість захисної реакції жуйної тварини активує у свідомості суб'єкта номінації аналогію з поведінкою особи, яка з тих чи інших причин плюється. Отже, звичка плюватись є основним критерієм, який визначає метафоричне перенесення за подібністю сценарію поведінки: Що ти плюєш щохвилини!? Верблюд чи що?! (З розмови). Проте у природі тварина плює лише у разі небезпеки з метою захисту.

А. 9. Позначення зовнішніх ознак особи назвою рослини

Спорідненою за семантикою та позитивним внутрішнім модусом є гештальтна номінація персик. «Персик, -а, ч. Приваблива дівчина» [254, с. 228]. Ця номінація має візуальний гештальт, який базується на метонімічному механізмі. Плід «персика» приємний для ока та принадний для доторку: жовто-рожева шкірка, бархатиста поверхня. Реципієнт знає, що плід містить пружку й соковиту солодку м'якоть, хоча цей гештальт вторинний і не є першоосновою метафоричного перенесення при позначуванні об'єкта номінації. Отже, зорова привабливість і тактильна приємність шкірки плоду «персика» є основними гештальтними мотиваторами метафоричного перенесення. Імплікативною мотивацією виступає смаковий гештальт потенційного типу.

Геіштальтна номінація жолудь має візуальну мотиваційну структуру й позначає «міліціонера» [254, с. 138]. Відбувається аналогізація зимового форменого одягу працівників правоохоронних органів з геометричною формою плодів дуба «жолудів», які складаються з серцевини та світлої «шляпки». Отже, в основі геіштальтного метафоричного перенесення лежить візуальна аналогізація за формою.

Геіштальтна номінація буряк («Буряк,-а, ч. 1. Селянин» [257, с. 71]) має колористичний геіштальт. Обличчя людей, які працюють на морозі, сонці, вітрі та під час опадів від частотного впливу природних чинників іноді має яскраво виражений бурячковий колір, що асоціюється у процесі творення номінації, з кольором середини коренеплоду буряка. Має право на існування і «лексичний геіштальт».

А. 10. Позначення жінки, дівчини назвою артефакту

Кошолка є універсальним предметом для переносу несипких дрібних предметів різного типу. Цей предмет використовується як універсальний і зручний у багатьох випадках: від походу на базар – до збирання врожаю. Отже, у етносвідомості народу це зручний і досить великий за місткістю предмет побуту, у який можна покласти будь-що. Соціолектне метафоричне домінування позначає даною лексемою «дівчину легкої поведінки» [254, с. 171], тобто особу жіночої статі, яка може бути використана для будь-яких і будь-чиїх статевих (сексуальних) потреб. Отже, в цьому метафоричному механізмі базовим мотиватором є сценарій поведінки об'єкта номінації, який аналогізується з функціональним сценарієм в етносвідомості суб'єкта номінації.

Побутовою маловартістністю позначена також номінація мочалка – «коханка, подруга; дівчина легкої поведінки, повія» [257, с. 222]. Функціональні риси сценарію використання позначника-артефакта, зафіксовані у свідомості суб'єкта номінації, активують при виборі номінаційного перенесення саме

образ незначного монофункціонального предмета, який призначений тільки для гігієнічних потреб. При метафоричному номінування сценарій замінюється на схему, яка декларує заміщення «гігієнічних потреб» на «сексуальні потреби».

Подушка є аксесуаром будь-якого ліжка й у спальних місцях спільного користування є предметом загального вжитку для тих, хто на той чи інший термін арендує дане ліжко. Це статичний монофункціональний предмет спільного користування. Дана ознака та сценарій функціонування, закріплені у свідомості суб'єкта номінації, стають основним мотиваційним критерієм при переносі лексеми у антропономіаційний простір: «Подушка, -и, ж. Жінка легкої поведінки; повія» [257, с. 264].

Одноразовість і короткочасність використання письмового аксесуару минулого промокашки ініціювало функціональну аналогізацію сценарію використання на антропономіаційний лексичний простір, позначаючи «жінку для короткочасного задоволення сексуальних потреб чоловіка: ... Не всі ми «промокашки» або, в кращому разі, «мишачі кохання», вибачай, але я вмію грати – тільки по-крупному, і коли вже не коханням – не – мишачим: справжнім! [257, с. 279]. Отже, спільність функціонального сценарію стала визначальною для втілення в образ артефакту характеристики людської поведінки. Дана номінація позначена абсцентною модусністю – метафоричне перенесення рис дешевого маловартісного предмету побуту.

В обох словниках, які є основним джерелом нашого дослідження, по-різному трактоване значення номінації колода: «фригідна жінка» [257, с. 181]; «неповоротка дівчина» [254, с. 165], хоча у динаміці сценаріїв та схем поведінки значеннєві критерії збігаються: «особа з обмеженими виявами динаміки руху». Отже, основний механізм метафоричної аналогізації «артефакт – людина» базується на співвіднесенні схеми відносної (умовної) статичності колоди та невисокої фізичної активності жінки.

Номінація лялька позначає молоду гарну дівчину або жінку [254, с. 184]. Метафоризація базується на візуальному естетичному враженні суб'єкта номінації від побаченої особи жіночої статі. Виробники іграшок-ляльок у всі

часи намагались створити ідеальний образ дівчини – відповідно до смаків часу й етнокультурних звичаїв. Отже, обираючи об'єкт переносу з донорської зони, суб'єкт номінації звертається до ідеального образу дівчини, забезпечуючи безпомилкове розуміння позначуваного реципієнтами.

А. 11. Позначення особи назвою артефакту за різними ознаками

Перше значення номінації плуг – фізично сильного хлопця, переважно з села [257, с. 262]. Плуг – предмет землеробного господарства і аналогізується з працею сільської людини, що у цьому випадку і є мотивацією перенесення значення артефакту на об'єкт номінації, зрозумілий реципієнту.

Позбавлена внутрішньої метафоричної мотивації перенесення з донорської концептуальної зони номінація самовар, яка позначає «жінку або чоловіка», з якими хтось перебуває у шлюбному або статевому зв'язку [257, с. 293]. Можливо, ця номінація використовувалася з метою «утасмнення інформації» від сторонніх реципієнтів.

Номінації чурка та валянок вживаються на позначення особи з обмеженими розумовими здібностями. У процесі переносу позначування лексеми валянок активується спільна ознака артефакта й особи з різним планом вираження: «тупий» – візуальна ознака валянка «тупий ніс взуття»; тупий – характеристика розумової здатності особи до засвоєння інформації при навчанні. «Валянок, -а, ч. Людина з уповільненою реакцією, дурень» [257, с. 76]. Отже, відбувається перенесення на основі внутрішньої метонімічності візуально-психологічних характеристик донорської та реципієнтної зон. Номінація чурка / чурбан обирається суб'єктом номінації за двома параметрами: 1) спільна ознака особи та артефакту – «тупість» на базі омонімії (чурка – обрізок дерева, тупий з обох боків); 2) матеріальне походження артефакту «дерево»: у свідомості реципієнта символ твердості й

нечутливості. Релевантною виступає перша ознака. Друга – імплікативна, оскільки містить вторинний семантичний відтінок.

А. 12. Позначення особи назвою натурфакту

Мешканець села позначається в соціолектному дискурсі трьома однокореновими натурфактними номінаціями: *ріг*, *рогер*, *рагуль*. Усі вони містять кореневу морфему *ріг*, яка й запозичується з донорської зони «натурфакти». Ці номінації є наслідком подвійного метафоричного перенесення. Спочатку сільського жителя номінували *биком*, асоціюючи його з тваринництвом з донорської зони концепту «тварини». Згодом, шляхом метонімічного перенесення, обрали частину тіла – роговий виріст на голові, що є символом багатьох самотніх культур різних народів, які сакралізують тваринництво. Номінації *рогер* і *рагуль* – похідні номінації макаронічного типу.

На позначення вчителів біології та фізиків вживаються номінації *глюкоза* та *молекула*. В обох випадках з донорської зони обираються номенклатурні лексеми з тих знань, носієм яких є той чи інший вчитель-предметник. Отже, метафоричне перенесення базується на мінімальній спільній ознаці співвіднесення особи та номенклатурної складової її професійної лексики. Такими номінаціями вчителів номінують жартома їх учні.

Номінативна одиниця *бугор* актуальна лише у двох соціолектних просторах: кримінально-злочинному та будівельному. Будівельний соціолект запозичив лексему через велику кількість маргінальних працівників у цій сфері. Так означають: 1. Бригадира у колонії. 2. Особу, яка верховодить серед в'язнів; авторитета у середовищі злочинців [257, с. 69]. На нашу думку, друге значення не зовсім точне. Полісемія назв кримінальних «титулів» або «посад» неможлива через чітку кланову та ієрархічну систему маргінальних структур. *Бугор* – бригадир на виправних роботах у місцях позбавлення волі, відповідає за всі дії та вчинки підлеглих, гармонізуючи відношення між членами бригади та адміністрацією в'язниці. При метафоризації спрацьовує механізм асоціації:

«бугор» – вищий решти ґрунту. Він стоїть вище, але захищає від вітру, ховає від ворога. Цей функціональний асоціативний образ-ґештальт у свідомості мовця є основним мотиватором при метафоризації.

Номінативні одиниці *реп`ях* і *смола* мають спільний сценарій – «такий (або така), що липне, чіпляється». У метафоричному перенесенні активуються співвіднесення поведінки особи, яка набридає, чіпляється, дратує суб`єкта номінації, та сценарні риси означених предметів, які ідеально репрезентують такі ознаки в межах реципієнтної зони і є зрозумілими всім учасникам комунікативного акту.

У номінації *яйцеголовий* відбувається прямий асоціативний перенос ґештальта форми голови на аналог форми натурфакту «яйце». Імплікована ґештальтна риса «відсутність волосяного покриття» стає релевантнішою за основну візуальну ознаку – форму: «яйцеголовий, -ого, ч. Лисий» [257, с. 385].

А. 13. Позначення особи назвою частини тіла

Соматизми активно використовуються для домінування людини за різними ознаками як у літературному, так і в діалектному, в тому числі соціолектному мовленні. Так, номінація *башка* позначає «*тямущу людину*» [254, с. 59]. У процесі метафоричного перенесення суб`єктом номінації обирається, на його думку, «головна», найважливіша частина об`єкта номінації. Відбувається внутрішньоконцептуальне перенесення образу-інформації: з субконцепту «частини людського тіла» на позначення особи – в антропонімативну концептосферу. Подібний механізм метафоричної номінації можна констатувати у номінаціях *рука* – «впливова людина»; *мозок* – «керівник, організатор»; *око* – «наглядач, спостерігач»; *плече* – «надійна людина» і таке інше.

А. 14. Позначення особи переінтерпретованою агентивною назвою

Номінації академік і авторитет позначають особу, яка великий проміжок часу перебувала у стінах різних пенітенціарних закладів, є справжнім знавцем злочинних традицій і законів, має право на здійснення «суду» над тими, хто живе за кримінальними законами. У злочинному соціолекті в'язниця позначена номінацією академія, що їй дало відповідну похідну номінацію авторитетним злочинцем. Отже, відбувається метафоричне перенесення за функціональним призначенням. Аналогізується посада наукового фахівця найвищого ґатунку зі злодієм найвищого рівня (у в'язниці відбувається взаємонавчання професійних злодіїв з метою використання їхньої «праці» на волі).

Номінація *аптекарь* має два значення: 1) людина у якій купують фармакологічні препарати наркотичної дії; 2) людина, яка виготовляє наркотичну сировину [254, с. 48]. Синонімічною є номінація *фармацевт*. Обидва варіанта охоплюють різні схеми діяльності злодія-наркоторговця у межах кооперативного сценарію. Метафоричне перенесення базується на абсолютній ідентифікації та аналогізації процесів виробництва та збуту.

«Людина, яка важко працює» номінується в соціолектах лексемами *батрак*, *пахар*, *ломовик* та іншими. В основі перенесення лежить сценарна аналогізація надмірно важкої праці, яка співвідноситься з найважчою людською працею, яку позначено відповідними архаїчними агентивними номінаціями.

У період руйнування економіки та послаблення правового поля на теренах усього пострадянського простору виникли напівкримінальні угруповання, які запозичили з радянської виробничої номенклатури номінацію *бригада* і, відповідно, «посадову» назву засновника або керівника – *бригадир*, яким, здебільшого, ставав кримінальний авторитет або новий лідер зі сфери спорту. Отже, у процесі номінування особи відбулася аналогізація сценарію дії мінімальної виробничої організації та організованого злочинного угруповання. Основні мотивуючі ознаки: авторитарна централізована влада та спільність фінансово-виробничої діяльності (працювали до одної «копілки»).

Номінативна одиниця *ветеран* у кримінально-злочинному дискурсі позначає особу, яка неодноразово перебувала у місцях позбавлення волі [257, с. 79]. У другому значенні – «дід-пенсіонер» [257, с. 79]. При перенесенні номінації з донорської зони «почесні звання» аналогізуються темпоральні ознаки сценарію поведінки особи, яка тривалий час результативно працювала у виробничій чи інших сферах зі злочинцем, який неодноразово перебував у в'язницях за скоєння різних злочинів.

У злочинному соціумі надзвичайно високо цінується мистецький (творчий) підхід до злочину. Тому відбуваються метафоричні переноси з театральномистецької номенклатурної лексики. Так, співвідноситься функціонально-динамічний сценарій поведінки працівника культури або мистецтва (*гастролю – гастролер*) і мобільна зміна місць злочинів, скоєних злодієм [257, с. 102].

Номінація *гуру*, запозичена із санскриту, позначає «духовного наставника, вчителя». У пенджабському сикхизмі – титул глави релігійної громади. При перенесенні у межі соціальних діалектів змінює схемату та позначає «знавця» [254, с. 103] – потенційного вчителя. Основною мотиваційною ознакою виступає аналогізація «високого рівня тематичних знань» обох об'єктів номінації.

Номінацією *дальнобійниця* позначається «повія, яка обслуговує шоферів далеких рейсів на певній ділянці траси» [257, с. 116]. У цьому випадку відбувається пряме перенесення розмовної номінації різновиду професії водія на різновид професії повії з відповідною адаптацією граматичної категорії жіночого роду.

Дрібний наркоділер номінується лексемами *ділок* [254, с. 112] і *кур'єр*. У соціолінгвістичному дискурсі позначування вони є синонімами. Пряме значення розмовної номінації *ділок* – «людина, яка впроваджує фінансові операції на біржі». У процесі перенесення активується фінансовий сегмент сценарію поведінки особи. В агентивному позначенні наявний відтінок іронії, спрямованої на об'єкт номінації, бо роздрібні мініділери – одна з найнебезпечніших функціональних одиниць структури наркотрафіка, проте часто вважають себе «діловими людьми».

Високопоставлена особа може номінуватися титулярними номінаціями *князь, граф, барон, генерал* та іншими. Механізм переносу базується на аналогізації сучасної назви високої посади з назвами схожих посад минулого, які перейшли до розряду застарілих слів. Нерідко такі номінації стають прізвиськами кримінальних авторитетів.

У механізмі метафоризації номінації *пастух* лежить спільний діяльнісний мотиватор «наглядати», «слідкувати». Отже, «пастух – той, хто любить контролювати інших» [257, с. 249]. Підміна схемати «ТВАРИНА – ЛЮДИНА» диференціює значення слова й надає відтінку жартівливої семантики.

«Повія, яка віддається на природі» номінується в соціолектному дискурсі *пейзажисткою* [257, с. 251]. Механізм переносу полягає в аналогізації місця процесу праці художниці-пейзажистки (природа – пленер) та місця «праці» цього різновиду повій. Співвідноситься внутрішньонімінаційна об'єктивна модель «обставина місця», яка збігається у сценарних контурах поведінки об'єкта донорської та реципієнтної зон.

Алкогольна залежність передається у метафоричному аспекті номінаціями-агентами *пекар* і *горніст*. Номінація *пекар* позначає особу, яка «має звичку напиватися й блювати» [257, с. 251]. Мотиватором метафоричного перенесення є «наслідки» вивертання їжі, які, здебільшого, схожі на тісто, предмет приготування «пекаря». Аналогізуються наслідки праці об'єктів донорської та реципієнтної зон: перенесення за схожістю, яке реалізується в різних схематах, але споріднене в загальному сценарії. Номінація *горніст* позначає особу яка п'є алкоголь з шийки пляшки [257, с. 109]. Мотиватором перенесення є візуальна аналогія людини, яка грає на горні й алкоголіка, що п'є з пляшки. Проте, внутрішня динаміка обох сценаріїв, які декларуються в номінації, не дає можливості віднести її до виключно ґештальтного різновиду. У структурі номінації є не лише позиція: підняте підборіддя та тонкий предмет, притулений до губ, а й сценарій *горнити* = *пити*. Можна констатувати маргінальний факт співвіднесення дифузно-метафоричного та ґештальтного різновидів.

Номінацією *письменник* у соціолектному дискурсі музикантів називають звукооператора [257, с. 256]. Метафоризація базується на співвіднесенні функціонального сценарію при виконанні професійної діяльності. Обидві лексеми: і *письменник*, і *звукооператор* – містять спільний динамічний компонент «писати», «фіксувати». Саме така спільна риса виступає основним мотиватором при переносенні з донорської зони до реципієнтної жартівливого позначувача *письменник*.

Номінація *снайпер* є полісемічною в соціолектному дискурсі й позначає три сценарних моделі поведінки людини: 1) той, що постійно стріляє цигарки; 2) косоока людина; 3) хлопець або чоловік, який при сечовипусканні не потрапляє в унітаз [257, с. 304]. Перше значення визначає спільність сценарію, який декларується в омонімії прямого та переносного значень лексем *стріляти*: «випускати кулі з вогнепальної зброї» та «випрошувати цигарки». Вища кваліфікація стрільця – «снайпер» – із донорської зони переноситься в межі реципієнтної й аналогізується з майстерністю випрошувати цигарки. Друге значення утворене у процесі антонімічного переосмислення – «людина, яка ніколи не влучає в ціль». Близько до неї і третя метафорична модель, яка базується на протиставленні несумісності номінації *снайпер* з особою, яка «не поцілює в унітаз». Ці значення диференціюються у різних контекстах і виключають сплутування значень.

Співвіднесеність функціонального спрямування сценарію поведінки *ювеліра* – майстра з виготовлення ювелірних прикрас – і «зłodія, що краде виключно золоті вироби» [257, с. 385] сприяло метафоричному перенесенню цієї лексичної одиниці з агентивного поля у кримінально-злочинний соціодискурс. Імплікативною є схемата поведінки злочинця, який, на відміну від ювеліра (золото, срібло) «займається» виключно золотом.

А. 15. Позначення особи міфонімом

Номінація *амазонка* запозичена з донорської зони «герої античного епосу» і характеризує войовничу безстрашну й сувору жінку. Дискурс кримінального соціолекту позначає даною номінацією «жінку легкої поведінки; повію» [257, с. 35]. *Амазонки* не були повіями, але мали статеві стосунки з чоловіками, переслідуючи мету продовження роду. Стихійний вибір партнера породжував думку про непослідовність і непостійність цих жінок. Саме цей сценарій непостійності й полігамії у поведінці *амазонок* аналогізується у свідомості суб'єкта номінації з «легкою доступністю». Проте спостерігаємо спільність сценарію та різницю у меті поведінки. Отже, схема поведінки «повії» інша. Можливо, така номінація обрана через візуальний ґештальт образу *амазонки* – настегонна пов'язка, коротка туніка, сандалії, що співвідноситься із зовнішнім стереотипом сучасної повії.

На позначення осіб, пов'язаних зі статевою розбещеністю й агресією, вживаються лексеми *амурик*, *амазонка*, *емануель*, *роксолана*. Номінація *амурик* запозичена з донорської зони «античні міфоніми». *Амур* має декілька номінаційних синонімів: *Ерос*, *Ерот*, *Купідон*. У міфологічному дискурсі виступає як «бог кохання» (безвідлучний супровідник *Афродіти*). У його обов'язки було введено забезпечення продовження роду на Землі та поєднання у шлюбні пари самих богів. У соціолектному дискурсі *амурик* (змен. – пестл. форма) позначає «особу, засуджену за погвалтування неповнолітніх» [257, с. 35]. У кримінально-в'язничному побуті до цих людей ставлення вкрай негативне та вороже. Отже, проводиться аналогізація сценарія поведінки бога кохання, який позначається імплікативною схематою «юного кохання» (щодо неповнолітніх). З донорської зони запозичується сегмент значення + імплікатив. Номінацію *емануель* взято від імені головної героїні одноіменного роману французької письменниці Емануель Арсан. Сценарій поведінки дружини дипломата побудовано на нескінченних фантазіях і походеньках «великосвітської левиці» у вищих колах суспільства. Аналогізація такої поведінки зі сценарієм, який актуалізує повію, що «обертається» в цих колах і обслуговує статеві потреби чоловіків дав поштовх до перенесення номінації: «емануель, -і,ж. крим.

Високласна повія» [257, с. 134]. Українки, які є «об'єктом світової секс-індустрії» [257, с. 291], номінуються *роксоланами*. Їхня поведінка (з великим зміщенням) за сценарієм аналогізується з дружиною султана Пишного – полонянкою з України XVII ст. Анастасією Лісовською, яку в Туреччині номінували *Роксоланою*. Співвіднесення з міжнародним образом українських повій хибне, але найкраще сприймається реципієнтним контингентом і найпростіше ідентифікується в масовій свідомості. Цьому явищу активно сприяє український і світовий історичний кінематограф.

Давньогрецький міфонім *Геракл*, який в античному дискурсі позначає героя та атлета, переосмислюється в соціолектному дискурсі в антонімічному ракурсі: *гераклом* з іронією називають дуже худу людину [257, с. 104]. Номінативне перенесення відбувається на рівні протиставлення-антиознаки: *Ти справжній геракл у засушеному вигляді!* (З розмови). Проте перенесення буває й автентичним, коли так називають фізично сильну людину атлетичного складу. Отже, основою перенесення є аналогізація співвіднесеності візуальних антропометричних параметрів.

Психічно неадекватні та розумово відсталі представники соціуму номіновані міфонімом *гоблін*, що має бінарне лексичне значення: «1) агресивно налаштований підліток; 2) озброєний рекетир, член мафіозної сім'ї» [257, с. 106]. У західноєвропейській міфології ця номінація позначає людиноподібних істот, які живуть у печерах і не переносять сонячного світла (прибічники темряви). До решти землян *гобліни* ставляться вкрай агресивно та вороже. Саме такий сценарій (або схема) поведінки дає підстави аналогізувати з цими істотами поведінку агресивних підлітків і рекетирів. Імплікативною гештальтною ознакою тут виступає своєрідна незвична зовнішність асоційованих істот і їх аналогів у реципієнтній зоні функціонування номінації.

Словом *домовий* у соціолектному дискурсі позначають неохайну неголену людину, яка не слідкує за своєю зовнішністю. Проте, цей зовнішній гештальт стосується російського образу цього міфоніма. В український національний КС *домовик* має ідеальну зовнішність. Мотиватор метафоризації «неохайність»

задекларовано в радянському мультобразі домовичка Кузі, створеного за мотивом казок Т. Александрової. Такий візуальний образ міцно прописався у свідомості людей пострадянського геополітичного простору і доступний у різновіковій реципієнтній зоні.

Номінація *фантомас* виникла через інтерференцію української та французької культур. Потворне ототожнення «виключного зла» у французькому кіноміфі стало класичним у європейській культурі 60-70^х р.р. ХХ ст. У соціолектному дискурсі *фантомасом* називають зовнішньо потворну особу чоловічої статі або алкоголіка (з відповідними метаморфозами обличчя) [257, с. 336]. Основною мотивацією перенесення є асоціативний гештальтний образ неприємного обличчя. Частотність використання висока, як і популярність одноіменного фільму.

Міфоніми на позначення правоохоронців представлені лексемами *фараон*, *чорт* [257, с. 366-367], *демон (демони)*» [257, с. 108], *ангел (ангели)*. Ставлення до правоохоронців майже у всіх соціолектах негативне, що декларується і в виборі міфонімів на їх позначення. Ця тенденція виразно прослідковується у МКС маргінальних соціолектів. Вибір номінації *чорт* і *демон* з донорської зони концепту «міфоніми» закономірний і повністю відповідає модусному баченню суб'єктів номінації, маючи негативну оцінку об'єкта номінації. При перенесенні значення правоохоронці асоціюються з «темними злими силами», які заважають реалізації власних злочинних планів. Щодо антонімічної назви *ангели* спрацьовує практично той же механізм перенесення з антизначенням, яке спирається на семантичний дуалізм цих номінативних моделей. Спрацьовує сценарна аналогізація з потенційним динамічним продовженням «*забрати*». Тобто той, хто приходить забирати «душу». Номінація *фараони* [257, с. 336] запозичена з КС британських злодіїв. Причина аналогізації полягала у схожості за формою кашкетів британських поліцейських зі святковими шапками єгипетських фараонів. Отже, первинне значення перенесеної лексеми мало гештальтне походження. У свідомості носіїв українських соціолектів відбулося сценарне переосмислення образу: номінація набула значення «той, хто

верховодить, хто представляє верховну владу». В сучасному трактуванні можна казати про аналогізацію сценаріїв «правління» і «представляти владу».

Фреді Крюгер, ім'я персонажу американського кіно міфу, активно вживається в соціолектному дискурсі. Це пов'язують з американізацією сучасної української кінокультури. Персонаж має винятково потворну зовнішність і аналогізується з відповідним об'єктом номінації. Основний візуально-естетичний мотиватор – «потворність» – активує асоціативно-метафоричний механізм. Це перенесення має максимальний модус негативної оцінки зовнішності людини.

А. 16. Позначення особи прецедентним іменем

На позначення людини, яка має алкогольну залежність, іноді вживаються номінації *Бахус* і *Бухарін*. Номінація *Бахус* називає алкогольно залежну людину [257, с. 73]. Відбувається аналогізація образу «бога вина» та особи, яка «поклоняється» вину. Асоціативний ряд активується через посередництво міфологічної матриці нашої свідомості, описаної Н. В. Бардіною [19]. Механізм метафоризації прямий і відбиває сегмент картини світу об'єкта номінації, яка опосередковується у зловживанні алкогольними напоями. Номінація *Бухарін* має омонімічно-макаронічний механізм породження. Початкові форми *бухар* (-ик), за наявності радянського прецедентного імені, реалізувалися при імплікації суфіксальної морфеми *-ін*, переносячи лексему в інший часопростір.

Номінація *бодулай*, яка виникла від імені головного героя популярного радянського серіалу «Циган» *Бодулай*, яке набуло прецедентності і стало використовуватися як апелятив із значенням «циган» [257, с. 70]. Номінація *бодулай* і є певним гешталтом соціалізованого цигана з позитивною конотацією. Механізм перенесення базується на спільності походження в етнічному аспекті. Імплікативною ознакою, яка варіативно впливає на вибір номінації, може бути не національна, а зовнішня ознака: наявність у об'єкта номінації чорної бороди.

Місіонерів-протестантів з агресивною поведінкою номінують антропонімом *гапон* – за прізвищем Георгія Аполлоновича *Гапона* – священика з Полтавщини, який став «героєм» «Кривавої неділі» 9 січня 1905 р. в Петербурзі, коли були розстріляні робітники. Безпідставну агресію в домашніх проповідях місіонерів аналогізують з діяльністю цього релігійного провокатора, який ініціював страшні наслідки через релігійні почуття народу.

Найпростіший і невмотивований випадок вживання відносно загальної назви *чоловік* – антропонімічна номінація *келдиш*. Дана метафоризація належить до парадоксальних, так як пов'язана з прізвищем засновника радянської математичної механіки, академіком М. В. Келдишем – видатною особистістю ХХ ст. [257, с. 169]. Псевдомотивованість номінативного перенесення можна пояснити лише популярністю прізвища, яке вживалось у ті часи на кожному кроці. Сьогоднішній суб'єкт номінації у переважній більшості вживає його традиційно, не вдаючись до значення й особи, яка стала мимовільним донором.

Антропонімічна номінація *кобзон* позначає людину, яка працює в жанрі естрадної пісні [257, с. 178]. Сценарій діяльності естрадного співака аналогізується з прізвищем Йосипа *Кобзона*, який, розпочавши свою кар'єру у 1960^{тих} роки, міцно тримається на естраді до сьогодні, тобто є живим ототожненням і одним із символів цього жанру. Ця номінація легко сприймається різними поколіннями реципієнтів.

Номінацією *маяковський* позначають особу, яка навмисне вештається або стоїть перед очима; маячить [257, с. 215]. Перенесення відбувається через фонетичну аналогію просторічного дієслова *маячити* з прізвищем неординарної особи, поета *Маяковського*.

Прізвищем героя роману М. О. Булгакова «Собаче серце» Поліграфа Поліграфовича *Шарикова* номінують особу розумово відсталу і небезпечну для оточуючих [254, с. 372]. У механізмі перенесення спрацьовує подібність сценаріїв фізичної та мовленнєвої поведінки об'єкта номінації і відомого героя літературного твору та кінофільму В. Бортко. Основними сценарними

показниками поведінки є агресивність, тупість і схильність до поганих звичок, генетично привнесених у тілі Кліма Чугункіна – п'яниці та дебошира.

А. 17. Позначення особи відантропонімним апелятивом

Полісемантику в соціолектному дискурсі виявляє антропонім *Іван*. Наявні три форми з різним лексичним значенням: «Ванька (Ваня), -и, ч. 1. Дурник. *Ладно, Толян, іди, пошманай закурить. – Ну да, найшов Ваньку* (О. Ірванець). 2. Простенька, недалека, але щира, відкрита людина» [254, с. 72]. Автори словника випустили додатковий відтінок значення вторинного вживання антропоніма: «прислужник». Це значення побутувало в МКС жителів Російської імперії ХІХ ст., але в певних геополітичних умовах стерлося, хоча у наведеному прикладі з твору О. Ірванця чітко усвідомлюється. Форма *Ванько* вживається у значенні «лінькувата, тупувата людина» і декларує у сценаріях поведінки особи нездатність до активної фізичної та розумової діяльності – загальну вайлуватість у різних сферах людського буття: *Ванько він! Ні води не принесе, ні в городі не працює!* (3 розмови). Номінативна форма *Ванюшка* має вузькоспеціалізоване професійне спрямування. Так іноді номінують студентів народного відділення музичних і культурологічних навчальних закладів: *Він з ванюшками вчився, а зараз перевівся до нас на вокал* (3 розмови студенток консерваторії).

Близька до аналізованих номінацій антропонімічна лексема *Федя / Хведя / Хведик*, яка позначає затуркану малоосвічену особу з уповільненою (природно або навмисне) психомоторикою: *О! Хведя пішов! От же людина! Гарматою з місця не зрушиш* (3 розмови).

Номінація *Кеша* (гіпокористична форма від *Інокентій*), вживається у соціолектах на позначення неавторитетної людини, яка завжди на побігеньках, а в силу невисоких розумових здібностей здатна лише прислужувати або виконувати нескладну невідповідальну роботу. Синонім загальновживаного *телепень* (*телепко*). Напр.: *Ти для них просто кеша! Не більше! Плювати їм на твою душу* (3 розмови).

Номінація *кирило* в МС міста позначає провінціала, який з тих чи інших причин приїхав або переїхав до міста: «Кирило, -а, ч.; мол.; жарт.-ірон.; зах. Сільський житель» [257, с. 171]. У процесі позначення особи активуються наступні сценарії: невміння одягатися зі смаком; невміння поводити себе у товаристві міських; суржикове мовлення та інше: *Від стадіону йдуть кирили! Буде сьогодні махалка!* (3 розмови).

Серед метафоричних перенесень антропонімічно мотивованих номінацій наявні й такі що позначають агентив: *сидір, антон і петя*. Дві перші номінації позначають професію «двірник» [257, с. 36, 297]. Номінація *петя* має більш прозору мотивацію вибору лексеми на позначення студента ПТУ. Відповідно актуалізуються букви абрєвіатури у відкритих складах.

Номінація *дунька*, похідна від згрубілої форми гіпокористики імені *Євдокія*, позначає дівчину або жінку для задоволення статевих потреб [257, с. 131]. Мотивація перенесення відсутня, якщо не враховувати знецінення значення імені: «благовоління, подяка, добрий намір». Як бачимо, використання його в соціолектному дискурсі антонімічне донорському значенню.

Номінація *ксюша* (від *Оксана, Ксенія*) в соціолектному дискурсі позначає дівчину або жінку, яку використовують для задоволення статевих потреб. «Ксюша, -і, ж. Легкодоступна дівчина. *Це ксюша на один трах*» [254, с. 174]. «Ксюша, -і, ж.; мол. Дівчина, жінка для задоволення сексуальних потреб» [254, с. 192]. Зрозумілим є ставлення жінок і дівчат, які носять імена *Оксана* та *Ксенія* до цього зменшувально-пестливого варіанту імені.

Номінація *хільда* пов'язана з відомим бразильським серіалом «Неприборкувана Хільда» (1998) Глорії Перез та Вольфа Майя, де головна героїня, непокірна темпераментна дівчина Хільда (актриса Анна Паула Аросіо), має суперечливий характер. Укладачі «Словника сучасного українського сленгу» (2006) випускають з уваги цей факт і фіксують значення «Хільда – дівчина» [254, с. 316]. Наведений приклад *Там наш редактор привів якусь хільду пробуватись на ведучу* [254, с. 316] дає підстави казати про напористий характер

кандидатки, що відповідає телеобразу. Отже, номінація *хільда* вживається у значенні «дівчина з характером».

ДОДАТОК Б

СОЦІОЛЕКТНІ НОМІНАЦІЇ ОСОБИ, УТВОРЕНІ МЕХАНІЗМАМИ МОДУСНОЇ МОТИВАЦІЇ

Б. 1. Позначення особи назвою тварини, утворені сенсорним механізмом модусної мотивації

Позитивним модусом позначений схемат *киця*: «Пестлива назва кішки». Він служить також для позначення коханої дівчини або жінки, може виступати звертанням або частиною звертання. Ця номінація виділяє в об'єкті такі візуальні й тактильні ознаки, як приємна зовнішність, м'якість шкіри на дотик і динамічні риси поведінки – граціозність і м'якість рухів: *Ти така сьогодні гарна, кицю моя люба!* (розмова між чоловіком та дружиною). Аналогічну номінацію використовують з заміною гендерної спрямованості щодо чоловіка: *Дивись, котику мій, щоб я цій рудій кішці пейси не повиривала!* (З розмови). Трапляються і згрубілі форми модусного позначення осіб чоловічої статі: *Котяра драний! До всіх баб в околиці перебігав!* (З розмови).

Зоонім *мавпа* є екзотизмом для української мови. Проте тривале використання цих тварин у видовищній сфері зробило їх звичними кожному українцю від раннього дитинства. Окрім того, мавпи є частими героями дитячих книг, мультфільмів, інтерактивних ігор і рекламних образів. Безпосередня зовнішня схожість з людиною робить її незамінним посередником між природою та соціумом. «Мавпа, - и, ж. 1. Високоорганізована тварина – ссавець із ряду приматів, що за будовою тіла стоїть найближче до людини. 2. перен., зневаж. Про дуже негарну людину» [40, с. 634]. У соціолектах активується саме зовнішня характеристика об'єкта номінації (у 2-му значенні), але у двох різних векторах: один з них зафіксовано у словнику, він репрезентує оцінний (модусний) тип номінації; другий – асоціативно-термінальний напрям, породжений звичкою мавп дражнити людину, копіювати її міміку: «Мавпа, 1. Негарна дівчина. *Боже, яка вона мавпа*; 2. Пришелепкувата дівчина» [254, с. 187].

Глибокого негативного сенсорного модусу набуває вторинна номінація *ящірка* («Невеликий плазун з видовженим тілом, покритим дрібною роговою лускою і з довгим хвостом; хамелеон» [40, с. 1650]. У соціолектах усіх рівнів

ящіркою номінують надзвичайно потворну представницю жіночої статі, найчастіше молоду дівчину, жінку. Так номінують і наркозалежну жінку, яка від частого вживання алкоголю або наркотиків має алергічні виразки та плями на тілі, що асоціюються зі шкірою ящірки: *І ходять же до тієї ящірки пристойні чоловіки! Як тільки не гидують?! (3 розмови).* В етносвідомості процесу номінації найчастіше активуються тактильні й фізіологічні властивості плазуна: неприємність на дотик і здатність до регенерації хвоста.

Б. 2. Позначення особи назвою тварини, утворені психологічним механізмом модусної мотивації

Номінація *бик* > «Бик,-а. ч. 1. Велика свійська рогата худоба; самець корови; 2. Назва робочої тварини; віл» [40, с. 77] у міському та молодіжному соціолектах представлена у виключно негативному семантичному ракурсі. Вона позначає мешканця села, який приїхав до міста й відзначається незвичною для містян поведінкою, одягом, а часто й низьким інтелектуальним рівнем, що дає можливість опанувати лише робочу професію (реалізація другої ознаки). Наявні модусні варіанти різної інтенсивності оцінки: *бик* – *бичара* – *бичечок* – *бикота* (збірна). Варіант позначення дівчини – *бійчка*: *Понаїхало цієї бикоти: одні бики та бички у нашій бурсі! Проходу не дають! (3 розмови).*

Схемата *бронтозавр* запозичена соціолектами української мови з палеонтологічного номенклатурного шару лексики: Бронтозавр (лат. *Brontosaurus*, що значить «громовий ящір» βρυνος – ящірка) – вимерлий рід ящіротазових динозаврів, які жили у пізньоюрський період (157–146 мільйонів років тому) на території теперішньої Північної Америки» [205, с. 54]. Тлумачний словник подає більш уніфіковане значення: «Бронзотавр, - а, ч. Викопний плазун із групи динозаврів» [40, с. 98]. В українських соціолектах ця номінація має два вектора значення-оцінки: «негарний» та «старий» (древній), – хоча у відповідних словниках зафіксовано лише перше значення: «Бронзотавр, - а, ч. Негарна людина» [254, с. 67]: *Ну й потвора! Ну й бронтозавр! (3 розмови).*

Іноді відбувається інтерференція обох векторів, коли мова йде про стару потворну особу: *Цей бронтозавр так і винюхує, так і чекає сталінських часів!* (3 розмови). Третій вектор оцінки використовується як мотиватор для номінації рідко, переважно в розмовному дискурсі палеонтологів, які розглядають *бронзотавра* як найменше розвинуту розумово істоту того періоду – мозок плазуна важив усього 450-500 гр. при загальній вазі до 30 т. Отже, цей вектор стосується психологічної сторони модусної мотивації. Вектор, спрямований на номінацію людини з застарілими поглядами на життя, має менш частотне використання.

Номінація *вовчара* < «Вовк, -а, ч. Хижак родини собачих, звичайно сірої масті» [40, с. 196] вживається переважно у кримінально-злочинному соціолекті й позначає відлюдкувату, агресивну та непередбачувану (щодо реакції) особу. Шляхом соціодіалектної інтерференції іноді вживається у молодіжному мовленні. В акті номінації активується риса мовчазної агресивності вовка, намагання допіру триматися якомога далі від людини, але водночас бути готовим до підступної атаки: *Еге! Він старий досвідчений **вовчара**! Такого не проведеш ні вдень, ні вночі!* (3 розмови). Іноді релевантність модусу переміщується на риси вовка-одинака, який живе й полює без зграї (сім'ї): *Це тобі не якийсь клоун! Він **вовчара-одинак**! Небезпечний, мов лезо бритви!* (3 розмови).

У соціолектному вживанні *ворона* < («Ворона. 2. Про неуважну людину: гава, роззява, розшелепа» [40, с. 376]) позначає людину, неуважну у вчинках і діях. Уживається здебільшого з негативним модусом, але може набувати зверхньо-поблажливої семантики. Іноді позначає особу, яка пропускає необхідну інформацію або запізнюється з певною механічною дією («ловить гав»). Використовується, здебільшого, стосовно жіночої статі, рідше – чоловічої: *Вже ж ти й **ворона**, Валюшка! Такого чоловіка пропустила!* (3 розмови). Цікавим варіантом номінації *ворона* є схемата *карга*. «Карга – (лайл. про стару жінку); - бр. «*каргá*» (лайл.); - запозичення з російської мови; р. «*каргá*» «*тс.*; *ворона*» є словом тюркського походження (тур. крим.-тат. каз. кирг. алт. тат.

кипч. уйг. чаг. KAR а «ворона») – Шанский ЭСРЯ II 8, 68-69; Фасмер II 196; Зеленик РФВ 56, 243» [93, т. 1, с. 389]. Ця номінація у контексті міського сленгу набуває значення «неприємна, неприваблива жінка. *Бля! Де ця **карга** взялася?* (А. Дністровський). [257, с. 156]. У міському просторіччі (не сленговому варіанті) ця лексема вживається, як і в сленговому, з негативним відтінком, але з обов'язковим семантичним вектором – «*стара*, неприємного зовнішнього вигляду, жінка».

У соціолектах *дятел* < («Лісовий з довгим, гострим і міцним дзьобом птах, який добуває їжу зі щілин кори дерева» [40, с. 334] позначає нерозвинену обмежену особу (чоловічої статі), що повторює помилки або неефективну дію (вчинок). Сутність і зміст внутрішньої форми вторинного позначення абсолютно не збігаються з народним уявленням про корисного птаха, що «лікує» дерева від паразитів. Носіями соціолектів активується абсолютно інша специфіка дії лісового мешканця: повторюваність дії та монотонність звукових симптомів, які асоціюються з однотипною дією, що не дає результатів. Таке розуміння поведінки птаха псевдомотивоване, тому що дія його осмислена і мета здебільшого досягається. Пор.: *Ну ти й дятел! Знову програв партію?!* (Спонтанне мовлення шахістів).

Схемата *індик* / *гіндик* поєднує психологічну характеристику самозакоханої людини, яка увесь час декларує в поведінці власну значимість (психологічний різновид), і візуальну характеристику «надутій» з задертою головою особи, яка ні на кого не звертає уваги (візуально-сенсорна мотивація): *Ходить вічно, мов гіндик надутий! Ні на кого й не подивиться...* Наявність подібних полісемантичних одиниць у мовленні носіїв соціолектів свідчить про достатню розвиненість цих вторинних мовних систем, хоч і з примітивною (наївною) організацією, а проте – з наявною внутрішньою структурою.

Номінація *курка* < («Свійська птиця, яку розводять на м'ясо і для одержання яєць; самка півня» [40, с. 598]) позначає особу жіночої статі, яка обмежена у своїх правах і сліпо й педантично виконує домашні сімейні обов'язки. При виборі номінації активовано такі риси птаха, як некмітливість,

покірність внутрішньому режиму курника та подвір'я, відсутність власної позиції: *Мене ця тупа **курка** задовбала своїми діставаннями!* (З розмови). Номінація позначена негативним психологічним модусом («погано»).

Від номінації *курка* утворені широковживані спільнослов'янські лайливі назви жінки і чоловіка: *курва* – «розпусниця» > *курв'аль* – «розпусник». «Утворене від *курь* «*півень*» з початковим значенням «*курка*», пізніше «розпусниця»» [95, т. 3, с. 152]. До української мови ця номінація, вірогідно, потрапила за посередництвом західнослов'янських мов (польської та чеської), носії якої мали безпосередній контакт з українцями протягом багатьох століть. Частотніше вживається у західноукраїнському просторіччі та міських соціолектах. «Курва, лайл. 1. Проститутка, легкодоступна дівчина. *Пацюк і сам відчував недоречність тандему і вже молився, щоб подільська **курва**, яку зняв на пристані, загубилася між балючими* (В. Даниленко)» [254, с. 180].

Номінація *півень* інтеріоризується негативним модусом у кримінально-злочинному соціолекті й позначає пасивного гомосексуаліста, який знаходиться на найнижчому щаблі табірної або в'язничної ієрархії. Етносвідомість українського народу не має мотиваційних імпульсів щодо такої семантики позначення особи, яка вказує на втрату внутрішньої форми у вторинному позначенні.

Б. 3. Позначення особи назвою тварини, утворені сублімованим механізмом модусної мотивації

Зменшувально-пестлива форма номінації *скотина* – *скотинка* позначена у кримінально-злочинному соціолекті антонімічним значенням «людина» [257, с. 301]. Ця номінація ілюструє протиставлення КС такої соціогрупи решті суспільства. Зовсім іншого значення лексема набуває в молодіжному соціолекті: «Скотинка, - и, ч. знев. дівчина легкої поведінки. Повія» [257, с. 301]. Отже, спостерігається явище міжсоціолектної омонімії. У другому значенні активуються сегментні ознаки полігамної поведінки у стаді і декларується

нерозбірливість у статевих відносинах. Проте, в обох варіантах значення спостерігається негативна оцінка зі знаком «погано».

Кінь – одна з найближчих до людини домашніх тварин. В етносвідомості переважної більшості народів світу – ідеальний друг і помічник людини у мирній праці та на війні. Для українця *кінь* – друг лицаря, помічник у рільництві та перевезенні вантажів, тяглова сила у виробництві XVIII–XX ст.ст. Українська етносвідомість надзвичайно високо оцінює цих тварин, надаючи зменшувально-пестливих форм в усній народній творчості: «коніку вороненький», «коник-горбоконики» та інше. «Кінь, коня́. ч. 1. Велика свійська однокопитна тварина, яку використовують для перевезення людей і вантажів. 2. Шахова фігура із зображенням голови коня. 3. Оббита шкірою колода (у 1 знач.) на чотирьох ніжках для гімнастичних вправ; кобила (у 3 значенні)» [40, с. 542]. Надзвичайно дивною є мотивація вибору цього зооніма для домінування негативно оцінюваних осіб: «Кінь, коня, ч. 1. Дуже зневажлива назва людини. *Твій брат – останнє чмо, кінь* педальний. 2. Злоч. На зоні – в'язень, що прислужує іншому в'язню за програв у карти» [257, с. 160]. Такий негативний модус номінації, яка в прямому значенні позначає корисну й розвинену розумово тварину, має свої причини. Перша з них – інколи занадто агресивна й незалежна поведінка деяких з них, яка викликає обурення людини, яка їх експлуатує. Така непередбачуваність у поведінці, очевидно, й надає такого відтінку значення, яке притаманне молодіжному та міському соціолектам. Кримінально-злочинне значення базується на зневазі до людей праці, а відповідно і їх асоціюванням з робочим скотом, який вони, з тієї ж причини, не поважають. Як, бачимо, все, що пов'язане з суспільно корисною працею, піддається в їхній КС зневазі та насмішці (не іронії).

Особливу увагу привертає полісемантична негативно забарвлена модусна номінація *козел* < («Козел, козла, ч. 1. Дика жуйна тварина родини порожнисторогих, що живе переважно в горах; 2. Те саме, що цап, цапур» [40, с. 551]) і похідні від нього позначення особи. У сучасних соціолектах *козел* позначає аморальну несерйозну і водночас невинуватого агресивну особу, що

заслугує на зневагу соціоспільноти: *Ну, козел паршивий! Зараз за все відповіси!* (З розмови підлітків). У злочинно-кримінальному середовищі набуває додаткової семантики: «той, хто жаліється представникам влади або розголошує таємниці» (звідси похідні дієслова *накозлити* – «наговорити, нажалітися»; *закозлити* – «покарати бовкуна та показати свою до нього зневагу»): *Мочити цього козла треба! Він же нас здав з потрохами!* Іноді активуються одоративні особливості тварини: неприємний запах (сенсорний тип): *Та він завжди смердить, мов **цан**!* (З розмови жінок).

Парна схемата *коза* < («Коза,-и, ж. 1. Невелика рогата жуйна тварина родини порожнисторогих, що дає молоко, м'ясо; самиця козла; 2. Перен., розм. Про жваву рухливу дівчину» [40, с. 546]) широковживана, але має менше семантичних відтінків. У соціолектах позначає злу, підлу жінку, яка виявляє впертість, агресивність і непоступливість: *Ця математичка, коза, мені знову написала в щоденник за поведінку! Батьки мене кінчать!* (З розмови школярів). Зустрічається варіант *козлиха* як похідне від *козел*, позначений високим рівнем модусу і підсиленою обценністю номінованого об'єкта. Номінація утворена від чоловічої номінації, що посилює характеристику агресивності об'єкта: *Козлиха вона паршива! Ось хто вона!* (З розмови підлітків).

Номінації *криса* і *пацюк* є структурними елементами концептосфери кримінально-злочинного соціолекту, де позначають особу, яка краде будь-що у «своїх». «Пацюк, -а, ч. Шкідливий ссавець родини мишеподібних, значно більший за мишу, перев.. з сірою шерстю та довгим лускатим хвостом» [40, с.85]. З ряду ознак мовець активує звичку щурів красти їжу у господарів житла, де живуть самі гризуни. Злочинці наділяють цю лексему високим рівнем модусної інтенсивності й жорстоко карають об'єкт номінації: *Пацюкам спуску не буде – так і заталдичте собі!* (З розмови чоловіків). Слід зазначити, що ця номінація має додатковий сенсорний мотив оцінки, позначаючи особу, яка має гострий ніс та витягнуту форму обличчя. Але такий вектор оцінює лише зовнішній вияв і не несе такої глибинної негативної конотації.

Б. 4. Позначення особи назвою рослини, утворені сенсорним механізмом модусної мотивації

Зменшувально-пестлива форма лексеми *квітка* є досить частотною номінацією в соціолектному дискурсі. «Квітка, -и, ж. (мн. квітка, -ів). 1. Частина рослини, що виростає на кінці стебла або гілки й складається з маточки, тичинки й пелюсток навколо них; має різне забарвлення та приємний запах // Ця сама частина рослини, зірвана зі стеблом // Ботанічна назва органа розмноження в голонасінних і покритонасінних рослин. 2. Трав'яниста рослина, що має на кінці стебла утворення, яке складається із серцевини й пелюсток навколо неї» [40, с. 533]. У дохристиянських іменниках присутнє жіноче ім'я *Квітка*, яке, подекуди, зберігається й досі (наприклад: відома американська співачка українського походження Квітка Цісик). Велика кількість імен європейського й азійського походження мають у назві морфему або цілу основу з елементом концепту «квітка»: Флора (кізітка), Віолетта (фіялка), Сюзанна (лілія) – французькі імена; Айгюль (місячна квітка) – турецьке ім'я. Гульфія (схожа на квітку) – татарське ім'я і под. Це дає підстави стверджувати, що в культурах народів жінка традиційно ототожнюється з *квіткою* – з псевдоестетичною категорією «Прекрасного у природі». Для носіїв українських соціолектів жінка є частиною прекрасного – того, що приносить сенсорно-візуальне задоволення (від чого радіє око): *Квіточка. Дівчина. А давай з тією квіткою познайомимось* [254, с. 157]. Слід зазначити, що ця номінація використовується переважно в молодіжному та міському соціолектах. Кримінально-злочинний соціолект, у силу агресивності КС його носіїв, використовує більш цинічні номінації, які не несуть семантики позитивної конотації. Отже, номінація *квіточка* має яскраво виражену гендерну маркованість (жінка) й абсолютно позитивну модусну мотивацію.

Б. 5. Позначення особи назвою рослини, утворені психологічним механізмом модусної мотивації

Своєрідним значенням наділена в соціолектному дискурсі фітонімічна номенклатурна номінація *дуб*. В українській етносвідомості це сакральне дерево наділене магічними рисами. Виступаючи в ролі Світового дерева, *дуб* символізував світову вісь, поєднуючи верхній та нижній світи, живих і померлих предків, знаменуючи центр Всесвіту. Він символізував силу, мужність, витривалість, довголіття, родючість, шляхетність і вірність. Українці називали його «перуновим деревом». Не менш символічним є *дуб* в етносвідомості більшості індоєвропейців. Проте в соціолектному модусному номінуванні особи набуває не зовсім мотивованої конотації. «Дуб, -а, ч. 1. Багаторічне листяне дерево з міцною деревиною та плодами — жолудями // Деревина цього дерева. 2. діал., іст. Великий човен, видовбаний із суцільного дерева (перев. дуба) або зроблений з дощок. 3. тех. розм. Речовина, що використовується для вичинки шкіри» [40, с. 330]. У процесі номінування активується друге значення з додатковими семантичними відтінками: «міцність» і «твердість». Словники українських соціолектів трактують цю номінацію з різних позицій. Словник сучасного українського сленгу Т. М. Кондратюка репрезентує значення даної лексеми виділено: «Дуб, -а, ч. 1. Дурень. *Впасти з дуба на кактус: а) сказати або зробити велику дурницю. От сказанув! Як з дуба на кактус; б) збожеволіти. Ти що, з дуба на кактус упав? Як тобі таке допустити? [254, с. 117]. Словник Українського жаргону Л. О. Ставицької подає лексему в контексті висловлювання як елемент: «Дуб, -а, ч. *Упасти з дуба на кактус, жр. м. Стати дурнуватим. ФССГД, д.о. Ясельський дуб, моя. Ствердження чого небудь; ясна річ. Сленг — лікбез ч.» [257, с. 130]. Як бачимо, обидва визначення містять стійке сполучення слів з елементом *кактус*. Варто зазначити, що соціолекти як прагматичні надмовні системи тяжіють до економії засобів і, відповідно, використовують лише першу частину: *Впасти з дуба*. Окрім того, словники не розкривають основного значення номінації: «Тупий. Той хто неспроможний засвоювати сприйняту інформацію». Лексема *дурень*, пропонована у словнику, дає хибне уявлення про об'єкт номінацій і спотворює інформацію про особу,

позначену аналізованою схематою. Номінація *дуб* має прямий синонім *тупак*, але позначена вищою валентністю модусності. Якщо *тупак* характеризує особу з точки зору сприйняття й розуміння інформації, то *дуб* позначає абсолютну, максимальну нездатність до її сприйняття, аналізу, засвоєння: *Та він повний дуб! Куди йому вступати?! (З розмови)*. Отже, номінація *дуб* є найвищою тотальною характеристикою особи з яскравим негативним модусом. Для підсилення ознаки ця номінація вживається з прикладкою *дерево*: *дуб-дерево*. Цікаво, що таке уточнення не мотивоване дискурсом і містить концептуальну опорну базу. Тут, напевне, має місце гра слів або зумисне розширення семантичного поля: *Не лізти у чужі справи – найперша заповідь! Тим більше, коли ти у них дуб-дерево (З розмови)*. Аналіз номінації *дуб* в українському соціолектному дискурсі показує майже тотальне зміщення вектора оцінки в негативному аспекті, на відміну від образу, який зафіксовано в українській етносвідомості. Модусність обох етнопсихологічних парадигм є полярною. Це дає підставу казати про усвідомлений вибір схеми *дуб* для позначення особи з негативними рисами як антонімічний абсолютно позитивному. Отже, спрацьовує принцип контрастного виділення об'єкта номінації.

Досить активно в соціолектах використовується номінація *бузина*. Ця рослина відома як селянам, так і місьтянам. У світовій та українській міфології ця рослина посідає чільне місце: «*Бузину* з давніх давен вважали проклятим, небезпечним кущем – «чортовою ягодою». У народі твердили, що дерево належить нечистому. Бузина буйно росте на цвинтарях, на руїнах чи поблизу недобудованих або занедбаних покинутих осель. Дослідниця слов'янської міфології Т. Агапкіна зауважує, що саме звідси обмежене використання бузини у родинних і календарних обрядах, проте широке застосування її у магії, ворожінні, народній медицині» [218]. У народних віруваннях *бузина* – проклятий Богом кущ, бо на ньому повісився Іуда. Такий активний вектор негативної семантики у слов'янській етносвідомості знайшов свою реалізацію й у розвитку лексичного складу окремих соціолектів. Номінація *бузина*, здебільшого, оптимізується в міському соціолекті, абсолютно редукуючи

номенклатурне значення: «Бузина, -и, ж. 1. Кущ або дерево з родини жимолостевих із чорними або червоними ягодами. 2. Ягоди цієї рослини» [40, с. 132]. Ця рослина відрізняється активним розвитком крони й особливими (занедбаними) місцями зростання. Поява їх на покинутих людьми місцях і на місцях масового смутку (цвинтарях) наповнює цю номінацію своєрідним змістом у соціолектах. *Бузиною* називають: 1. Людину, яка бурхливо розвивається або імітує бурхливий розвиток, але, в той же час, не дає очікуваних результатів. 2. Нікчемну, непотрібну людину, яка не має суспільних цінностей і живе та розвивається ізольовано від людської спільноти. Отже, у процесі номінації активуються дві ознаки *бузини*: «буйноцвіття» та «незатребуваність». Функціонування номінації активується у двох площинах: «зовнішня (сенсорна) характеристика – результат» і «соціальна цінність – незатребуваність»: *Ви питаєте про Митька Заброду? Хороший був хлопець, талановитий. Але виявився нікчемною. Бузина одним словом*(З розмови) Іноді до репрезентованих характеристик додається відтінок «паразитування».

Номінація *пустоцвіт* функціонує в межах різних соціолектів, у просторічному та діалектному мовленні. Така трансцендентність номінації свідчить як про давність функціонування, так і про розмаїття семантичних відтінків у межах діалектного функціонування. «Пустоцвіт, -у, ч. Цвіт, який не дає плодів. // перен. Людина, яка не приносить користі суспільству, не виправдовує покладених на неї надій» [40, с. 1190]. Дивним фактом є відсутність термінологічного визначення у словниках академічних: «Пустоцвіт, одностатева тичинкова (чоловічий) квітка. Іноді пустоцвітом називають квітки обох статевих різновидів, що залишилися безплідними через недорозвиненість або спотвореність, а також квіти, у яких з різних причин не відбулося запилення і запліднення» [253, с. 623]. Термінологічне трактування поняття значно розширює витоки внутрішньої семантики обраної номінативної моделі. Схемата *пустоцвіт* ” функціонує в соціолектному дискурсі з негативною модусною валентністю «погано», але не має агресивного відтінку в контексті семантичного означення носіїв. Отже, в українських соціолектах номінація *пустоцвіт*

вживається на позначення кількох характеристик особи: 1. Нетямуща безпутна людина, яка тільки будує плани, а не прикладає зусиль до їх виконання.

2. Фізично й морально досконала людина, яка не реалізує видимих (сенсорних) характеристик у процесі самореалізації (гарний, розумний, але без репродукції).

3. Чоловік, не здатний до фізіологічної репродукції (розмноження через запліднення). Як бачимо, функціональна сфера схемати перебуває у двох площинах: «моральна репродукція» та «фізична репродукція (фізіологічна)». У соціолектному дискурсі значення номінації розширюється відповідно до функціональних характеристик цього слова у термінологічному значенні та фольклорних уявленнях українців.

Б. 6. Позначення особи назвою рослини, утворені сублімованим механізмом модусної мотивації

Цікавим і неоднозначним є вживання і функціонування в соціолектах екзофітоніма *бамбук*: «Бамбук, -а, ч. Висока тропічна і субтропічна деревоподібна рослина з порожнистим колінчастим стеблом і видовженим листям» [40, с. 59]. Для України ця рослина є екзотичною й використовувалась переважно у риболовстві. Українська етнокартина світу не містить базової традиційної інформації про цей фітонім. Отже, можемо казати про цю номінацію як про відносний неологізм у сфері номінації особи. У словнику Л. Ставицької маємо не зовсім точне визначення лексичного значення цього фітоніма: «Бамбук, - а, ч.; мал.; зневажл. Психічно ненормальна або тупа людина» [257, с. 45]. На думку дослідниці, активуються «навіженість» і «тупість» об'єкта номінації. Як зовнішні, так і структурні особливості рослини нівелюються. У словнику Т. М. Кондратюк актуалізується додаткова характеристика: «Бамбук, -а, ч. 1. Нецікава, «порожня» особа. *Та твій Саша – пустомеля, справжній бамбук*» [257, с. 53]. Розмовна ілюстрація не відповідає визначенню лексичного значення: *пустомеля* не є «нецікавою, порожньою особою». Ця ілюстрація розкриває додатковий відтінок значення – *неетичну*

поведінку людини, яка вводить реципієнта чи групу людей в оману через розмову чи розповідь про щось. Отже, ця номінація існує в межах таких негативно оцінних значень: «психічна неврівноваженість»; «не цікавість»; «порожнеча»; «некоректність у розмові». Основним мотивуючим фактором виступає внутрішня порожнина рослини. Іноді активується відтінок агресивності об'єкта номінації, що пов'язано з надзвичайно високою швидкістю росту бамбука, стрімкістю дії при внутрішній порожнечі.

Б. 7. Позначення товстої або худі особи назвою предмету побуту, утворені сенсорним механізмом модусної мотивації

Номінація *памперс* є парною до номінації *лантух* і знаходиться у межах концептуальної групи «товстий» чоловічого гендерного типу. Ця номінація належить до новітнього шару лексичних значень, бо лексема, що його позначає, стала широковживаною лише у 1990-ті р.р. «Памперс, -а, ч. Підгузник, виготовлений фабричним способом з дуже м'якої матерії, здатний добре вбирати вологу» [40, с. 879]. Цей предмет має широке коло використання у побуті, але не всі носії українських соціолектів мають безпосереднє відношення до користування ним. Проте потужний потік реклами *памперсів* у ЗМІ дає детальне уявлення про предмет. У процесі номінування у суб'єкта активуються характерні риси: «м'якість» (тактильний сенсорний тип) і «повнота» (візуальний тип). Номінацію *памперс* використовують, як правило, з метою позначення людини не просто повної (огрядної), а з яскраво вираженими набряками тіла, обличчя, рук (обважнілої). Номінація, здебільшого, вживається в іронічно-жартівливому контексті, інколи – з відтінком злого сарказму з номінаційним означенням *використаний*, яке вказує на надмірну набряклість тіла об'єкта номінації та на особисте (суб'єктивне) ставлення до нечистоплотної огрядної особи: *О! Йде до нас! Памперс використаний* (З розмови).

Номінація «*дошка*» має яскраво виражену гендерну ознаку і вживається на позначення особи жіночої статі, яка має подвійну візуальну характеристику:

«надмірна худорлява» і «прямокутна (з відсутністю плавних ліній) форма тіла». «Дошка, -и, ж. 1. Плоский невеликої товщини кусок дерева, випиляний з колоди. 2. Шкільний прилад, на якому пишуть крейдою. 3. Пристосування для чого-небудь у вигляді плити, пластини та ін.» [40, с. 325]. У свідомості суб'єкта номінації активується геометрична форма предмета первинного позначення на плоскість поверхні тіла позначуваного предмета. Як наслідок – відбувається активація додаткової зовнішньої характеристики особи жіночої статі – відсутність «опуклості» форм тіла. Відповідно – твердості поверхні первинно номінативного предмета – «дерев'яного виробу». Активується прихована в номінації тактильна риса – «жорсткість поверхні тіла». Аналізована номінація вживається з негативною модусною оцінкою, а також із семантичним вектором їдкої іронії: *Дай спокій! Треба вона мені, як п'яте колесо до Лексуса! Дошка розфарбована! Ні погладити, ні притулитися!* (З розмови молоді).

Б. 8. Позначення високої або низької особи назвою предмету побуту, утворені сенсорним механізмом модусної мотивації

Модусна номінація *шпінгалет* вживається на позначення надзвичайно маленької за фізичними параметрами та рухливої особи чоловічої статі. «Шпінгалет, -а, ч. 1. Металева засувка для замикання стулок вікон, дверей та ін. 2. перен., жарт. Невеликий на зріст юнак або підліток» [40, с. 1630]. Якщо у розмовному дискурсі номінація позначає недорослу особу чоловічої статі, то у соціолектному мовленні вона позначає саме дорослу особу, наділену надмірно маленькими та неміцними візуальними характеристиками статури. У процесі номінування особи у свідомості суб'єкта номінації активується функціональний сценарій маленького рухливого предмету. Рухливість та енергійність людей такого типу відома і притаманна переважній більшості вторинно номінативних цією лексею осіб: *О – о – о! Вже біжить до своєї дрімби! Шпінгалет нещасний!* (З розмови жінок).

Номінація *шланг(а)* за внутрішньою системою творення та за системою сценаріїв майже повністю збігається з номінацією *швабра*, але набуває реалізації в позначуванні обох гендерних типів особи: «Шланг, -а, ч. Гнучка труба для відведення, передачі, всмоктування і т. ін. рідини, сипких тіл, газів тощо» [40, с. 1625]. Певний діаметр і специфіка структури первинно позначуваного предмета має однорідність по всій довжині та, як правило, велику довжину. Отже, у процесі домінування особи у свідомості суб'єкта номінації активуються такі риси візуального характеру, як «невеликий діаметр» (великий діаметр має труба) та «велика довжина однорідного характеру». Отже, модусна номінація *шланг* вживається в українських соціолектах на позначення високого худорлявого чоловіка неміцної структури. Не слід плутати модусну номінацію психологічного типу *шланг* на позначення особи, яка ухиляється від виконання своїх прямих обов'язків (*шлангувати* – уникати прямих обов'язків та праці). Іноді для підсилення валентної оцінки вживаються додаткові означення до цієї номінації: *дірявий, атрофований, гнилий* і таке інше: *Цей шланг немитий так і в'ється навколо мої Галі! Доведеться бити!* (З розмови чоловіків).

Номінація *вішалка* має подвійне значення у дискурсі соціолектів: 1) «жінка або дівчина, що постійно докучає чоловікам, вимагаючи уваги»; 2) «висока надмірно худа дівчина або жінка». «Вішалка, -и, ж. 1. Паличка або стояк з кілочками або гачками, а також окремий гачок для вішання одягу, капелюхів тощо. 2. Плічка для вішання одягу. 3. Петля, пришита до верхнього одягу, за яку його вішають [40, с. 191]. У процесі творення номінації активуються мотиваційні такі моделі: 1) зовнішня сенсорна ознака – видовженість та невелика товщина предмета; 2) сублімована ознака неетичної поведінки особи жіночої статі: а) *Що за дівка?! Худа й довга, мов вішалка*; б) *Ця вішалка до кожних штанів липне* (З розмови). Активований сценарій сенсорного типу номінує особу худорлявої статі та високого зросту. Семантичне поле цієї номінації у сублімованому аспекті активує сценарій поведінки дівчини або жінки, який пов'язаний не з предметом, що призначений для вішання різних речей, а з петлею, яка пришита до одягу: *Твоя вішалка на кожен гачок скаче* (З

розмови чоловіків). Отже, номінація *вішалка* наділена полісемічністю у межах вторинної номінативної моделі. Два значення перебувають у різних семантичних площинах.

Б. 9. Позначення особи за інтелектуальними ознаками назвою предмету побуту, утворені психологічним механізмом модусної мотивації

Номінація *ріг* позначає особу затуркану, майже позбавлену зовнішніх цивілізаційних навичок, які у свідомості містян асоціюються з урбаністичними категоріями поведінки. «Ріг, ч. 1. На голові деяких ссавців – твердий кістковий наріст, що звужується до кінця. 2. род. рогу, тільки одн. Роговий покрив // Кісткова речовина, що використовується для виготовлення чого-небудь» [40, с. 1225]. У процесі модусної номінації активується метонімічний сценарій селянського побуту – через образ рогатої худоби. Отже, номінація обертає об'єкт з двох боків: 1) з точки зору розумового та інтелектуального розвитку; 2) з точки зору неетичної поведінки щодо встановлених урбанізованими нормами звичаїв і традицій. Третій, перманентний план змісту оцінної номінації вказує на соціальне походження об'єкта номінації – «селянин»: *О! Скільки **рогів** понаїхало! Пройти не можна* (3 розмови молоді). Ця номінація позначена явищем внутрішньої концептуальної метонімії, коли деталь (елемент) частини побуту актуалізується у вторинному позначенні особи.

Номінація *валянок* позначає тупу, обмежену особу: «Валянок, знев. Людина з уповільненою реакцією» [257, с. 76]. Визначення не зовсім точне, бо відсутня основна мотиваційна сенсорна ознака: «тупий носок валянка» – «тупість об'єкта номінації»: «Валянки, -ів, мн. (одн. валянок, -нка, ч.). Зимове взуття з валяної вовни» [40, с. 111]. Таке метонімічне явище актуалізує сенсорну ознаку передньої частини грубого взуття: «тупа», «кругла» передня частина. На семантичному рівні це омонімізується з «тупим» розумом (антонім – «гострий» розум). Отже, номінація *валянок* позначає особу, обмежену у здатності до

аналізу подій та складної інформації: *Як цей **валянок** школу закінчив? Тільки Бог зна!»* (3 розмови). Номінація позначена негативним модусом.

Номінація *ракушка* вживається в українських соціолектах у трьох значеннях. Одне з них є номінацією особи: «Ракушка³, Дурень» [206, с. 260]. Великий тлумачний словник визначає лексему як діалектну: «Ракушка, -и, ж., діал. Черепашка (у 1, 2 знач.) [40, с. 1200]. Оцінка декларує малоцінність об'єкта номінації, відсутність потреби суспільства у людині.

Номінація *чип* позначена граматично обумовленим гендерним вживанням. «Чіп, чопа, ч. 1. Конусоподібна дерев'яна пробка для закупорювання отвору в якійсь посудині (перев. в бочці. **Дурний, як чіп – дуже дурний. П'яний, як чіп – зовсім сп'янілий. 2. діал. Дерев'яний кілочок на спині для підвішування чого-небудь. // Стержень, на якому що-небудь ходить, гойдається, крутиться (у дверях, машині, приладі і т. ін.). 3. буд. Шип у брусі для з'єднання з іншим брусом. 4. іхт. Річкова риба родини окуневих» [40, с. 1603]. У соціолектному дискурсі ця номінація позначає розумово обмежену (дурну) людину: «Чіп, дурень. *От і чип. Сам винен*» [254, с. 326]. У семантичному полі вторинної номінації відбувається ротація сценаріїв метафоричної властивості. Первинним перенесенням слід вважати порівняння, яке пов'язане зі стадією сп'яніння. Чопи, якими забивали отвори винних бочок, розбухали від вологи та кислоти вина, а точніше – набрякали, пропитувались алкогольним напоєм. Отже, людина, перманентно «пропитана алкоголем», активує у свідомості реципієнтів сценарій максимального рівня – пропитаність алкоголем бочкового чопа. Поведінка переважної більшості людей у стані сп'яніння сприймається негативно. Психічне збудження п'яниці асоціюється з божевіллям, одержимістю або зі слабким розумовим розвитком, що проявляється не лише психомоторно, але й у змісті та характеристиці лінгводидаміки при комунікації. Таким чином, друге значення («дурень»; «неадекватний») є переосмисленням метафоричного типу зі стертим внутрішнім мотиватором. Стан сп'яніння тут лишається поза межами оцінки, активуючи лише розумову здатність об'єкта номінації.

Б. 10. Позначення жінки за ознаками поведінки назвою предмету побуту, утворені сублімованим механізмом модусної мотивації

«Мочалка, -и, ж., розм. Те саме, що мачулка, -и, ж., 1. Жмуток мачули (у 1 знач.) або інших волокон для миття, стирання бруду тощо» [40, с. 653]. У соціолектному дискурсі позначає жінку легкої поведінки [257, с. 96]. Номінація має додаткову візуальну мотиваційну ознаку. Волосся багатьох повій від постійного перефарбовування набирає вигляду «мочалки» (так, принаймні, було у часи появи цієї номінації).

Синонімічною номінацією є лексема «Клізма, -и, ж. 1. Введення рідини у порожнину прямої кишки з лікувальною або діагностичною метою. 2. Прилад для введення рідини в порожнину прямої кишки» [40, с. 546]. У соціолектній дискурсній структурі особова номінація *клізма* має чітку негативну модусну валентність. «Клізма³, Жінка, яка постійно ниє, набридає проблемами. *Не хочу бачити і чути цю клізму* [254, с. 162]. У вторинному позначенні другого значення додається аудіальний сценарій поведінки людини: звук *клізми*, який нагадує плаксивий сумний голос. Номінація вживається у виключно негативному значенні та має визначену гендерну ознаку.

Б. 11. Позначення особи назвою інфекційної хвороби, утворені механізмами модусної мотивації

Номінація *чума* < «Чума, -и, ж., мед., вет. 1. Госте інфекційне захворювання людини і тварини, що поширюється у формі епідемій. 2. перен. Надзвичайно небезпечне, згубне соціальне явище» [40, с. 1609]. У соціолектному дискурсі номінація *чума* позначає жінку та дівчину, яка має огидну зовнішність: «Чума, 1. Негарна, огидна дівчина. 2. Азіат» [257, с. 329]. У першому значенні номінація виникає у процесі мислення суб'єкта шляхом активації подвійних етнокультурних ґештальтів: з одного боку – «страшна хвороба» – емоція страху, пов'язана з переживанням за власне фізичне здоров'я, а з другого – огидна

зовнішність жінки, дівчини, візуальна ознака, породжена асоціативним порівнянням «страшна, як чума». Це мішаний різновид номінації: з одного боку – сублімована модусна номінація, а з іншого – асоціативно-термінальна. У КС сучасного українця відсутній будь-який контакт з цією хворобою, а відповідно – знання про її симптоми та генезу протікання, зовнішні вияви, бо від часу останніх епідемій *чуми* змінилося три покоління. Отже, основним внутрішнім мотиватором номінації особи на сучасному етапі є почуття страху після побаченого: *Матінко рідна! Ну й чума! Давно такого крокодила не зустрічав* (З розмови хлопців).

Номінація *холера* < «Холера, -и, ж. 1. Гостроінфекційне епідемічне шлункове захворювання, що супроводжується корчами, проносом, блюванням // Епідемія цього захворювання. 2. Розм. Уживається як лайливе слово» [40, с. 1568]. У соціолектному дискурсі ця номінація використовується у двох значеннях: 1) подія або випадок, який потребує негайних дій, вчинків, застосування фізичної сили – у процесі номінації активуються риси «холери» як епідемії або (як варіант) риси нападу холери, що характерні неприємними відчуттями; 2) номінація особи, яка характеризується нестримними й необдуманими діями, які, через поспішливість призводять до негативних наслідків: *От холера! Знову зіпсував інструмент. Видно, не той брусок взяв* (З розмови). Номінація вживається з негативним вектором значення. Іноді набуває іронічно-жартівливих семантичних відтінків.

Номінація *герпес* < «Герпес, -у, ч. Група інфекційних вірусних захворювань, які характеризуються висипом згрупованих дрібних пухирців» [40, с. 233]. У соціолектному дискурсі ця номінація має два значення: 1) «людина, яка з'являється зненацька і / або невчасно»; 2) «людина, яка постійно заважає й докучає своєю присутністю»: *І де цей герпес на мою голову взявся?! Думала, що не прийде! Так приперся* (З розмови жінок). Модусний вектор об'єкта номінації виключно негативний і при творенні активує у свідомості негативні відчуття при появі виразкових висипів.

Б. 12. Позначення особи назвою астрономічного об'єкту, утворені механізмами модусної мотивації

Номінація *зірка* < «Зірка, -и, ж. 1. Самосвітне небесне тіло, що являє собою скупчення розжарених газів. 2. перен. Про дуже видатну, прославлену людину» [40, с. 460]. Паралельно з цією номінацією (у тому ж значенні) в українському соціолектному дискурсі вживається російська лексема *звезда*, яка має вищу валентність оцінки, але вживається, здебільшого, з конотацією іронії: *Ця звезда мене дістала! Ходить і ходить за мною!* (З розмови). У соціолектному мовленні такі номінації позначають особу жіночої статі, яка безпідставно виділяє себе з решти людей, чим викликає насмішки та засудження.

Б. 13. Позначення особи назвою утиліту, утворені механізмами модусної мотивації

Бінарні номінації *гівнюк* / *гівнючка* характеризують особу за двома параметрами: віковим і етичним. < «Гівняк, -а, ч., зневажл. Про лукаву, підступну і підлу людину» [40, с. 236]. У соціолектному дискурсі номінація набуває не лише іншого морфемного оформлення (*гівнюк*), а й додаткової семантики: «Гівнюк, -а, ч., вульг. Негативна характеристика чоловіка, хлопця, неприємного здатного на підлість, вайлуватого. *У підворіттях, на лавках, у старих похилих альтанках сидять вузьколобі гівнюки і нагадують про себе реготом і вогниками сигарет* (А. Дністровий)» [254, с. 96]. Жіноча номінація *гівнючка* є похідною від чоловічої, але з додатковою психологічною характеристикою: «Гівнючка, -и, ж., вульг. *Вередлива дівчина (частіше недоліток). Така фішка не пробачається – подумки кажуть і розуміють, що наше життя деколи стає вередливе, як шістнадцятилітня гівнючка* (А. Дністровий)» [254, с. 96]. В обох випадках характеристика осіб є вульгарно-обсценною і має визначений негативний вектор оцінки. Жіночий гендерний тип має помірну інтенсивність і анонсує релевантні риси віку та вередливості.

Чоловічий бінарний тип виявляє також розумову обмеженість та специфічну поведінку об'єкта номінації.

Номінація *поц* є їдишизмом. У їдишу *roz* – чоловічий статевий орган. Існує багато різних версій щодо походження цієї номінації та похідної від неї *поцан* / *пацан*. Однак у сучасних соціолектах вона представлена в такому значенні: «Поц, -а, ч. 1. Поганий чоловік. *Ну всьо, поц, ти попався* (Л. Дереш). 2. Хлопець» [254, с. 148]. *Поц* є повним синонімом номінації *мудак*. Існує версія одеського походження цієї номінації, проте вона нам видається абсурдною. Ця номінація наявна у будь-якому місці компактного проживання євреїв. Похідна номінація *пацан* також має оцінний етичний (сублімований) компонент. Вона позначає порядного чоловіка будь-якого віку, який визнає і виконує всі неписані закони вулиці.

ДОДАТОК В

СОЦІОЛЕКТНІ НОМІНАЦІЇ ОСОБИ, УТВОРЕНІ МЕХАНІЗМАМИ ПРОПОЗИЦІЙНО-ДИКТУМНОЇ МОТИВАЦІЇ

В. 1. З історії вивчення пропозиції російськими вченими

Серед спроб визначити пропозицію варто відзначити спроби зробити це з точки зору логіки, психології і граматики, запропоновані Ф. І. Буслаєвим, Д. М. Овсяннико-Куликовським і П. Ф. Фортунатовим. Ф. І. Буслаєв визначив, з точки зору логіки, що «судження, виражене словами, є пропозицією». [36, п. 110.]. Д. М. Овсяннико-Куликовський, прихильник психологічного підходу до визначення пропозиції, дотримувався думки про те, що «пропозицією є таке слово або впорядковане поєднання слів, яке пов'язане з особливим рухом думки, відомим під назвою "присудковість"» [199, с. 50.]. Представник формально-граматичного напрямку П. Ф. Фортунатов так характеризував пропозицію: «Серед граматичних словосполучень, що вживаються у повних пропозиціях у мові, панівними є саме ті словосполучення, які ми маємо право назвати граматичними пропозиціями, тому що вони містять у собі, як частини, граматичний підмет і граматичний присудок» [290, с. 36.].

В. 2. З історії вивчення пропозиції європейськими вченими

Представники напрямку логічного аналізу мови (Г. Фреге, Б. Рассел, Л. Вітгенштейн, К. Гемпбель, Р. Карнап та ін.) сперечалися зі схоластами і виходили з тези про недовіру розуму, чим і було зумовлене створення ними *lingua mentalis* як універсальної мови семантичного запису. Теорія пропозиції ґрунтувалася на здатності речення виражати істину. Б. Рассел трактував пропозицію як одиницю, що репрезентує актуальний факт та має певну синтаксичну будову, ізоморфну структурі реальної ситуації. Але він відзначав лише її здатність виражати істинне значення завдяки кореляції з дієсловами пропозиційного відношення [10, с. 27]. Зважаючи на Б. Рассела, Л. Вітгенштейн звернув увагу і на неістинність судження у повсякденному функціонуванні мови. У свою чергу, Ш. Баллі виділив у структурі пропозиції диктум і модус. Водночас йому належить своєрідне трактування диктуму, до якого він відносить

не тільки фактичний зміст, а й уявну дійсність. Неясність цього положення стала поштовхом до визначень пропозиції, які містили не тільки семантичні образи ситуації реального світу, а й інших можливих світів [39, с. 69]. Визначення пропозиції, що допускають її неістинність, виходять із положень логічного позитивізму і протистоять схоластичній логіці, що утверджує лише істинність судження: «Будь-яке речення відображає реальні факти з певним наближенням. Пропозиція, що виражається такими реченнями, може бути у своєму відношенні до дійсності достовірною, неточною або хибною. Тому будь-яка пропозиція має функцію істинності» [130, с. 142]. Отже, Певний час пропозиційну репрезентацію розглядали як опис, який може бути істинним чи фіктивним стосовно реального світу. Але відомо, що люди не сприймають світ безпосередньо. Вони оперують його внутрішніми репрезентаціями. Тому пропозиційне подання знань є істинним чи хибним відносно деякої когнітивної моделі, структура якої відіграє роль безпосереднього відтворення стану справ, відображаючи істотні аспекти відповідної ситуації реального світу [77, с. 76].

Застосовуючи когнітивний підхід, можна уточнити поняття пропозиції за допомогою залучення до сфери аналізу принципів сприйняття світу, сутність яких полягає в тому, що всі зовнішні події, об'єкти, явища тощо сприймаються у їхній взаємодії та взаємовідношеннях. Ці зв'язки і відношення мають місце між різними сутностями, а уявлення про зв'язки і відношення між об'єктами формуються поряд з уявленнями про самі об'єкти і породжують особливий тип репрезентації знань – пропозиційний [147, с. 137].

В. 3. З історії дослідження модусного компонента пропозиції

Модусний компонент пропозиції схематично окреслено в роботах логіко-філософської школи кінця XIX – початку XX ст., особливо тих, що представляють напрям логічного аналізу мови науки. Позитивістська ж концепція, допускаючи існування істинних і неістинних атомарних речень у мові науки, визнала їхньою супутньою ланкою чуттєві переживання суб'єктів.

Увага до суб'єктивного компонента речення знову з'явилася у працях представників Женевської, Лондонської, Празької лінгвістичних шкіл. Це було спричинено вивченням актуального членування речення та комунікативного аспекту мови. Перебуваючи під впливом структуралізму Ф. де Соссюра, Ш. Баллі не раз наголошував на психічній реальності мовної системи, на «актуалізації» слова в мові. Така відмінна від концепції де Соссюра внутрішня антропність, комунікативність мови приводить Баллі до подвійного компонентного аналізу речення, поділу його на диктум як судження про факт і модус як відтінок почуття і волі [164, с. 159]. Звідси розмежування вченим [17, с. 43-48] двох типів мовних значень: пов'язаних із позначенням дійсності й із ставленням до неї того, хто говорить. Учений визначив модус як активну мисленнєву операцію, яку виконує мовець над репрезентаціями, що містяться в диктумі. Нова концепція пропозиції відповідає давній тенденції до поділу речення (висловлювання) на об'єктивну семантичну константу (диктум у логіці схоластів, П. Абеляра; уявлення чи образ у Р. Декарта; інтенціонал у сучасній логіці), що здатна одержувати істинне значення, і суб'єктивну змінну, що виражає відношення значення до дійсності, оцінку (модальність).

В. 4. Особливості метонімічних перенесень

Метонімія являє собою механізм мови, сутність якого полягає в регулярному чи оказіональному перенесенні назви одного класу предметів або назви одного предмета на суміжний, органічно з ним пов'язаний. Концептуальна основа метонімії полягає у смисловій конденсації від більш конкретного, часткового значення до загальнішого. Як наслідок, при метонімічних перенесеннях один із компонентів ситуації, будучи вже позначеним, набуває здатності називати ситуацію в цілому: «відома невизначеність світу, в якому немає чітких меж між цілим і його частиною, між об'єктом і його ознакою, стає об'єктивним підґрунтям для метонімії і переходу від цілого до його частини і навпаки» [148, с. 89].

Зазначимо, що основу відомих регулярних метонімічних перенесень складає перехід не від прямого значення до переносного, а від базової когнітивної структури до лексичного значення; «підґрунтям перенесення є актуалізація когнітивних структур, що стоять за певними лексичними одиницями» [76, с. 136]. Якщо «в основі метафоризації лежить розпливчастість понять, з якими ознайомлена людина, відображаючи у своїй свідомості змінювану багатоманітну позамовну дійсність» [180, с. 12], то метонімія відрізняється точністю співвідношення понять, що зіставляються.

В. 5. Схема розподілення номінацій особи, мотивованих предикатом

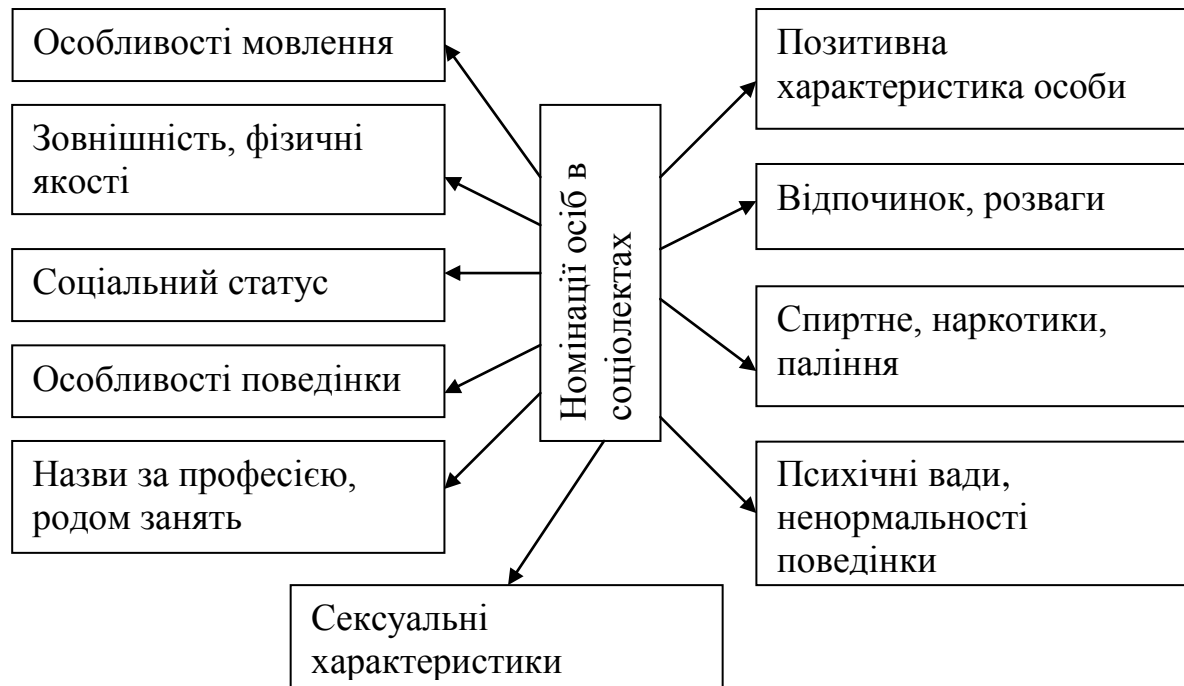

Рис. В. 1. Розподілення номінацій особи, мотивованих предикатом, у соціолектах української мови

В. 6. Номінації предикатного різновиду пропозиційно-диктумної мотивації Номінації, що позначають особливості мовлення людини:

белькотун – «той, що швидко говорить» < *белькотати* – нерозбірливо, без ладу щось говорити;

бурчило – «той, що весь час *бурчить* (говорить невиразно, нерозбірливо)» [209, с. 71];

плямкалка – «зневажлива назва жінки» < *плямкати* [257, с. 362].

Номінації, що позначають особливості поведінки людини.

1. Номінації, що вказують на стиль спілкування особи у реципієнтній зоні:

каркуша – людина, що накликає, провіщує щось [209, с. 166]. Мотиватор – переносне значення предиката *каркати* – «віщувати, накликати нещастя, невдачу». Перехід орнітоніма у номінацію особи репрезентує процес лексико-семантичного творення слів, відбувається трансакція. Цей процес творення нових слів реалізується внаслідок розщеплення значення слова на два самостійних значення;

ліпило – «брехун», «вигадник» < *ліпити* – «брехати, говорити неправду» [257, с. 203]. Номінація використовується на позначення медпрацівника режимних закладів (в'язниць, спеціалізованих, розподільників та ін.). Внутрішня семантика кримінально-злочинного позначування розкриває один з боків посади – можливість полегшити життя у закритому суспільному колі, кладучи до лазарету, підліковуючи небезпечні хвороби, підкормлюючи вітамінами та інше;

тріпко – «брехун, який не дотримується слова» < *тріпати* (язиком) – «говорити щось недоречне, нерозумне» [257, с. 326];

свистун – «брехун» < *свистіти* – «брехати» [257, с. 295].

2. Номінації особи на позначення способу життя, певних дій та вчинків:

балдьожник – «той, хто любить балдіти» (= *балдюжник*)» [257, с. 44];

заводила – «організатор» [257, с. 141]. Утворене від дієслова *заводити* – «починати щось, затівати»;

капуша, копуха, копуша – «повільна, неповоротка, незграбна людина» [257, с. 166]. Мотиватором є дієслово *копатися* – «повільно займатися чим-небудь, довго поратися з чимось» або *копирсатись*;

мазило – «той, хто не влучає у ціль» [257, с. 209] < *мазати* – «не потрапляти у мішень, ціль; перен., робити промахи у діях вчинках, поведінці»;

приколіст – «жартівник». Мотиватором є дієслово *приколюватися* (рос. *прикалываются*) – «сміятися з когось або чогось» [257, с. 276]. Останнім часом ця лексема зазнала розширення семантики і позначає не лише особу, яка схильна до жартів, але й у цілому веселу життєрадісну людину (іноді *балагура*);

спонсор – «багатий коханець, який утримує, матеріально підтримує дівчину, жінку» < *спонсорувати* – «здійснювати фінансування кого-, або чого-небудь»: *Я знав, як вона жила по тому, як ми розбіглися: шлюбні й нешлюбні чоловіки, бойфренди, спонсори* (Є. Кононенко. Відгоріли свічки) [257, с. 309]. Номінація позначає також особу, яка є найбагатшою у компанії, за рахунок якої відбувається спільний захід;

3. Номінації особи за професією, родом занять:

викидайло – «швейцар у ресторані; охоронець на дискотеці». Мотиватор-предикат *викидати* [257, с. 81];

водило – «шофер». Мотиватор-предикат *водити* (автомобіль) [257, с. 92];

вчиха – «вчителька». Мотиватором-предикатом виступає дієслово *вчити*: *Я завтра нашій **вчисі** принесу отакений букет!* [257, с. 98];

лепетунчик – «маклер на товарній або фінансовій біржі (посередник в укладанні торгових та біржових угод)» [257, с. 201]. Утворене від слова *лепетати* – «швидко й невиразно говорити стишеним голосом». Це вміння маклерів тренувалося роками. Слід швидко й докладно обговорити умови справи,

щоб конкурент, який стоїть поруч, нічого не зрозумів і не почув, а клієнт був задоволений детальною інформацією;

мінйло – той, хто займається незаконними купівлею-продажем валюти.

Мотиваторами є дієслова *міняти, обмінювати, розмінювати* (гроші): *Там я здав сотню доларів першому-ліпшому мінйлі, і ми з Пашкою почали гуляти* (С. Бортніков. Карателі) [257, с. 219]. Номінація утворилася в кінці 1980-х р.р. з появою іноземних валют на пострадянському економічному просторі;

свистунець – «мент, міліціонер». Мотиватор – *свистіти* (зазвичай, міліціонер за допомогою свистка дає сигнал зупинитися) [257, с. 295].

4. Номінації, які відбивають деякі шкідливі звички особи:

кінчило – «закінчений алкоголік або наркоман» < *кінчати* [257, с. 173];

колун – «наркоман» [257, с. 181]. Мотиватор – дієслово *колотися* – вводити наркотики в організм за допомогою шприца (неодноразово);

мажчик, мазко, мазок – «наркоман» [257, с. 208]. Мотиватором-предикатом виступає соціолектно марковане дієслово *мазатись* (колотися) – вводити наркотики шляхом ін'єкції;

нюхач – «токсикоман». Мотиватором є дієслово *нюхати* – вдихати через носову порожнину наркотичні речовини [257, с. 239];

торчок – «наркоман» < рос. *торчать* (укр. *стирчати*) – відчувати задоволення, ейфорію від дії наркотиків [257, с. 322];

ханур, ханурик, ханик – «алкоголік» [257, с. 350]. Мотиватором є предикат *ханижити* – «тинятися (вештатися, швендяти) випиваючи, пропиваючи гроші».

В. 7. Думка щодо гіпонімічного (еквонімічного) різновиду пропозиційно-диктумно мотивованих соціолектних номінацій особи

Гіпонімія як самостійна лексико-семантична категорія відіграє досить важливу роль систематизатора лексичних структур національних мов у цілому і термінологічних підсистем зокрема. Гіпоніми, логічно підпорядковані одному й тому самому гіпероніму, один відносно одного є «співгіпонімами», тобто однорідними гіпонімами [196, с. 241]. Значення гіпонімів містить більшу кількість семантичних компонентів, ніж значення гіперонімів, адже терміни, які виражають поняття видового плану, містять весь той комплекс ознак, що становить значення терміна-виразника родового поняття, плюс деякі додаткові значеннєві ознаки, при цьому «зміст видового поняття виявляється ширшим за зміст родового, а обсяг – вузчим» [67, с. 59]. Варто відзначити, що головна особливість гіпонімії полягає в тому, що вона не виявляється в мові настільки ж послідовно і систематично, як, наприклад, логічні відношення включення у різних класифікаціях: на рівні з вираженими відношеннями гіпонімії існують численні випадки асиметрії і невизначеності. У різних мовах відношення гіпонімії виявляються по-різному, їхня специфіка визначається системою конкретної мови і відображуваним у ній характером культури.

Спираючись на це, ціла низка вторинних номінацій особи, віднесених нами за мотивацією семантичного перенесення до асоціативно-термінально мотивованих і предикатного різновиду пропозиційно-диктумно мотивованих соціолектних номінацій, може розглядатися як вторинні номінації особи, мотивовані гіпонімічними відношеннями. Адже вторинні номінації особи *альоша, альбіна, роксолана, вася, ганька*, мотивовані асоціаціями з власними іменами (асоціативно-термінальна мотивація), є гіпонімами стосовно гіпероніма *людина*. Наприклад:

альбіна – «жінка, яка торгує самогоном» [257, с. 34]. Внутрішня семантична мотивація: самогонка має білий колір, що відповідає лат. *album* – «білий». Отже, та, що продає «біленьку» – «альбіна»;

альоша – «ненадійна людина» [257, с. 34]. Частіше у просторіччі та міському соціолекті «пришелепкуватий, дурненький (дурнуватий)», той, який чинить наперекір власним інтересам або безпеці;

вася – «будь-який хлопчик, хлопець»; «людина, яка не викликає поваги» [257, с. 76]. Пасивний некмітливий хлопець (чоловік), який сприймає все, що робиться навколо як норму й не чинить опору ані позитивним, ані негативним вчинкам – «погодженець»;

васька – «невезуча людина» [257, с. 76];

роксолана – «українка як об'єкт купівлі-продажу в секс-індустрії»: Українські **роксолани** заповнили зарубіжні борделі [257, с. 290]. Завдяки романам О. Назарука та П. Загребельного ця номінація стала національно маркованою, ідентифікаційною для українських дівчат шлюбного віку. «Роксоланізація» свідомості українських дівчат стала досить поширеним явищем у Європі та на Близькому Сході.

Оболонка твірного слова залишається незмінною, набуває нового значення і стає похідною. При цьому способі не активуються спеціальні словотворчі засоби, формантом є зміна семантики. Це апелятивація (перехід власної назви у загальну).

Не менш показовими є етніми *бандера*, *бандеролог*, утворені таким же способом і віднесені нами до асоціативно-термінально мотивованих номінацій на основі прецедентного перенесення: *бандера* – «мешканець Західної України» [257, с. 46]; *бандеролог* – «мешканець Західної України, переважно селянин» [257, с. 46]. *Бандера* – метонімічний перенос від прецедентного імені, *бандеролог* – від назви *мави* у казці «Мауглі» Р. Кіплінга (слово співзвучне з *Бандера*, *бандерівець*). По-іншому утворено однорідний синонім до *бандера* і *бандеролог* – *бандеритатівець* – «мешканець Західної України; зазвичай патріот»: *Покрутившись трохи в аудиторії, пройшов повз дрібно кучерявого викладача-«бандеритатівця»* (П. Вольвач. Кляса)» [257, с. 46].

Номінацію *каркуша* – «людина, що накликає, провіщує, як правило, біду» – було віднесено до асоціативно-термінально мотивованих номінацій на основі

прецедентного перенесення (ім'я відомого мультобразу) і до предикатного різновиду пропозиційно-диктумно мотивованих соціолектних номінацій (мотиватор – дієслово *каркати* – «накликати, провіщувати біду». *Каркуша* – приклад транспелятивації (перехід однієї загальної назви в іншу загальну назву).

ДОДАТОК В

**СЛОВНИК НОМІНАТИВНИХ ОДИНИЦЬ
НА ПОЗНАЧЕННЯ ОСОБИ В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ
СОЦІОЛЕКТАХ**

1. Абраша – єврей;
2. Абрек – кавказець-мусульманин;
3. Абрикос – матеріально забезпечений молодик;
4. Абстинент – наркоман у стані ломки;
5. Аварійник – водій, що навмисне створює аварійну ситуацію;
6. Агал – алкоголік;
7. Агресор – теща;
8. Азер – азербайджанець;
9. Азербон – азербайджанець;
10. Азік – представник близького Сходу;
11. Академік – злочинський авторитет;
12. Активіст - в'язень, який активно співпрацює з адміністрацією;
13. Акула - в'язень з великим строком; підступна агресивна людина;
14. Алгеброїд – вчитель алгебри;
15. Алігархон – олігарх ;
16. Алігатор – олігарх;
17. Алігатор – негарна дівчина, жінка;
18. Алік – алкоголік;
19. Аїд – єврей;
20. Алкан – алкоголік;
21. Алкалоїд – алкоголік;
22. Алканавт – алкоголік;
23. Алкашист – алкоголік;
24. Алкашниця – алкоголічка;
25. Альоша –ненадійна людина; дурень;
26. Аля-улю – жени гусей – ідіот; дурень;
27. Амазонка – жінка легкої поведінки;
28. Аміго – друг;
29. Амбал – дужий великий чоловік;
30. Андерсен – брехлива людина;
31. Антон – двірник;
32. Антрацит – афроамериканець;
33. Ара – вірменин-друг;
34. Арап – шахрай; нахаба;
35. Арештант – блатний; вор у законі; авторитет;
36. Аристократ – кишеньковий злодій найвищої кваліфікації;
37. Арік – вірменин;
38. Аркадник – віртуальний гравець, що застосовує тактику «з-за рогу»;

- 39.Армен – вірменин;
- 40.Архаровець – хуліган;
- 41.Аппер – наркоман на амфітамінах;
- 42.Аптекарь – нарковиробник;
- 43.Аскач – прохач на вулиці;
- 44.Аскет – людина, яка зневажає розваги;
- 45.Асмодей – скупий; непрофесійний злодій;
- 46.Астматик – програміст мовою “Assambber”;
- 47.Атаман Козолупа – удаваний блатний авторитет;
- 48.Атлет – той, хто фізично знущується над слабшими арештантами за наказом;
49. Афен – міліціонер;
- 50.Баба – дівчина або жінка;
- 51.Бабська – дівчина або жінка;
52. Багатоверстатниця – жінка, яка має кількох коханців; повія;
- 53.Байкер – мотоцикліст;
- 54.Баклажан – алкоголік;
- 55.Баклан – молодий злодій; непорядний бовкун;солдат осіннього призову;балакуча людина; льотчик морської авіації;
- 56.Баксер – той, хто займається обміном валюти;
- 57.Балабон – коментатор;
- 58.Балагула – візниця; таксист(сучасне);
- 59.Баласт – болільник – не фанат;
- 60.Балдюйник – любитель розваг;
- 61.Балдьожник – любитель насолоди;
- 62.Балон – міліціонер;
- 63.Бамбіна – дівчина;
- 64.Бамбук – тупа нерозважлива людина;
- 65.Банабак – кавказець;
- 66.Банда – група фанатів;
- 67.Бандера – мешканець Західної України;
- 68.Бандерша – утримувачка притону;
- 69.Бандит – добрий знайомий(друг);
- 70.Банкір – виробник самодільного наркотику;
- 71.Банова бікса – вокзальна повія;
- 72.Банш – розумна людина;
- 73.Баняк – дурень;
- 74.Баобаб – здоровий і тупий чоловік;
- 75.Барабанщик – донощик;

76. Баран – кучерявий чоловік;
77. Барахольник – франт;
78. Барига – продавець автозапчастин;
79. Баруха – доступна жінка;
80. Баскетболіст – низький на зріст чоловік;
81. Батон – пасивний гомосексуаліст; молода повія; молода дівчина; друг, товариш;
82. Батрак – різноробочий;
83. Батюшка – дільничий;
84. Батько – командир військової частини;
85. Батя – досконалий віртуальний боєць;
86. Батяня – батько;
87. Бахус – алкоголік;
88. Бацила – хвора жінка; людина, яка викликає осуд оточуючих;
89. Бацька – білорус;
90. Бебик – інфантильний чоловік; дурко;
91. Бегемот - товстун;
92. Бджонц – низенький чоловік;
93. Беефник – токсикоман;
94. Бейба – дівчина;
95. Безконвойник – засуджений з правом вільного пересування на зоні;
96. Безпределщик – той, хто чинить проти закону(суспільства і зони);
97. Безпонтяк – порожня людина;
98. Белькотун – людина, що швидко говорить;
99. Белдик – хлопець;
100. Бембик – хлопчик;
101. Бемкнутий – придурок;
102. Берізка – товста дівчина;
103. Берко- беркутівець;
104. Бескида – дівчина;
105. Бетмен – той, хто впав з висоти; білорус;
106. Бецалка – молода дівчина;
107. Бецик – тілистий хлопець-підліток;
108. Бзденик – поляк;
109. Бздо – неприємна людина;
110. Бздун – нещира і брехлива людина;
111. Бивень – нерозумний чоловік;
112. Бидло - ув'язнений, який добросовісно працює; психічно хвора людина;

113. Бик – фізично сильний чоловік; селянин;
114. Битяй – друг;
115. Бич – людина, яка швидко потрапляє у залежність; колишній моряк;
116. Бичка – дівчина з села;
117. Бичкомір – бездомний;
118. Бичкотряс – той, хто збирає недопалки(бички);
119. Бичок – угодований в'язень, який служить їжею утікачам;
120. Бі-бой – брейкер;
121. Бімбо – «клоун» у товаристві;
122. Бізнесовець – бізнесмен;
123. Бізнесюк – бізнесмен;
124. Бізнюк – бізнесмен;
125. Бізон – тугодум; телепень;здоровань;
126. Бікс – принижена людина;
127. Бікса – дівчина легкої поведінки;
128. Біла кістка – транзитник;
129. Білочник – важкохворий алкоголік;
130. Біляк – хворий на білу гарячку;
131. Біндер – людина, яка постійно щось клянчить;
132. Бінокль – баньката людина;
133. Блажко – психопат;
134. Блакитний – гомосексуаліст;
135. Блек – афроамериканець; кавказець;
136. Блоха – дуже худя людина; низька людина;
137. Блоха у скафандрі – маленька і худя людина;
138. Бобер – наркоман;
139. Бобик – рядовий міліціонер; шістка;
140. Боєць – близький знайомий;
141. Бойфренд – коханець;
142. Бос – батько; начальник; керівник;
143. Босяк – блатний; той, хто визнає закон зони;
144. Ботинок – директор школи;
145. Бовчило – бовкун;
146. Бомбило – приватний візник;
147. Ботан – відмінник; заучка;
148. Ботанік - сором'язливий хлопець – відмінник; занудна людина;
149. Бормотолог – алкоголік;
150. Бормотушник – алкоголік;
151. Бочка – товста людина;

- 152. Браузер – батько;
- 153. Брати – чоловіки, які перебувають у статевому зв'язку з однією жінкою;
- 154. Братан – наймолодший член мафіозного угруповання;
- 155. Братва – члени кримінального угруповання;
- 156. Брателло – друг, товариш;
- 157. Браток – член кримінального угруповання;
- 158. Брахман – продавець галюцицинагенів;
- 159. Брейкдансер – танцівник брейку;
- 160. Бригада – кримінально-злочинне угруповання;
- 161. Бригадир – керівник кримінально-злочинного угруповання;
- 162. Бринза – білотіла жінка;
- 163. Британ – британець;
- 164. Бритий – скінхед;
- 165. Бритоголовий – рекетир;
- 166. Бройлер – товстий чоловік;
- 167. Бронтозавр – неприваблива людина;
- 168. Броньовик – тупий і нахабний чоловік;
- 169. Бубир – товстий і низький чоловік;
- 170. Бугор – бригадир у колонії; особа, яка керує в'язнями у побуті;
- 171. Будулай – циган;
- 172. Будяк – неохайна людина;
- 173. Бузівок – великий і сильний чоловік;
- 174. Букварик – водій-початківець;
- 175. Бульбаш – білорус;
- 176. Бульо-мульо – селянин; нерозвинений хлопець, чоловік;
- 177. Бультер'єр – недалеко фізично розвинена людина;
- 178. Бундес – німець;
- 179. Буравчик – непримітна боягузлива людина;
- 180. Буратіно – людина з загальмованою реакцією;скнара; той, хто має гроші;
- 181. Буркун – бурчлива людина;
- 182. Бурла – нерозумна жінка;
- 183. Бурмило – великий дужий чоловік;
- 184. Бурчило – людина, яка постійно буркоче;
- 185. Буряк – селянин; некультурна особа;
- 186. Бухар – алкоголік;
- 187. Бухарін – алкоголік;
- 188. Бухарочка – алкоголичка;

189. Бухенвальд – надмірно худя людина;
190. Бухля – алкоголік;
191. Буча – лесбіянка;
192. Валет – недорозвинена людина;
193. Вальок – наркоман на ЛСД;
194. Валянок – людина з уповільненою реакцією; тупий чоловік;
195. Вантус - комп'ютерний гравець, який спеціалізується на вбивстві тих гравців, які просуваються через каналізацію;
196. Ванька – дурень;
197. Вар'ят – психопат;
198. Варяг – легіонер;
199. Василіса – дівчина;
200. Василь – провідник, який нелегально продає алкоголь у потязі;
201. Васильок – незайманий хлопець;
202. Васька – невезучий;
203. Вася – молодий телепень;
204. Вася пітерський – придуркуватий молодик;
205. Вася приморожений – розумово обмежена людина;
206. Ватман – водій трамвая;
207. Ватрушка – повненька дівчина;
208. В голові маргарин – тупувата людина;
209. Ведмежатник – зламник сейфів;
210. Ведмежатник(збірн.) – молодіжна компанія хлопців;
211. Ведмідь – селянин;
212. Верблюд – людина, яку можна використати; той, хто багато плюється;
213. Верхній – покупець квартири;
214. Ветеран – людина похилого віку; той, хто неодноразово сидів у в'язниці;
215. Видвиженець – учасник «кислотних» вечірок;
216. Викидайло – охоронець;
217. Вилупок – людина з вирячкуватими очима; погана людина; дитина;
218. Випердиш – низенька непоказна людина;
219. Вишибайло – охоронець;
220. Вишкварок – маленький на зріст чоловік;
221. Вишкварка – маленька на зріст дратівлива особа;
222. Вишкребок – непотрібна суспільству або товариству людина;
223. Вівця – тупий наївний чоловік; недалека сумирна жінка;
224. Відморожений – агресивний тупоголовий молодик;

- 225. Відморозок – рекетир;
- 226. Відстрілок – йолоп; дурень;
- 227. Віпарь – віп-персона у комп'ютерній грі;
- 228. Віра – довірлива дівчина, жінка;
- 229. Віртуал – людина, яка повернута на інтернеті;
- 230. Вовкодав – агресивний захисник у футболі;
- 231. Вовчара – злий агресивний чоловік;
- 232. Вовчиця – агресивна жінка;
- 233. Водило – шофер, водій;
- 234. Водяний камеронщик – працівник водовідливу на шахті;
- 235. Воїн – боєць групи футбольних фанатів;
- 236. Волосатик – хіпі;
- 237. Ворона – неуважна жінка;
- 238. Вузкий лоб – тупий і фізично здоровий чоловік;
- 239. Вуркаган – досвідчений злодій;
- 240. Вулкан – хуліган;
- 241. Вчиха – вчителька;
- 242. Гагари – дівчата;
- 243. Гад – працівник міліції;
- 244. Гадина – негативна оцінка жінки;
- 245. Гадюка – зла жінка;
- 246. Гадючник(гадючник) – неприємна компанія;
- 247. Гаїшник – гірський майстер;
- 248. Галімота – люди, які нічого собою не представляють;
- 249. Гальмо – людина з уповільненою реакцією;
- 250. Гамер(геймер) - комп'ютерний гравець;
- 251. Ганмен – охоронець;
- 252. Ганс – німець;
- 253. Ганька – недалеко примітивна дівчина;
- 254. Гапон – місіонер;
- 255. Гарбіджмен – двірник;
- 256. Гастролер – злочинець, який здійснює злочини у чужих містах;
- 257. Гьорлиця – дівчина;
- 258. Гьорлфрендка – подруга-друг;
- 259. Гегемон – начальник, керівник;
- 260. Гевал – великий і дужий чоловік;
- 261. Гей – гомосексуаліст;
- 262. Герла – дівчина;
- 263. Герман – німець;

264. Генерал – генеральний директор;
265. Геракл – дуже худа людина;
266. Геракл засушений – надмірно худа людина;
267. Гицель – виловлювач бродячих тварин;
268. Гібон – негарний зовні чоловік;
269. Гівнюк – молодий хлопець;
270. Гівнючка – молода дівчина;
271. Гідро солдат – матрос;
272. Гідроцефал – зубрила;
273. Гіндик – пихатий чоловік;
274. Гіпопотам – товстун;
275. Гірський козел – кавказець- торговець;
276. Главнюк – головний кондуктор;
277. Гламурняк – людина, яка одягається з претензією на оригінальність;
278. Глист – дуже худий чоловік;
279. Глиста у скафандрі – дуже худа людина;
280. Глухар – грабіжник п'яних; режимний в'язень; працівник міліції;
281. Глюкоза – вчителька біології;
282. Гнобавка – неприємна жінка;
283. Гнус – погана людина(гнусна);
284. Гоблін – агресивний підліток; озброєний рекетир;
285. Годок – однопризивник; ровесник;
286. Голівуд – приваблива дівчина;
287. Голубець – гомосексуаліст;
288. Голубок – гомосексуаліст;
289. Гом – гомосексуаліст;
290. Гомель-древ – білорус;
291. Гомосек – гомосексуаліст;
292. Гончари – гомосексуалісти;
293. Гоп – компанія – весела компанія людей;
294. Гопник – злочинець, який працює на гоп-стоп;
295. Горила – сильний чоловік;
296. Горніст – той, хто п'є алкоголь з горла пляшки; наївна молода людина;
297. Госак – професійний гравець(за гроші) у комп'ютерні ігри;
298. Гофмейстер – майстер серед майстрів;
299. Гофмаклер – досвідчений маклер;
300. Гоцаль – завсідгатай дискотек;
301. Гоша – гомосексуаліст;

302. Гравіцапа – збірник сміття;
303. Грак – приватний таксист; клієнт приватного таксиста;
304. Граф – високопоставлена особа;
305. Гребінь – пасивний гомосексуаліст;
306. Гриб – людина похилого віку;
307. Грижа – людина, яка усім обридла;
308. Гриф – негарна дівчина; носатий хлопець;
309. Гриць – дурень;
310. Грілка – тілиста жінка;
311. Грінго – хлопець;
312. Грінпіс – захистник природи;
313. Громило – дужий чоловік;
314. Громоптах – клієнт Мозили Thunder Bird;
315. Гроссен пуриц – людина, яка вдає поважну особу;
316. Грушевський – історик-аматор;
317. Гумоз – нудний чоловік;
318. Гунявий – мерзотна неприємна людина;
319. Гуртяк – група людей;
320. Гуска – тупа і обмежена жінка;
321. Гуталін – афроамериканець;
322. Гуру – знавець; вчитель;
323. Дальник – дальнобійник;
324. Дальнобійниця – повія. Яка обслуговує дальнобійників;
325. Дангер – зовнішньо опущена людина;
326. Дарило – щедра людина;
327. Дарина – «безкоштовна» жінка;
328. Даун – тупий чоловік;
329. Дауніте – дурень та психопат;
330. Даша – дівчина;
331. Дебіліно – агресивний дурень;
332. Два вальти в командировці – дурний чоловік;
333. Двір – жінка для задоволень;
334. Дворина – жінка для задоволення статевих потреб;
335. Дебілко – дурень;
336. дев'ятиміліметровий ствол – дурень; тупак;
337. Дельфін – людина, яка користується мовою Delphi;
338. Дембель – той, хто готується до демобілізації;
339. Демон – людина, яка видає себе за злочинця; дурень;
340. Демони – міліціонери;

341. Декад – шкідлива й дурна людина;
342. Дерев'яний – слюсар-монтер у шахті;
343. Дерматин – молодик;
344. Дефлоратор – чоловік, який любить незайманих дівчат;
345. Джигун – бабій;
346. Джузеппе – ненормальний;
347. Диверсант – незнайомець;
348. Дикобраз – страшна зовнішньо людина;
349. Дилда – висока людина;
350. Динамо – людина., яка не виконує забор'язань;
351. Динамістка – дівчина, яка ухиляється від контакту, користуючись запропонованими чоловіком благами;
352. Диркач – футбольний ворот ар;
353. Диря – директор школи;
354. Диравий - комп'ютерний гравець у якого лишився 1% життя;
355. Дистроф – худий чоловік;
356. Дистрофан – худий чоловік;
357. Дихляк – слабосила людина;
358. Ддичка – сільська дівчина;
359. Дівчина 96 проби – молода повія;
360. Дівчина на кулі – учень біля дошки;
361. Дід – начальник рудника4солдат останніх місяців служби;
362. Дід Матрос – дід мороз;
363. Ділок – продавець наркотиків;
364. Дірка – дівчина; жінка;
365. Довбодятел – дурень;
366. Довбак – тупий обмежений чоловік;
367. Довбонуті – психопат;
368. Дода – дурень;
369. Додік – пасивний гомосексуаліст;
370. Донор – шахтар, на якого виписують «ліву» зарплатню;
371. Дон Педро – хлопець; молодик;
372. Добровмисник – людина., яка робить добро;
373. Доц – доцент;
374. Доцик – доцент;
375. Дошка – худа жінка без форм;
376. Драб – дужий чоловік;
377. Драйвер – водій;
378. Дрига – відвідувачка дискотек;

379. Дрипер – той, хто тікає під час бійки;
380. Дрищ – опущена людина;
381. Дрізд – дурень;
382. Дрізд мутнорилий – хитрий дурень;
383. Дрінкмен – алкоголік;
384. Дрова - п'яний;
385. Дроп – людина, яка одержує товар шляхом взлому пластикових карт;
386. Дрочитель – онаніст;
387. Дрочко – онаніст;
388. Дрочуган – онаніст;
389. Друга – друг, товариш;
390. Дружбан – давній друг;
391. Дуб – тупоголовий чоловік;
392. Дунька – дівчина для задоволення статевих потреб;
393. Дуня – дурнувата дівчина;
394. Дупа – погана або жадна особа;
395. Дупель – дурень;
396. Дупляк – психопат;
397. Дуплятор – людина з уповільненою реакцією;
398. Дуркмен – пацієнт психлікарні;
399. Дух - п'яниця; солдат перших 6 місяців служби;
400. Духарь – шукач ізотеричної істини;
401. Духовка – тілиста жінка;
402. Душмани – діти та підлітки, які роблять шкоду на залізничних коліях;
403. Дорік – директор школи;
404. Дригер – той, хто любить танцювати на дискотеках;
405. Дядя – поважна людина; чоловік;
406. Дяпан – дорослий чоловік;
407. Дятел – активний гомосексуаліст; тупий неактивний об'єкт злочину; донощик-інформатор;
408. Еммануель – дорога повія;
409. Єрмак – фанат, який здійснив немислимий переїзд;
410. Жаба – MUD клієнт Java;
411. Жаба – потворна дівчина, жінка;
412. Жеребець – сексуально стурбований чоловік;
413. Жига – донощик;
414. Жиган – досвідчений молодий злодій;
415. Жирафа – висока людина;

416. Жирпон – товстун;
417. Жирдяй – товстун;
418. Жир-трест – товстун;
419. Жлоб – нахаба; скупа людина;
420. Жлобенья – маленький жлоб;
421. Жлобина – скупердяй; нахабний грубіян;
422. Жлободром – скупердяй;
423. Жмут – скупий;
424. Жовтий – представник східноазійських національностей;
425. Жолудь – людина з раннім облісінням; міліціонер; інспектор ДАІ;
426. Жонглер – алкоголік;
427. Жопник – скупий;
428. Жульман – кишеньковий злодій;
429. Журік – журналіст;
430. Забивайло – байдужа людина;
431. Заводило – організатор;
432. Загонник – голова загону у в'язниці(співпрацівник ІТК);
433. Задавлений – стомлений; заспаний;
434. Задохлик – фізично слабка людина;
435. Зад рот – набридливий чоловік;
436. Заєць - п'яна людина;
437. Зайчик – коханий; підпила людина;
438. Заколотий – закінчений наркоман;
439. Законтачений – опущена людина;
440. Залізячник – спеціаліст з комплектації комп'ютерів;
441. Замок – заступник командира взводу;
442. Запах – солдат до присяги;
443. Запиляний – закінчений наркоман;
444. Заточка – зациклений на навчальному процесі;
445. Затруханник – вкрай неохайний чоловік;
446. Заучка – зациклена на навчанні людина;
447. Захарчований фраєр – ласа жертва злочину;
448. Зая – ніжне звертання до дівчини;
449. Збуй – примітивна особа;
450. Звезда – самовпевнена примітивна особа;
451. Звір – молодий авторитетний злодій; студент біофаку; кавказець;
452. Звуковик – звукорежисер;
453. Звукач – звукорежисер;
454. Згнара – теща;

- 455. Зденек – поляк;
- 456. Зелений – солдат перших 6 місяців служби;
- 457. Землекоп – у ріелтерів – дільничий;
- 458. Зефір – афроамериканець;
- 459. Зіна – міліціонер;
- 460. Зіновський – міліціонер;
- 461. Зірка – швидко продвинута у шоубізнесі співачка;
- 462. Знахар – продавець наркотиків;
- 463. Зозуленя – малолітній наркоман;
- 464. Зозулька – закінчений наркоман;
- 465. Зозуля – дівчина певного авторитетного хлопця;
- 466. Зольд – солдат;
- 467. З пізнім запалення – людина з уповільненою реакцією;
- 468. Зубр – відомий авторитетний чоловік; авторитетний учений;
зубрило;
- 469. Зьома – земляк;
- 470. Зюзік – алкоголік;
- 471. Зюзя - п'яниця;
- 472. Зюзюк – білорус;
- 473. Зяма – єврей;
- 474. Іван – дурень;
- 475. Ігуанодон – висока людина;
- 476. Ізя – єврей;
- 477. Імбецил – розумово обмежена людина;
- 478. Інвалід – поганий гравець у футбол, волейбол;
- 479. Інквізитор – вчитель історії;
- 480. Іо – тупа і вперта людина;
- 481. Іо – той, хто виконує обов'язки тимчасово;
- 482. Істеричка – вчителька історії;
- 483. Іцик – єврей;
- 484. Ішак – погана людина;
- 485. Йо – упертий дурень;
- 486. Йолка - в'єтнамець;
- 487. Кабан – товстун;
- 488. Кабанчик – гравець вбитий ножем;
- 489. Кабуча – повнотіла жінка;
- 490. Кадр – друг, товариш;
- 491. Кадра – дівчина, жінка;
- 492. Казуар – людина, яка час від часу займається чимось;

493. Кирзак – селянин;
494. Кирило – алкоголік;
495. Кицюня – гарна дівчина;
496. Киця – дівчина;
497. Каїн – людина, яка скуповує крадене;
498. Кайфолом – той, хто псує задоволення;
499. Каланча – худа й висока людина;
500. Камбала – жінка легкої поведінки;
501. Камбала – одноока людина;
502. Каплан – каплавуха людина;
503. Капо – добровільний співпрацівник з адміністрацією в'язниці;
донощик;
504. Капуша – повільна людина;
505. Карась – матрос перших 6 місяців служби;
506. Карга – неприваблива жінка;
507. Карл – бородатий чоловік;
508. Карл Маркс – бородатий чоловік;
509. Карлик – фанат-початківець;
510. Каркуша – людина, яка накликає неприємності;
511. Катало – гравець;
512. Кугут – жадний селянин;
513. Кугутяра – селянин;
514. Кум – начальник оперативної частини колонії;
515. Купець – значний наркоторговець;
516. Курва – повія;
517. Курка – тупа жінка;
518. Курочка – дівчина, жінка;
519. Курча – маленька на зріст та слабка людина;
520. Курчак – дурень;
521. Кусок – прапорщик;
522. Кутовий – блатний лідер секції бараку;
523. Кутузов – одноока людина;
524. Кацапура – росіянин;
525. Кацка – дурненька дівчина;
526. Качка – донощик;
527. Качконіс – людина з плесковатим носом;
528. Качило – рекетир;
529. Качок – здоровань;
530. Квадрат – качок;

531. Квач – невдаха;
532. Кваша – плаксій;
533. Квіточка – дівчина;
534. Квочка – агент «кума» у камері;
535. Кегля – висока й худа людина;
536. Кекс – хлопець;
537. Келдиш – чоловік, хлопець;
538. Кент – друг;
539. Кера – класний керівник;
540. Керло – алкоголік;
541. Керя – співбутильник;
542. Кецик – хлопець;
543. Кеша – неавторитетна людина;
544. Кікос – селянин;
545. Кіндер – син;
546. Кіндер-сюрприз – лисий чоловік;
547. Кінолог – фанат, який добирається на матч електричками;
548. Кінчило – закінчений алкоголік або наркоман;
549. Кінь – зневажлива назва людина; на зоні – людина, яка прислуговує іншому в'язню через картярський борг;
550. Кінь з яйцями – людина, яка дозволяє собі непристойні витівки у товаристві;
551. Кінь педальний – дурник;
552. Кіпі шило – скандалист;
553. Кіт – сутенер; коханець повії; базарний злочинець;
554. Кішка – повія; жінка, яка краде м'ясо на базарі;
555. Киця – кохана жінка;
556. Клава – дівчина;
557. Клавесин – психопат;
558. Клавіша – дівчина;
559. Кланер – комп'ютерний гравець, який перебуває у складі клану;
560. Клієнт – об'єкт злочину; спільник злодія;
561. Клізма – набридлива жінка;
562. Кльовик – гарний хлопець;
563. Ключка – дівчина;
564. Кляча – негарна дівчина;
565. Кнокар – кишенькар;
566. Кнур – сексуально стурбований чоловік;
567. Кнури – постійний коханець конкретної жінки;

568. Кнуряка – сексуально стурбований чоловік;
569. Кобель – бабій;
570. Кобзон – співак естрадного жанру;
571. Кубіта – дівчина;
572. Кобила – дівчина;
573. Кобилиця – огрядна жінка;
574. Кобилка – молода огрядна жінка;
575. Кобра – людина, яка говорить з присвистом;
576. Кодер – програміст;
577. Коза – причіплива дівчина;
578. Козак Єрусалимський – єврей;
579. Козел – підлий чоловік;
580. Козлиха – підла жінка;
581. Козлодій – непотрібна нікому людина;
582. Колгосп – компанія нецікавих людей;
583. Колесник – наркоман, який вживає ЛСД;
584. Колобок – товстун;
585. Колода – фригідна жінка;
586. Колун – наркоман;
587. Кольорник – співпрацівник МВС;
588. Кольорова воша – міліціонер;
589. Комар – повія;
590. Комбайнер – у комп’ютерних іграх гравець, який не використовує у
стрілялках мишку а користується лише клавіатурою;
591. Композитор – алкоголік;
592. Компресор – охоронець на дискотеці;
593. Коні – дівчата;
594. Контора – компанія людей;
595. Контролер – працівник служби спостереження на зоні;
596. Кончелига – дурний, безконтрольний;
597. Кончемир – закінчений алкоголік або наркоман;
598. Кончіта – брудна повія;
599. Копірайтер – людина, яка пише унікальні тексти;
600. Корешок – друг;
601. Корешок – друг;
602. Коркодители – батьки;
603. Корні – батьки;
604. Коробка – неприваблива дівчина;
605. Корова – товста жінка;

- 606. Коровка – дівчина;
- 607. Король – ватажок у кримінальному світі;
- 608. Король чотирьох вальтів – розумово обмежена людина;
- 609. Короста – приставуча людина;
- 610. Косий – китаєць; косоокий – китаєць;
- 611. Косячник – людина, яка порушує тюремні закони;
- 612. Котовський – лисий;
- 613. Кошолка – дівчина легкої поведінки;
- 614. Кракер – зломщик комп'ютерних програм;
- 615. Красива – піжон, франт, стильяга;
- 616. Красапета – неприваблива жінка;
- 617. Красний – дурнувата людина;
- 618. Крейзі – психопат;
- 619. Крендель – чоловік;
- 620. Криса - в'язень, який краде у своїх; неприваблива жінка; гравець, який грає боягузливо і нечесно;
- 621. Криша без сьомої дощечки – дурень;
- 622. Кріль – хлопець;
- 623. Кріт – міліціонер;
- 624. Крокодил – людина з вищою освітою; торговець на стихійному ринку; неприємна зовнішньою людиною;
- 625. Крутизна – багата людина;
- 626. Крутий чобіт – фахівець певної сфери високого класу;
- 627. Крутилка – успішна, модно вдягнена людина;
- 628. Крекер – зламник електронних захистів;
- 629. Крюгер – потворна людина;
- 630. Ксакеп – жартівлива назва людини, яка вважає себе хакером;
- 631. Ксюша – легкодоступна дівчина;
- 632. Кудвакер – людина, яка грає у комп'ютерну гру Quake2;
- 633. Кулхацкер – псевдохакер;
- 634. Кумпель – друг, товариш;
- 635. Курдупель – маленький чоловік;
- 636. Лавер – коханець;
- 637. Лагер – у комп'ютерному соціолекті гравець, який затягує ігровий час, користуючись спеціальною програмою;
- 638. Лакер – гравець у комп'ютерній грі, який випадково попав у голову противнику;
- 639. Лакоста – неприваблива жінка;
- 640. Ламак – невмілій користувач комп'ютера;

- 641. Ламер - комп'ютерний невіглас;
- 642. Ландо рик – добре знайомий чоловік;
- 643. Лапоста – потворна жінка;
- 644. Лапотник – росіянин;
- 645. Лапсук – музикант, який помиляється нотами;
- 646. Латух – обірванець;
- 647. Лахудра – неохайна повія;
- 648. Лей – лейтенант;
- 649. Лже-юзер – користувач комп'ютера, який веде свій блог на Live Journal;
- 650. Лівак – представник лівого політичного напрямку;
- 651. Лепар – неохайний чоловік;
- 652. Лепарка – неохайна жінка;
- 653. Лепетунчик – маклер на товарній або фінансовій біржі;
- 654. Лсбі – лесбіянка;
- 655. Лесбуха – лесбіянки;
- 656. Лигар – алкоголік;
- 657. Лижа – студент 2 курсу;
- 658. Лизьбіянка – лесбіянка;
- 659. Лисобрей – лиса людина;
- 660. Ломщик – шахрай-валютник;
- 661. Лопух – недотепа;
- 662. Лось – агресивний чоловік;
- 663. Лосяча – агресивний молодик;
- 664. Лох – жертва злочину; тюхтій; роззява;
- 665. Лохан – розумово відстала людина;
- 666. Лохідзе – кавказець;
- 667. Лохус – наївна людина;
- 668. Лошара – хронічний ЛОХ;
- 669. Лошиця – необережна дівчина, жінка;
- 670. Лошмен – наївний чоловік;
- 671. Лумумба – афроамериканець;
- 672. Лупа – людина з банькуватими очима;
- 673. Лушпень – нечепурна жінка;
- 674. Лушпень – опущений неохайний чоловік;
- 675. Люди – блатні;
- 676. Лютик – незайманий хлопець;
- 677. Лягавий – міліціонер;
- 678. Лягання – компанія або група міліціонерів;

- 679. Лялечка – вродлива дівчина;
- 680. Лялька – гарненька дівчина;
- 681. Ляпалка – жінка, яка постійно розмовляє;
- 682. Лярва – жінка, яка має стосунки зі злочинцем, але не входить у це коло;
- 683. Мавпа – неприваблива та неспокійна дівчина;
- 684. Магарадж – індус;
- 685. Магік – бармен;
- 686. Мажорик – син багатих або впливових батьків;
- 687. Мажчик – наркоман;
- 688. Мазальник – наркоман;
- 689. Мазило – досвідчений наркоман;
- 690. Мазутчик – онаніст;
- 691. Макарон – довга й худя людина;
- 692. Макаронина – худя жінка;
- 693. Макаронник – італієць;
- 694. Макаронник – прапорщик;
- 695. Макіл – обмінник речей на наркотики;
- 696. Макля – людина, яка віддає за алкоголь або наркотики власні матеріальні цінності;
- 697. Маланець – єврей;
- 698. Маланка – дівчина з села;
- 699. Мальвіна – вродлива дівчина;
- 700. Мальок – дитина; невеликий чоловік;
- 701. Мама – лідер опущених у зоні;
- 702. Маманя – тілиста жінка;
- 703. Мантелепа – дівчина легкої поведінки;
- 704. Манюня – дівчина;
- 705. Мармига – алкоголік;
- 706. Маруха – повія;
- 707. Мастак – майстер в ПТУ;
- 708. Мастодронт – лисий чоловік; людина застарілими поглядами;
- 709. Матильда – дівчина;
- 710. Матка – мати;
- 711. Матрас – людина у смугастому одязі;
- 712. Матрона – показна жінка середнього віку;
- 713. Мафіозі – італієць;
- 714. Махновець – польський вор;
- 715. Маяковський – людина, яка нав'язливо стовбичить перед очина;

716. Медик – людина, яка вживає медичні препарати, що містять наркотичні засоби;
717. Медогон – самогонник;
718. Медун – студент медичного навчального закладу;
719. Ментряга – міліціонер;
720. Мертві бджоли - п'яний;
721. Металіст – музикант- духовик;
722. Метелик – повія;
723. Миша – кишенькар;
724. Мільтон – міліціонер;
725. Мін тон – міліціонер;
726. Мітла – жінка легкої поведінки;
727. Мітловщик – той, хто чистить колію;
728. Мітьолка – дівчина легкої поведінки;
729. Мозкодав – психіатр;
730. Мозоль – селянин;
731. Молекула – вчителька фізики;
732. Молоток – худорлява людина; молодець;
733. Морквинка – рудоволоса жінка;
734. Морковка – гарненька дівчина;
735. Мочалка – жінка легкої поведінки;
736. Мудило – людина, яка поводить себе агресивно та необдуманно;
737. Мудодзвін – язикатий чоловік;
738. Мудрило – той, хто зайве мудрствує у простих ситуаціях;
739. Мужики – загальна назва більшості злодіїв за ґратами;
740. Мумітроль – людина з великими очима, вухами та носом;
741. Мурчик - блатний;
742. Мусор – міліціонер;
743. Мусорило – міліціонер;
744. Мустанг – сильний чоловік;
745. Мутант – дурень;
746. Муха – дівчина, яка відрізняється несталістю у симпатіях;
747. Мухомор – гірський майстер на шахті;
748. Мучачік – чоловік;
749. М'ясо – повія;
750. Набір кісток на батареях – худа людина;
751. Наглядник – авторитет на зоні та поза зоною;
752. Наїздник – водій мотоциклу;
753. Накателло – співбутильник;

754. Наполеон – психічно хворий чоловік з манією величності;
755. Наташа – повія східнослов'янського походження;
756. Нафталін – старомодна людина;
757. Нацмен – представник національних меншин;
758. Негр - людина, яка займається важкою фізичною працею;
759. Немовля – людина, яка не здатна мислити самостійно;
760. Нероб – нероба, ледар;
761. Нещастя – слабка неактивна людина;
762. Нєм – німець;
763. Нижній – продавець квартири;
764. Нитик – людина, яка постійно жаліється на щось;
765. Нігер – афроамериканець; зневажена людина;
766. Німий – двісчник;
767. Носоріг – кавказець;
768. Нудик – набридлива людина;
769. Нудель – чоловік, який постійно наридає скаргами на щось, когось;
770. Нуль – незначна людина;
771. Ньюб – новачок у комп'ютерних іграх;
772. Ньюхач – токсикоман;
773. Обібо – психотропний наркоман; людина у стані важкого наркотичного сп'яніння;
774. Обізяна – людина, яка кривляється;
775. Обізяна – популярний співак, якого включають до програми початківців;
776. Оборот – дорослий неслух; нехлюй;
777. Обсох – дуже худя людина;
778. Одинесник – програміст, який спеціалізується на програмі «1 С»;
779. Одоробло – вайлувата повна людина, яка не бажає працювати;
780. Олди – батьки;
781. Олень – наївна жертва злочину(легковажна й лінькувата);
782. Орангутанг – дебели й мускулиста людина;
783. Остап – неврівноважений чоловік;
784. Оторва – дівчина – підліток з некерованою поведінкою;
785. Охломон – безтурботний та некерований у поведінці чоловік;
786. Очкоїд – боягуз;
787. Павучиха – худя довгорука жінка;
788. Подагра – надокучлива людина;
789. Подагрик – старий чоловік;
790. Падаль – людина найнижчого рівня поведінки;

791. Падла – негідник, той, хто заважає злочинській діяльності;
792. Пальмовод – користувач КПК Palm;
793. Паморозок – тупий і агресивний чоловік;
794. Папа – головний у зоні наглядач;
795. Папоротник – пристарілий чоловік;
796. Папуга – одягнена яскраво і без смаку людина;
797. Парамоша – іногородній клієнт ріелторів;
798. Параска – селянка;
799. Паренти – батьки; пазик – хлопчик; парубок;
800. Паровик – музикант-духовик;
801. Партизан – білорус;
802. Партизан - військовозабав'язаний на зборах;
803. Пасажир – жертва злочину;
804. Пасажир – людина, яка користується усіма благами товариства, але свої приховує;
805. Пасквілянт – програміст, який використовує програми мовою Паскаль;
806. Пастух – той, хто любить контролювати інших;
807. Пахан – старший у камері неповнолітніх;
808. Пахани – батьки;
809. Пахар – трудяга, робітник;
810. Паяльник – єврей;
811. Певун – набридливий співак з ганджем голосу та слуху;
812. Педик – гомосексуаліст;
813. Педрило – гомосексуаліст;
814. Педричко – гомосексуаліст;
815. Пекар – той, хто блює при сп'янінні;
816. Пентіум – людина, яка наділена феноменальними розумовими здібностями;
817. Пенсіонерка – жінка похилого віку;
818. Пепічка – чех;
819. Пеппі довга панчоха – молода дівчина⁴
820. Пепсіолка – молоденьке дівчатко;
821. Перенси – батьки;
822. Перець – хлопець; перс – персонаж; людина-гравець;
823. Персик – приваблива дівчина;
824. Персона – пасажир;
825. Пес – міліціонер;
826. Петя – слухач професійно-технічного училища;

- 827. Пиво рак – алкоголік;
- 828. Письменник – звукооператор;
- 829. Пихар – коханець;
- 830. Пиявка – причеплива людина;
- 831. Півень – задиркуватий чоловік;
- 832. Півень – гомосексуаліст;
- 833. Півень – міліціонер;
- 834. Півторашиник – господар квартири який продає її одразу після купівлі без ремонту;
- 835. Підар – гомосексуаліст;
- 836. Підарасник – гомосексуаліст;
- 837. Підармон – гомосексуаліст;
- 838. Піддашник – злодій, що потрапляє у житло через горище;
- 839. Підгузник – солдат перших 3-х місяців служби;
- 840. Піде рал – гомосексуаліст;
- 841. Підісланий – псих; ідіот;
- 842. Підошва – вчителька;
- 843. Піжон – хвастун;
- 844. Піжони – людина, яка приховує свої погані справи під зовнішнім благополуччям;
- 845. Пікапер – герой-коханець;
- 846. Пілот – водій мотоцикла;
- 847. Пінгвін – даїшник;
- 848. Піпетка – молода дівчина;
- 849. Піпка – молода повія;
- 850. Піт – вчитель;
- 851. Пітбуль – безжалісна людина;
- 852. Піхота – путійці;
- 853. Піхота - ув'язнені, які не користуються авторитетом;
- 854. Плановик – наркоман, який курить наркотичну речовину з конопель;
- 855. Плейшнер – лисий чоловік;
- 856. Плечова – повія , яка обслуговує дальнобійників;
- 857. Плуг – селянин; розумово обмежена, але сильна людина;
- 858. Плюсовод – програміст, який пише програми мовою «C++»;
- 859. Плюшкін – єврей;
- 860. Плямкалка – жінка(зневажливе);
- 861. Поцер – нерозумна, іноді агресивна, особа чоловічої статі;
- 862. Прапор – співпрацівник УМВС, який є наглядачем;
- 863. Праста – повія;

864. Прах – пристаркувата людина;
865. Пресовшик - в'язень, який пресує за наказом адміністрації іншого в'язня;
866. Приколіст – жартівник;
867. Приндик – людина, яка постійно вештається без діла;
868. Припарок – психопат;
869. Припотіл - в'язень, який обслуговує більш впливового;
870. Притика – дурень;
871. Притирок – психопат;
872. Прихідна дівчина – наркоманка;
873. Пробій – тупий і агресивний чоловік;
874. Промокашка – жінка для тимчасових задоволень чоловіка;
875. Протигаз – неприваблива дівчина;
876. Профа – професор;
877. Профура – досвідчена повія;
878. Прошляк – той, хто відійшов від злочинських справ, але не зрадив закону;
879. Прошмандовка – жінка легкої поведінки;
880. Пряник – хлопець;
881. Повар – таємний виробник самопальних наркотиків;
882. Подляк – поляк;
883. Подруга – дівчина;
884. Подушка – жінка легкої поведінки;
885. Покруч – підла й підступна людина;
886. Поліцай – міліціонер;
887. Пользюк – користувач ПК;
888. Польські вори – «зсучені вори», які ворогують з «законниками»;
889. Помагало – помічник;
890. Понеділок – дурнуватий чоловік;
891. Портрет – знайомий чоловік;
892. Потний – афроамериканець;
893. Потороча – неприваблива дівчина;
894. Потухлий – алкоголік;
895. Похапешник – програміст, який пише програми мовою «РНР»;
896. Прищ – набридливий чоловік;
897. Птеродактиль – стара людина;
898. Пудель – кучерявий чоловік;
899. Пупчик – наглядач;
900. Пуриц – пихата людина;

901. Пуцер – коханець;
902. Пушер – дрібний наркодилер;
903. Пшек – поляк;
904. П'ятнадцять пачок маргарину – дурень;
905. Рогуль – селянин;
906. Радіатор – худий чоловік;
907. Ракушка – тілиста дівчина;
908. Ракушка – дурень;
909. Рама – здоровань-качок;
910. Рандомщик - комп'ютерний гравець, який випадкова потрапив у голову або добив противника;
911. Раша – росіянин;
912. Режимник – співпрацівник режимної частини зони;
913. Рейвер – людина, яка постійно відвідує вечірки;
914. Рельса – висока людина;
915. Реп'ях – причіплива людина;
916. Риба – дівчина; жінка;
917. Рибалка – злодій, який знімає речі з чужих балконів, використовуючи рибальські снасті;
918. Рило – зовні неприємна особа;
919. Робло – трудяга-тихар;
920. Рог – селянин;
921. Рогатий – селянин;
922. Рогер – селянин-мотоцикліст;
923. Рогомет – селянин;
924. Рогопил – селянин;
925. Рожева – лесб'янка;
926. Рокабіл – фанат музики у стилі «рокабілі»;
927. Роксолана - об'єкт секіндустрії;
928. Ропуха – негарна дівчина;
929. Рося – сестра;
930. Брудера – жінка похилого віку;
931. Рука – своя людина у певній сфері;
932. Русак – росіянин;
933. Садік – садист;
934. Салабон – новоприбулий солдат;
935. Салага – новоприбулий солдат;
936. Сальцесон – товстун;

937. Самовар – жінка або чоловік, з якими хтось перебуває у шлюбних стосунках;
938. Самолюб – онаніст;
939. Санітар – беркут;
940. Санітар – людина, яка збирає пляшки;
941. Сапер – фахівець з втілення та супроводу SAP r\3;
942. Сарочка – єврейка;
943. Сачок – нероба;
944. Свердловина – повія;
945. Свин – неохайний чоловік;
946. Свинюка – неохайна людина;
947. Свиня – дівчина або жінка для короточасних статевих потреб;
948. Свисток – підрильник на шахті;
949. Свистун – брехун;
950. Свистунець – міліціонер;
951. Свояк – своя людина серед злочинців або у будь-якій компанії;
952. Свіжина – молода дівчина;
953. Світлофор – людина, яка одягається в барвисті речі;
954. Сексі – гарна дівчина;
955. Сексот – донощик;
956. Сенсей – вчитель;
957. Сестричка – гомосексуаліст;
958. Сидір – двірник;
959. Сила – дужий чоловік;
960. Синій – алкоголік;
961. Синій – міліціонер;
962. Сино́к – молодий солдат; недосвідчений злодій; молодий злодій під захистом авторитета;
963. Синчер – алкоголік;
964. Синюшниця – алкоголічка;
965. Синьолобий – алкоголік;
966. Синяк – алкоголік;
967. Сирота – товстун;
968. Сирота – охоронець;
969. Сідер – користувач файлообмінної мережі, який ініціює роздачу;
970. Сім'я – 3-5 чоловік на зоні, які підтримують оде одного;
971. Сіоніст – програміст, який пише мовою «Си»;
972. Сітьове м'ясо – образлива номінація гравця в комп'ютерні ігри;
973. Ске́с – скупердяй;

974. Скот – неохайна у всіх відношеннях людина;
975. Скотва – неприємні неохайні люди;
976. Скотина – дівчина легкої поведінки;
977. Скотинка – жінка легкої поведінки;
978. Скубент – студент;
979. Скунс – бздюх;
980. Слаба на передок – легкодоступна жінка або дівчина;
981. Сливняк – алкоголік;
982. Слон – товстун;
983. Слоник – солдат, який прослужив 1 рік;
984. Смішняк – весела людина;
985. Смола – надокучлива людина;
986. Смугастик – особливо небезпечний рецидивіст;
987. Снайпер – той, хто постійно просить цигарки;
988. Сніжана – самогонниця;
989. Солідняк – солідна особа;
990. Соловей - п'яниця;
991. Солодкі клієнти – бомжі, алкоголіки, наркомани, які продають квартиру;
992. Сонце – дівчина;
993. Соня – дівчина;
994. Соняшник – людина з золотими передніми зубами;
995. Сопля – морально і фізично слабка людина;
996. Сопляк – слабак;
997. Сорока – жінка, яка багато й швидко говорить;
998. Сосиска – фізично слабка людина;
999. Спам ер – той, хто розсилає повідомлення, які забруднюють простір в інтернеті;
1000. Спекуль- бізнесмен;
1001. Спиногриз – дитина;
1002. Спиртболіст – алкоголік;
1003. Спиртометр – алкоголік;
1004. Спудей – студент;
1005. Старі – батьки;
1006. Старлей – старший лейтенант;
1007. Стартер – старий чоловік;
1008. Стиморол -- п'яниця;
1009. Стецько – дурень;
1010. Страшилка – потворна людина;

1011. Стрілець – висококваліфікований жебрак;
1012. Стопир – дурень, який вважає себе значною особою;
1013. Студик – студент;
1014. Стукач – донощик;
1015. Субчик – хлопець;
1016. Сука – підла жінка; міліціонер;
1017. Сундук – прапорщик;
1018. Суслик – молодий хлопець;
1019. Суслапан – хлопець;
1020. Сутенер - комп'ютерний гравець, який використовує у грі кімнату з заложниками;
1021. Сухар – блатний, який користується чужим ім'ям; в'язень, який видає себе за блатного;
1022. Суче вим'я – агресивна людина;
1023. Сучий син – людина, яка поводить себе гірше тварини;
1024. Сцикун – боягуз;
1025. Сцикуха – молода дівчина;
1026. Сябр – білорус;
1027. Тандер – людина з тваринними інстинктами;
1028. Танкіст – боєць;
1029. Таргани – колишні власники квартири;
1030. Тарілочник – той, хто захоплюється НЛО;
1031. Тато – ватажок бандитського угруповання;
1032. Тварюка – погана людина;
1033. Тезка – людина, яка підмикається нелегально до вашого інтернету;
1034. Телепузик – дитина; товстун;
1035. Телиця – дівчина;
1036. Теличка – молода гарненька дівчина;
1037. Теля – малолітні;
1038. Телятина – дівчина;
1039. Телятина – тілиста жінка;
1040. Термоядерна війна – некрасива жінка;
1041. Терпила – таксист без ліцензії;
1042. Терпила – жертва злочину;
1043. Технар – музикант, який грає електронну музику;
1044. Тип – чоловік;
1045. Тихушник – людина, яка робить підлість непомітно;
1046. Тіло - п'яниця;
1047. Тільник – студент морського навчального закладу;

1048. Тіна – дівчина до 19 років;
1049. Тітка – жінка, дівчина;
1050. Товарка – подруга;
1051. Товстий - комп'ютерний гравець, який має багато одиниць життя;
1052. Товстолобик – тупа й уперта людина;
1053. Толік – людина, яка викликає неприємні відчуття;
1054. Толя – дурень;
1055. Топік – топ-менеджер;
- 1056.
1057. Торбешник – людина, яка постійно волоче за собою торби;
1058. Тормозило – тупуватий примітивний чоловік;
1059. Торохтілка – балакуча жінка;
1060. Торпеда – тіло хранитель, в'язень-убивця;
1061. Торчило – наркоман;
1062. Торчок – наркоман;
1063. Травник – наркоман, який вживає трав'яні наркотики;
1064. Традиційник – представник традиційної естради;
1065. Тракторист – водій міського транспорту;
1066. Трасовика – трасова повія;
1067. Трахаль – бабій;
1068. Тридцятка – доросла жінка;
1069. Три ікса ель(XXXL) – тілиста жінка;
1070. Трилітровий слоїк – дурень;
1071. Триндик -- несерйозна людина;
1072. Тринділо -- балакун;
1073. Тріпко – брехун;
1074. Троль – користувач інтернету, який пише багато постів, що не відповідають фактам;
1075. Труп - п'яниця;
1076. Трупик – наркоман;
1077. Трясогуз – боягуз;
1078. Тузик – людина, яка прислужує блатним;
1079. Тундра – неосвічена людина;
1080. Тупило – загальмований чоловік;
1081. Тупер – недалека особа з обмеженими можливостями сприйняття;
1082. Тесняк – група людей;
1083. Тхір – бздюх;
1084. Тьола – дівчина;
1085. Тьолка – дівчина;

1086. Тюлень – підліток, який недавно почав голитись;
1087. Тюлька – висока безформена жінка;
1088. Тюфтеля – тюхтій;
1089. Тягуля – жінка, яка часто змінює партнерів;
1090. Удав – довготелесий чоловік; солдат перших 6 місяців;
1091. Узурпатор – дурнуватий агресивний чоловік;
1092. Укурок – маріхуанщик;
1093. Урод – шкідлива людина;
1094. Урюк – азіат;
1095. Утюг – фарбувальник;
1096. Фазан – студент 3 курсу;
1097. Фазан – яскраво одягнена людина;
1098. Файзер – тато;
1099. Факер – коханець;
1100. Факуша – розпусна жінка;
1101. Фантомас – алкоголік;
1102. Фараон – міліціонер;
1103. Фатер – тато;
1104. Фачка – розпусна жінка;
1105. Фашист – німець;
1106. Федя – автомобіліст;
1107. Фіга – міліціонер;
1108. Філон – ледача людина;
1109. Фітіль – висока людина;
1110. Фітюк – бабій;
1111. Фірмач – людина, яка носить виключно фірмовий одяг;
1112. Фрей – недосвідчений злодій;
1113. Френда – подруга;
1114. Фрік – людина, яка вдягається з викликом;
1115. Фрікер – кодувальник телефонних ліній для безкоштовних розмов;
1116. Фріц – німець;
1117. Форумчанин – активіст форумів;
1118. Форточник – злодій, який потрапляє у житло через форту або вікно;
1119. Фуфлижник – брехун-шахрай;
1120. Фуфлижник -в'язень, який поводить себе недостойно;
1121. Фуцан – приблатнений хлопець;
1122. Хавіра – повія;
1123. Халамид ник – той, хто одягається як-небудь;
1124. Халдей – офіціант; учитель; нахаба;

- 1125. Халява - розпусна дівчина;
- 1126. Хамидло – невихована людина;
- 1127. Хамса – людина, яка танцює на дискотеках без стимуляторів;
- 1128. Ханига – алкоголік;
- 1129. Ханик – алкоголік;
- 1130. Ханурик – алкоголік;
- 1131. Харіус – жінка для задоволення статевих потреб;
- 1132. Хахаль – коханець;
- 1133. Хацкер – псевдохакер;
- 1134. Хачик – вірменин;
- 1135. Хвіст – злодій, який провинився перед спільником;
- 1136. Хвороба – людина, яка завдає прикрих вражень;
- 1137. Хеврія – неохайна й недоглянута дівчина;
- 1138. Хихотушка – весела дівчина;
- 1139. Хівря – негарна дівчина;
- 1140. Хільда – дівчина з претензіями;
- 1141. Хіпоблуд – хіпі;
- 1142. Хімік – виробник наркотиків у домашніх умовах;
- 1143. Хімік – людина, яка сиділа на примусових роботах ,але вільному поселенні;
- 1144. Хмурняк – людина з перепоєю;
- 1145. Хобік – зациклена на чомусь людина;
- 1146. Хобіт – маленька людина;
- 1147. Хозбанда – госпслужба;
- 1148. Холера – неврівноважена людина;
- 1149. Холерник – людина, яка створює проблеми;
- 1150. Хотабич – наркоман, який вживає галюциногени;
- 1151. Хопер – представник вуличної субкультури;
- 1152. Храпок – робітник водовідливу на шахті;
- 1153. Хрест – вор у законі;
- 1154. Хрестоносець – у ритуальному цеху - той, хто виготовляє хрести;
- 1155. Хризантема – алкоголічка;
- 1156. Хробачок – немовля;
- 1157. Хрон – алкоголік;
- 1158. Хронолог – наркоман;
- 1159. Хряк – товстун;
- 1160. Хуан – хлопець-залицяльник;
- 1161. Худік – товстун;
- 1162. Художниця – спортсменка з художньої гімнастики;

- 1163. Хуна – повія;
- 1164. Хусточка – вродлива дівчина;
- 1165. Хуцпан – нахаба;
- 1166. Цап – неохайний чоловік;
- 1167. Цвиндрик – ледачий гультай;
- 1168. Цвіркун – людина, яка говорить дурниці;
- 1169. Центровий – гарний хлопець
- 1170. Центряк – блатні та їх оточення;
- 1171. Центрячка – гарна дівчина;
- 1172. Цивіл – представник хіпі;
- 1173. Цидулка – худа жінка;
- 1174. Циклоп – великий одноокий чоловік;
- 1175. Цирла – повна жінка;
- 1176. Цитадель – повнотіла жінка;
- 1177. Цофик – дурнуватий чоловік;
- 1178. Цуцик – прислужник;
- 1179. Чайка – людина, яка швидко й багато їсть;
- 1180. Чалдон – наркоман, який опустився;
- 1181. Чамор – опущена людина;
- 1182. Чеба – бридка й неприваблива людина;
- 1183. Чебуратор – великий і дужий чоловік;
- 1184. Чек – хлопець;
- 1185. Чепушило – людина, яка створює напруження;
- 1186. Червоні голівки – працівники міліції;
- 1187. Червоноокий – інтернетоман;
- 1188. Череп – батько;
- 1189. Черепи – батьки;
- 1190. Черпак – роздавач їжі у їдальні; солдат 1 року служби;
- 1191. Чибрик – людина, яка не викликає поваги;
- 1192. Чипендейл – лікар швидкої допомоги;
- 1193. Чікса – дівчина;
- 1194. Чілдрен – дитина;
- 1195. Чіпідрос – енергійна дивакувата людина;
- 1196. Чіпчик – хлопець;
- 1197. Чіча – азіат;
- 1198. Чмара – дівчина;
- 1199. Чмирдяй – опущена морально людина;
- 1200. Чмиридо – опущена людина;
- 1201. Чмошник – брудна й неприємна людина;

1202. Чмостер – зовні неохайна й неприємна людина;
1203. Чмупсель – людина, яку не поважають;
1204. Чобіт – афроамериканець;
1205. Човник – торговець, який возить товар з закордону;
1206. Чорний – блатний;
1207. Чорносракий – кавказець;
1208. Чорнушник – наркоман-опіумник;
1209. Чорт – міліціонер; невихований молодик;
1210. Чорт – нижня каста злочинців;
1211. Чорт вокзальний – бездомний;
1212. Чорнило – селянин;
1213. Чубчик – дівчинка;
1214. Чува – дівчина;
1215. Чувак з гусьми – придуркуватий чоловік;
1216. Чувачило – хлопець;
1217. Чувирло – негарна людина;
1218. Чувиха – жінка або дівчина;
1219. Чудо в пір'ях – дивак;
1220. Чума – страшна зовнішньо жінка;
1221. Чурбак – кавказець;
1222. Чурка – кавказець;
1223. Чуха – неохайна жінка;
1224. Чуханка – неохайна дівчина або жінка;
1225. Чушка – опущена фізично людина;
1226. Чушок – неохайна людина;
1227. Чучмек – азіат;
1228. Чучундра – неприваблива дівчина;
1229. Шайба – дужий чоловік високого зросту;
1230. Шайтан – селянин;
1231. Шакал – засуджений, що грабує співкамерників;
1232. Шалава – дівчина легкої поведінки;
1233. Шаман – наркоман, який вживає галюциногени;
1234. Шампур – висока й худя людина;
1235. Шарага – погана компанія людей;
1236. Шаболда – дешева повія;
1237. Шариков – розумово обмежений чоловік;
1238. Шаровик – той, хто любить дармові блага;
1239. Шафа – широка у плечах людина;
1240. Шафер – людина, яка любить красти сірники або запальнички;

1241. Швабра – висока й худа людина;
1242. Шваль – неповажна дрібна особистість;
1243. Швицар – людина, якій подобається прислужувати іншим;
1244. Шедевральна чувиха – красива дівчина;
1245. Шельма – молода дівчина;
1246. Шерстяний блатний, який видає себе за авторитета;
1247. Шибздик – низенька людина;
1248. Шизик – дурень;
1249. Шизоїд – агресивний дурень;
1250. Шикса – дівчина;
1251. Широко – наркоман;
1252. Широкі плечі – великий, дужий;
1253. Широфан – наркоман;
1254. Шия – вірний друг;
1255. Шкалик – маленький чоловік;
1256. Шкара – стара негарна жінка;
1257. Шкаф – фізично здоровий чоловік;
1258. Шкварка – маленька людина;
1259. Шкварений – опущений;
1260. Шкет – маленький хлопець;
1261. Шкиля-макарона – маленька худюча людина;
1262. Шкода – непосидюча дитина;
1263. Шкура – ненадійна жінка; донощик;
1264. Шланг – ледар;
1265. Шлепер – дурень;
1266. Штангіст – ледар;
1267. Шльондра – повія;
1268. Шмара – негарна дівчина;
1269. Шмаркач – молодий нахаба;
1270. Шмаровоз – клієнт трасових повій;
1271. Шмондя – неохайна жінка;
1272. Шнир – прибиральник приміщень у зоні (низька каста);
1273. Шнурки – батьки;
1274. Шнурок – підземний робітник, який працює на поверхні;
1275. Шоколадка – афроамериканець;
1276. Шопер – завзятий відвідувач магазинів;
1277. Шпала – висока людина;
1278. Шпендик – маленький зростом і тілом чоловік;
1279. Штангістка – тілиста жінка;

- 1280. Штaмп – чоловік;
- 1281. Штрих – хлопець, чоловік;
- 1282. Штукатурка – надмірно нафарбована жінка;
- 1283. Штурпак – хлопець;
- 1284. Шумахер – водій, який перевищує швидкість;
- 1285. Щирий українець – єврей;
- 1286. Щука – хитра й підступна людина;
- 1287. Щука набірна – крупний поставник наркотиків;
- 1288. Щурий – східноазієць;
- 1289. Ювелір – злодій, який краде виключно золото;
- 1290. Юрік – юрист;
- 1291. Яга – стара жінка;
- 1292. Ягідка – молодичка;
- 1293. Яйцеголовий – рекетир;
- 1294. Язва – жінка, яка постійно сварить чоловіка, або підлеглих;
- 1295. Як атомна війна – неприваблива дівчина або жінка;
- 1296. Якудза – японець;
- 1297. Яппі – успішний бізнесмен;
- 1298. Ярочка – молода жінка;
- 1299. Ясочка – гарна дівчина;
- 1300. Ящірка – неприваблива дівчина.